Orando et laborando

A Debreceni Református Hittudományi Egyetem
2005/2006. évi értesítője a
468. tanévről

Orando et laborando

A Debreceni Református Hittudományi Egyetem
2005/2006. évi értesítője a
468. tanévről

Debrecen
2006

Orando et laborando
A Debreceni Református Hittudományi Egyetem
2005/2006. évi értesítője a 468. tanévről

Főszerkesztő: Dr. Kustár Zoltán
Technikai szerkesztő: Bíró Éva

Szerkesztőbizottsági tagok:
Dr. Baráth Béla Levente
Gonda László
Dr. Hodossy-Takács Előd

ISSN 1786-3112

Debreceni Református Hittudományi Egyetem
Debrecen, 2006.

Felelős kiadó: Dr. Fazakas Sándor, rektor
Nyomda:

Fotó: Barcza János

Bocskai István (1557–1606)

TARTALOMJEGYZÉK

Előszó……. 9.

I. Egyetemünk életéről…… 11.

Derencsényi István: Igehirdetés az Ézs 6,1–8 alapján Csendes-napi istentisztelet……. 13.

Fazakas Sándor: Szabadság és emlékezés. Rektori székfoglaló beszéd……..…….. 17.

Gaál Botond: Beszámoló a DRHE Doktori Iskolájának működéséről……..... 29.

Tamás Gergely: Beszámoló az egyetemi ifjúság életéről…..… 31.

Fazakas Sándor: Hivatásértelmezésünk a küldetés és az elvárások feszültségében. Tanévzáró rektori beszéd…….……..…… 37.

II. Eseménynaptár……...……..…47.

III. Tanulmányok…… 57.

Kustár Zoltán: Ez a próféta kicsit más. Malakiás könyvének előállása és tanítása……..…….…. 59.

Kókai Nagy Viktor: Tűz az Újszövetségben…….……..... 77.

Németh Áron: Fülöp evangéliuma és az Újszövetség összehasonlítása……..…..…… 89.

Hodossy-Takács Előd: A próféta, a pap, a jós és a beteljesedés……..…… 103.

Petró László: A négy élőlény és a **hwhy**-dwbk megjelenése az Ezékiel 1–3 leírásában ……..…… 115.

Gaál Botond: Mennyire nyitott a teológia?……..….. 131.

Ferencz Árpád: Jó halál-e a jó halál?..... 143.

Kocsis Áron: Vallásos egyetemisták, egyetemista-vallásosság?. 151.

Hörcsik Richárd: Adatok a Sárospataki Református Kollégium „hadifogságból” hazatért könyveiről…… 161.

Baráth Béla Levente: Baltazár Dezső püspök szerepvállalása a debreceni egyetem létrehozásában…..… 171.

Fekete Károly: Adalékok a Debreceni Egyetem „református” jellegének megragadásához……..… 185.

Hodossi Sándor: Az egyházi szociolektus mint lehetséges kommunikációs gát …….…. 211.
Orosz Adrienn: A református egyház helyzete 1945-ben és az 1946-os év első felében ……..…… 221.

IV. Kutatási eredményeink…….…. 229.

V. Könyvismertetések……...…. 243.
Fekete Csaba (szerk.): *Liturgia Claudiopolitana.* …… 244.
Győri I. (szerk.): Hit és tudomány. Tanulmányok dr. Lenkeyné dr. Semsey Klára professzor asszony ötvenévi teológiai tanári és kutatói munkája jubileumára..…246.
Dr. Lenkeyné dr. Semsey Klára: Az eljövendő világ erejével e világban. János apostol leveleinek magyarázata……..…… 248.

VI. Kitekintés……..…… 251.
Hörcsik Richárd: Az Euro-mediterrán Parlamenti Közgyűlés rövid története……253.
Balog Margit: Egyházak világtalálkozója – közösség az imádságban és szeretetszolgálatban…… 265.
Kustár Zoltán: Egy örömteli esemény: Gaál Botond kollégánk GPSS díjas…..……..…….…… 267.

VII. Adattár……..269.
Oktatóink elérhetőségei……..…….…….. 270.
Alapképzésben részt vevő, beiratkozott hallgatóinak névsora…..... 276.
Posztgraduális képzésben részt vevő, beiratkozott hallgatóinak névsora…..... 282.
Külföldi tanulmányi ösztöndíjat nyert hallgatóink…….…….. 284.
Sikeres záróvizsgát tett hallgatóink névsora ….…….. 285.
Jutalmazásban részesült hallgatóink……..……... 287.
A Doktori Iskola doktoranduszai és abszolutóriumot nyert hallgatói……...…….. 288.
A 2005/2006-os tanévben avatott doktoraink..……..…….... 289.

ELŐSZÓ

Tisztelettel és szeretettel nyújtjuk át a Kedves Olvasónak egyetemünk évkönyvét, mely a 2005/2006. tanév legfontosabb eseményeiről, rendezvényeiről, az itt folyó nevelői, oktatói munkáról, valamint tudományos kutatásaink legújabb eredményeiről kínál tájékoztatást.

A szerkesztőbizottság nevében szeretném ezúton is megköszönni mindazoknak a munkáját, akik e kötet elkészítésében a segítségünkre voltak. Köszönjük oktatóinknak és hallgatóinknak a leadott tanulmányokat, beszámolókat, ismertetéseket, a Rektori Hivatal dolgozóinak pedig a gondosan összegyűjtött adatokat.

Bízunk benne, hogy e kiadvány révén még többen és még jobban megismerik intézményünket, s kedvet kapnak bekapcsolódni az ősi Debreceni Református Kollégium felsőfokú tagintézetében folyó oktatásba, gyülekezeti életébe, illetve az itt zajló tudományos kutatói munkába.

Az elvégzett munka örömééért és az elért eredményekért legyen Istennek hála, nevének pedig örök dicsőség:

Kustár Zoltán,
főszerkesztő

I. Egyetemünk életéről

Derencsényi István

IGEHIRDETÉS A FÉLÉVKEZDŐ CSENDES-NAPI ISTENTISZTELETEN

Textus: Ézs 6,1–8

„*(1) Uzzijjá király halála évében láttam az Urat, magasra emelt trónon ülve. Palástja betöltötte a templomot. (2) Szeráfok álltak mellette, hat-hat szárnya volt mindegyiknek: kettővel arcát takarta el, kettővel lábát fedte be, kettővel pedig repült. (3) Így kiáltott egyik a másiknak: Szent, szent, szent a Seregek Ura, dicsősége betölti az egész földet! (4) A hangos kiáltástól megremegtek a küszöbök eresztékei, és a templom megtelt füsttel.*

(5) Ekkor megszólaltam: Jaj nekem! Elvesztem, mert tisztátalan ajkú vagyok, és tisztátalan ajkú nép között lakom. Hiszen a Királyt, a Seregek Urát látták szemeim! (6) És hozzám repült az egyik szeráf, kezében parázs volt, amelyet fogóval vett le az oltárról. (7) Számhoz érintette, és ezt mondta: Íme, ez megérintette ajkadat, bűnöd el van véve, vétked meg van bocsátva.

(8) Majd az Úr szavát hallottam, aki ezt mondta: Kit küldjek el, ki megy el követségünkben? Én ezt mondtam: Itt vagyok, engem küldj!”

Szeretett Testvéreim!

Vannak az életben olyan események, amelyek alapvetően meghatározzák sorsunk alakulását, illetve döntő módon megváltoztatják szemléletmódunkat. Az ilyen eseményekre késő öregségben is a legnagyobb pontossággal és részletességgel szoktunk visszaemlékezni. Bizonyára nekünk is volt számos olyan tapasztalatunk, amikor ifjú emberként szájtátva hallgattuk idős emberek élménybeszámolóját, és nem győztük csodálni, hogy mi mindenre képesek visszaemlékezni évtizedek múltán is szinte napra és percre való pontossággal és részletességgel.

A rendkívüli események rendkívüli módon hatnak az emberre. Ezért nem véletlen, hogy az ilyen eseményeknek nemcsak azonnali, hanem tartós hatása is van; úgyhogy nem lehet többé elfelejteni azt, ami történt.

Ézsaiás próféta is egy ilyen eseményről, vele megtörtént élményről ad számot. Amit a korábbiak során átélt, azt a későbbiek során sem tudta feledni; úgy szólt a régen megtörténtekről, mintha azt most élné át. „*Uzzijjá király halála évében*”, vagyis Krisztus előtt 736-ban a jeruzsálemi templomban, Salamon templomában látomásban találkozott a szent Istennel, vagy egészen pontosan: az Úr palástja szegélyével, mely

betöltötte az egész templomot. Az Úr magasra emelt trónon ült, és szeráfok álltak mellette, akik hangos szóval dicsőítették Istent: „*Szent, szent, szent a Seregek Ura, dicsősége betölti az egész földet!*”

Ezt az élményt nehéz szavakkal visszaadni. Ézsaiás is inkább hagyatkozik az élmény-képekre, hiszen egy kép többet mond ezer szónál – s továbbá inkább hagyatkozik a zenére, a hallottak felidézésére, hiszen a muzsika inkább képes érzékeltetni az Istennel való találkozás rendkívüli élményét; a szó csak az értelmet, de a muzsika az érzelmeket is megszólítja. Nem véletlenül van katartikus ereje a Bach H-moll miséjében felcsendülő, éppen Ézsaiás beszámolóján alapuló hármas „Sanctus”-nak.

A látomásban kivilágosodik Ézsaiás előtt Isten szentsége, hatalma, tökéletessége, valamint az ember méltatlansága. Szóljunk hát mi is ezen az istentiszteleten az Isten szentségéről, dicsőségéről, és a magunk méltatlanságáról, elesett állapotáról!

I.

Elöljáróban is megemlíthetjük, hogy nekünk meglehetősen szokatlan Isten jelenlétének az a formája, amivel Ézsaiás találkozott. Ebben azonban még sincs semmi rendkívüli, hiszen Isten az ő kijelentését mindig az adott kor ismeretei, tudása, tapasztalata szerint adja. Isten ugyanis mindig aktuális.

A Zsidókhoz írott levél szerzője azonban levele elején vall arról, hogy Isten sokszor és sokféleképpen szólt; de mindig konkrétan és reálisan az adott kor nyelvén, az adott kor fogalmazásának megfelelően. Szeretett Testvéreim! Mi már Jézus Krisztusban az isteni kinyilatkoztatás eme végső és végérvényes formájában kapjuk a kijelentést. Ézsaiást csodálatosan elragadta az Úr, és látomásban láttatott és hallatott magáról. Nekünk pedig kezünkbe adja a Bibliát, és azt mondja, amit Augusztínusznak: „Tolle et lege! – Vedd és olvasd!” Vedd hát, és olvasd!

Azonban egy dolog közös bennünk és Ézsaiásban: Istenről szólni, Istennel kapcsolatban tapasztalatot szerezni csak Isten segítségével lehet. Istennel kapcsolatba jutni, lényegének titkát felfedezni, Róla beszélni – emberi módon – reménytelen vállalkozás, de sohasem kilátástalan az Isten után őszintén vágyakozó emberi léleknek: Mert van „érkezése az Úrnak” – mert tény, hogy a „hívő előtt az Úr megfejti önmagát”.

Ézsaiás jó helyen volt, olyan helyen, ahová hozzákapcsolta ígérettel Isten az Ő érkezését, megjelenését. Ez a hely a templom volt.

Az Úr érkezéséből, valamint az angyalok bizonyságtételéből kitűnik: „*Szent, szent, szent a Seregek Ura!*” Vagyis az Isten szent, az „Isten egészen Más”: több is és másabb is, mint ahogy Őt a teremtmény elképzelheti, leírhatná. Isten más, mint mi, és más, mint minden egyéb

teremtményi valóság. Isten a kezdet és a vég, mi pedig születünk és meghalunk. Isten végtelen, mi pedig naponta határokhoz érünk. Isten lénye nincs kötve semmihez, mi pedig a tér és az idő fogságában élünk. Isten lénye felülmúlja a legszárnyalóbb emberi képzelőerőt, fantáziát.

Ézsaiás élménybeszámolójából kitűnik Isten fensége, dicsősége, mindenek feletti hatalma. Szeretett Testvéreim! Akinek valóban volt Isten-élménye, aki valóságosan hisz Istenben, azt ámulatba ejti Isten nagysága. Ézsaiás olyan nagynak tapasztalta meg Istent, hogy a jeruzsálemi templom csak arra volt elég, hogy abba az Isten palástjának a szegélye beleférjen. Olyan fenségesnek tapasztalta, hogy Isten dicsőségével még az angyalok is csak fedett arccal szembesülhetnek. Olyan titokzatosnak tapasztalta, hogy felhőbe burkolózik.

Az Isten szent, vagyis más, egészen más, mint mi vagyunk, és Ő kegyelmesen közel jön az emberhez; Ézsaiáshoz „látomás-közelbe", hozzánk pedig a Jézus Krisztus születése óta egészen közel, „test-közelbe"; a Szentlélek kiáradása óta pedig még ennél is közelebbre, teljesen szív-közelbe.

II.

Az Isten-élmény, az Úr érkezése nemcsak azt teszi nyilvánvalóvá, hogy kicsoda az Isten, hanem azt is: ki vagyok én. Ézsaiás riadtan kiált fel: „*Jaj nekem, elvesztem; mert tisztátalan ajkú vagyok és tisztátalan ajkú nép között lakom!*" Szeretett Testvéreim! Nemcsak az Isten-ismeret végett van szükségünk Isten-élményre, hanem a helyes önismeret, világ- és környezetismeret végett is!

Akit megérint Isten világossága, annak fájni kezd szívének sötétsége és értelmének homálya. Aki megtapasztalja Isten szeretetét, az fájdalmasan fedezi fel a saját magában tapasztalható szeretetlenséget, keménységet és önzést. Az Istennel való szembesülés során elmegy a kedvünk a dicsekvéstől, és nem marad más, mint az önismeret vallomása: „*Jaj nekem, elvesztem!*"

Szeretett Testvéreim! És most jön az, amire nem számítanánk! Nem megsemmisítés történik, hanem megtisztítás! „*És hozzám repült az egyik szeráf, kezében parázs volt, amelyet fogóval vett le az oltárról. Számhoz érintette, és ezt mondta: Íme, ez megérintette ajkadat, bűnöd el van véve, vétked meg van bocsátva.*" Szeretett Testvéreim! Ez a csodák csodája. Ez a legcsodálatosabb megtapasztalás. A Szent nem semmisíti meg a szentségtelent, hanem megtisztítja, és kegyelmébe fogadja. Ez a találkozás Istennel: megajándékoz életkedvvel, bátorsággal és bizalommal. Most már ezek után meri mondani Ézsaiás: „*Itt vagyok, engem küldj!*" Aki átéli Isten közelségét, akit megrendít Isten szentsége, az boldogan áll az Úr szolgálatába.

Lehet, hogy némelyek most azt mondják: Ézsaiásnak könnyebb volt, mint nekünk. Akkor még a szentség annyira meghatározó volt; de hol vannak ma már a szent helyek és a szent idők? Hol van ma már az, hogy valami szent és sérthetetlen, hol van ma már a tekintély? A mai, ún. modern ember büszke és öntudatos: számára nem létezik a „szent", csak az önálló, uralkodó, parancsoló, szabad személyiség. A modern ember büszke arra, hogy mitológiátlanította a természetet, hogy megfosztotta szentség-jellegétől a politikát és kiürítette az értékeket. Sőt, némelyek itt meg sem állnak, hanem odáig mennek őrületükben, hogy azt állítják, „Isten halott", miközben magukat bölcs filozófusnak tekintik. Ezzel kapcsolatban mondta Friedrich Nietzsche, a sokat vitatott és ugyanakkor sokat magasztalt bölcselő: „Az a világ, amelyben Isten halott, hidegebb, fagyosabb lesz, és ennek a fagyosságnak megvan a maga lélektani és társadalmi ára. … Hogyan lennénk képesek kiinni a tengert? Ugyan ki ad nekünk szivacsot, hogy eltöröljük a horizontot? Mit teszünk, ha eloldjuk a Földet a Naptól? Hová tart a Föld? És merre tartunk mi? Hát nem valami üres tér lehel reánk? Hát nem lett minden fagyossá, mert megöltük magunkban az Istent?!" Szeretett Testvéreim! A modern ember a maga szabadságát és függetlenségét fennen hangoztatva istentelenségével eloldja a Földet a Naptól; és csak lassan, menetközben veszi észre, hogy Isten kirekesztésével benne és körülötte megfagy minden.

A szeráfok háromszorosan ujjongják: „*Szent, szent, szent a Seregek Ura!*" Ézsaiást egy egész életre nézve sorsfordító módon határozza meg az Isten szentsége megtapasztalásának élménye. S ezzel szemben az Istent kirekesztő modern ember életszemlélete és viselkedése végképp lehangoló: „Semmi sem szent, semmi sem szent, semmi sem szent!" Miért van ez így?! Azért, mert elveszett az ember számára Isten, akiben ráismerhet igazi önmagára, mint Ézsaiás. „*Jaj nekem, elvesztem!*" A mai ember nem látja bűneit. De azt sem érzékeli, hogy van bűnbocsánat. Nem hallja a hívást: „*Kit küldjek el?*" És ezért nincs küldetéses bizonyossága a létezést illetően.

Szeretett Testvéreim! Ézsaiás elhívásának története jól szemlélteti a modernkor bűnbeesését. Ahogy az első nemzedék számára minden szabad volt, csak egyetlen dolog nem, éppúgy a modern ember számára is minden szabad, csupán egyetlen dolog nem: az Isten szentsége ellen intézett támadás. Ahol elrabolják az Isten szentségét, ott a szabadság szabadossággá, az életnyereség életveszteséggé, a békés rejtettség érzése a teljes elhagyatottság kilátástalanságává változik.

Ámen

Fazakas Sándor

SZABADSÁG ÉS EMLÉKEZÉS. REKTORI SZÉKFOGLALÓ BESZÉD*

Főtiszteletű Egyetemi Közgyűlés!
A 2005/2006-os tanévet nemzeti történelmünk két jelentős eseményére való emlékezés teheti kiemelkedővé: Bocskai István szabadságharcának és az 1606-os bécsi békének 400., valamint az 1956-os forradalom 50. évfordulója. Egy győztes és egy vesztes forradalomra való emlékezés.

Megnyitó beszédemben nem kívánom rekonstruálni a 400 vagy 50 évvel korábbi történelmi eseményeket, még csak arra sem vállalkozhatom itt, hogy a két szabadságharc egyháztörténeti vonatkozásainak és következményeinek részleteit feltárjam – inkább tisztelettel ajánlom, hogy kerüljön erre sor akadémiai pályamunkák, szakdolgozatok vagy szemináriumi foglalkozások, illetve méltó megemlékezések keretében. Viszont e két évforduló kapcsán két olyan fogalom teológiai reflektálására szeretnék sort keríteni, amelyeknek tisztázásával nem maradhat adós a teológia és az egyház akkor, amikor nemzeti történelmünk eseményeinek megünneplésében méltó módon kíván részt vállalni. E két fogalom: a *szabadság* és az *emlékezés*. E fogalmak teológiai átgondolását pedig a *megigazulás* bibliai hitigazságának fényében kívánom megtenni, annak bizonyítására, hogy a megigazulás „megtapasztalásának horizontja”[1] nem a képzelet terméke – itt van előttünk egy karnyújtásnyira, hétköznapi életünk realitásai között.

Az evangélium ígérete nem korlátozódik csupán a keresztyén istentisztelet liturgikus alkalmaira. Isten megigazító cselekedete érvényes a társadalom, az emberi együttélés számára is. Nem véletlenül jegyzi meg Luther: az *articulus iustificationis*, vagyis a megigazulás hittétele „tanító, fejedelem, úr, kormányzó és bíró minden tantétel felett”.[2] Ezzel kifejezésre juttatja azt az alapvető igazságot, miszerint az Isten irgalmáról szóló örömüzenet az élet és az egyházi gyakorlat valamennyi területét érinti.

I. Szabadság

A szabadság fogalma kulcsfogalommá vált a közélet formálása, a demokratizálódás folyamata, a politikai-gazdasági átalakulás és a reformok számára. Ugyanígy jelen van az oktatásban-nevelésben és a

---

* Megjelent azonos cím alatt: Református Egyház, 2005/11, 259–262 = Református Tiszántúl, 2005/5, 14–18.

[1] BEINTKER, M.: *Rechtfertigung in der neuzeitlichen Lebenswelt*, Tübingen, 1998, 33k.

[2] „Lehrer und Fürst, Herr, Lenker und Richter über alle Lehrgattungen”, lásd M. LUTHER: WA 39/1, 2005.

kultúrában egyaránt. Különösen érezhető ez a kelet-közép-európai társadalmak rendszerváltást követő 15 évében, így nálunk is. A fogalom mögött rejlő valóság viszont komplex: Kérdés, hogy elégséges-e úgy tekinteni a szabadságra, mint amely kizárja az elnyomást, a megaláztatást, a múltban elszenvedett igazságtalanságokat. Elegendő-e a következő nemzedékek együttélése szempontjából úgy értelmezni a szabadságot, mint amely távol tartja mindazt, ami korábban a szabadság megélését lehetetlenné tette? Vagy pedig létezik „pozitív tartalma" a fogalomnak, amely nem tagadásra, kizárásra, elhárításra épít? Aki nem akarja beérni propagandisztikus jelszavakkal, annak rá kell kérdeznie erre a pozitív tartalomra: milyen az a szabadság, amely nemcsak kivezet a múlt szorító árnyékából, de meg is őriz a jelen új hatalmi struktúrái között?

Eberhard Jüngel, tübingeni teológus egy 1992-ben Budapesten megtartott előadásában analógiát állított fel az európai szabadságtörekvések, illetve szabadságharc-történetek, valamint Isten szabadító cselekedete között.[3] Ez irányú tanulmányaival egybehangzóan így szól: a történelmi tapasztalatként megélt szabadulást a bibliai-reformátori szabadítás-történet felől kell szemlélni.[4] A szabadulásról ott lehet beszélni hitelesen, ahol a „világ valósága" a Szentírás fényében kerül értelmezésre. Ezért a teológia nem mehet el szótlanul a történelmi-társadalmi tapasztalatok mellett, párbeszédbe kell bocsátkoznia a történelemértelmezésekkel, filozófiai magyarázatokkal, azért, hogy az eseményeket a keresztyén hit számára is érthetővé, értelmezhetővé tegye. Ugyanakkor józanul különbséget kell tenni a kegyelem általi szabadítás és a politikai szabadságtörekvések között.

A szabadságról szóló keresztyén bizonyságtétel számára az alap a megigazulás bibliai-reformátori igazsága. A szabadságról szóló minden keresztyén beszéd és elmélkedés meghatározó horizontja a *solus Christus*, az „egyedül Krisztus által" hitigazsága. Vagyis: Krisztus szabadító hatalma megelőz minden szabadságértelmezést, sőt kivezet az önigazolás és önmegvalósítás szoros útvesztőjéből és a szeretet tágas mezejére állít. És ott, ahol Krisztus a szabadító, ott a szabadság ajándékként értendő, amelyet az ember sem kiérdemelni, sem megszerezni nem tud. Viszont a szabadság ajándék voltát csak hitben ismeri fel az ember – hit által ébred rá arra, hogy a szabadság igazi

[3] Lásd: B. Brenner – E. Jüngel – R. Frieling – L. Ullrich (Hrsg.), *Europa und der Protestantismus*. Ein Arbeitsheft mit Dokumenten und Beiträgen, Göttingen, 1993.

[4] *Das christliche Zeugnis von der Freiheit: Beratungsergebnis der Südeuropagruppe*, in: W. Hüffmeier – Chr.-R. Müller (Hrsg.), Wachsende Gemeinschaft in Zeugnis und Dienst: Reformatorische Kirchen in Europa. Texte der 4. Vollversammlung der Leuenberger Kirchengemeinschaft in Wien. 3. bis 10. Mai 1994, Frankfurt, 1995 (133–153), 141.

hiányát a bűn jelenti, a Krisztus nélküli ember reménytelen rab, bűn-összefüggések rabja. Igen, bűn-összefüggések sorozata idézi elő társadalmi-politikai kontextusban a szabadság hiányát: nevezzük akárhogy, strukturális-bűnnek, társadalmi igazságtalanságnak vagy régi- és újkori hatalmi viszonyok zsarnokságának. Az egyéni és közösségi bűn emberi együttélésre való ráterhelődése és ennek elviselhetetlensége hívta életre 400, illetve 50 évvel ezelőtt a szabadságtörekvéseket, hogy a rabságnak vége legyen. A múlt minden tárgyilagos vagy tudományos igényű szemlélete mellett be kell látni: az emberiség története egyben az emberi bűn története is.

Nos, a Biblia felől nézve az isteni szabadítás ennek a bűn általi rabságnak hozza el a végét, és csak Krisztus golgotai keresztje alatt éri el a bűnről való beszéd azt a tárgyilagosságot, amely nem összetör, hanem megszabadít. Az evangéliumnak ez az ígérete képes áthidalni azokat a válaszfalakat, amelyek az embert embertársától elválasztják. Ez nem jelenti a bűn elbagatellizálását vagy eljelentéktelenítését – éppen ellenkezőleg: a világban fellelhető igazságtalanság tudatosítása és a pusztító erőknek a felismerése arra ösztönzi a hívő embert, hogy törekedjen igazságosabb körülmények megteremtésére.

Ebből is látszik, hogy Isten megigazító cselekedete felől a szabadság több, mint egyszerűen a rabság vagy szolgaság elhárítása. A szabadságról szóló keresztyén bizonyságtétel pedig nem *egy* lehetséges adalék különböző korok „szabadságértelmezéseihez". Ez a szabadság ott lesz nyilvánvaló, ahol az ember nem is várja: a keresztyén szabadság gyújtópontja az ember bensőjében található, a belső emberben (ahogyan Luther ezt éleslátással felfedte[5]), ennek következtében az igazi szabadság kérdését nem a külső körülmények döntik el. De Isten szabadító tette csak akkor éri el célját, amikor a megszabadított belső ember odafordul embertársa felé, és mindent megtesz a megtépázott szabadságjogok helyreállítására. A hívő ember nem elégszik meg a saját lelki szabadságával, hanem kötelességének érzi a küzdelmet embertársa szabadságáért, és mindent megtesz a külső nyomorúság feloszlatására. A keresztyén ember szabad arra, hogy saját nyomorúságát ne panaszolja fel, a megtapasztalt kegyelem viszont arra kötelezi, hogy közbelépjen felebarátja szabadságáért is.

Így lesz a keresztyén szabadság világi, profán ügy, a keresztyén hit közügy, a lelkiismeret szavának való engedés pedig politikum. A szeretet és az Isten iránti hála felelősséget munkál – a felelősség pedig nem tudja elfogadni azt, hogy az elnyomás régi és új mechanizmusai változatlanul maradjanak. Ez a kifelé irányuló keresztyén szabadság és szabadságban fogant felelősség megvizsgálja a világ struktúráit, és nem tudja

[5] LUTHER, M.: *Von der Freiheit eines Christenmenschen* (1520), WA 7, 21.

egyszerűen elfogadni azokat a politikai vagy gazdasági összefüggéseket, amelyek embereket vagy csoportokat fosztanak meg szabadságuktól, vagy értelmetlen áldozatokat követelnek.

A keresztyén szabadságértelmezés e szociáletikai következménye nem új keletű felismerése a teológiának, sokkal inkább a hit törvényszerűsége. Ezért nem kell azon töprengeni, hogy Bocskai és a szabadságharcához csatlakozó magyar nemesség esetében például melyik szempont volt az elsődleges: a vallási vagy az alkotmányjogi sérelmek orvoslásának igyekezete, a protestáns hitük elleni támadás vagy rendi jogaik megsértése lobbantotta lángra a szabadságvágy szikráját?[6] „Magunk és az egész magyar nemzetségnek, életének és az mellett religiójának, szabadságának és javainak megtartása végett"[7] csatolta fel Bocskai a kardot – amint ő maga írta –, és sorsában összefonódott az önvédelmi harc és a szabadságharc, a magyar sors és a nemzet történelme, a lelkiismeret szabadsága és az egyén, illetve a nemzet szabadságvágya. És ha elválasztani e tényezőket egymástól nem is lehet és nem is szabad – megkülönböztetésük mégis szükségszerű. Ebben pedig újból a teológiai látás segíthet: az ember szabadsága nagyon is sérülékeny és az aktuális hatalmi viszonyok által kisajátítható, ennek következtében mindig is különbség lesz a ténylegesen *megélt* szabadság és a *jogilag garantált* szabadság között. De a keresztyén hit és evangéliumhirdetés bizonyságot tehet arról, hogy „Isten gyermekeinek szabadsága" (Róm 8) nem korlátozható. Ez az örömhír pedig reménységet és bátorságot ad az embernek arra, hogy „belső szabadságát" az embertelenség közepette is felfedezze, a „külső szabadság" megteremtéséért pedig kitartóbban fáradozzon.

II. Emlékezés

A múlthoz való viszonyulásunk kultúrájának három szintje tartható számon: 1) a szemtanúk szempontja, 2) a történész vizsgálódása és 3) a nyilvános emlékezés mint a közélet része. A szemtanú felidézi azokat az eseményeket, amelyek az ő személyes életét és a társadalom képét radikálisan megváltoztatták. (Igaz, a szemtanú jelentése is attól függ, hogy pl. a barikád melyik oldalán állt.) A történész és a kutató az események komplexitására hívja fel a figyelmet, megbízható források után kutat, megpróbál összeegyeztetni különböző nézeteket, s szerencsés esetben óvakodik túl gyors értékítélet megalkotásától. A kollektív, illetve kulturális emlékezet viszont nem mentes adott esetben a politikai megfontolásoktól, a leegyszerűsítésektől, a mítoszképzéstől. Paul Ricoeur nyomán elmondható, hogy az emlékezés adja meg az egyén személyes

[6] Vö.: BENDA K.: *Bocskai István*, Századvég, Budapest, 1993[2], 133.
[7] BENDA K.: i.m., 126.

identitásának kritériumát[8] – tegyük hozzá: a közösség önértelmezését is. De éppen ebben rejlik a veszély: egy-egy közösség vagy társadalmi csoport számára kísértést jelent, hogy saját szempontjainak megfelelően emeljen ki egyes jeleneteket a múltból, másokat pedig átadjon a feledés homályának. Az ilyen módon retusált történelem legkevésbé sem segíti azt, amit szolgálnia kellene: az emlékezés identitásteremtő, önazonosságot erősítő folyamatát.

Megfigyelhető, hogy minél távolabb kerül időben az emlékezők nemzedéke egy-egy történelmi eseménytől, annál kevésbé támaszkodhat a szemtanúk első kézből vett információjára, de annál tárgyilagosabb lesz a történelmi értékítélet, és letisztultabb, józanabb az emlékezés kultúrája. 400 év távlatából lehet elfogulatlanabbul beszélni a Bocskai szabadságharcról, illetve a bécsi béke jelentőségéről nemzetünk és egyházunk számára, bár még itt is rá vagyunk utalva további kutatások eredményeire. Viszont 50 év távlatából szemlélve 1956 eseményeit a múlthoz való viszonyulás kettőssége nem hárítható el.

Egyrészt helyénvaló az a szubjektív emlékezés, amellyel a református egyház emlékezhet hőseire, az áldozatokra, megtorlást szenvedő lelkipásztorokra, vallástanárokra és gyülekezeti tagokra. Helyénvaló és önazonosságot erősítő lehet az a kollektív emlékezés, amely gyászolja veszteségeinket, ugyanakkor felfedezi azt a fényt, amelyet Isten Igéje jelentett a szenvedés óráiban – és újból felfedezi azt az irányt, amelyet pl. a Megújulási Mozgalom mutatott 1956 napjaiban. Ma sem érdemtelen feltenni magunk számára azt a két kérdést, amely által a Megújulási Mozgalom kívánt vallani önmagáról: Kik vagyunk? És mit akarunk?

Másrészt a várható megemlékezésekre való tekintettel fokozottabb józanságra és tárgyilagosságra lesz szükség az evangélium munkásai (lelkészek, vallástanárok, teológusok), a gyülekezetek presbitériumai és általában az egyháztagok részéről! Miért? Azért, mert az elmúlt években az emlékezés és a mementók túlburjánzásának, politizálódásának, sőt piacosításának idejét éltük át. Ez vitathatatlanul természetes velejárója a demokratizálódás folyamatának, de ugyanígy része a posztmodern tetszőlegességnek is: minden csoport, minden kisebbség (szerveződjön az etnikai, politikai vagy akár szexuális beállítottság alapján) igényt tart saját történetének, emlékeinek vagy mellőztetésének felelevenítésére. Ebben a folyamatban az emlékezés eseménnyé (*Event*), konzumcikké vagy valláspótlékká válik, amely megteremti a maga dogmáit, mágikus számait, „szent alkalmait". E „normáktól" való bárminemű elhajlás kiátkozással, kitagadással, megbélyegzéssel jár. Az emlékezés kisajátítása

[8] RICOEUR, P.: *Das Rätsel der Vergangenheit. Erinnern – Vergessen – Verzeihen*, Göttingen, 1998, 79.

és eszköziesítése az ember szabadságát veszélyezteti, ahol a múlthoz való viszony már nem biztos, hogy az önazonosságot és az összetartozást erősíti, hanem táptalajává válik a gyűlöletnek, az elhatárolódásnak, újabb társadalmi bűnöknek.

Ez az a pont, ahol a keresztyén egyháznak hangsúlyozni kell: az emlékezéshez való jog alapvető emberi jog. Az emlékezés szabadsága és ennek a szabadságnak a meghagyása olyan érték, amely további erényeket feltételez: úgymint tolerancia, a másik ember méltóságának tiszteletben tartása, érdeklődés az iránt, amit „nem én" éltem át… És hogy mennyire féltve őrzendő érték az önazonossághoz és az emlékezéshez való jog, annak szemléltetésére álljon itt Ravasz László vallomása:

> „A megújulási mozgalom időileg egybeesett a nemzeti forradalommal, de érzelmi egybehangzáson kívül más kapcsolat nem volt köztük. Az egyházi mozgalomban részt vettem, mert segíteni kellett. Égett a ház. Nem törődtem azzal, hogy a tűzoltókat néha gyújtogatás vádja alatt becsukják. […] Életemben sok dolgot rosszul csináltam és tévedtem a forradalom idején is. Hiszek a demokráciában és a népek testvéri együttélésében. De erőszakkal senki nem tehet azzá, ami nem vagyok és nem voltam: ellenforradalmár."[9]

Közösségi életünk tesztkérdése egyházon belül és egyházon kívül ez lesz: meg tudjuk-e hagyni a másik embert abban a szabadságában, hogy ő mondhassa meg: kinek tartja magát, kicsoda ő tulajdonképpen, hogyan viszonyul múltjához, jelenéhez és környezetéhez. A „privát, a nyilvános és a tudományos emlékezés"[10] közötti különbségek minden jel szerint továbbra is fennállnak majd, és létjogosultságot követelnek maguknak. Nekünk viszont meg kell tanulni – úgy tudományos kérdésfeltevéseinkben, mint a mindennapokban – együtt élni ezekkel a különbözőségekkel. Ha majd egyszer képesek leszünk ezeket a különbségeket úgy elhordozni, hogy közben ne kelljen feladnunk a magunk identitását, de ne is kelljen lépten-nyomon keresztre feszítenünk egymást, akkor képesek leszünk e különbözőségekben is felfedezni azt, ami közös, ami összekapcsol, és ami kölcsönösen gazdagít.

* * *

Főtiszteletű Egyetemi Közgyűlés!
Következő tanévünket az emlékezés jegyében hirdetjük meg – de emlékezni nemcsak győztes és vesztes szabadságharcokra lehet. Egy tanártársunk szintén kerek évfordulóra, 50 évi teológiai tanári és kutatói

[9] RAVASZ L.: *Emlékezéseim*, Budapest, 1992, 392.
[10] KOSELECK, R.: *Differenzen aushalten und Toten betrauen*, Neue Züricher Zeitung 111 (14–15. Mai 2005), 47.

munkára emlékezik – ebben a felemelő visszatekintésben vele osztozik az akadémia ünnepi közgyűlése is, hálát adva *Dr. Lenkeyné dr. Semsey Klára* tanszékvezető egyetemi tanár szolgálatáért. A professzor asszony ugyanakkor bejelentette, hogy öt évtizedes tanári, kutatói és nevelői munka után, 2005. december 31-i hatállyal nyugdíjba kíván vonulni. Bár a félév folyamán közöttünk lesz Klárika néni, sőt az akadémiai istentiszteleten is szolgálni kíván, a közgyűlés alkalmát megragadva, az egyetem közössége nevében köszönetet mondunk munkásságáért. Éppen 50 évvel ezelőtt, 1955 szeptemberében kezdte el tanítói munkáját a Debreceni Református Teológiai Akadémia Újszövetségi Tanszékén. Lelkipásztor-nemzedékeket oktatott az újszövetségi görög nyelvre, a gyakorlati írásmagyarázatra. Kutatói, oktatói és nevelői munkája példaértékű marad egykori tanítványai és tanártársai számára. Egyetemünk a Sárospataki Református Teológiai Akadémiával és a Doktorok Kollégiuma Újszövetségi Szekciójával közösen tanulmánykötetet jelentetett meg a professzor asszony köszöntésére, amely a Doktorok Kollégiuma augusztus 22-i plenáris ülésén került bemutatásra, illetve átadásra.

A tanév kezdetén további eseményekről és személyi változásokról számolhatok be:

– A nemzeti ünnep alkalmából, augusztus 20-án a köztársaság elnöke Magyar Köztársasági Érdemrend Tiszti Keresztjével tüntette ki *ifj. dr. Fekete Károly* tanártársunkat, az egyetem 1997–2005 között hivatalt viselő rektorát, a Gyakorlati Teológiai Tanszék tanszékvezető egyetemi docensét. A kitüntetéshez gratulálunk, további munkájához sok sikert és Isten áldását kívánjuk!
– Doktori fokozatának megszerzése után az Egyetemi Tanács *Gaál Sándor* kollégánkat, a Missziói és Felekezettudományi Tanszék tanárát docenssé választotta meg, augusztus 1-től kezdődően.
– Ebben a tanévben három új tanártársunk kapcsolódik be az oktatói-nevelői munkába, adjunktusi minőségben: *dr. Ferencz Árpád* magyarbikali lelkipásztor a Szociáletikai Tanszéken, *dr. Kovács Ábrahám*, a PMTI munkatársa a Dogmatikai Tanszéken és *Vadnai Zoltán* nagybarcai lelkipásztor az Újszövetségi Tanszéken.
– Papp Attiláné nyugdíjba vonulása következtében az Egyetemi Tanács 2005. július 4-i rendkívüli ülésén *Hadházi Évát,* a Kollégium és Egyházkerület Gazdasági Hivatalának korábbi munkatársát választotta meg a Rektori Hivatal hivatalvezetőjének, aki szintén augusztus 1-én kezdte el munkáját intézményünkben.

Mind az előléptetett, mind az újonnan kinevezett vagy megválasztott munkatársak munkáját kísérje áldás, kérem a hallgatókat és tanártársakat, hogy fogadjuk szeretettel és bizalommal őket.

Dr. Kustár Zoltán docens, az Ószövetségi Tanszék vezető tanára ebben a tanévben tanulmányi szabadságon, úgynevezett „szombat éven" tartózkodik. Kívánjuk, hogy kutatói munkájában lelje örömét, kutatási eredményei pedig gazdagítsák intézményünk tudományos jó hírnevét.

Az új tanévet 184 hallgatóval kezdjük. Az első évfolyamra 31 fő nyert felvételt, ebből 20 fő teológus-lelkipásztor, 7 fő vallástanár és 4 fő teológus szakra. Az első évfolyam évfolyam-felelősi tisztségére dr. Gaál Sándor docens nyert megbízást. A Szegedre kihelyezett Vallástanár Tanszéken 105 hallgató készül a vallástanári pályára.

Posztgraduális képzésben 59-en folytatnak tanulmányokat (7 vallástanár, 52 pasztorálpszichológia szakon), szervezett doktorképzésben 26 doktorandus vesz részt (10 nappali, 16 levelező képzésben). A VI. éves gyülekezeti gyakorlatot, illetve segédlelkészi évet sikeres I. lelkészképesítő vizsga után 21 hallgató kezdhette el szakoktató lelkipásztorok vezetése mellett.

A tanévkezdő csendes-napokat ebben az évben is Berekfürdőn tarthattuk a Megbékélés Házában, szeptember 9–11. között. A csendes-napok témája a „*Család*" volt, a Zsinat által meghirdetett család-éve jegyében. A témába Szarka Miklós lelkipásztor-pasztorálpszichológus előadása vezetett be, ugyanakkor a hallgatók újból egy egyházmegye, ezúttal a Hajdúvidéki egyházmegye életével ismerkedhettek meg Szabadi Árpád esperes beszámolójának köszönhetően. E helyről is illesse köszönet a Megbékélés Háza vezetőségét és munkatársait, hogy a nehéz anyagi körülmények ellenére is lehetővé tették számunkra, hogy ne szakadjon meg a már hagyománnyá vált berekfürdői teológus csendes-napok sorozata, amelyek hallgatóink közösséggé formálódása érdekében eddig is felbecsülhetetlen alkalmaknak bizonyultak.

Szeptember 5–9. között a Továbbképző Intézet és a Westfáliai Tartományi Egyház Továbbképző Intézetének szervezésében közös szeminárium megtartására került sor szintén Berekfürdőn német és magyar református, illetve evangélikus lelkészek részvételével, dr. Karl-Wilhelm Dahm nyugalmazott münsteri professzor vezetésével. Intézetünket *Gonda László* képviselte ezen az alkalmon.

Az Oktatási Minisztérium 1,9 millió Ft-os beruházási támogatásával a nyári szünetben sikerült felújítanunk és bővítenünk a Tanulmányi Osztályt és a Rektori Hivatalt, így nemcsak a munkavégzés körülményei javultak, de remélhetőleg sikerült megteremteni a méltó és gördülékenyebb ügyintézés feltételeit hallgatóink számára is. Az átalakítások következtében a Szakkönyvtár feldolgozó és folyóirat tároló része is áthelyezésre került, a már korábban kialakított termeik szomszéd-

ságába. Ugyancsak a nyári szünetben újabb kötetekkel bővült a tanszékekhez rendelt kutatóintézetek könyvállománya baseli nyugalmazott lelkészek és professzorok hagyatékával, a HEKS segélyszervezet közvetítésének és anyagi támogatásának köszönhetően.

Előttünk álló feladat a „*Katekhéta-lelkipásztori munkatárs*" elnevezésű, a Bologna-struktúrának megfelelő, 3 éves alapképzés beindítása, illetve előkészítése 2006 szeptemberétől. A képzés képesítési követelményrendszerét a Magyar Akkreditációs Bizottság elfogadta. További feladat a vallástanári és intézményvezetői szakok mesterképzésnek megfelelő előkészítése és elfogadtatása, valamint a küszöbön álló akkreditációra való felkészülés.

A Kampeni Teológiai Egyetemmel közösen tartott tudományos konferenciák sorozatában a következő alkalomra Debrecenben kerül sor, 2006. május 17–21. között.

Végül pedig engedtessék meg számomra egy személyes megjegyzés a Hittudományi Egyetem hallgatói és tanárai felé. Úgy érzem, hogy az említett két évforduló tanulsága és összekapcsolása egy bizonyos ponton személy szerint is érint bennünket, és az intézményünkben folyó oktatói, nevelői és tudományos munkát. Az 1956-os forradalmat megelőzően és követően az ateista valláspolitika mindent megtett a lelkipásztori egzisztencia ellehetetlenítésére, a lelkipásztori-vallástanári hivatás társadalmi megbecsültségének lejáratására. Ennek mind a mai napig érezhető kedvezőtlen hatása, s erről jubileumi diplomát átvevő szolgatársaink is hitelesen szólhatnának. Viszont Bocskai István a bécsi békében szerzett „vallásszabadságot" követően arra készült, hogy végleg megoldja a lelkészi közösség rendi kérdését, hogy a személyes nemességet kiterjessze a lelkészek utódaira és leszármazottaira is. Ezzel megerősítésre került volna az akkori kor e sajátos értelmiségi közösségének és közszolgálati intézményének társadalmi megbecsültsége – legalábbis így vélekedik erről egy kortárs erdélyi történész.[11] Bocskait e tervében megakadályozta korai halála.

E kettős évforduló egyrészt felemelő, másrészt lesújtó tanulsága arra kötelez bennünket, hogy merjünk kilépni a Kollégium, az egyetem és anyaszentegyházunk védő szárnyai alól az élet realitásai közé. Ha előadásomat azzal kezdtem, hogy a megigazulás hitigazságának tapasztalati horizontja a mai ember életvalósága, akkor ezzel is kívánom befejezni: Olyan lelkipásztori és vallástanári habitus kialakításában vagyunk érdekeltek – mindnyájan, hallgatók és tanárok egyaránt –, amelyben együtt jár az evangéliumot tükröző életvitel, a teológia iránti életfogytiglani kíváncsiság és a hit igazságaira szüntelenül rákérdező

[11] BUZOGÁNY D.: *Bocskai és Erdély*. Előadás, Szerencs, 2005. Kézirat a szerző tulajdonában.

vívódás. Csak olyan lelkipásztori/vallástanári hivatásgyakorlás lesz mai világunkban hiteles, egyházi és társadalmi megbecsültségre méltó, amely képes lesz az evangéliumot lefordítani a mai élethelyzetekre, s egyben képes lesz alkalmat, időt és lehetőséget teremteni arra, hogy az emberek megtapasztalják az Isten jelenlétét világunkban.

E gondolatok jegyében a Debreceni Református Hittudományi Egyetem 468. tanévét megnyitom!

* * *

Főtiszteletű Egyetemi Közgyűlés!

Emlékezni kétféleképpen lehet: lehorgasztott fővel, földre szegzett tekintettel, vagy felemelt fővel, úgy, ahogyan az ünnephez illik. A lehorgasztott fejű ember és nemzedék káini indulatokat táplál szívében, így emlékezése újabb gyűlölethullámnak nyújthat táptalajt. De felemelt tekintettel, méltósággal még akkor is lehet ünnepelni és hálát adni, ha a múltban veszteségeket kellett elkönyvelni.

Istennek adunk hálát, hogy felemelt tekintettel emlékezhetnek a megtett útra jubileumi diplomásaink, akik 60, illetve 50 évvel ezelőtt tették le az első lelkészképesítő vizsgát és szereztek lelkipásztori képesítést.

Egyetemünk ***Gyémánt diplomát*** adományoz *Arató Ferencnek* és *Király Zoltánnak.*

Arató Ferenc 1945-ben tett első lelkészképesítő vizsgát. Segédlelkészként, majd helyettes lelkészként szolgált Gyulán. 1949-től szolgálati helyei Nyírábrány, Püspökladány, Karcag, Kisújszállás. 1977-től egyházkerületünk lelkészi főjegyzője és a debreceni Nagytemplom lelkipásztora. 1992-től nyugdíjas, az Óbudai gyülekezet tagja. Betegsége miatt szerettei körében emlékezik, és postán kéri számára eljuttatni a diplomát. Szeretettel köszönti egyetemünk tanárait és az ünnepi közgyűlést.

Király Zoltán teológiai tanulmányait Kolozsváron kezdte és a Debreceni Tisza István Tudományegyetem Hittudományi Karán fejezte be 1943-ban. Rövid tábori lelkészi szolgálat után magyar–latin tanári képesítést szerez, majd Debrecen Kerekes-telepen és a Kistemplomban szolgál. 1956-ban érkezik ösztöndíjasként az Egyesült Államokba, ahol a New-York-i teológián és a Columbia Egyetemen tanul, 1958-ban kezdi el Amerikában lelkészi szolgálatát. 1985-ben a Kálvin Egyházkerület püspökévé választotta. Nyugdíjba vonulása után még 8 éven át szolgált Lakelanden (Florida).

Egyetemünk ***Arany diplomát*** adományoz a Debreceni Teológiai Akadémián 1955-ben végzett évfolyam 18 tagjának.

Az évfolyam többségének kérésére eltekintünk az egyes életrajzok ismertetésétől, így a nevek felolvasása után magát az évfolyamot szeretném néhány szóban méltatni. Arany diplomát vehet át: *Bán István, dr. Benke György, Bögödi Dezső, Frenczel Bertalan, dr. Fekete Károly, Fekete Szűcs Gyula, Hajdu Lajos, Kiss István Béla, Kovács Sándor, Kürti László, Makó Dezső, dr. Nagy Antal Mihály, Nagy Gy. Jenő, dr. Ötvös László, Papp László, Szalay Pál, Tímár Pálné, Virágh Sándor*.

Egy olyan közösség tagjaival emlékezünk ebben az ünnepi órában, amely belső szabadságáról tudott bizonyságot tenni akkor is, amikor a külső szabadság megélése korlátokba ütközött. Huszonnyolcan fejezték be tanulmányaikat 1955-ben – a végzett diákok nagyobbik fele (17-en) Debrecenben, kisebbik része (11-en) Sárospatakon kezdte el tanulmányait. Az évfolyam különböző kegyességi hátterű, missziós elhivatottságú vagy érdeklődésű diákokból állt, de – ahogyan az évfolyam egyik tagja fogalmaz – „a kikerülhetetlen viták ellenére is az összetartozás érzése és a közösség ápolása volt jellemző ránk” (Benke György). Valójában három erény jellemezte ezt az évfolyamot: a közösség megélésének igénye, az egyház megújulása iránti elkötelezettség és a szolgálatban tanúsított hűség.

Amikor 1955-ben elváltak egymástól, ígéretet tettek arra nézve, hogy minden év karácsonyára elküldik egymásnak beszámoló leveleiket magukról, munkájukról. Ötven éven át érkeztek ezek a karácsonyi levelek egymáshoz (az évfolyam több mint fele megírta és elküldte e beszámolókat volt diáktársainak), e leveleket pedig bekötve e mai találkozó alkalmával átadják a debreceni és a pataki kollégiumok levéltárának. A teológus évek hétköznapjait a tanórákon túl a szemináriumi helyiségekben szervezett összejöveteleik tették emlékezetessé, amelyen teológiai és kegyességi kérdéseket vitattak meg testvéri légkörben. Az önálló véleménynyilvánításhoz szokott évfolyam helyzetét beárnyékolta az a feszültség, amely az egyház missziói megújítása iránt elkötelezett diákok, tanárok valamint a hivatalos egyházpolitika között volt tapasztalható. Néhányan az 1956 utáni politikai szigorítás és megtorlások következtében nem lehettek lelkipásztorok. Többségük viszont kis gyülekezetekben hűségesen szolgált. Néhányan egyházi tisztséget is viseltek: négyen espereskén, egy társuk egyházkerületi főjegyzőként szolgált, egy tag püspöki tisztet töltött be. Négyen teológiai tanárrá váltak, hárman szereztek doktorátust, két fő pedig tiszteletbeli doktori címet nyert. A 28 fős évfolyamból tízen mentek el a minden élők útján. 1955-ben elkészített tablójukra a következő Igét írták: „Mert nem beszédben áll az Isten országa, hanem erőben” (1Kor 4,20).

Gaál Botond

BESZÁMOLÓ A DRHE DOKTORI ISKOLÁJÁNAK MŰKÖDÉSÉRŐL

A munkát nyugodt körülmények között kezdtük. Doktori Iskolánk 10 nappali tagozatos és 16 levelező tagozatos hallgatóval kezdte munkáját 2005 szeptemberében. A tanév fontosabb eseményeit az alábbi pontokban foglalom össze:

1. A meghirdetett felvételre 2005. április 30-ig csak két nappali tagozatos és két levelező tagozatos hallgató jelentkezett. Meghosszabbítottuk a jelentkezési határidőt augusztus 31-ig, s így már összesen 9 hallgató nyújtotta be jelentkezését. A felvételi vizsgákat szeptember 3-án tartottuk és fölvettünk 3 nappali tagozatos és 4 levelező tagozatos hallgatót. A felvételről a Doktori Tanács jegyzőkönyve mondja el a részleteket.

2. A 2005/2006. tanév elején is összehívtuk valamennyi doktorandusz hallgatónkat egy napra, amikor az aktuális tájékoztató után a résztvevők előadásokat hallgattak meg a tudományos munka követelményeiről, módszeréről és általában a doktori felkészülésről. Külön témaként szerepelt a hivatkozások hazai és nemzetközi gyakorlata. Az előadásokat Dr. Baráth Béla és Dr. Kovács Ábrahám tartották. Ezt követően Dr. Gaál Botond tartott előadást a tudományos munka módszertanáról. A hallgatók ezeket az előadásokat valamennyien nagy érdeklődéssel fogadták és azokon aktívan részt vettek, hozzászóltak, kérdeztek.

3. 2005. november 17-én a Magyar Tudomány Ünnepe alkalmát egyetemünk a hetedik *Tudomány és Teológia* országos konferenciával ünnepelte. Ez az alkalom a Debreceni Akadémiai Bizottság épületében zajlott és a doktoranduszok valamennyien meghívást kaptak rá. A konferencián a hazai neves tudósok mellett előadást tartott Hans Schwarz regensburgi professzor és Kvasz László pozsonyi egyetemi docens.

4. 2006. május 18–22. napokon a Kampeni Teológiai Fakultás tanárai és hallgatói voltak egyetemünk vendégei. A mi doktorandusz hallgatóink közül is részt vettek néhányan a két intézmény közös konferenciáján.

5. A Doktoranduszok Országos Szövetsége (DOSZ) meghívására 2006 februárjában a Doktori Iskola vezetője, valamint hallgatói képviselője, Arany Barbara részt vett a Debreceni Egyetemen szervezett tanácskozáson. A résztvevők az új Felsőoktatási törvény általi szabályozásokat tárgyalták meg, és javaslatokat hallgattak meg a DOSZ részéről. Ezeket a DRHE Doktori Tanácsa elé terjesztették és megállapították a Doktori és Habilitációs Szabályzat módosításának lehetséges menetrendjét.

6. A Doktori Tanács a 2006. március 3-án tartott ülésén úgy döntött, hogy a Szabályzat módosítására egy külön alkalmat szán. A Doktori Tanács május 16-án tartotta e rendkívüli ülését, melyen az egész Szabályzatot átvizsgálta, szükség szerint módosította és a Szenátus elé terjesztette. A Szenátus ezt május 23-án elfogadta és életbe léptette.

7. A tárgyalt esztendőben három abszolvált hallgatónk nyújtotta be disszertációját, s ezzel együtt doktorálási kérelmét. Tőkés Zoltán befejezte a doktori cselekményeket, és az évzárón megtörtént a doktorrá avatása. Kádár Ferenc és Kiss Médea doktori cselekményeinek megindítására a Doktori Tanács 2006. június 22-én tartott ülésén került sor. Ez a folyamat áthúzódik a következő tanévre.

8. A Doktori Iskola hallgatói számára ebben a tanévben a „kötelezően látogatandó oktatást" a gyakorlati teológiai tantárgycsoport szervezte. Hézser Gábor, a Doktori Iskola külső meghívott oktatója tartotta az előadásokat *Egészség – Betegség – Pasztorálpszichológia* címmel.

9. A Doktori Iskola honlapja és adatbázisa kielégítően működik. A jövőben célszerű lenne nagyobb erővel hirdetnünk Doktori Iskolánk működését, ezzel is vonzóbbá téve iskolánkat a jelentkezők számára. Erre a jövő tanév során nagyobb gondot kell majd fordítanunk.

Tamás Gergely

BESZÁMOLÓ AZ EGYETEMI IFJÚSÁG ÉLETÉRŐL

I. Kezdetben…

Egy ősi közmondás szerint a leghosszabb út is az első lépéssel kezdődik. És valóban, az első lépések általában nagyon meghatározóak arra nézve, amit az embernek végig kell járnia. Ezért, ha jól akarjuk magunkat érezni az úton, és nemcsak túlélni szeretnénk, rendkívül fontos, hogy már rögtön az elején motiváltságot szerezzünk, kedvet és kitartást kapjunk az elkövetkezendőre nézve.

Egy tanévet végigküzdeni, testi, lelki és szellemi téren egyaránt megterhelő vállalkozás. Ezért első lépésként, mielőtt belevetnénk magunkat a munka sűrűjébe, mindig csendes-napokat tartunk, hogy oktatók és diákok együtt, méltó módon készüljünk az új kihívásokra. Erre ebben a tanévben 2005. szeptember 9–11. között került sor Berekfürdőn, a Megbékélés Házában. Az első évfolyam tagjaival és néhány felsőbb évessel már egy nappal hamarabb odautaztunk, mert a csendes-napok előtt a hagyomány szerint „Bagolytábort" is tartottunk. Ennek célja, hogy jobban megismerjük az „újoncokat", valamint ők is bepillantást nyerjenek az egyetem diákságának életébe, légkörébe, mielőtt rájuk terhelődne a teológia tudományának súlyos, de örömmel viselhető igája. A Bagolytáborban bemutatkozással, játékos ismerkedéssel, beszélgetéssel, közös imádkozással, énekléssel töltöttük az időt, valamint lehetőségünk nyílt egy őszinte beszélgetésre Nagy Kálmán esperes úrral és feleségével, akik meghívott vendégként voltak jelen köztünk.

A tanévkezdő csendes-napok témája: „*A legkisebb gyülekezet – 2005 a Család Éve*" volt, lévén, hogy 2005-öt a MRE Zsinata a Család Évének nyilvánította. Püski Lajos lelkipásztor és Horsai Ede vallástanár, egyetemi adjunktus szolgáltak áhítatokon, illetve Dr. Szarka Miklós családgondozó lelkipásztor előadásait hallhattuk, és arról beszélgettünk közösen, hogy milyen lehetőségei vannak egy lelkipásztornak, vallástanárnak a házasságra való felkészülésben, és milyen nehézségei vannak egy lelkész családi életének. Az előző évhez hasonlóan erre az alkalomra is meghívtunk egy esperest, hogy számoljon be nekünk egyházmegyéje életéről – Szabadi Árpád, a Hajdúvidéki Egyházmegye esperese személyében. A fennmaradó szabadidőben filmnézésre, strandolásra, sportolásra, éneklésre is lehetőségünk nyílt.

A csendes-napok a szeptember 11-i tanévnyitó istentisztelettel zárultak, amelyen Dr. Bölcskei Gusztáv püspök úr szolgált.

Ezen első lépések megtétele, az együtt eltöltött két-három nap megléte nagyon fontos, mondhatni pótolhatatlan. Azt gondolom, hogy az együttlétek, a közösség gyakorlása, a kikapcsolódás, maga a hely légköre

minden szempontból megfelelő előkészítést biztosított ahhoz, hogy elkezdjük az új tanévet.

A második félév is mindig csendes-napokkal kezdődik, de ezt már házon belül, Debrecenben szoktuk tartani. Idén is így történt, február 4–6. között. *Semper reformanda: Egyházunk Jövője – A Jövő Egyháza* volt a cím és a téma. Ennek keretében olyan kérdéseken gondolkodtunk együtt, melyek mindannyiunk számára egyre sürgetőbbé válnak: Hogyan tovább? Milyen irányokba kell az egyházi szolgálatoknak orientálódnia a jövőben? Miben kell változnunk, és miben nem szabad?

A nyitó istentiszteleten Derencsényi István esperes lelkipásztor hirdette az igét, aki később a Debreceni Egyházmegyét is bemutatta nekünk. Ezt követően minden évfolyam különvált, hogy készülhessenek a vasárnapi szolgálatokra. Az elmúlt tanév óta ugyanis a második félévet elkezdő csendes-napok vasárnapján minden évfolyam ellátogat egy-egy gyülekezetbe, hogy egy kicsit a gyakorlatban is megvalósuljon az, amiről most a téma kapcsán beszélgettünk. Az igehirdetés szolgálatát az évfolyamfelelős oktatók végezték, a hallgatók pedig énekekkel, imádsággal, bizonyságtételekkel járultak hozzá a közös istentiszteletthez. A kiszállások helyszínei a következő gyülekezetek voltak: I. évf. – Fényeslitke; II. évf. – Debrecen-Csapókert; III. évf. – Tornyospálca; IV. évf. – Nyíregyháza; V. évf. – Biharnagybajom.

Hétfőn az évfolyam-bibliaórák után *Egyházunk Jövője – A Jövő Egyháza* címmel dr. Kósa Karolina, dr. Győri János és dr. Csabina Sándor személyében három laikus, de az egyházi állapotokat nagyon jól ismerő személy véleményét hallgattuk meg. Ezt követően kisebb csoportokat alkotva beszélgettünk a különböző területek problémáiról, konkrétabban arról, hogy hogyan tovább a gyülekezetvezetés, misszió, diakónia, katechézis, igehirdetés, társadalmi megjelenés, zene és liturgia, valamint a református kegyesség terén. A csendes-napokat úrvacsorával egybekötött istentisztelet zárta, amelyen az igehirdetés szolgálatát Nagy László főjegyző végezte.

A kérdést és a problémát természetesen nem oldja meg néhány csendes-napi alkalom, de nagyon építő, és előre lendítő lehet az ezekről való beszélgetés, esetleg vitázás. Összegzésként megállapítottuk: az igazi feladat a konkrét lépések megtétele annak érdekében, hogy az emberiség javát szolgáló örök üzenet és az örök értékek ne váljanak ósdivá, hanem mindig, a mai kor számára és a jövőben is, az életet jelentsék. A *semper reformanda* elv azt is magában rejti, hogy mindnyájunk számára, egyházi vezető és laikus egyháztagok számára egyaránt van munka a hiteles egyház útkeresésében.

II. Hitélet

További hitéleti alkalmaink a korábbi évekhez hasonlóan zajlottak. Minden reggel áhítattal kezdődött a nap, melyen általában teológus hallgatók szolgáltak. Ezt keddenként imaközösségi alkalom előzte meg. Minden szerdán és csütörtökön az áhítat mellett a déli könyörgésen csendesedhettünk el, melynek az eddigiekhez képest kicsit módosult a liturgiája. A hétfő esti akadémiai istentiszteleteken idén is oktatóink végezték a szolgálatot, és minden hónap első hétfőjén úrvacsorával éltünk.

Új volt ebben a tanévben, hogy az őszi félévben kedd esténként csendes-perceket tartottunk, amit mindig egy-egy évfolyam vállalt el. Nem volt kötött a liturgia, mindenki olyan formával készült, amilyennel akart.

Ebben a tanévben a HÖK felállított a Hitéleti Bizottságon belül két albizottságot: a Diakóniai és a Zenei albizottságot. Az előbbi a karitatív szolgálatok koordinálásával foglalkozik, segít a hajléktalan-misszióban, jótékonysági programok szervezésében, a gyermek-misszióban, a Zenei albizottság pedig az Egyetem zenei életének előremozdításában, színesítésében tevékenykedik. Van egy kisebb zenekarunk, amely a csendes-napok idején, valamint a novemberi úrvacsora alkalmával szolgáltatta a hangszeres kíséretet. Az egyik márciusi akadémiai istentiszteleten, amit az EVT liturgiája szerint tartottunk, szintén a mi zenekarunk szolgált.

Az ünnepi legációk idén is rendben lezajlottak. Ez azért nagyon fontos, mert a legáció jelenleg az egyik leghatékonyabb módja a gyülekezetekkel való kapcsolattartásnak. És nem csak a gyülekezeteknek van erre nagy szüksége, hanem egyetemünknek is, mert megóv attól, hogy bezárkózzunk önmagunkba. Nekünk mindig nyitottnak kell lennünk a külvilág felé, de főként gyülekezeteink felé, és létszükséglet, hogy élő kapcsolatban legyünk velük.

Ennek egy másik, szintén hatékony módja a gyülekezeti kiszállásokon való részvétel. Fentebb már említetten a februári csendes-napok gyülekezeti alkalmait. Ezeken kívül több olyan kiszállás is volt, melyeken a diákság évfolyamszinten vett részt, illetve volt három, az egész diákság számára meghirdetett kiszállás Kárpátaljára: októberben Tiszabökényben, decemberben Péterfalván, májusban Fertősalmáson szolgáltunk egy-egy kisebb csapattal.

III. Tudományos élet

Még az őszi félév során, december elején sort kerítettünk egy tudományos konferenciára, melynek témája a cigánymisszió volt. Ezen Buzás Irén, Szabó Dániel, Dani László és dr. Hadházi Antal előadásait

hallhattuk, valamint egy cigány család zenés szolgálata tette az alkalmat gazdagabbá.

Az idei év egyik nagy újdonsága az utazószeminárium. Az Egyháztörténeti Tanszék a diáksággal karöltve, az élményszerű oktatás elősegítéseként hozta ezt létre, melynek folyamán a tanegységet felvevők a tanult események helyszíneire látogatnak, jelen esetben Erdély volt az úti cél.

Szintén új dolog a fiatalok vallásosságának szociológiai felmérése, amit a Szociáletikai és Egyházszociológiai Tanszékkel közösen végeztek a hallgatók a debreceni egyetemisták körében.

Az Idegennyelvi Lektorátus támogatásával néhány hallgató egy angol nyelvű könyvet fordított, mely reménység szerint kiadásra fog kerülni. Ennek témája az egyházi megújulás.

Egy új ösztöndíjpályázatra is lehetőségünk nyílt az Erasmus program keretében, melynek köszönhetően diákjaink számos külföldi egyetemen tölthetnek el egy vagy két félévet.

IV. Kapcsolatok

Igyekeztünk a hazai teológiákkal is fenntartani és továbbépíteni a kapcsolatainkat, ezért az onnan érkező cserediákokat szívesen láttuk vendégül, és néhányan közülünk is eltöltöttek egy-egy hetet más lelkészképző intézményekben.

Volt egy nagy közös találkozás is: az idei teológus-találkozót a Pápai Református Teológiai Akadémia szervezte március közepén. Ez a néhány nap is az egyház, a lelkészi életpálya jövőjéről szólt, valamint több előadást hallhattunk az Alpha módszerről is. Vasárnap minden teológia egy-egy dunántúli gyülekezetbe látogatott, hogy ott istentiszteleti szolgálatot végezzen. A mi csapatunk két részre oszlott, így Ácson és Komáromban is mi szolgálhattunk. A jövő évi találkozó megszervezését Debrecen vállalta.

V. Egyebek

Az ősz természetesen nem múlhat el *szüret* nélkül; a tanulásban hamar megfáradt diáknak is jót tesz egy kis mulatság. Ezért nevezett tanév október havában összeültünk, hogy megkóstoljuk az idei abaújszántói termést. A mustot mi magunk préseltük, emellett az udvaron vacsorát főztünk, és profi néptáncosok segítségével néhány lépést is eltanulhattunk.

Ha már a jókedvnél tartunk: a másik hasonló program a farsangi mulatság volt februárban. A hagyományos gerundiumemelő, fánkevő, álarckészítő versenyek után táncra perdültünk, majd a bátrabbak énekhangjukat is kipróbálhatták „élesben” a karaoke során.

Mindezek mellett házon belül heti rendszerességgel latintánc-tanfolyamon is részt vehettünk, amely során néhány tánc alapjait sajátíthattuk el. Emellett a tavalyi évhez hasonlóan idén is meghirdettük a fotópályázatot, melyre szép számmal érkeztek sorozatok.

VI. „… futok egyenest a cél felé…”

Az első lépések. Aztán a következők, míg el nem érjük a célt, ahová tartunk… Ez a tanév is egy szelet volt a nagy egészből, egy szakasz a nagy útból. És nem volt könnyű egyikünk számára sem. Remélem azonban, örömmel tudunk visszatekinteni rá. Mert hiszem, hogy a befektetett munka és fáradozás meghozza a maga gyümölcsét, és közelebb hozta számunkra azt, ami felé igyekszünk.

Hálával tartozunk Istennek, amiért velünk volt, és nevelt minket, valamint köszönet illeti oktatóinkat, és az egyetem valamennyi dolgozóját, hogy előrehaladásunkat elősegítették.

Fazakas Sándor

HIVATÁSÉRTELMEZÉSÜNK A KÜLDETÉS ÉS AZ ELVÁRÁSOK FESZÜLTSÉGÉBEN. TANÉVZÁRÓ REKTORI BESZÉD

Főtiszteletű Egyetemi Közgyűlés!

Ebben az ünnepi órában 21 lelkész veheti át oklevelét, 20 sikeres záróvizsgát tett hallgató nyer felhatalmazást a segédlelkészi szolgálat elkezdéséhez, 8 vallástanár, 4 valláspedagógus és 2 teológus kap diplomát bizonyságául annak, hogy teológiai, valláspedagógiai és egyéb tudományokban kellő jártasságot szereztek, s ezzel egyházunk szolgálatára alkalmasnak minősültek. Ez eddig eléggé egyértelmű! De milyen az az egyházi és társadalmi környezet, amelyben diplomásaink hivatásuk gyakorlását elkezdhetik, és hogyan alakul majd ez a hivatáskép és hivatásértelmezés a változó világ kontextusában?

Tény, hogy a lelkészkép és hivatásértelmezés az idők során nagy változáson ment át, és ez az egyház egyéb tanítóira, például a vallástanárokra is igaz. A modern kor jelenségei, mint az individualizálódás és pluralizálódás folyamata, a társadalom funkcionális differenciálódása[1], a vallás privát üggyé nyilvánítása a lelkipásztori tiszt és egyházi tisztségértelmezés magától érthetőségét is elbúcsúztatta, s csak nosztalgiával tekinthetünk vissza a korábbi korszakokra, amikor – állítólag – minden olyan egyértelmű volt.

Ilyen határozottságról vall Kálvin, amikor így fogalmaz: „Mert sem a nap fénye és melege, sem az étel és ital nem olyan szükséges a jelen élet ápolására és fenntartására, mint amilyen szükséges az *apostoli és pásztori tiszt* az egyháznak ezen a földön való megtartására."[2] Isten „különleges jótéteményben részesíti az embereket, amikor tanítókat"[3] rendel nekik. Aki a tanítókat hallja, magát Krisztust hallja. És míg a II. Helvét Hitvallás annak a reménységnek ad hangot, hogy Isten az ő egyházának egybegyűjtése, alapítása, kormányzása és fenntartása végett mindenkor alkalmazott szolgákat, s ezután is alkalmazni fog,[4] addig a Gall Hitvallás megállapítja, hogy a lelkipásztori és mellette más egyházi tisztségek abból a célból rendeltettek, hogy a „tudomány tisztasága megőriztessék,

---

[1] LUHMANN, N.: *Die Ausdifferenzierung der Religion*, in: ders., Gesellschaftsstruktur und Semantik. Studien zur Wissenssoziologie der Moderne, Bd. 3, Frankfurt a. M., 1989, 259–357, vö. TOMKA M.: *Vallás és egyház Magyarországon a rendszerváltás kezdetei óta*, Théma 2000/4, 4–26.

[2] Inst. IV, 3:2.

[3] Inst. IV, 3:3.

[4] Confessio Helvetica posterior XVIII.1, lásd: *A második helvét hitvallás. A Magyarországi Református Egyház hivatalos iratai*, Budapest, 1981, 163.

a bűnök megakadályoztassanak, a szegényeken és más nyomorultakon a szükség szerint segítsenek…”[5]

A valóság viszont az, hogy már a 16. század első felétől kezdődően hangot kap az a felismerés, hogy nincs egységes lelkipásztori tiszt; ahogyan nincs két egyforma gyülekezet, úgy nincs két egyforma lelkész vagy tanító sem. Vannak ugyan egyértelmű, megfellebbezhetetlen bibliai és teológiai kritériumok a szolgálat tartalmát tekintve, úgy mint evangéliumhirdetés, sákramentumok kiszolgálása, egyházfegyelem gyakorlása, pásztorlás, tanítás és diakónia. A hivatásgyakorlásról és a tisztségről kialakult képeket azonban különböző hangsúlyeltolódások, megnyilvánulások vagy szereptorzulások jellemezték, attól függően, hogy milyen volt az adott gyülekezet formája, struktúrája, társadalmi beágyazottsága: például agrár-feudális viszonyok között vagy polgárosodó városállamban élt, falun vagy városon, felekezeti szempontból homogén vidéken vagy szórványhelyzetben. Erről a már múltban sem egységes hivatásképről vallanak egykori egyházi rendtartások, vizitációs jegyzőkönyvek vagy nem egyszer egyházközségi anyakönyvek frappáns bejegyzései.

Napjainkban tovább differenciálódik a helyzet, és még inkább eltávolodni látszik egymástól a teológiailag precíz *tisztségértelmezés* (definíció) és a tényleges lelkipásztori/vallástanári tevékenység által meghatározott *hivatáskép*, attól függően, hogy milyen gyakorlattal, elvárásokkal, kihívásokkal vagy társadalmi változásokkal szembesül a pályakezdő, illetve a hivatását már gyakorló szolgatárs. *Egyrészt* tovább él az általános igény, hogy a „*hitben járás*” és a „*jó teológiai felkészültség*” összhangja jellemezze a lelkészeket/vallástanárokat. Valóban: a Krisztussal való élő kapcsolat, az evangéliumi életvitel, a magánélet és hivatás egymásnak való megfelelése szerencsésebb esetben együtt kell, hogy járjon azoknak a teológiai ismereteknek a birtoklásával, amely a hit tartalmát képes megfogalmazni a mai ember számára. *Másrészt még sincs egységes modell*, mert ennek kialakulását eleve lehetetlenné teszik objektív és szubjektív tényezők! E differenciálódás objektív tényezői a következők: az egyházi szervezet struktúrája, az állások közötti különbségek, a gyülekezetek és intézmények sajátos arculata, az eltérő anyagi és erkölcsi megbecsültség, a kapcsolattartás új lehetőségei a szolgálat teljesítése közben, úgymint internet, mobiltelefon, szolgálati autó stb. vagy éppen ezek hiánya. De a szubjektív tényezők sem elhanyagolhatóak: a nemek megoszlása (még mindig szerepet játszik a férfi/női megkülönböztetés lelkészi állások betöltésénél), az életkor, a származás, a személyes életrajz vagy érdeklődés, a házastárs hivatása, a

[5] Confessio Gallicana 29. Idézi: KOVÁTS J. I.: *A Református Egyházalkotmány alapvető kérdései*, Budapest, 1948, 183k.

továbbtanulásra való igény és az önmegvalósításra való törekvés. Az utóbbi 16 év egyházunk előtt megnyílt lehetőségeinek köszönhetően már mi is számon tarthatunk gyülekezeti lelkészeket, kórház- vagy börtönlelkészeket, iskola- vagy különböző intézeti lelkészeket, rendelkezési állományban lévő lelkészeket, missziós lelkészeket – és félő, hogy a nem is olyan távoli jövőben munkanélküli pályakezdőket. Egyetlen közös nevező: ha valaki elvégzi az egyetem valamelyik hitéleti szakát, elkezdheti a szolgálatot és szolgálati jogviszonyba kerül azzal a munkáltatóval, akit úgy hívnak: Református Egyház!

A lelkészkép/vallástanárkép és önértelmezés tehát a *strukturális és perszonális adottságok* függvénye,[6] s előbb vagy utóbb tudatosítani kell, hogy az elképzelések és a tapasztalat, az ideális hivatáskép és a valóság közötti ellentmondásosság nem kozmetikázható tovább. Éppen ezért már e képzés során fel kell tennünk magunknak a kérdést:

- Hány évet kell tanulnia a lelkésznek és a vallástanárnak?
- Milyen jellegű tanulmányokat kell folytatnia?
- Mit kell megtanítani a lelkész-, illetve vallástanárjelölteknek és mit nem?
- Szóhoz jut-e a képzésben egyáltalán az a számos speciális kihívás, amely naponta meghatározza és behatárolja a hivatásgyakorló tevékenységét?

A szakadék az akadémiai-tudományos igényesség és a gyakorlati élet kihívásai, illetve a gyülekezetek elvárásai között nem titkolható. A jól képzett tudós-teológus még nem jó lelkipásztor – és ez fordítva is igaz!

Elengedhetetlenül szükséges a bibliai nyelvek és az egyháztörténelem részletkérdéseinek megismerése, de a végzős hallgatónak szembesülnie kell bonyolult lelki traumákkal, depresszióval, a kulturális-mentalitásbeli változásokkal, továbbá reflektálnia kell például az orvosetika vagy a gazdaságetika kérdéseire.

Az egyházkerületi Teológiai Bizottság által elvégzett kérdőíves felmérés[7], amelynek értékelése folyamatban van, tökéletesen visszaigazolta a fenti megállapításokat. A kutatás során a lelkészképről és a hivatásértelmezésről kérdeztük nemcsak a lelkészeket, hanem a gyülekezeti tagokat és a nem egyháztagokat is egyaránt. Az egyik legszembetűnőbb jelenség a következő: míg a lelkészek a klasszikus református tisztségértelmezéshez híven az *evangéliumhirdetést* és a gyülekezetépítést tartják meghatározónak a hivatásgyakorlás szempontjából, addig a gyülekezet és a társadalom a *példaadást* és az

[6] Vö.: BECKER, D.: *Pfarrberufe zwischen Vision und Realität*, in: Becker D. – Dautermann R. (Hrsg.), Berufszufriedenheit im heutigen Pfarrberuf, Frankfurt a. M., 2005, 103–181, ebben: 181.

[7] FAZAKAS S.: *Lelkészképünk. A Tiszántúli Református Egyházkerület Teológiai Bizottságának kérdőíves felmérése. Munkaanyag*, 2005, kézirat.

erkölcsi feddhetetlenséget várja el a lelkésztől. Jellemző ez korunkra! Amikor társadalmunkban hiányoznak az erkölcsi minták, az etikai értékek pedig relativizálódtak, akkor a várakozó tekintetek a lelkészre szegeződnek: legyenek ők a társadalom morális ágensei. Ez az igény köszön vissza abban az elvárásban is, hogy a lelkésznek különös szerepe lehet az ifjúság, s általában a felnövekvő nemzedék nevelésében.

Egyszerre *felemelő* és egyszerre *terhelő* ez az elvárás: valóban nincs hatékonyabb nevelés, mint a példaadás, s talán az az elvárás is legitim lehet, hogy a lelkész legyen „más"[8], mint a világ farkastörvényei és gazdasági racionalitása által sodródó ember… Ugyanakkor megterhelő az elvárásoknak való állandó megfelelés kényszere (és nemcsak morális tekintetben), hiszen ott, ahol a személyes alkalmasság, fizikai-pszichikai állóképesség, a „24 órás ügyelet"[9] kell hogy naponta hitelesítse a hivatás létjogosultságát, ott fokozottabban kell figyelni a lelkész lelki-szellemi és mentális integritására. Teológusként tudjuk, hogy *nem az etikai perfekcionizmus* adja meg a küldetés tartalmát és méltóságát, hanem az a tény, hogy a lelkész is kegyelemben részesülő, egyszerre bűnös és megigazított ember, aki egész életével erről a kegyelemről tesz bizonyságot. Továbbá szintén elgondolkodtató az a megállapítás, hogy a lelkészek nagy többsége elsősorban a gyülekezet vagy egyházi intézmény vezetése, a társadalmi-etikai kérdésekben való tisztánlátás és véleményformálás, valamint a lelkigondozás terén vár több szakmai segítséget, esetleg továbbképzés szintjén.

A teológiai oktatás évtizedes adóssága – nemcsak nálunk, de világszerte is –, hogy a humanisztikus, bölcsésztudományokhoz hasonló képzés során alig kerül látószögbe az a valóság, amely az egyházi szolgálatot behatárolja. Majd jön a gyakorlati év alatt és után a *praxis-sokk*: a valósággal való szembesülés. Itt kellene a gyakorlati munka aprópénzére váltani azt a hatalmas ismerethalmazt, amelyet el kellet sajátítani az írásmagyarázat, a kortörténet, a lelkigondozás és homiletika, a dogmatika vagy a legújabb teológiai kutatások eredményeinek megismerése terén.

A Tiszántúli Református Egyházkerület fenntartásában működő Debreceni Református Hittudományi Egyetem a fenti jelenség tudatosítása közben kettős feladat előtt találja magát:

Egyrészt olyan *lelkészi, illetve vallástanári kompetencia* kialakítását[10] és közvetítését kell szem előtt tartanunk, amely nem ösztönösen

[8] Lásd JOSUTTIS, M.: *Der Pfarrer ist anders. Aspekte einer zeitgenössischen Pastoraltheologie*, München, 1982.

[9] Idézet az egyik lelkész nyilatkozatából, lásd FAZAKAS S.: *Lelkészképünk.*

[10] Körtner teológiai kompetencia kialakítását tartja szem előtt, lásd KÖRTNER, U. H. J.: *Die Gemeinschaft des Heiligen Geistes. Zur Lehre vom Heiligen Geist und der Kirche*, Neukirchen-Vluyn, 1999, 97–102.

alkalmazkodik a megváltozott helyzethez, nem önsajnálkozó módon panaszkodik a lelkészi/vallástanári egzisztencia megváltozott kereti miatt, hanem tudatosan reflektál a változásokra. Való igaz, hogy a keresztyén egyház helyzete a világban megváltozott, a vallásos értékek iránti igényt a tetszőlegesség, a piacszemlélet és az intézményi meghatározottságtól való mentesség jellemzi. A népegyházi evidencia már a múlté, s ezzel a *hivatásértelmezés hagyományos keretei és tartalmi kritériumai felbomlottak.* Ennek következtében a lelkész/vallástanár önmagáról kialakított képét egyre inkább az elvárásoknak való megfelelés, az önmegvalósítás, a körülményekhez való alkalmazkodás szabja meg. *Nem a tisztség hordozza a személyiséget, hanem fordítva: a személyiség hitelessége kell, hogy meghatározza a tisztség erkölcsi megbecsültségét*.[11] Ebben a helyzetben nem csoda, hogy sok szolgatársunk úgy érzi: magára maradt, neki kell személy szerint hitelesíteni a hivatását, helyreállítania a tisztség méltóságát, s ez a követelmény meghaladja erejét, nem tud tájékozódni példaképek és időt álló tartalmi kritériumok után. Előbb-utóbb ennek eredménye a kiégés, a frusztrált személyiség. De hogy ez ne következzen be, hogy továbbra is értelmét lássa a szolgálatnak, olyan kompetencia kialakítására van szükség, amelyben egységre talál a *profizmus* és a *habitus*, az *alkalmazható teológiai tudományosság* és az *empátia, a spirituális kisugárzás*. Ezzel a kompetenciával lesz képes a végzett hallgató *észlelni, értelmezni és értékelni* az emberi élet kérdéseit, függetlenül a hivatásértelmezések sokféleségétől, ezzel a kompetenciával lesz képes az evangélium üzenetét lefordítani a mai élethelyzetekre és eljuttatni embertársait a hit döntésére, felelős erkölcsi véleményalkotásra.

Ehhez viszont – másodszor – nem lehet eltekinteni az *oktatási program állandó felülvizsgálatától, reformjától*. Egyetemünk az elmúlt években fokozatosan alakította ki a hagyományostól eltérő, szélesebb képzési palettáját, a lelkészképzésen túl vallástanárok, hitoktatók, pasztorálpszichológusok és egyházi intézményvezetők képzésével, valamint a doktori iskola működésével. Egyetemünk tanárai a tanév során megtartott nevelői értekezleteken irányított szakmai vezetés mellett vették számba az intézmény adottságait, erősségeit, lehetőségeit és azokat a kockázati tényezőket is, amelyek az új lehetőségek kiaknázását veszélyeztetnék. Folyamatban van az egyetem minőségirányítási és intézményfejlesztési programjának kidolgozása, amelynek nélkülözhetetlen eleme lesz a tanszékek munkájának jobb didaktikai összehangolása, tantárgyfejlesztésre irányuló kutatási projektek kidolgozása, az oktatáshoz kapcsolódó különböző szolgáltatások

[11] Lásd KARLE, I.: *Der Pfarrberuf als Profession. Eine Berufstheorie im Kontext der modernen Gesellschaft*, Gütersloh, 2001, 12.

minőségének javítása, és az intézményi struktúrának az adekvát jövőképhez való fokozatos hozzáigazítása.

A változó felsőoktatási környezet nemcsak bizonytalanságokat tartogat, főleg a finanszírozás tekintetében, hanem új lehetőségeket is kínál. Ennek értelmében a Debreceni Egyetemmel közösen az együttműködés konkrétabb formáit is számba vettük: így több közös képzés beindítását is tervezzük a mesterképzések szintjén. A Hajdúböszörményi Pedagógiai Főiskolai karral együttműködve már a régi, 1993-as felsőoktatási törvény által biztosított lehetőségeknek megfelelően is indítottunk közös valláspedagógus képzést. Az első végzősök ma vehetik át diplomájukat.

Együttműködési megállapodást, illetve keretszerződést kötöttünk a Kolozsvári Babeş-Bolyai Tudományegyetemmel, közelebbről a kolozsvári Református Tanárképző karral, amellyel szintén közös képzések beindítását tervezzük. Megújítottuk fennálló megállapodásunkat a Kampeni Teológiai Egyetemmel és Bielefeld–Betheli Egyházi Főiskolával, intenzívebb szakmai és tudományos együttműködés érdekében.

Ez volt az első tanév, amely során az Erasmus program keretében élhettünk a hallgatói és oktatói mobilitás lehetőségével. Így több hallgatónk tanulhatott Erasmus ösztöndíjjal Kolozsváron, Halléban, Bécsben és Regensburgban, oktatóink közül Marjovszky Tibor, Bodó Sára és Fekete Károly Kolozsváron, Kustár Zoltán Halléban, Orosz Adrienn pedig Bécsben tartott előadásokat az Erasmus program keretében. Jómagam Kolozsváron és Jénában, Hodossy-Takács Előd pedig a Pázmány Péter Katolikus egyetemen tartott vendégelőadásokat.

A tanév főbb kiemelkedő eseményei

A *Theologiai Szemle* Szerkesztőbizottsága kihelyezett ünnepi szerkesztőbizottsági ülést és emlékkonferenciát tartott Debrecenben, a lap megalapításának *80. évfordulója* alkalmából, 2005 októberében.

Szintén 2005 októberében részt vettünk a Debrecenben megtartott első *Református Kulturális Fesztivál* szervezésében, lebonyolításában.

2006 májusában partnerintézményünkkel, a Kampeni Teológiai Egyetemmel immár harmadik alkalommal megrendezett, közös tudományos szimpóziumra került sor, amelynek ez alkalommal Debrecen adott helyet. Az Egyház és kultúra tárgykörében megtartott előadások szerkesztett változata rövidesen nyomtatásban is olvasható lesz a szervezők, Hodossy-Takács Előd rektorhelyettes és Leo Koffemann professzor gondozásában.

A Diákönkormányzat Tudományos Bizottsága és a Szociáletikai Tanszék közös vallásszociológiai felmérést végzett a debreceni egyetemisták körében. A részletes értékelés folyamatban van, de néhány

meglepő tapasztalat máris figyelmet érdemel egyházunk és szolgálatunk jövője tekintetében. Egyértelműen kiderült a reprezentatív felmérésből, hogy míg országos szinten az egyházi fenntartású iskolák 11%-ot tesznek ki, addig a Debreceni Egyetem hallgatói közül közel 20% érettségizett valamely egyházi gimnáziumban. Továbbá elgondolkodtató az a tény is, hogy kevesebb egyetemista bír egyházi kötődéssel, mint azt várnánk, de többen igénylik a vallásos értékeket, olvasnak Bibliát és vallásos irodalmat, mint azt gondolnánk. Ez a kutatás is kiváló példája lehet annak, hogy az egyház missziói stratégiájának kidolgozásához elengedhetetlen a helyzetfelmérés, a valóságról alkotott kép és a realitásoknak megfelelő tervezés.

Oktatóink kutatómunkája, szakmai sikerei

Bölcskei Gusztáv püspököt, egyetemünk tanárát díszdoktorai sorába fogadta az Evangélikus Hittudományi Egyetem, amely kitüntetéshez ez úton is gratulálunk. *Hörcsik Richárd* országgyűlési képviselőként az Európai Ügyek Bizottsága alelnöki tisztét töltötte be. Az Erdélyi Múzeum Egyesület (EME) Kolozsvárott Gr. Mikó Imre Emléklapot és emlékplakettet adományozott *Fekete Károlynak* az EME újjászervezésében és folyamatos működtetésében kifejtett kiemelkedő munkássága elismeréséül.

Gaál Botond tanártársunk jelenleg sikeresen elnyert GPSS-ösztöndíja keretében a Princetoni Teológiai Szemináriumban folytat kutatást a hit és természettudomány kérdéskörében. *Gonda László*, aki Erasmus-koordinátorként odaadóan és nagy figyelemmel tartotta kézben Erasmus-kapcsolatainkat, a hollandiai Utrechtben készül doktori fokozatának megszerzésére. *Kustár Zoltán* ebben a tanévben az alkotói szabadság, az ún. „szombatév" lehetőségével élt; reméljük, tudományos eredményei egyetemünk jó hírét fogják öregbíteni.

A Magyarországi Református Egyház egyik delegátusaként *Balog Margit* oktatónk vett részt az Egyházak Világtanácsa 9. Nagygyűlésén a brazíliai Porto Alegre-ben 2006 februárjában.

Több tanártársunk vett részt oktatói munkája mellett a lelkésztovábbképzésben, hazai és nemzetközi szakmai fórumokon, tudományos konferenciákon. Továbbra is igényt tartunk az intézményünk életébe ebben a tanévben bekapcsolódott, felkészültségükről és elkötelezettségükről jó bizonyságot tett fiatal tanártársaink, *Ferencz Árpád, Kovács Ábrahám, Kókai Nagy Viktor* és *Vadnai Zoltán* munkájára.

Jelentős publikációk

Egyetemünk Liturgia Kutatóintézetének, a Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményének és a Debreceni Egyetem

Magyar Nyelvtudományi Tanszékének közös gondozásában jelent meg egy nyelvtörténetileg is fontos dokumentum, a *Liturgia Claudiopolitana,* amely az 1670-es években Kolozsváron használt református szertartásrendet tartalmazza. Ennek az ágendának egyetlen fennmaradt példánya Marosvásárhelyen található. Bevezetővel ellátott, kommentált újrakiadása a trianoni határokon kívülre került magyarsággal is erősíteni óhajtja a tudományos és az egyházi kapcsolatokat.

Ebben a tanévben jelent meg a Kálvin Kiadó gondozásában nyugalmazott munkatársunk, Lenkeyné Semsey Klára *Az eljövendő világ erejével e világban. János apostol leveleinek magyarázata* című kommentárja. A kötet érdekessége, hogy a levelek egy-egy perikópájához egyetemünk oktatói írtak meditációt.

Ugyancsak ebben a tanévben került kiadásra Ferencz Árpád adjunktusnak a Zürichi Egyetemen sikeresen megvédett, *Barth Károly teológiájának hatása a Romániai Református Egyház életére* című doktori értekezése német nyelven, a Theologischer Verlag Zürich gondozásában.

Működési feltételek és beruházások

2006. januártól *megújult egyetemünk internetes honlapja*, amely naprakész információkkal szolgál egyetemünk polgárai, a felvételizők, a továbbtanulás és továbbképzés iránt érdeklődők és más látogatók számára.

Az Oktatási Minisztérium 1.600.000.- forintos beruházási támogatásának segítségével folyamatban van a *Szenczi Molnár Albert*ről elnevezett *tanterem* felújítása és korszerű audiovizuális tanteremmé való átalakítása. Az ősszel így két felújított tanterem, a Szenczi- és a Makkai-terem várja immár valóban méltó körülmények között a hallgatókat.

Az új felsőoktatási törvény elvárásainak megfelelően felülvizsgáltuk és aktualizáltuk a Szervezeti és Működési Szabályzatot és annak több mellékletét (Tanulmányi és Vizsgaszabályzat, Oktatói Követelményrendszer, Hallgatói Működési Rend stb.) és azt határidőre, június 30-ra megküldtük a fenntartónak.

Hatékonynak bizonyult a Rektori Hivatal és a Tanulmányi Osztály működésének átszervezése; így nemcsak a munkavégzés körülményei javultak, de sikerült megteremteni a méltó és gördülékeny ügyintézés feltételeit is hallgatóink számára.

Ezen a helyen szeretnék köszönetet mondani a tanártársakon túl közvetlen munkatársamnak, *Hodossy-Takács Előd* rektorhelyettesnek a sokrétű munkáért, kompetenciák és feladatok átvállalásáért és azok lelkiismeretes, precíz teljesítéséért. Köszönet illesse *Hadházi Éva* rektori hivatalvezetőt, a Rektori Hivatal munkatársait, a Kollégiumi Gondnokság munkatársait; mindazokat, akik egész tanéven át biztosították számunkra

az oktatás, nevelés és kutatás feltételeit. S nem utolsó sorban köszönettel tartozom a fenntartó egyházkerület elnökségének az egyértelmű támogatásért és az együttgondolkodás partneri lehetőségéért.

Főtiszteletű Egyetemi Közgyűlés,
Kedves Tanártársak, Kedves Hallgatók!

2005 szeptemberében évnyitó beszédemnek az volt a záró gondolata, hogy az Isten megigazító kegyelmének tapasztalati horizontja a mai ember életvalósága – itt lehet megélni a szabadság és a felelősség ajándékát. Most viszont azt kívánom hangsúlyozni, hogy ha a mai ember életszemlélete, igénye és elvárása sok tekintetben meghatározza, vagy éppen torzítja hivatásértelmezésünket, azt újból és újból oda kell helyezni a megigazító kegyelem mértéke alá.

Éppen ezért arra bíztatom a hallgatókat, hogy a nyári szünetben a pihenésre szánt idő mellett ne szűnjék meg számukra a teológia, és ne halványuljon az egyház dolgai iránti érdeklődésük. Két kiírt pályázat is nyertesekre vár. (A Debreceni Lelkészképzésért Alapítvány *A lelkipásztor családjának szerepe a gyülekezet építésében* témakörben várja a dolgozatokat, és továbbra is érvényes az Egyházkerület által kitűzött akadémiai pályatétel: *1956 gyülekezeti vonatkozásai* címen.) Azoknak a hallgatóknak, akik most indulnak a lelkészi, segédlelkészi és vallástanári szolgálatra, azt kívánom, hogy életükben és szolgálatukban harmóniára jusson az evangéliumot tükröző életvitel, a teológia iránti életfogytiglani érdeklődés és az embertárs iránti szeretet.

E gondolatok jegyében a Debreceni Református Hittudományi Egyetem 468. tanévét bezárom.

II. Eseménynaptár

2005. július 2.

A Nagytemplomban tartott tanévzáró istentiszteleten a Debreceni Egyetem rektora, dr. Nagy János a debreceni egyetemi integráció előkészítésében végzett kiemelkedő tevékenységéért, a Debreceni Református Hittudományi Egyetem és a Debreceni Egyetem együttműködésének eredményes fejlesztéséért a *Debreceni Egyetemért Emlékérem* kitüntetést adományozta Fekete Károly leköszönő rektornak.

2005. július 28.

A debreceni felsőoktatás nagy öregje, egyetemünk díszdoktora, dr. Kiss Tihamér László 100. életévében, 2005. július 19-én elhunyt. Temetése 2005. július 28-án volt a Debreceni Köztemetőben. Egyetemünk nevében Fekete Károly mondott a sírnál búcsúszavakat.

2005. augusztus 20.

A Magyar Köztársaság elnöke Fekete Károlynak, egyetemünk leköszönt rektorának a teológiai oktatás reformjának és struktúraváltásának irányításáért, oktató-nevelő munkássága, szakmai-közéleti tevékenysége elismeréseként a Magyar Köztársasági Érdemrend Tisztikeresztje kitüntetést adományozta. A kitüntetés átadása az Országházban volt Budapesten.

2005. szeptember 9–11.

Egyetemünk a tanévkezdő csendes-napokat Berekfürdőn, a Megbékélés Házában tartotta *A legkisebb gyülekezet – 2005 a Család Éve* témában. A meghívott előadó dr. Szarka Miklós családgondozó lelkipásztor volt, áhitatokkal Püski Lajos lelkipásztor és Horsai Ede, egyetemünk oktatója szolgált, Szabadi Árpád, a Hajdúvidéki Egyházmegye esperese pedig röviden bemutatta egyházmegyéjét.

2005. szeptember 11.

E napon került sor a jubileumi diplomák kiosztásával egybekötött tanévnyitó istentiszteletre. Igét hirdetett Bölcskei Gusztáv püspök, a MRE Zsinatának lelkészi elnöke.

2005. szeptember 22–26.

Az EKD Evangelische Kommission für Mittel- und Osteuropa egyháztörténeti szakbizottságának rigai konferenciáján Baráth Béla Levente oktató és Kovács Zoltán hallgató képviselte egyetemünket és egyházkerületünket.

2005. október 9.

Kovács Zoltán senior és Tamás Gergely esküdtfelügyelő vezetésével gyülekezeti kiszállásra került sor Tiszabökényben kilenc hallgató részvételével.

2005. október 12.

A hallgatói önkormányzat vidám farsangi mulatságot rendezett egyetemünk oktatói és hallgatói számára Abaújszántón. A résztvevők megismerkedhettek a mustkészítés fortélyaival, közös szabadtéri vacsorafőzésen vehettek részt, és hivatásos néptáncosok segítségével néhány alapvető néptánc-lépést is elsajátítottak.

2005. október 20–30.

Gaál Botond meghívást kapott Koreába előadások tartására a Presbyterian Church of Republic of Korea és a Presbyterian Church in Korea egyháztestek szöuli és daegui teológiai egyetemeitől, valamint a szöuli Kálvinkutató Intézettől. Az előadásokra 2005. október 20–30. között, a reformáció hetében került sor. Az előadások témakörei: *Református lelkészlépzés az egyház múltja, jelene és jövője szempontjából; A református teológia tudományos művelése.*

2005. október 23.

A második évfolyam hallgatói Baráth Béla Levente és Kustár Zoltán évfolyamfelelősök vezetésével évfolyamkiszálláson vettek részt Hajdúsámsonban. Hallgatóink énekekkel, szavalatokkal, bizonyságtétellel és október 23. alkalmából rövid megemlékező műsorral szolgáltak, igét hirdetett Kustár Zoltán.

2005. október 25.

Az MTA Debreceni Területi Bizottsága tisztújító tanácsülésén a 2005–2008-as akadémiai ciklusra Fekete Károlyt választotta tudományos főtitkárává.

2005. október 25–26.

A Theologiai Szemle Szerkesztőbizottsága kihelyezett ünnepi szerkesztőbizottsági ülést és emlékkonferenciát tartott Debrecenben, a lap megalapításának 80. évfordulója alkalmából. A szervezést a lap két debreceni szerkesztőbizottsági tagja, Bodó Sára és Fekete Károly egyetemi docensek, diákjaink bevonásával végezték; a rendezvény házigazdája Fazakas Sándor rektor volt.

2005. október 30.

Fekete Károly vezetésével és igehirdetői szolgálatával, 14 hallgató részvételével teológusnapot tartott a szamosújlaki, gyügyei és cégénydányádi gyülekezet.

2005. november 17.

A Hatvani István Teológiai Kutatóközpont *A zárt világ fölnyitása* címmel rendezte meg az országos Tudomány és Teológia Konferenciát a Debreceni Akadémiai Bizottság székházában a Magyar Tudomány Ünnepe alkalmából. A nemzetközi konferencia német, szlovák és magyar előadók részvételével zajlott.

2005. november 18.

Az Erdélyi Múzeum Egyesület (EME) Kolozsvárott Gr. Mikó Imre Emléklapot és emlékplakettet adományozott Fekete Károlynak az EME újjászervezésében és folyamatos működtetésében kifejtett kiemelkedő munkássága elismeréséül.

2005. november 23.

A Hatvani István Teológiai Kutatóközpont könyvtárának Corvina rendszerű katalogizálása 2005 novemberében befejeződött. Ezt november 23-án egy tudományos üléssel ünnepelte meg a Kutatóközpont. Előadó volt Kérdő Kálmán matematikus. Előadásának címe: *A matematikai gondolkodás jelentősége az univerzum leírásában.*

2005. november 28.

Adventi délután, és az első évfolyamos hallgatók vidám bemutatkozó estje.

2005. december 1–15.

Gottfried Adam dékán meghívására, a HEKS anyagi segítségével rövid kutató úton járt a Bécsi Egyetem Evangélikus Teológiai Fakultásán Fekete Károly egyetemi docens.

2005. december 1.

A Hallgatói Önkormányzat Tudományos Bizottságával közösen a Missziói és Felekezettudományi Tanszék tanulmányi napot szervezett a roma lakosság körében folytatott missziói munka témakörében. Vendégelőadók voltak: dr. Hadházy Antal református lelkész, kandidátus, dr. Szabó Dániel, a Sárospataki Református Teológiai Akadémia tudományos főmunkatársa, Buzás Irén Erika református lelkész, a Református Hídépítő Misszió vezetője, ifj. Dani László református

lelkész, a Dorcas Nemzetközi Segélyszervezet munkatársa. A konferencián roma testvéreink is részt vettek.

2005. december 6.

Mikulás est a harmadik évfolyam szervezésében és vidám műsorával.

2005. december 7.

Az egyetem iránt érdeklődő fiatalok nyílt napon ismerkedhettek meg az intézményben folyó munkával és a hitéleti szakokra való felvétel követelményeivel.

2005. december 10–11.

Kovács Zoltán senior és Tamás Gergely esküdtfelügyelő vezetésével egyetemünk nyolc hallgatója gyülekezeti kiszállás keretében végzett szolgálatot Tiszaújlak és Péterfalva településeken.

2005. december 15.

Karácsonyi kibocsátó istentisztelet. Igét hirdetett Vad Zsigmond, a Debrecen-Nagytemplomi gyülekezet lelkipásztora.

2005. december 18.

Fekete Károly vezetésével és igehirdetői szolgálatával teológus napot tartott a tiszaberceli és a paszabi gyülekezet.

2006. január 9–10.

A Szegedre Kihelyezett Vallástanári Tanszék záróvizsgája.

2006. január 13.

A Columbia Theological Seminary (Decatur, USA) teológusainak egy csoportja látogatta meg egyetemünket.

2006. február 4–6.

A félévkezdő csendes-napokra egyetemünkön került sor, központi témája *Semper reformanda: Egyházunk Jövője – A Jövő Egyháza* volt. Előadásokkal dr. Kósa Karolina, dr. Győri János és dr. Csabina Sándor szolgált. A nyitó istentiszteleten Derencsényi István esperes lelkipásztor hirdette az igét, aki a későbbiekben a Debreceni Egyházmegyét is bemutatta a hallgatóknak.

Február 5-én, vasárnap az egyetem hallgatói kiszállások keretében szolgáltak az alábbi gyülekezetekben: I. évf. – Fényeslitke; II. évf. – Debrecen-Csapókert; III. évf. – Tornyospálca; IV. évf. – Nyíregyháza; V. évf. – Biharnagybajom. A csendes-napokat úrvacsorás istentisztelet zárta, amelyen az igehirdetés szolgálatát Nagy László főjegyző végezte.

2006. február 26.

A Szegedre Kihelyezett Vallástanári Tanszék diplomaosztó istentisztelete, igét hirdetett Fazakas Sándor rektor.

2006. február 28.

A Hallgatói Önkormányzat farsangi mulatságot szervezett, ahol a bál mellett a hagyományos gerundiumemelő, fánkevő és álarckészítő versenyeken is részt vehettek a hallgatók.

2006. március 17–19.

A pápai teológustalálkozó keretében teológus napon járt a DRHE küldöttsége Ácson és Komáromban. Ácson Tamás Gergely esküdtfelügyelő, míg Komáromban Fekete Károly, egyetemünk oktatója végezte az igehirdetés szolgálatát.

2006. március 20.

Rendhagyó akadémiai istentisztelet keretében ismerkedtek meg hallgatóink és oktatóink az Egyházak Világtanácsa 2006 februárjában lezajlott 9. Nagygyűlésének üzenetével. Ez alkalommal az istentisztelet liturgiai elemeit az EVT Nagygyűlése áhítatainak anyagából kölcsönözték. A hallgatókból alakult zenekar és kamarakórus a genfi zsoltár mellett latin-amerikai, afrikai, héber és francia énekekkel gazdagította az istentiszteletet.

Az igehirdetési szolgálatot Balog Margit, a Nagygyűlés magyar református delegációjának egyik tagja végezte, a Nagygyűlés nyitó istentiszteletén elhangzott igehirdetés alapján, majd rövid, filmrészletekkel illusztrált beszámolót tartott a Nagygyűlés legfontosabb eseményeiről. A liturgiát Kovács Zoltán senior vezette, hallgatók bevonásával.

Az istentiszteletet a Nagygyűlés üzeneteként megfogalmazott imádság zárta le. Az áldás után egy afrikai ének emlékeztetett a Krisztus egyetemes Egyházát összekapcsoló küldetésünkre: „Thuma mina! – Küldj el, Urunk!”

2006. március 30–31.

Egyetemünk szervezésében került sor az idei Pasztorálpszichológiai Szimpóziumra, melyen az álom témakörében hangzottak el előadások, illetve folyt kiscsoportos műhelymunka.

2006. március 31.

Tőkés Zoltán sikeres doktori rigorózuma és nyilvános disputája.

2006. április 4–5.

Az Egyháztörténeti Tanszék kezdeményezésére látogatást tett és előadásokat tartott egyetemünkön dr. Petrőczi Éva és dr. Szabó András irodalomtörténész.

2006. április 6.

Egyetemünk megtartotta húsvéti kibocsátó istentiszteletét. Igét hirdetett Bodó Sára, egyetemünk oktatója.

2006. április 9–14.

Az Erasmus oktatói mobilitás program keretében 2006. április 9–14. között tartotta meg Fekete Károly a *Makkai Sándor életműve és történelmi kora* című előadássorozatát a Kolozsvári Babeş-Bolyai Egyetem Református Tanárképző Karán.

2006. április 20–23.

A Pozsonyi Comenius Egyetem Matematikai Intézete nemzetközi konferenciát tartott *Science and Religion. Dialogue in Central Europe* címmel. Egyetemünket a konferencián Gaál Botond képviselte, aki előadást tartott *Hol lehet fölnyitni a zárt világokat?* címmel.

2006. április 20–24.

Az Egyháztörténeti Tanszék szervezésében, Baráth Béla Levente oktatónk vezetésével *Az erdélyi protestantizmus múltja és jelene* címen megtartott „utazó szeminárium" tanulmányi útjára került sor a Kolozsvár – Nagyenyed – Gyulafehérvár – Nagyszeben – Székelyudvarhely – Marosvásárhely – Kolozsvár útvonalon.

2006. május 4–5.

A Heidelbergi Egyetem Teológiai Fakultása meghívására Michael Welker professzorral együtt Gaál Botond közös angol nyelvű, tömbösített szemináriumot (Oberseminar) tartott *Whitehead: Science and the Modern World* címmel.

2006. május 8–17.

Orosz Adrienn doktorandusz, a Szegedre Kihelyezett Vallástanári Tanszék óraadójaként az Erasmus ösztöndíj-program keretében a Bécsi Egyetem Evangélikus teológiai fakultásának Institut für Kirchengeschichte, Christliche Archäologie und Kirchliche Kunst intézetében Dr. Wolfgang Wischmeyer professzor úrnál, valamint a Tudományos- és Kulturális Minisztériumban Dr. Karl Schwarz professzor úrnál több alkalommal előadásokat tartott a magyar egyháztörténet tárgykörében.

2006. május 9.

A Felekezetismeret II. kurzus keretében egyetemünkön vendégelőadást tartott a Missziói és Felekezettudományi Tanszék meghívására Tarr Zoltán zsinati tanácsos, az Egyházak Világtanácsa központi bizottságának volt tagja.

2006. május 9.

A *Missziói lehetőségek a fiatalok között* című kurzus keretében egyetemünkön vendégelőadást tartott Ódor Balázs református lelkész, a Zsinati Ifjúsági Iroda vezetője, Dávid Adél evangélikus lelkész és Toma László református vallástanár.

2006. május 14.

Az Egri Hittudományi Főiskola hallgatói meglátogatták egyetemünket Balog Gyula spirituális és Kecskés Attila prefektus vezetésével. A római katolikus testvérintézmény mintegy ötven hallgatóját a Díszteremben fogadta Fazakas Sándor rektor, aki egyetemünk képzési rendszerét mutatta be, és válaszolt a vendégek kérdéseire. A hallgatók mindennapi életéről Tamás Gergely esküdtfelügyelő számolt be. A Kollégium történetéről Gonda László adjunktus tartott rövid előadást, majd a csoport megtekintette az Oratóriumot, a Nagykönyvtár kiállítótermét és az iskolatörténeti múzeumot.

2006. május 18–22.

A kampeni teológia és egyetemünk közös konferenciájára került sor Debrecenben *Egyház és kultúra* címmel.

2006. május 19–20.

A Hallei Egyetem Teológiai Fakultásával kötött Erasmus-szerződés keretében Kustár Zoltán kétnapos német nyelvű blokkszemináriumot tartott a hallei egyetemen. A blokkszeminárium címe: *Das Leiden der Gerechten. Das Problem der Theodizee und die Wege seiner Bewältigung im Alten Testament.*

2006. május 25.

Pünkösdi kibocsátó istentisztelet. Igét hirdetett Marjovszky Tibor, egyetemünk oktatója.

2006. május 27–28.

Kovács Zoltán senior és Tamás Gergely esküdtfelügyelő vezetésével hallgatóink gyülekezeti kiszállás keretében végeztek szolgálatot Fertősalmás községben, kilenc fő részvételével.

2006. július 1.

Tanévzáró istentisztelet. Igét hirdetett Bölcskei Gusztáv püspök, a MRE Zsinatának lelkészi elnöke.

III. Tanulmányok

Ószövetségi Tanszék:

Kustár Zoltán

EZ A PRÓFÉTA KICSIT MÁS.
MALAKIÁS KÖNYVÉNEK ELŐÁLLÁSA ÉS TANÍTÁSA

Malakiás próféta könyve számos szempontból kilóg a prófétai iratok sorából. Nem tudhatjuk ugyanis biztosan, hogy egyáltalán létezett-e egy ilyen nevű próféta, mint ahogy az is kérdéses, hogy a nevét viselő könyv anyaga elhangzott-e egyáltalán szóban, vagy eleve olvasott szövegnek szánták őket. Formája és választott műfaja révén a könyv szintén egyedülállónak tekinthető, mint ahogy a kultusz nagyra értékelése miatt is előszeretettel állítják szembe a fogság előtti prófétákkal. Mindehhez hozzávehetjük még azt is, hogy nemcsak tartalmilag, a visszatérő Illés megjövendölésével illeszthető közvetlenül az evangéliumi beszámolók elé, hanem a Vulgata alapján a protestáns nemzeti bibliafordításokban, a héber kánon utolsó könyveként, fizikailag is közvetlenül az Újszövetség előtt szerepel.

Mindezek a sajátosságok miatt a könyv megérdemli a fokozott odafigyelést. Ez a tanulmány a könyv előállásával, formájával és tanításával kapcsolatos nézeteket kívánja kritikailag ismertetni, és a fentebb ismertetet sajátságok terén egy elfogadhatónak tűnő álláspontot kialakítani.

I. Malakiás – aki nem is Malakiás?
A felirat és a szerző kérdése

A felirat első fele így hangzik: lae_r'f.yI-la, hw"ßhy>-rb;d> aF'îm;. Ez csaknem szó szerint megegyezik a Zak 12,1 feliratával, bár ott az la, helyett az l[; prepozíció szerepel. Hasonlóan a aF'îm; szó szerepel a címfeliratban a műfaj megnevezéseként a Zak 9,1-ben is (lásd még az Ézs 13,1; 23,1, valamint a Náh 1,1; Hab 1,1-et).

A felirat a ykia'l.m; dy:B. kifejezéssel folytatódik. A kérdés az, hogy a ykia'l.m; „követem” szó itt egy személynév-e, vagy pedig köznév, azaz „Malakiás által”, vagy „követem által” lenne-e a helyes fordítás.

A hagyományos felfogás szerint a ykia'l.m; szó itt személynév, és a többi prófétai irat feliratához hasonlóan az adott könyv szerzőjét, illetve a könyv mögött álló prófétai személyt jelöli. E mellett szól az a tény, hogy egyetlen más prófétai irat sem szerepel a szerző megnevezése nélkül, s az, hogy a feliratot már a Vulgata is ebben az értelemben fordítja. Végül e nézetet támogatja az is, hogy a ykia'l.m; az ószövetségi analógiák alapján személynévként is elfogadható. Ebben az értelemben a szó a

mal'ákijjáh rövidebb formájának lenne megfeleltethető, s a név jelentése ez lenne: „Jahve követe." Máig igen széles e hagyományos nézet védelmezőinek a tábora.[1] Ezt képviseli a magyar szakirodalomban Harsányi és Módis kommentárja[2], szócikkében a Keresztyén Bibliai Lexikon[3], a bevezetéstanok közül pedig Archer is.[4]

Csakhogy ez a név sem a Bibliában, sem a Biblián kívüli szövegemlékekben nem szerepel.[5] Palmyrából előkerült ugyan a *Malachbél* név, aminek jelentése: „Bél követe", ez azonban a panteon egyik tagjának a neve, nem pedig egy emberé.[6] Gyakori név az Ószövetségben a Malkijjá „az én királyom Jahve" (Ezsd 10,25; Neh 11,12; 1Krón 6,25; 24,9; Jer 21,1; 38,6), és ismert ennek a Malkíél („az én királyom Él") formája is (Gen 46,17; 1Krón 7,31). Ezek azonban a %l,m, „király" szóval, nem pedig az itt szereplő %a'l.m; „követ" szóval állnak összefüggésben.

Valószínűbb ezért az a magyarázat, miszerint a ykia'l.m; szóban egy köznévvel van dolgunk. A Mal 3,1-ben egy névtelen követről azt olvassuk: „*Én majd elküldöm követemet, aki egyengeti előttem az utat*", a Mal 2,7 pedig a papot szintén a „Seregek Ura követének" nevezi. A Hag 1,13 egyenesen ezt mondja: „*Haggeus, az Úr követe pedig ezt mondta a népnek ...*" – azaz itt a „követ" egyet jelent a „prófétával" (ugyanígy Ézs 44,26).[7] Ezek szerint tehát a könyv feliratában jelenleg az Úr egy névtelen követéről, azaz egy prófétáról van szó.

Eissfeldt szerint a feliratban először nem szerepelt ez a szó, ahogy azt a parallel Zak 12,1-ben sem találjuk meg. Később a Mal 3,1-ből átvették azt a címfeliratba, s nem kizárt, hogy a szót ekkor még mindig így, köznévként értelmezték.[8] A Septuaginta a Kr. e. 3–2. században a könyv feliratának vonatkozó részét még így fordította le: evn ceiri. avgge,lou auvtou/ „követe által" – azaz a szót még mindig nem

[1] Lásd pl. RUDOLPH, *Maleachi*, 247k; DEISSLER, *Zwölf Propheten III*, 315; REVENTLOW, *Maleachi*, 130.133.

[2] HARSÁNYI, *Malakiás próféta könyve*, 7k; MÓDIS, *Malakiás könyvének magyarázata*, 928.

[3] NAGY, *Malakiás könyve*, 151.

[4] ARCHER, *Az ószövetségi bevezetés vizsgálata*, 514.

[5] DEISSLER, *Zwölf Propheten III*, 315; KAISER, *Grundriss der Einleitung*, 158k; SOGGIN, *Bevezetés az Ószövetségbe*, 361.

[6] KAISER, *Grundriss der Einleitung*, 158k.

[7] SCHMIDT, *Einführung*, 284.

[8] EISSFELDT, *Einleitung*, 596, hasonlóan korábban MARTI, *Dodekapropheton*, 457k. Érdemes itt megjegyeznünk azt, hogy a kutatók egy része szerint a 3,1-ben említett „követem" nem egy prófétát, hanem egy mennyei követet, azaz egy angyalt jelöl. Ennek alapján Petersen és néhány skandináv kutató szerint a feliratban is eredetileg erről a mennyei követről, azaz egy eljövendő eszkatológikus figuráról lett volna szó. A kérdéshez lásd KAISER, *Grundriss der Einleitung*, 158k; SOGGIN, *Bevezetés az Ószövetségbe*, 361.

tulajdonnévnek tekintette. Az, hogy a Septuaginta a héber szót valóban Sg. 3. személyű szuffixummal olvasta-e, vagy az eredeti Sg/1. személyű végződést a felirat többi részével való harmonizálás érdekében maga változtatta-e meg, ma már eldönthetetlen.[9] A Targum szintén köznévnek tekinti a ykia'l.m; szót, és kísérletet téve a meg nem nevezett szerző azonosítására így fordítja le a feliratot: „az én követem keze által, akinek a neve Ezra, az írnok”[10].

Valóban feltűnő jelensége az ószövetségi hagyományképződésnek, hogy míg a történeti könyvek szerzőit sehol nem tüntetik fel, addig a prófétai könyvek mindig szerzőjük neve alatt szerepelnek. Anonim prófétai irat nincsen, és nyilván nem is lehetett: ha ismeretlen szerzőtől származó prófétai szöveget találtak, azt általában egy ismert próféta könyvéhez kapcsolták hozzá (lásd például Deutero-Ézsaiást).[11] Ez azonban itt most azt is jelentheti: a későbbi hagyomány el sem tudta képzelni, hogy a Mal 1,1-ben ne szerepeljen a próféta neve, s ezért a ykia'l.m; szót elkezdte személynévként értelmezni. Így válhatott a Vulgata korára, azaz a Kr. u. 4. és 5. század fordulójára általánossá az a nézet, hogy a ykia'l.m; egy próféta, azaz a könyv szerzőjének tulajdonneve.

Ha a fenti magyarázat helytálló, akkor a könyv szerzőjének nevét nem ismerjük, mint ahogy például a Zak 9–11 és a Zak 12–14 szerzőjének a személyét sem adja meg a felirat. Így véli ezt mára Wellhausen alapján a kutatók egyre népesebb tábora.[12] Az egyszerűség kedvéért azonban a „Malakiás” nevet e prófétai korpusz írójának megjelölésére továbbra is használatban hagyhatjuk.

II. Három vagy négy fejezet? A könyv felosztása

A rövidke könyvet a héber kéziratok egyetlen *széder*nek tekintették. A keresztyén nemzeti bibliakiadások a művet három fejezetre tagolták, ezt követi az 1975-ös Újfordítású Biblia, és annak 1990-ben kiadott, revideált változata, de a Neovulgata alapján készült új, 2003-ban kiadott katolikus bibliafordítás is. A Septuaginta, azt követve pedig a Vulgata viszont a 3,19–24-et egy önálló fejezetnek vette, és mint Mal 4,1–6 hozta. Tartalmilag ez a felosztás annyiban indokolt, hogy az így alkotott

[9] Archer a Septuaginta olvasatát másolási hibára vezeti vissza: szerinte a fordítók kéziratában ykia'l.m; helyett Aka'l.m; állhatott (lásd ARCHER, *Az ószövetségi bevezetés vizsgálata*, 514).

[10] Lásd ARCHER, *Az ószövetségi bevezetés vizsgálata*, 514; LASOR, *Das Alte Testament*, 588.

[11] Ezt hangsúlyozza a felirat összefüggésében LASOR, *Das Alte Testament*, 589.

[12] WELLHAUSEN, *Die Kleinen Propheten*, 203; MARTI, *Dodekapropheton*, 460; HORST, *Nahum bis Maleachi*, 263–265; ELLIGER, *Maleachi*, 189; KAISER, *Grundriss der Einleitung*, 159; SOGGIN, *Bevezetés az Ószövetségbe*, 361.

negyedik fejezet a könyv végén álló eszkatológikus jövendöléseket egyesíti magában. A Károli-féle bibliafordítás 1908-as kiadása még szintén ezt a szövegtagolást követi. Ennek a felosztásnak azonban a zsidó tradícióban nincsen megfelelője: a 3,18 mögött ugyan egy gyengébb tagolást jelölő, ún. zárt bekezdés található, ennél egy erősebb tagolást jelző nyitott bekezdés szerepel azonban a 21. vers mögött.

III. Parancsok helyett vitatkozás. A könyv szerkezete és formája

A könyv formai szempontból hat szakaszra bomlik. Ezek mind ugyanahhoz a műfajhoz, a prófétai vitabeszéd műfajához tartoznak.[13] Ez a beszédforma a szóbeli vita formai jellegzetességeit másolja: a vitatkozó felek felváltva szólalnak meg benne, egymásnak kérdéseket szegezve (lásd Mal 1,2k; 2,10 stb.), vitapartnereik szavát idézve (lásd Mal 2,17; 3,13k), arra reflektálva újabb és újabb érvekkel alátámasztva saját mondandójukat. A cél itt a kategorikus parancs vagy a megmásíthatatlan ítélet deklarálása helyett a meggyőzés. A műfajt a fogság előtti próféták elvétve már szintén alkalmazták (lásd Hós 9,7; Mik 2,6kk; 4,9k.11k), Deutero-Ézsaiásnál azonban már jóval gyakrabban megjelenik. Egyetlen próféta igehirdetését sem uralja azonban annyira, mint itt Malakiásét.[14]

A hat vitabeszéd szerkezete alapvetően azonos. Mindegyik szakasz egy kijelentéssel kezdődik, amelyet kérdés formájában egy ellenvetés követ, ez után olvasható a vitaindító kijelentés indoklása és magyarázata; alkalmanként azonban több ellenvetés is szerepelhet. E vitabeszédek körülhatárolásában is teljes a konszenzus a kutatók között.[15]

1,1: Felirat

I) 1,2–5: Jahve szeretete népe iránt

Az első szakasz azt akarja a népnek bebizonyítani, hogy Jahve Jákób iránti szeretetét mindvégig megtartotta, szemben testvére, Ézsau utódaival, akiket kiszolgáltatott a pusztulásnak.

---

[13] Különvéleményt képvisel itt O'Brien, aki a könyv próféciáit a „szövetségi perbeszéd" műfajához sorolja, lásd LOMENT, *Malakiás 2,10–16*, 127.

[14] Lásd REVENTLOW, *Maleachi*, 131; RÓZSA, *Az Ószövetség keletkezése II*, 34.

[15] A folytatásban ismertetett felosztáshoz lásd MARTI, *Dodekapropheton*, 456k; HORST, *Nahum bis Maleachi*, 264kk; ELLIGER, *Maleachi*, 190kk; EISSFELDT, *Einleitung*, 597; SCHMIDT, *Einführung*, 285; KAISER, *Grundriss der Einleitung*, 159k; LASOR, *Das Alte Testament*, 589; DEISSLER, *Zwölf Propheten III*, 316; REVENTLOW, *Maleachi*, 131; ZENGER, *Einleitung*, 583; RÓZSA, *Az Ószövetség keletkezése II*, 292k; SOGGIN, *Bevezetés az Ószövetségbe*, 361k; CODY, *Malakiás*, 555; HAAG, *Malakiás könyve*, 1149k; NAGY, *Malakiás könyve*, 151, de lényegében ARCHER, *Az ószövetségi bevezetés vizsgálata*, 515, és az Újfordítású Biblia (1990) is.

A) Jahve állítása (1,2aα)
B) A nép kétkedő kérdése (1,2aβ)
C) Jahve bizonyítja állításának igazát (1,2b–5)

II) 1,6–2,9: Vád és fenyegetés a kultikus vétkek ellen[16]

A második szakasz a papok szemére veti, hogy selejt állatot áldoznak Jahvénak, s félelmetes átkokkal fenyegeti meg őket arra az esetre, ha ezt tovább folytatják.

A) Jahve szemrehányó, vádló kérdése (1,6abα)
B) A papok tiltakozó ellenkérdése (1,6bβ)
C) Jahve válasza (1,7aα)
D) A papok tiltakozó ellenkérdése (1,7aβ)
E) Jahve kifejti vádjait (1,7b–14)
   – A papok bűne: 1,7b–10
   – Az áldozók bűne: 1,11–14[17]
F) Jahve átkaival fenyegeti meg bűnös papjait (2,1–9)

III) 2,10–16: Vád a vegyes házasságok és a válások miatt[18]

A harmadik prófécia azt rója fel a zsidó férfiaknak, hogy a politikai és gazdasági érvényesülés érdekében elbocsátják feleségeiket (2,13–15), hogy helyettük idegen asszonyokat vegyenek el (2,11–12).

A) A próféta ismerteti vádjait (2,10–12)
B) Jahve nem tekint már a templomi áldozatra (2,13)
C) A nép rákérdez ennek az okára (2,14a)
D) Jahve válasza (2,14b–16)

IV) 2,17–3,5: A Jahve igazságosságában kétkedők ellen[19]

A negyedik prófécia azokkal száll vitába, akik kétségbe vonják Jahve igazságszolgáltatását. Az ítélet napja igenis hamarosan elközelít a szegények kizsákmányolóira.

A) A próféta vádja a nép ellen (2,17aα)
B) A nép rákérdez bűnére (2,17aβ)
C) A próféta előadja szemrehányását (2,17b)
D) Jahve maga szólal meg, és tesz ígéretet közeli ítéletére (3,1–5)

V) 3,6–12: A templomi tized kérdése[20]

---

[16] Az Újfordítású Biblia (1990) az 1,6–2,9 szakaszt egy felirattal két részre bontja: 1,6–14 és 2,1–9.

[17] Így bontja tovább e szakaszt KAISER, *Grundriss der Einleitung*, 159.

[18] NAGY, *Malakiás könyve*, 151, szócikkében a 2,10–15 körülhatárolás a 2,10–16 helyett nyilván sajtóhiba, hiszen a következő szakasz szerinte a 2,17 verssel kezdődik. KAISER, *Grundriss der Einleitung*, 159k, a szakaszt két részre bontja: 2,10–12: prófétai vádbeszéd; 2,13–16: prófétai vitabeszéd. ARCHER, *Az ószövetségi bevezetés vizsgálata*, 515, a 2,10–3,21-et egyetlen összefüggő nagy egységnek veszi, igaz, ezen belül csaknem ugyanúgy tagolja tovább a szöveget, mint a többi kutató.

[19] Másképp ARCHER, *Az ószövetségi bevezetés vizsgálata*, 515: szerinte a 2,17–3,6 alkot egy egységet.

[20] Másképp ARCHER, *Az ószövetségi bevezetés vizsgálata*, 515, aki szerint a 3,7–12 alkot egy egységet.

Az ötödik prófécia azokat a csapásokat, amelyek alatt a nép jelenleg szenved (aszály és sáskajárás), arra vezeti vissza, hogy a nép nem fizeti meg a Templom számára a tizedet, s a vonatkozó törvény pontos betartása esetére Isten gazdag áldását ígéri.

A) Jahve megtérésre szólítja fel népét (3,6–7a)
B) A nép rákérdez bűnére (3,7b)
C) Jahve válasza (3,8aα)
D) A nép rákérdez bűnére (3,8aβ)
E) Jahve kifejti vádjait (3,8b–12)
   – Vád a tizeddel és a felajánlásokkal kapcsolatban (3,8b–9)
   – Ígéret a bűn felszámolása esetére (3,10–12)

VI) 3,13–21: A Jahve igazságosságában kétkedők ellen
Az Isten igazságossága iránti bizalmukban megrendült igazaknak Jahve a közelgő ítélet napját ígéri.

A) Jahvénak vádja van az igazak ellen (3,13a)
B) Az igazak rákérdeznek e vád tartalmára (3,13b)
C) Jahve idézi az igazak csüggeteg szavait (3,14–15)
D) Mennyei jelenet: Az igazakat Jahve az ítélet napján majd megkíméli – harmadik személyben beszélve mindkét vitázó félről (3,16–18)
E) Jahve ígérete: az ítéletben elválik az igazak és bűnösök sorsa (3,19–21)

Kettős záradék (3,22.23–24)

A) 3,22: Intelem Mózes törvényének megtartására
   (visszakapcsolás a Józs 1,7.13, valamint a Deut 5,1; 11,32; 21,1; 26,12-höz)
B) 3,23–24: Az Úr napja előtt Isten elküldi majd Illés prófétát, hogy népét felkészítse
   (visszakapcsolás az 1Kir 19-hez, valamint az Ézs 66-hoz)

IV. Az előállás időpontja

A könyvet a kutatók többsége a korai fogság utáni időre, a Kr. e. 5. század első felére datálja, ezen belül pedig a Haggeus és Zakariás fellépése utáni (Kr. e. 520), de még a Nehémiás és Ezsdrás reformjai előtti (Kr. e. 445) időszakra, általában Kr. e. 460 tájékára gondol.[21] A legfontosabb érvek e datálás mellett a következők:

1) Az 1,8 már megemlíti a perzsa helytartót. Az itt használt hx'P< főnév az asszír *pachatu* „tartomány” szóból származik, s a birodalom egy

[21] EISSFELDT, *Einleitung*, 598; MARTI, *Dodekapropheton*, 458; HORST, *Nahum bis Maleachi*, 263; HARSÁNYI, *Malakiás próféta könyve*, 9–11; ELLIGER, *Maleachi*, 189; SCHMIDT, *Einführung*, 285; LASOR, *Das Alte Testament*, 589; REVENTLOW, *Maleachi*, 130; RÓZSA, *Az Ószövetség keletkezése II*, 292; LOMENT, *Malakiás 2,10–16*, 125; az alapréteghez ugyanígy KAISER, *Grundriss der Einleitung*, 162; ZENGER, *Einleitung*, 583k; SOGGIN, *Bevezetés az Ószövetségbe*, 361 (a 6. és az 5. század fordulója); CZAGÁNY, *Malakiás*, 249.

tartományának kormányzóját jelöli. Mindenesetre így nevezi az Ószövetség az asszír (2Kir 18,24 par. Ézs 36,9), a babiloni (Ez 23,6.23; Jer 51,23.28.57) és a perzsa birodalom hivatalnokait (Eszt 3,12; 8,9; 9,3; Ezsd 8,36; Neh 2,7.9), de már akár Salamon tartományi felügyelőit is (1Kir 10,15 par. 2Krón 9,14). A perzsa korban Júda helytartóját jelölik ezzel a szóval az alábbi helyeken: Hag 1,1.14; 2,2.21; Neh 5,14k.18; 12,26.[22] Ez az érv tehát a fentebb ismertetett datálás összefüggésében megengedő, de korántsem bizonyító jellegű.

2) A fogságból hazatért zsidóság a második jeruzsálemi Templomot Kr. e. 515-ben szentelte fel. A könyv szerint már áll és üzemel ez a templom (1,10; 3,1.10), sőt, az újraindulás után egy bizonyos időnek már el kellett telnie ahhoz, hogy az itt felrótt hanyagságok bekövetkezzenek (1,6kk).[23]

3) A próféta tisztje itt, úgy tűnik, már nem önálló kijelentés közvetítése, hanem a Törvény betartása feletti őrködés: Malakiásban az Ezsdrás korával lassan kihunyó író-prófétaság utolsó képviselőjét láthatjuk.

4) A könyv már idézi a korábbi prófétai iratokat (így például a 3,7b a Zak 1,3 átvétele, de lásd a Mal 1,1–10 és a Zak 8,9kk kapcsolódásait is). A könyvnek tehát Zakariás próféta működése, illetve Zakariás könyve alaprétegének elkészülte után kellett keletkeznie.[24]

5) A könyv a kegyes istenfélők csüggedését, kiábrándultságát sugallja. Ennek hátterében minden bizonnyal a Haggeus és Zakariás által megjövendölt üdvösség késlekedése áll – azaz Malakiás könyve e két próféta tevékenysége, illetve letűnése után íródott.

6) Az edómiták nyomása, ami Kr. e. 587 után nagyon eleven volt, itt mintha már alábbhagyna, sőt az edómiták hanyatlása, illetve pusztulása legalábbis elkezdődött (1,3kk).

7) A gyülekezet életében azok a visszásságok vannak jelen, amelyek ellen később Nehémiás, majd Ezsdrás vette fel a küzdelmet: vegyes-házasságok (2,10kk – lásd Ezsd 9–10; Neh 13,23kk), a tized be nem szolgáltatása (3,8kk – lásd Neh 13,10–14), szociális konfliktusok (2,17–3,5; 3,6–12 – lásd Neh 5 és 13), a papok kultikus fegyelmezetlensége (1,6 – lásd Neh 13,4–9). Ezek a visszásságok ugyan Nehémiás és Ezsdrás reformjai után sem lennének kizárhatóak, de ha Malakiás valóban e két reformer után működött volna, lehetetlen, hogy ne hivatkozott volna az ő rendelkezéseikre.[25] Nehémiás tevékenysége Kr. e. 445-ben kezdődött;

[22] Lásd GESENIUS, *Handwörterbuch*, 639.
[23] ZENGER, *Einleitung*, 583; RÓZSA, *Az Ószövetség keletkezése II*, 292.
[24] REVENTLOW, *Maleachi*, 130. A kérdéshez magyarul lásd CZAGÁNY, *Malakiás*, 223.
[25] HORST, *Nahum bis Maleachi*, 263; HARSÁNYI, *Malakiás próféta könyve*, 11; ELLIGER, *Maleachi*, 189.

Malakiás könyvének tehát ez előtt, feltehetőleg az ezt közvetlenül megelőző időszakban kellett keletkeznie.

8) A Deuteronómium már hatással volt a könyv próféciáira, a Papi irat tekintélye azonban még nem mutatható ki rajtuk, hiszen nem ismerik még például az áronita papok és a léviták éles elkülönítését (lásd 2,1.4–8; 3,3).

9) Jézus ben Sirák könyvének az *Elődök dicsérete* című fejezete (49,10) már említi a Tizenkét kispróféta könyvét. Ez csak úgy lehetséges, ha a tizenkét kispróféta közé már az önállónak tekintett Malakiás könyvét is beszámította. Ráadásul Sirák a 48,10-ben Illéssel kapcsolatban idézi a Mal 3,23k jövendölését. Mivel Sirák könyvét a Kr. e. 190 körüli időre szokták datálni, Malakiás könyve nem keletkezhetett később ennél az időpontnál.

Különvélemények:

1) A Targum és Jeromos szerint a 3,1-ben említett követ, azaz „Malakiás" nem más, „mint maga a Bábelből Jeruzsálem felé tartó pap és írástudó, Ezsdrás" (hasonlóan a Talmud: Megilla 15a). Ennek a nézetnek egyik modern változatát képviseli Bulmerincq[26], majd a magyar szakirodalomban például Ziegler és Módis, akik szerint Malakiás Nehémiás korában élt és működött. Ezt bizonyítaná Módis szerint a megegyező társadalmi és vallási problémákon túl az is, hogy Ezsdrás és Nehémiás a korábban élt Haggesusról és Zakariásról ugyan megemlékezik, Malakiásról azonban hallgat.[27] Hasonlóan vélekedik újabban Deissler, aki szerint Malakiás ugyan Nehémiás reformjainak egyik előkészítője volt, azonban működésének első fázisát is megélte, s azt igehirdetésével segítőleg végigkövette.[28] A könyvet Archer már egyenesen a Nehémiás fellépése utáni időre, a Kr. e. 435 körüli időszakra datálja.[29] A Magyarázatos Biblia szerint is „nehéz eldönteni, hogy Malakiás Ezsdrás és Nehémiás előtt vagy után lépett fel".[30] E kérdést Cody is nyitva hagyja,[31] ugyanígy Nagy, aki mindenképpen azzal számol, hogy Malakiás tevékenysége részben vagy egészben átfedést mutat Nehémiás fellépésével.[32]

2) Winckler a könyvet IV. Antiochus Epifánész zsidóellenes rendelkezéseinek idejére datálja[33], Holtzmann pedig a 3,16 leírása mögött

[26] Idézi HORST, *Nahum bis Maleachi*, 263.
[27] ZIEGLER, *Maleáchi próféta*, 6 (Kr. e. 440 körül); MÓDIS, *Malakiás könyvének magyarázata*, 928.
[28] DEISSLER, *Zwölf Propheten III*, 315.
[29] ARCHER, *Az ószövetségi bevezetés vizsgálata*, 515k.
[30] *Magyarázatos Biblia*, 1098.
[31] CODY, *Malakiás*, 554.
[32] NAGY, *Malakiás könyve*, 151.
[33] Ennek ismertetéséhez lásd HARSÁNYI, *Malakiás próféta könyve*, 13.

a Makkabeusok könyvéből ismert vallási csoport, a haszidok első képviselőit véli felismerni (1Makk 2,42), s így a művet a Kr. e. 3. század első felére keltezi.[34] Winckler nézetét Marti[35], Holtzmannét pedig Horst és Eissfeldt cáfolja meg.[36]

V. Szóbeli próféciák – vagy írott zárszavak?

Akárhogy is válaszoljuk meg a kérdést azzal kapcsolatban, hogy a Malakiás személynév-e vagy sem, mindenképpen megmarad a probléma: egy (névtelen) próféta igehirdetésének írott változatával van-e ebben a könyvben dolgunk?

Jézus Sirák könyvéig, illetve a Vulgatáig visszamenő nézet szerint a könyv egy próféta szóban is elmondott igehirdetését tartalmazza, amit vagy maga a próféta, vagy a tanítványai rögzítettek utólag írásban. Az újabb kommentárírók közül e hagyományos nézetet képviselik például Elliger, Horst, Deissler és Reventlow,[37] a magyar nyelvű szakirodalomban pedig Módis, Archer, illetve Haag.[38] E szerzők a művet irodalomkritikailag lényegében egységesnek tekintik, s legfeljebb – igaz, eltérő mértékben és helyeken – néhány későbbi kiegészítéssel számolnak. Ide sorolják általában az alábbi szakaszokat[39]:

1,11–14: A szakasz üdv-egyetemessége nincs összhangban a könyv egyéb részleteivel, melyek Izráel kiválasztottságát és a Jahvéhoz fűződő különleges kapcsolatát hangsúlyozzák.[40]

2,11–12 vagy 2,11b–13a: Ez a szakasz az idegen asszonyokkal való házasságot teljesen más perspektívából ostorozza, mint a kontextus: itt nem a korábbi zsidó nők elleni hűtlenség, hanem az idegen asszonyok révén az idegen istenekhez pártolás a téma. Ugyanakkor e rövid perikópa formailag is elkülönül a környezetétől: a beszélő itt a népet nem szólítja meg, hanem Sg. 3. személyben beszél róla.[41]

---

[34] Lásd HAAG, *Malakiás könyve*, 1149.

[35] MARTI, *Dodekapropheton*, 458k.

[36] HORST, *Nahum bis Maleachi*, 263; EISSFELDT, *Einleitung*, 598.

[37] ELLIGER, *Maleachi*, 189; HORST, *Nahum bis Maleachi*, 261; DEISSLER, *Zwölf Propheten III*, 316; REVENTLOW, *Maleachi*, 131.

[38] Lásd MÓDIS, *Malakiás könyvének magyarázata*, 928k; ARCHER, *Az ószövetségi bevezetés vizsgálata*, 515; HAAG, *Malakiás könyve*, 1149.

[39] A kérdés rövid kutatás-történeti áttekintéséhez lásd CZAGÁNY, *Malakiás*, 200k.

[40] HORST, *Nahum bis Maleachi*, 261; ELLIGER, *Maleachi*, 189. Másként REVENTLOW, *Maleachi*, 139, és pl. HAAG, *Malakiás könyve*, 1150, akik e szakasz eredetisége mellett foglalnak állást. DEISSLER, *Zwölf Propheten III*, 323k, csak a 14. verset tekinti betoldásnak.

[41] Betoldásnak ítéli a 2,11–12-t MARTI, *Dodekapropheton*, 457; HORST, *Nahum bis Maleachi*, 261; EISSFELDT, *Einleitung*, 597; a 2,11b–12-t: SCHMIDT, *Einführung*, 285; a

3,1b–4*: A szakasz betoldás, mert a kontextussal szemben nem általában a papok, hanem csak Lévi törzsének ítéletéről beszél, ráadásul ezen ítéletet – ismét csak a kontextustól eltérően – tisztító ítéletnek, nem pedig büntetésnek tekinti.[42]

3,22: Ez az intés a könyv próféciáit, de talán már az egész prófétai korpuszt a mózesi törvény applikációjának tekinti, azaz a prófétákban a Törvény prédikátorait és védelmezőit látja.[43] A „Mózes Tórája, azaz tanítása" kifejezés itt már bizonyosan Mózes öt könyvének egyik korai formáját jelöli: hogy melyiket, az e betoldás datálásától függ. Deissler szerint a szakasz röviddel Ezsdrás előtt (Kr. e. 398?) keletkezhetett.[44]

3,23–24: E két vers a 3,13–21-ből az ítélet napjának témáját viszi tovább. A 3,1-ben arról volt szó, hogy Jahve az ítélet napja előtt elküldi a maga követét, hogy előkészítse előtte az utat. A 3,23–24 pontosítja, hogy ez a követ Illés próféta lesz, s azt is konkretizálja, hogy miben fog állni az ő előkészítő munkája.[45] Deissler szerint ez a betoldás későbbi lehet, mint a megelőző 3,22.[46]

Egyre több kutató azonban a könyv előállásával kapcsolatban egy radikális redakciótörténeti álláspontot képvisel. Eszerint a könyv alaprétege a Zak 1–8 továbbírásaként állt elő. Nem szóban elmondott próféciákat olvashatunk tehát a könyvben, hanem íróasztalnál keletkezett munkával van benne dolgunk. Malakiás könyve már az ún. „írásos prófécia" jelenségéhez tartozik, amikor is a későbbi korok a próféták tanítását a könyvükbe beleírt kiegészítésekkel applikálták utólag saját koruk viszonyaira. Ezt a nézetet képviselte először Utzschneider (1989), a

---

2,11–13aα (+ 2,15abα.16b)-t ELLIGER, *Maleachi*, 189. Másképp REVENTLOW, *Maleachi*, 146k; DEISSLER, *Zwölf Propheten III*, 327k, akik a szakaszt az alapréteg részének tekintik.

[42] ELLIGER, *Maleachi*, 189; DEISSLER, *Zwölf Propheten III*, 316k.330; KAISER, *Grundriss der Einleitung*, 160k. Ugyanígy RÓZSA, *Az Ószövetség keletkezése II*, 294. Másképp ismét REVENTLOW, *Maleachi*, 151, aki a formai és tartalmi eltéréseket azzal magyarázza, hogy Malakiás itt egy korábbi hagyományt, illetve szöveget idéz és kommentál.

[43] Betoldásnak ítéli: MARTI, *Dodekapropheton*, 457; EISSFELDT, *Einleitung*, 597; ELLIGER, *Maleachi*, 189; REVENTLOW, *Maleachi*, 160; KAISER, *Grundriss der Einleitung*, 161; DEISSLER, *Zwölf Propheten III*, 316k.

[44] HORST, *Nahum bis Maleachi*, 261; DEISSLER, *Zwölf Propheten III*, 316k. Ugyanígy RÓZSA, *Az Ószövetség keletkezése II*, 294.

[45] MARTI, *Dodekapropheton*, 457; HORST, *Nahum bis Maleachi*, 261; EISSFELDT, *Einleitung*, 597; ELLIGER, *Maleachi*, 189; DEISSLER, *Zwölf Propheten III*, 316; REVENTLOW, *Maleachi*, 131.161. Ugyanígy RÓZSA, *Az Ószövetség keletkezése II*, 294; HAAG, *Malakiás könyve*, 1149.

[46] DEISSLER, *Zwölf Propheten III*, 316.

Bosshard és Kratz szerzőpáros (1990), Steck (1991), Lescow (1993), majd bevezetéstanában Kaiser (1994) is.[47]

Mi szól e mellett a nézet mellett? Először is a felirat. Ez, mint láttuk, alapjában véve megegyezik a Zak 9,1 és 12,1 feliratával: márpedig azok egyértelműen írásban keletkezett kiegészítések élén állnak.[48] Másodszor ezt támogatja a könyv és a megelőző Hag–Zak iratok közötti szoros tartalmi kapcsolat. Haggeus és Zakariás (1–8) könyvének a végén a malakiási fejezetek ugyanis arra a kínzó kérdésre keresik a választ, hogy hol késlekednek azok az áldások, amit a két próféta a Templom felépítésének és az istentisztelet beindításának esetére megígért. A késlekedés e fejezetek szerint a papok és a nép kultikus mulasztásaival magyarázható. Harmadszor a malakiási fejezetek számtalanszor idézik a korábbi prófétai könyveket (pl.: Zak 1,3 – Mal 3,7b), illetve tudatosan visszautalnak rájuk; márpedig ez a jelenség az olvasott könyvek sajátossága, nem az élőszóban elhangzó beszédeké.[49]

E nézet szerint tehát a Mal 1–3 a Hag–Zak könyv továbbírásaként állt elő. Csak a korai hellenista időszakban, amikor Zakariás könyvéhez további, hosszabb betoldásokat illesztettek (Zak 9–12), választották le arról, és látták el önálló könyv-felirattal, ami aztán egy önálló prófétai könyv jellegét kölcsönözte neki.

Érdekes közvetítő pozíciót foglal el a könyv előállásának kérdésében Nowack alapján Harsányi. Szerinte Malakiás ugyan egy önálló prófétai személy, műve azonban nem próféciáinak lejegyzése, hanem „az ő gondolatainak írásba foglalt formája, amely közkézen forgott (…) olvasás céljából”.[50]

VI. Ha nem egy a szerző … A könyv többlépcsős előállása

A radikális redakciótörténeti irányzat szerint a könyv nem egyetlen lépésben került Zakariás könyvének a végére, hanem annak anyagát több lépésben írták hozzá a könyvhöz. Bár teljes konszenzus a részletekben nincs a kutatók között, érdemes mégis a folytatásban Steck iskolájának és Kaisernek a nézetét bemutatnunk, illetve azokat egymással is összevetnünk:

[47] A kutatástörténethez lásd KAISER, *Grundriss der Einleitung*, 158; ZENGER, *Einleitung*, 584k; RÓZSA, *Az Ószövetség keletkezése II*, 294.
[48] SCHMIDT, *Einführung*, 284.
[49] Lásd Utzschneider, Bosshard és Kratz nézetét összefoglalva KAISER, *Grundriss der Einleitung*, 161.
[50] HARSÁNYI, *Malakiás próféta könyve*, 20k.

I. Az alapréteg

Ide a két elmélet szerint az alábbi szakaszok sorolhatóak[51]:

Kaiser	*Steck iskolája*
Keret: 1,2–5 (Az Úr hűséges Jákóbhoz: nép)	
1,6–10 (papok – vita)	1,6–14a (1,14b nélkül)
2,1.3–6.8 (papok – ítélet)	2,1–9
2,10 (nép? papok? – vita)	---
2,13b–14.15b–16 (papok – vita)	2,13–16 (?) ---
2,17 + 3,1a.5 (nép – ítélet)	
Keret: 3,6–12 (Az Úr hűséges Jákóbhoz: nép)	

A mű elején mindkét nézet szerint a nép ellen intézett vitabeszéd áll (1,2–5), ennek megfelel a kompozíció végén a népnek szóló, feltételes üdvjövendölés (3,6–12). A Jákób-motívum szintén összekapcsolja a két szakaszt egymással. Ez a két szöveg egyfajta keretet alkot az alapréteg szövegállománya körül, mely a nép és a papok kultikus vétkeit rója fel az érintetteknek, s ezért Isten ítéletét hirdeti meg a számukra.

Kaiser és a Steck-iskola az alapréteget a legtöbb kutatóval egyetértésben a Kr. e. 5. század első felére datálja, bár Kaiser egy későbbi előállást sem tart kizárhatónak.[52]

II. Az első átdolgozás: szelektív ítélet

Az első átdolgozás keretében illeszthették a szakaszba Steck iskolája szerint a 2,17–3,5; 3,13–21, míg Kaiser szerint a 3,1b–4; 3,13–21 részleteket. Ezek akkor keletkezhettek, amikor a korai hellenista időszakban a népen belül elkülönült egymástól az istenhívők és a hitehagyottak csoportja; a betoldások a bűnösök feletti szelektív ítélet meghirdetésével az igazakat bíztatják a hitben való kitartásra. Erre az átdolgozásra Kaiser szerint valamikor a korai hellenista időszakban, a Kr. e. 4. század második felében (Kr. e. 350–300) kerülhetett sor, akkor, amikor a Zak 12–13 + 14-et a könyvbe beillesztették, illetve a malakiási fejezeteket az 1,1 felirat befűzésével a zakariási korpuszról leválasztották.[53] Steck és iskolája jóval későbbre datálja ezt az átdolgozást, méghozzá a Kr. e. 240–220 időszakra, s azt redakciótörténeti szempontból a Zak 9–14 beillesztése utáni időre helyezi. Ez a réteg

[51] Lásd KAISER, *Grundriss der Einleitung*, 160k; ZENGER, *Einleitung*, 585.

[52] KAISER, *Grundriss der Einleitung*, 162; ZENGER, *Einleitung*, 585. CZAGÁNY, *Malakiás*, 201, az alábbi szakaszokat sorolja az alapréteghez: 1,2–5.6–10; 2,1–9 (kivéve a 2,2 és a 2,7); 2,10–11a.13b–16; 3,6–12.

[53] KAISER, *Grundriss der Einleitung*, 158.161.162.

szerintük egyben a Tizenkét kisprófféta könyvének a lezárását is jelenti; igaz, az 1,1 beillesztését a következő átdolgozás számlájára írják.[54]

III. A második átdolgozás
Ehhez a réteghez sorolhatók Kaiser szerint a 2,9; 3,22–24, míg Steck iskolája szerint az 1,1; 2,10–12; 3,22–24 versek.[55] E szakaszok az utolsó ítélet témáját fejtik ki részletesebben. A 3,22.23–24 a prófétai iratokat – a Józs 1-hez kapcsolódva már az egész *corpus propheticum* záradékaként – Mózes Tórájának tekintélye alá rendeli, és megígéri az ítélet előtt Illés visszatérését. A próféta majd azoknak az ifjaknak a szívét fogja visszatéríteni az atyákhoz, akik a hellén kultúra csábításának engedve feladták őseik hitét.[56] Kaiser e réteget, a még későbbi kiegészítésekkel együtt Kr. e. 270–170 közé datálja, míg Steck és követői későbbre, a 220–201, vagy a 198–190 közötti időszakra gondolnak.[57] Ez az átdolgozás egyben a prófétai kánon lezárását is jelenti. Ahogy láttuk, a Steck-iskola az 1,1 felirat beillesztését szintén ehhez az átdolgozáshoz sorolja.[58]

IV. Későbbi kiegészítések
Ide sorolható az 1,11–13(.14) és a bálványimádás bűnét felrovó 2,11–12 szakasza.

V. Legkésőbbi rövid betoldások
Ide sorolhatóak az átok-glosszák (1,14; 2,2), a pap-barát 2,7, valamint a lélekre vonatkozó betoldás a 2,15abα.16b-ben.

Bevezetéstanában Zenger kísérletet tesz a redakciótörténeti iskola és a hagyományos, bővebb malakiási alapréteggel számoló felfogás között egy közvetítő álláspont kialakítására. Szerinte a könyv alaprétegét a Mal 1,2–3,12 alkotja, amelyet a 3,13–21 által egy lépésben továbbírtak. Ez után került a könyv végére záradékként két külön lépésben a 3,22 és a 3,23–24. Mindenesetre azt Zenger sem zárja ki, hogy a szerkesztők a továbbírások során a könyv alaprétegébe is kiegészítéseket illesztettek.[59]

---

[54] Lásd ZENGER, *Einleitung*, 584k. CZAGÁNY, *Malakiás*, 201k, a 2,7; 2,17–3,2, a 3,5 és a 3,13—21 verseket sorolja ide, s a réteget az 5. század középső szakaszára (!) datálja (CZAGÁNY, *Malakiás*, 250).
[55] ZENGER, *Einleitung*, 585.
[56] KAISER, *Grundriss der Einleitung*, 158.
[57] ZENGER, *Einleitung*, 585.
[58] CZAGÁNY, *Malakiás*, 202k, az 1,11–14, a 2,2; 2,11b–13a és a 3,3–4 szakaszokat sorolja ehhez a réteghez (míg a 3,23–24-et későbbi, az 1,1-et és a 3,22-t pedig egy még későbbi szerkesztői réteghez rendeli), s e réteget Kr. e. 445 környékére datálja (CZAGÁNY, *Malakiás*, 250).
[59] ZENGER, *Einleitung*, 585. Őt követi RÓZSA, *Az Ószövetség keletkezése II*, 295.

VII. A könyv teológiája

Malakiás könyve egy olyan korban keletkezett, amikor a kortárs zsidóság egy része elcsüggedt az üdvösség utáni várakozásban. Kérdésük kínzó volt: Miért késik a korábbi próféták által megígért üdkorszak? A gyülekezetnek egyik fele sír és a Templomban panaszkodik (2,13). A gyülekezet másik része, talán szintén az üdvösség késlekedése miatt, a kultuszi kötelességeit elhanyagolva hátat fordított Jahvénak: nem hisz már szeretetében, igazságosságában, de talán történelem-formáló hatalmában sem (1,2; 2,17; 3,14k). A szkepszis korai nyomait fedezhetjük fel a könyvben: annak a szkepszisnek, ami a Prédikátor könyvében teljesedik ki egészen. A hallgatóság a saját tapasztalatait egybeveti az ősi hitvallásokkal, s ha a kettő nem egyezik egymással, bátran tesz kérdőjelet az ősi hitvallások mögé.[60]

A csalódás és a közöny azonban nem csak az Istennel való viszonyra hatott ki, hanem együtt járt az emberek egymás iránti kötelességének elhanyagolásával és az erkölcsi rend meggyengülésével is. A zsidó férfiak az érvényesülés érdekében idegen származású asszonyokat igyekeztek szerezni maguknak, akár az első házasságuk felbontásának árán is, saját népük leányait taszítva ezzel a gazdasági bizonytalanságba. Ráadásul a zsidó hagyomány szerint a gyermekek vallását az anya határozza meg; így e vegyes-házasságok a zsidó gyülekezet teljes asszimilációjával fenyegettek (2,13–16).[61] Ugyanakkor felütötték fejüket a fogság előtti próféták által annyit ostorozott szociális visszaélések is: a napszámosok, az özvegyek és árvák elnyomása ismét a mindennapok szomorú valósághoz tartozott (3,5).

Ebben a helyzetben akar Malakiás könyve bátorítást és bíztatást adni a még hűségeseknek, és szeretné a megtérés reményében Isten törvényeinek komolyságára és a fenyegető ítélet nagyságára figyelmeztetni a megingókat, illetve hűtleneket.

1) Először is a könyv Jahve hatalmát emeli ki azzal, hogy Isten leggyakoribb megnevezéseként a tAab'c. hw"hy> kifejezést használja. Ez a név – függetlenül eredetének kérdésétől – Jahve mindenhatóságát hangsúlyozza: jellemző, hogy a Septuaginta a szót leggyakrabban a *pantokrator* „mindenható” szóval adja vissza. Azonban e megnevezésen túl a könyv néhány kijelentése is azt hangsúlyozza, hogy Jahve a mindenség, az egész teremtett világ ura: „*én nagy király vagyok – mondja a Seregek Ura –, és félik nevemet a népek!*” (1,14, vö. 1,11) Júdának ezért hamarosan be kell majd látnia, hogy „*Nagy az Úr Izráel határán túl is!*” (1,5)

[60] Lásd ELLIGER, *Maleachi*, 188.
[61] A kérdéshez lásd ELLIGER, *Maleachi*, 188; SOGGIN, *Bevezetés az Ószövetségbe*, 362.

2) Bár igaz, hogy Jahve az egész világ ura, másodszor a könyv mégis arra emlékezteti Izráelt, hogy különleges, kiváltságos helyzete van a népek között. Isten ugyanis kiválasztotta ősatyjukat, Jákóbot, szeretetével ajándékozta meg, s ez a szeretete utódai, a nép iránt is megingathatatlan (1,2; 3,23k). Izráel Isten gyermeke és szolgája, ő pedig atyja és ura a népnek (1,6; 2,10; 3,17).

3) Az első két állításból logikusan levezethető a harmadik fontos üzenet: A megígért üdvösség nem marad el, az Úr napja igenis eljön, Isten királyi uralma pedig hamarosan megvalósul a földön. Az „ÚR napja" gondolatkör már Ámósznál megjelenik, Jóelnél és Zofóniásnál pedig egyenesen központi szerepet játszik. A nép türelmetlen várakozását és a könyv bíztatását szépen juttatja kifejezésre az alábbi szakasz: „*Én majd elküldöm követemet, aki egyengeti előttem az utat. Hamar eljön templomába az ÚR, aki után vágyódtok, a szövetség követe, akit kívántok. Jön már! – mondja a Seregek URa.*" (3,1)

4) A végidőbeli üdvösség azonban feltételhez kötött. Ahhoz, hogy bekövetkezzen, a népnek magának is tennie kell valamit. Ez pedig két szóban foglalható össze: engedelmesség és istenfélelem (3,6kk.17kk).

Így az üdvösség egyik feltétele, hogy a Templomban az istentisztelet mindenben a Törvénynek megfelelően folyjon (1,6kk; 3,6kk). Malakiás könyve egyedülálló a prófétai könyvek között abból a szempontból, hogy vallja: Jahve és népe együvé tartozása az istentiszteleten, annak törvényes gyakorlásán keresztül valósul meg. Olyan nézet ez, amit máshol csak a Papi iratban, Ezékielnél és néhány zsoltárban olvashatunk. A fogság előtti prófétáktól a papok elleni kritikát (például Hós 5,1; Ézs 28,7; Jer 2,8) Malakiás ugyan átveszi, de kultuszkritikájuktól (Ézs 1; Ám 5; Hós 6 stb.) nagyon távol áll. Emiatt gyakran alábecsülték a könyv jelentőségét, mondván, hogy az a fogság előtti próféták erkölcsi vallásosságával szemben visszalépés a kultusz *ex opere operato* üdvszerző funkciójába vetett hithez.[62] Azt, hogy nem erről van szó, világosan mutatja az üdvösség eljövetelének másik feltétele: a nép meg kell, hogy adja az Istennek kijáró dicsőséget és méltóságot, akár egy földi uralkodónak (1,6; 2,2; 3,16.20).[63]

5) Malakiás könyve szerint azonban az üdvösség nem lesz mindenkié: abban csakis az igazak és a hűségesek reménykedhetnek. Szemben a fogság előtti prófétákkal e könyv fenyegetései már sohasem az egész népnek szólnak, hanem azon belül a bűnösök csoportjának. Ezektől az Úr eljövetelének napján maga fogja megtisztítani a népet (2,17–3,5; 3,13; 3,19.21).

[62] Így nyomatékkal MÓDIS, *Malakiás könyvének magyarázata*, 929. E nézet ellen lásd REVENTLOW, *Maleachi*, 132.
[63] REVENTLOW, *Maleachi*, 132.

6) A könyv azonban még nem lát áthatolhatatlan válaszfalat az igazak és a bűnösök között. Isten ugyanis az ítélet előtt elküldi a maga követét népéhez (3,1); ez az eljövendő eszkatológikus figura majd Isten üdvének útkészítője lesz (vö. Ézs 40,3k). A záradék a Dodekapropheton summájaként ezt a követet a visszatérő Illéssel azonosítja, aki az ősök hitétől elpártolt újabb nemzedéket megpróbálja visszatéríteni az atyák igaz vallásához. Csak akik nem élnek e felkínált lehetőséggel, részesednek az elkerülhetetlen ítéletben.

7) Mindenesetre meglepő, hogy a könyv üdvváradalmai mennyire eltérnek a Haggeus és Zakariás könyvében olvasható jövendölésektől (Hag 2,6–9.20–23; Zak 2,10–17; 6,10–15). Malakiás könyvében nincsen szó eljövendő Messiásról vagy zsidó messiás-királyról. Nincs szó a zsidó függetlenség helyreállításáról, a perzsa világbirodalom összeomlásáról, és nincsen szó a pogány népek alávetéséről és megtéréséről sem. Tudjuk, hogy a második Templom korábbi két prófétája, Haggeus és Zakariás a Dárius trónra lépése körüli lázadások fényében még ezeket jövendölte, és Júda helytartóját, a Dávid házából származó Zerubbábelt tekintette az utolsó idők Messiás-királyának. Jövendöléseik azonban nem teljesedtek be: Dárius megszilárdította hatalmát, a perzsa birodalom erősebb lett, mint valaha, Zerubbábel pedig nyom nélkül eltűnt a történelem színpadáról. Hogy mekkora lehetett a kortársak csalódása, sőt a dühe a prófétákkal és általában a prófétizmussal szemben, azt jól mutatja a Zak 13,2–6. Malakiás könyve e be nem teljesült jövendölések indirekt korrekciójának is tekinthető.

8) Külön érdekes kérdés az 1,10–11-ben szereplő betoldás értelmezése. Ezen a helyen az alábbiakat olvassuk: „*(10) Bárcsak volna valaki köztetek, aki bezárná a templom ajtaját, és ne égne hiába oltáromon a tűz! Nem telik kedvem bennetek – mondja a Seregek URa –, nem kívánok tőletek áldozatot! (11) Hiszen napkelettől napnyugatig nagy az én nevem a népek között, és mindenütt jó illatú áldozatot mutatnak be nevemnek, és az tiszta áldozat! Mert nagy az én nevem a népek között – mondja a Seregek URa.*” A szakasz minden bizonnyal későbbi kiegészítés. De miről van benne szó? Aligha a jövőre vonatkozó próféciáról, ami a pogányok megtérését és tiszta Jahve-vallását jövendölné meg (lásd Ézs 19,18kk). Nem, a szöveg itt nem a jövőről, hanem a jelenről beszél. De mit jelent az, hogy a pogányok áldozata mind Jahvének szól és kultikus értelemben, a Jeruzsálemben bemutatott áldozattal szemben tiszta? A perzsa birodalom főistenének kijáró áldozatról van itt szó, s arról, hogy e főistent a zsidóság Jahvével azonosította? Vagy arról, hogy minden őszinte vallási megnyilvánulás alapvetően érvényes, mondván, hogy a maga szintjén mindegyik az egyetlen valóban létező Isten felé törekszik? Leginkább meggyőző Eichrodt nézete, aki szerint itt a könyv a fogság előtti próféták

kultuszkritikájához kapcsolódik, és a megüresedett áldozatok érdemszerző jellege ellen szól: Ugyan miért részesítené Isten áldásban népét az áldozatok fejében? Hiszen ha csak áldozatot követelne, akkor azt bármelyik pogány néptől megkaphatná![64] Ha ez a szakasz helyes értelme, akkor e betoldás is a prófétai kánon lezáródása körül keletkezhetett, s a könyv templom-barát nézetét igyekezhet a többi prófétai könyv kultuszkritikájával összhangba hozni.

9) Végül emeljünk ki még egy fontos sajátosságot! A könyv kettős záradéka átvezet bennünket az Újszövetséghez. A Mt 16,13–14 par. szerint a kortárs zsidóság egy része Jézusban a Malakiás által megígért, visszatérő Illést látta (ugyanígy Jn 6,14; 7,40), míg mások Keresztelő Jánosban látták a megígért útkészítő eljövetelét. János evangéliumában Keresztelő János ugyan tagadja, hogy ő a visszatért Illés lenne (Jn 1,21), Lukács szerint azonban az angyal éppen így hirdeti meg közelgő születését (Lk 1,16–17, vö. 1,77). Máté szerint maga Jézus is ezt mondja róla: „*Ő az, akiről meg van írva: Íme, én elküldöm előtted követemet, aki elkészíti előtted az utat… És ha akarjátok, fogadjátok el, ő Illés, aki eljövendő volt.*" (Mt 11,10.14, lásd még 3,4; 17,10–13). A Lk 3,15–17-ben János elutasítja, hogy Messiásnak tekintsék, de önmagát Jézus névtelen útkészítőjének nevezi (ugyanígy Jn 1,19–34). Ennek alapján az evangélisták a Malakiás könyvében meghirdetett útkészítőt (3,1) Keresztelő Jánossal azonosították, lásd a Mk 1,2-t, amely az itteni igehelyet az Ézs 40,2–6-tal kombinálja.

A könyv jövendölései tehát Krisztusban teljesedtek be, és visszatérésével fognak egészen beteljesülni. A Septuaginta és a Vulgata kánonját követve Bibliánkban az Ószövetség utolsó könyveként így Malakiás könyve tökéletes átvezetést képez az Újszövetséghez.

Felhasznált irodalom

ARCHER, G. L.: *Az ószövetségi bevezetés vizsgálata*, Budapest, 2001.

Biblia Magyarázó jegyzetekkel, Budapest, 1996.

CODY, A.: *Malakiás*, in: R. E. Brown (et al., ed.), Jeromos Bibliakommentár I. Az Ószövetség könyveinek magyarázata, Budapest, 2002, 554–557.

CZAGÁNY G.: *Malakiás könyvének kor- és hagyománytörténeti értékelése, (1)*: Református Egyház 2004/9, 200–204, *(2)*: 2004/10, 223–225; *(3)*: 2004/11, 248–250.

DEISSLER, A.: *Zwölf Propheten III. Zefanja – Haggai – Sacharja – Maleachi* (NEB), Würzburg, 1988.

EISSFELDT, O.: *Einleitung in das Alte Testament*, 4. Auflage, Tübingen, 1976.

ELLIGER, K.: *Die Propheten Nahum, Habakuk, Zephanja, Haggai, Sacharja, Maleachi* (ATD 25), 8., unveränderte Auflage, Göttingen, 1982.

[64] Lásd SOGGIN, *Bevezetés az Ószövetségbe*, 363.

GESENIUS, W.: *Hebräisches und Aramäisches Handwörterbuch über das Alte Testament*, 17. Auflage. Unveränderter Nachdruck, Berlin / Göttingen / Heidelberg, 1962.

HAAG, H.: Szócikk „*Malakiás könyve*", in: uő. (szerk.), Bibliai Lexikon, Budapest, 1989, 1149–1150.

HAAG, H.: „*Malakiás*", in: uő. (szerk.), Bibliai Lexikon, Budapest, 1989, 1149.

HARSÁNYI I.: *Malakiás próféta könyve. Ószövetségi irodalomtörténeti és exegetikai tanulmány*, Sárospatak, 1918.

HORST, F.: *Nahum bis Maleachi*, in: T. H. Robinson – F. HORST: *Die Zwölf Kleinen Propheten* (HAT I/14), 3. Auflage, Tübingen, 1964, 153–275.

KAISER, O.: *Grundriss der Einleitung in die kanonischen und deuterokanonischen Schriften des Alten Testaments. Band 2: Die prophetischen Werke*, Gütersloh, 1994.

LASOR, W. S. – HUBBARD, D. A. – BUSH, F. W.: *Das Alte Testament. Entstehung – Geschichte – Botschaft*, 4., durchgesehene und erweiterte Auflage, Giessen, 2000.

LOMENT P.: *Malakiás könyve 2,10–16 retorikai analízise*, Theologiai Szemle 2005/3, 124–129.

MARTI, K.: *Das Dodekapropheton* (KHC XIII), Tübingen, 1904.

MÓDIS L.: *Malakiás könyvének magyarázata*, in: Jubileumi kommentár. A Szentírás magyarázata, II. kötet, átdolgozott kiadás, Budapest, 1995, 928–931.

NAGY A.: Szócikk „*Malakiás könyve*", in: Bartha T. (szerk.), Keresztyén Bibliai Lexikon, II. kötet, Budapest, 1995, 151.

RÓZSA H.: *Az Ószövetség keletkezése. Bevezetés az Ószövetség könyveinek irodalom- és hagyománytörténetébe. II. kötet,* 2., átdolgozott kiadás, Budapest, 1996.

RUDOLPH, W.: *Haggai – Sacharja 1–8, Sacharja 9–14 – Maleachi*, Berlin, 1981.

REVENTLOW, H. GRAF, *Die Propheten Haggai, Sacharja und Maleachi* (ATD 25/2), Göttingen, 1993.

SCHMIDT, W. H.: *Einführung in das Alte Testament*, 5., erweiterte Auflage, Berlin / New York, 1995.

SOGGIN, J. A.: *Bevezetés az Ószövetségbe*, Budapest, 1999.

WELLHAUSEN, J.: *Die Kleinen Propheten*, Dritte Ausgabe, Berlin, 1898.

ZENGER, E. (u.a.): *Einleitung in das Alte Testament*, 5. Auflage, Stuttgart, 2004.

ZIEGLER, I.: *Maleáchi próféta fordítása és magyarázata*, Budapest, 1887.

Újszövetségi Tanszék:

Kókai Nagy Viktor

TŰZ AZ ÚJSZÖVETSÉGBEN

Mi által lesz egy fogalom jelentéssel telített, egyáltalán hogyan válik egy szó fogalommá és nem marad csupán szó, vagy mi tesz egy szót szimbólummá, jellé? Érdemes-e egy-egy szót külön megvizsgálni, és egy forrásból eljuthatunk-e bármiféle következtetésre? Vegyük példának okáért a tüzet alapul! Tekinthető-e a tűz szimbólumnak, vagy ez csupán egy jel? Nyilván, amennyiben ennek a kérdésnek kívánnánk a végére érni, meg kell határoznunk, pontosan mit értünk szimbólum és jel alatt, hogyan tudjuk megkülönböztetni azokat egymástól, és persze azt is, hogy más-más környezetben képes-e ugyanaz a szó, amely itt jel, ott szimbólummá válni.

I. Szimbólum és jel

A nyelv kifejezései gyakorta torzulnak, és azt vehetjük észre: mást mondanak, mint amit eredendően mondani akarnak. Két-, sőt alkalmanként többértelművé válnak. Ez a fő problémája a vallások beszédének, ami ráadásul kettős kérdésfelvetés. Hiszen egyfelől magyarázatot kell adnia olyan szavakra, mint „Isten", „élet", „halál", „hit", melyek már eleve többek egyszerű kifejezéseknél, ezek tartalommal való telítettségéhez nem férhet kétség. Másfelől ezt egy olyan kijelentés alapján kell tegye, mely már önmagában sem egyértelmű, hiszen Isten szava, szóljon bár álomban, látomásban, kijelentésben, mindig olyan képi eszközökkel fog élni, melyek visszaadására a nyelv csak kínok és magyarázkodások közepette képes. Konfliktusunk pedig éppen abban nyeri el fontosságát, hogy valójában az emberi lét olyan kérdéseire keressük ezekben a választ, melyek a legfontosabbak életünk folytatása szempontjából, ezek az alapvető valóságok. Alapvetők, mert magunkban hordozzuk őket és meghatároz bennünket, ugyanakkor valóságok, mivel mindannyian érezzük, jobb esetben tudjuk, hogy a valóság sokkal több, mint amit ízlelhetünk, tapinthatunk, szagolhatunk és láthatunk. Amikor tehát a nyelv, mint kifejezési eszköz, túl a némaságon, de innen a cselekedeteken (lásd Ottlik G.: Iskola a határon) mond valamit, kénytelen olyan eszközökkel dolgozni, melyek két alapvető csoportra oszthatóak: a jelekre és a szimbólumokra. Az előbbiekről elmondható, hogy önmagukon túlra utalnak, ami a beszélt nyelv alapfunkciója, de amire utalnak, az egy, és beleszorítható az általában elfogadott jelentésbe. A jelek tehát egyértelműek! A szavak érzékelhető minőségüknél fogva kifejezik a jelentéseket, és jelentésük következtében

megjelölnek valamit.[1] Ezzel szemben a szimbólum többértelmű, „intencionális textúrája egy másodlagos, vagyis az elsődleges, szó szerinti, közvetlen értelmen túli olvasatot kíván meg".[2] A szimbólum tehát többértelmű, ha úgy tetszik, magasabb szinten áll, mint a jel. „Olyan jeleket feltételez, melyeknek már van elsődleges, szó szerinti, kézzelfogható értelmük, és amelyek ezen értelem által egy másik értelemre utalnak. Tehát szándékosan olyan kettős, vagy többértelmű kifejezéseknek tartom fenn a szimbólum fogalmát, melyek szemantikai textúrája korrelatív a második, vagy a többszörös értelem kifejezésére irányuló interpretációs tevékenységgel."[3] A szimbólumok három fő területe a vallás, az ornikus jelenségek (álom, látomás, ábrándozás) és a költészet. Akkor beszélünk tehát szimbólumról, amikor a nyelv összetett fokú jeleket produkál; amikor az értelem nem elégszik meg valamely dolog megjelölésével, hanem egy másik értelmet is megjelöl, melyet csakis a szimbólumban és a szimbólum által érhetünk el. „Igaz, hogy a szimbólum görög szó, értelme szerint: 'rejtély', de Héraklitosz azt mondja, 'a Mester, akinek jóshelye Delphiben van, nem kimond, nem elrejt, hanem jelet ad'. A rejtély (enigma) a megértést nem blokkolja le, sokkal inkább provokálja: valamit fel kell tárni, meg kell érteni a szimbólumban."[4] Ezzel a reménységgel kezdjünk bele témánkba, a tűz képének vizsgálatába az Újszövetségen belül!

II. A tűz fogalma az Újszövetségben

Ha a „tűz" fogalmának előfordulásait vizsgáljuk az Újszövetségben, úgy megállapítható, hogy az alapvetően a végidőkhöz kapcsolódik, mint az ott bekövetkező pusztulás kifejezésének képi megjelenítése. Elsősorban Jézus példázataiban jelenik meg, kapcsolódva a fához, mint éghető anyaghoz, ahol a fa az emberi életet ábrázolja, és ennek megfelelően elég, ha nem hoz gyümölcsöt földi létének ideje alatt (Mt 3,10; 7,19; Lk 3,9; Jn 15,6). Majd számos helyen a fa, illetve szőlővessző képe is eltűnik, nyilvánvalóan azért, mert már erre sem volt szükség, hogy értsék a tanítást: aki Isten ellen szegül életében, tudatosan, vagy tudatlanságból, az megítéltetik, és tűzre vettetik (Mk 9,49; Mt 25,41; 1Kor 3,13kk; 2Thessz 1,8; Zsid 10,27; 2Pt 3,7 stb.). Sőt, azzal is szembesülhetünk, hogy a teljes égést elkerülendő, testünk vétkes tagjait inkább vessük el magunktól, hogy azok elégjenek, de mi bevonulhassunk az örök életre (Mk 9,43kk par.). Miközben mellőzném eme említett szövegek részletekbe menő magyarázatát, arra a közös elemre, amire már utaltam, ismételten felhívnám a figyelmet: a tűz a végidők képi megjelenítésére

[1] RICOEUR, *A nyelvről,* 133k.
[2] RICOEUR, *A nyelvről,* 133.
[3] RICOEUR, *A nyelvről,* 134.
[4] RICOEUR, *A nyelvről,* 138.

szolgál (lásd még ehhez Jel 8,7; 18,8; 20,9k). Ugyancsak fontos megfigyelés számunkra, hogy mindezen fentebb említett helyeken a tűznek azt a sajátosságát emeli ki a kép, hogy abban minden elég, vagyis összerakhatatlanul elvész. Ahhoz, hogy ezt a gondolkodást megértsük, érdemes utalni arra az egyházi állásfoglalásra, mely a halottak elhamvasztása ellen emelte fel szavát kezdetben.

A tűz megjelenésének másik fontos területe a Szentlélekhez kapcsolódik, ahol is annak megjelenését és hatását hasonlítják a tűz lángjához (lásd Mt 3,11; Lk 3,13; ApCsel 2,3 stb.). Ebben egyben jelenik meg annak pusztító jellege, de hasznossága is, amit a tűz erejére való utalás tesz érthetővé – itt egyébként ugyancsak megemlíthetők a már idézett szakaszok, ahol az eljövendő keresztséghez kapcsolódik a szó. Ehhez a megjelenéshez köthetőek azok az igék is, ahol egy személy vagy égi lény ábrázolásához kapcsolódva jelenik meg a tűz, alkalmanként annak tekintetét jelezve (Jel 1,14; 2,18; 19,12), vagy más testrészének jelölésére (vö. Jel 10,1 – lábai; Jel 9,17k; 11,5 – szájukból tűz jött ki), vagy a teljes személy jellemzésére (Zsid 1,7 – szolgái; 12,29 – Isten maga). Ezeken a helyeken kívül számos esetben találkozunk a tűzzel mint olyannal, teljesen ártalmatlan formában, alkalmasint hétköznapi funkciójának megfelelően (Mk 14,54; ApCsel 28,3kk; Zsid 11,34; 1Pt 1,7; Jel 3,18; 4,5; 8,8 stb.), vagy ismert pusztító hatását kiemelve (vö. Lk 9,45; 17,29; Júd 1,7; Jel 17,16). És utoljára, de nem utolsósorban átvitt értelemben is alkalmazza az Újszövetség a tűz képét, amikor betegséget ír le (Mk 9,22; Mt 17,15; 1Kor 13,3), vagy amikor például a nyelv bűneiről beszél (Jak 3,5kk).

Mit állapíthatunk meg tehát a tűz képéről az Újszövetség szövegeit nagyító alá véve? Eltekintve annak szokványos alkalmazásától (betegség, háztartás, a tűzvész megjelenítése), a kép a végidők eseményeihez köthető, mint az ott zajló események jelölése, leírásának képe. Egyik esetben sem beszélhetünk tehát arról, hogy szimbólummá vált volna a tűz, használata minden esetben megfelel az általunk birtokolt ismeretek-nek, vagyis nyelvi jel marad. Nem mutat túl önmagán, második, vagy harmadik jelentést hordozva, tehát soha nem válik szimbólummá, legalábbis ez a funkciója nem jellemző a Biblia szóhasználatára.

A következő kérdés nyilván az kell legyen: vajon miért nem aknázza ki a Szentírás a tűz szimbolikájában rejlő lehetőségeket? Másként megfogalmazva a kérdést: mi ez a tartózkodás a tűzzel szemben? Többféle kísérlet is elképzelhető ennek megválaszolására. *Lehet*, hogy a tűz a rosszal kapcsolódott egybe – nem tarthatjuk valószínűnek, hiszen, bár a pusztítással feltétlenül kapcsolatban áll több helyen is a tűz képe, ez a pusztítás minden esetben Isten akarata, ítélete szerint való. És egyébként is, miért ne alkalmazhatta volna a Szentírás a rossz leírásának szimbólumaként a tüzet, ha ez segíti a hallgatók és olvasók döntését a jó

mellett? Erre mondhatná valaki: de hát alkalmazza, elég, ha csak Jézus példázataira gondolunk! Erre azt felelhetjük, hogy ez ebben a formában nem igaz, mert Jézusnál sem a rossz szimbóluma a tűz, hanem a pusztulás képe, vagyis nem a rosszat jelöli, hanem a pusztulást. *A másik lehetőség*, hogy a tűz szimbólumként való alkalmazása teljesen idegen lett volna a kor emberétől. Vagyis semmilyen kortárs gondolkodásban nem akadunk nyomára a tűz szimbolikájának. Ezt cáfolni csak abban az esetben tudjuk, ha találunk *legalább egy* olyan korabeli elméleti rendszert, amiben a tűz szimbólumként jelenik meg. Most erre tegyünk egy bátortalan kísérletet.

Nyilván számtalan iratban elkezdhetnénk vizsgálódásunkat. Az, hogy én ez alkalommal mégis csak egy szöveggel, illetve egy személlyel foglalkozom, az egyfelől a terjedelem korlátozott voltának, másfelől szerencsémnek köszönhető. Ezek közül talán csak ez utóbbi szorul magyarázatra. Azért volt szerencsém, mivel rögtön az első irat, amit elkezdtem vizsgálni ebből a szempontból, bővelkedik a tűz képével, és ha már egyet találunk, ahol az szimbolikus értelmet nyer, cáfolhatjuk a fentebbi kijelentést, miszerint ne lett volna ismert ez a lehetőség abban az időben, amikor az újszövetségi könyveket megfogalmazták.

III. A tűz Simon mágus tanrendszerében

Természetesen, mint minden régi korból származó írás, úgy az általam választott is rengeteg kérdést vet fel, melyeket talán maradéktalanul nem is lehet megválaszolni, de a probléma érzékeltetésére mindenféleképpen kiváló lehetőséget nyújt. Választott szövegem Hippolütosz *Minden eretnekség cáfolata* című művének hatodik könyve[5], amely Simon mágus tanítását kívánja összefoglalni és cáfolni, utalva a Simon tanításait összefoglaló *Apophaszisz megalé* című művére. Maga a szöveg a Kr. u. 3. évszázadból származik és 10 fejezetből áll, mely három nagyobb részre oszlik: „I. 1–4. könyv: a görög és nem görög filozófiát, misztérium-vallásokat, asztrológiát és mágiát tartalmazza; II. 5–9. könyvek: azon gnosztikus eretnekségek tanainak részletes ismertetése, amelyek az 1–4. könyvekben tárgyalt pogány filozófiai iskolák eszméin alapulnak; III. 10. könyv: az 5–9. könyv *epitomé*ja, azaz summája, de utal benne az 1. könyv tematikájára is."[6] Miért okoz problémát egy ilyen szöveg alkalmazása témánk szempontjából? Kiváltképpen azért, mert rengeteg feltételezésen alapul, ami eredetiségét illeti. Mivel a szöveg a 3. századból származik,[7] korántsem biztos, hogy valóban Simon tanításait

[5] Magyarul lásd: HIPPOLÜTOSZ, *Minden eretnekség cáfolata*, 72–87.

[6] HIPPOLÜTOSZ, *Minden eretnekség cáfolata*, 73.

[7] Itt feltétlenül utalnunk kell azonban arra, hogy Hippolütosz egy korábbi szövegre is támaszkodik műve megírásakor, az időrendben második általunk ismert, Simon személyéhez kapcsolódó beszámolóra, Jusztinusz mártír Kr. u. 155-ben írott művére, lásd LÜDEMANN, *Simonian Gnosis*, 420k.

adja vissza, pontosabban korántsem biztos, hogy annak a Simonnak a tanításait adja vissza, akivel az ApCsel 8-ban találkozunk, tehát akit alapul vehetnénk, mint a kortárs herezis képviselőjét az Újszövetség megfogalmazásakor. Röviden, a teljesség igénye nélkül, tekintsük át azon elméletek fő vonásait, melyek ezt a témát érintik!

III/1. Simon személye

Kevés olyan nagy hatású heretikus van, mint Simon. Miután feltűnik az Apostolok Cselekedetében, szinte mondhatjuk, önálló életre kel, ő lesz az egyházatyák szemében minden gnosztikus herezis forrása, róla nevezik el a 11. századtól a legsúlyosabb egyházi bűnnek tekintett szimóniát (egyházi pozíciók pénzért árulása). Az ő alakja köszön vissza ránk számos irodalmi műben Faust és Mefisztó alakjában,[8] el egészen napjainkig, amikor a közelmúltban *Simon mágus* címmel egy film témáját adta személyes küzdelme Péterrel.

A Bibliából meglehetősen kevés információnk van erről az emberről, de az bizonyosnak látszik, hogy a kezdet kezdetén nem mint egzotikus gnosztikus jelenik meg előttünk, vagy valamiféle primitív varázsló, de sokkal inkább mint a korai samaritánus keresztyénség reprezentánsa.[9] Annyit biztosan elárul a szöveg, hogy származását tekintve samaritánus volt, aki varázslással, mágiával foglalkozott, ami ámulatba ejtette a népet, és „*igen nagynak állította magát*" (ApCsel 8,9). Továbbá az is egyértelművé válik a szövegből, hogy már Fülöp odaérkezése előtt aktívan tevékenykedett (8,10a). A mágiát illegitimnek tekintette a bibliai tradíció, viszont önmagában az a tény, hogy ámulatba ejtette a népet, még nem lenne negatív, hiszen Jézus maga és tanítványai is ámulatba ejtették a népet csodáikkal (vö. Mk 2,12; 5,24; 6,51; Mt 12,23; Lk 2,47; 8,56 stb.). Ugyancsak fontos kijelentés, hogy „*Isten Hatalmasnak nevezett erejének"* tekintették őt a város lakói; a kifejezés érdekessége, hogy annak Jézusra való alkalmazásával is találkozunk az 1Kor 1,24-ben. Amikor Fülöp eljut ebbe a városba, Simon megtér általa, olyannyira, hogy Fülöp mellé szegődik és kíséri őt. Ez a tény mindenféleképpen figyelemre méltó, hiszen még Lukács is kénytelen elismerni erről az emberről, hogy keresztyén samaritánus. Ugyancsak érdekes Lukács állítása, amiben nem lehet elsiklani finom iróniája fölött, miszerint Simon, látva Fülöp cselekedeteit, megdöbben (8,13); az ámulatba ejtő maga is ámulatba esik, elismerve ezzel, hogy a keresztyén misszionárius nagyobb csodatevő, mint ő maga.[10] Ezen a ponton érdemes megjegyez-

[8] Vö. BEYSCHLAG, *Zur Simon-Magus-Frage*, 396kk.

[9] BERGER, *Theologiegeschichte des Urchristentums*, 180.

[10] A görög szövegben – és ezt a magyar fordítás nem érzékelteti – Lukács még cizelláltabbá teszi ezt az iróniát, hiszen elsőként arról szól, hogy Simont a nép „Isten Hatalmasnak nevezett ereje"-ként tiszteli

nünk, hogy még ez a tény sem kárhoztatni való önmagában, hiszen több pogányból lett híres keresztyén tért meg annak hatására, hogy látta azokat az erőket és csodákat, melyek a misszionáriusok tevékenységét kísérték.[11]

De a mágus története tovább folytatódik egy meglepő fordulattal. Simon találkozik Péterrel, akit a jeruzsálemi gyülekezet küld Fülöp után, hogy kvázi szentesítse missziós tevékenységét, a Szentlelket is adva a megkeresztelteknek. Ezt a hatalmat látva Simon pénzt kínál cserébe ezért az adományért, vagyis azért, hogy ő maga is továbbadhassa a Lelket, mire Péter kiátkozza (ApCsel 8,14–24). Erről a szövegről azonban el kell mondanunk, hogy vannak kutatók, akik szerint redakcionálisnak tekinthető,[12] de ebben az esetben is vitathatatlan, hogy valami történeti magja kell legyen, hiszen később rengeteg különálló tradícióban (keresztyén, zsidó, samaritánus[13]) előfordul. Ehhez a történeti maghoz tartozik Simon igénye, hogy mágus legyen, Isten követe, sőt Isten maga (a „Hatalmas erő"). Ugyanakkor megkeresztelkedése valószínűleg a lukácsi tendencia „terméke".[14] További érdekessége ennek az elbeszélésnek, hogy nem az a tény hívja ki Péter haragját, miszerint Simon csodákat tesz, de sokkal inkább a Szentlélek továbbadásának igénye, vagy – talán még konkrétabban – ennek a megvásárlása. Hiszen maga az igény még akár jogosnak is tekinthető, ha feltesszük, hogy Simon a samaritánusok apostola akart lenni,[15] amiben esetleg a

---

(♎◆❖■♋❍♓♘🜁🜁🜁 ❍♏♑♋❖●♒), majd amikor Simon látja, Fülöp milyen jeleket és „nagy csodákat" (♎◆■♋❖❍♏♓♘ ❍♏♑♋❖●♋♘) tesz, akkor ámul el igazán.

[11] Ilyen híresség volt pl. Tertullianus, Lactantius és Augustinus, lásd ADAMIK, *Simon mágus*, 147.

[12] Ezt a véleményt képviseli például Lüdemann, sőt azt is elképzelhetőnek tartja, hogy magát a mágus jelzőt Lukács kapcsolta volna Simon nevéhez, hogy ezzel még élesebb határvonalat húzzon (lásd fentebb: mágia) a hiteles és a hitető tanító közé, lásd LÜDEMANN, *Simonian Gnosis*, 423.

[13] Vö. *Abu'l Fath*, aki arról számol be, hogy Simon a samaritánus vallás mágusa volt, és Rómába menve legyőzte a keresztyéneket, lásd LOGAN, *Simon*, 273.

[14] LOGAN, *Simon*, 273.

[15] Vö. BERGER, *Theologiegeschichte des Urchristentums*, 181. Elképzelhető, hogy Simon személyében az a keresztyén csoport jelenik meg, akik nem fogadták el Jeruzsálem fennhatóságát, ezzel szakadást okozva az eladdig egységes közösségben. Vagyis amit eddig egy egzotikus herezisnek gondoltunk, az eredetét tekintve nem más, mint a samaritánus keresztyének elszakadásának megjelenése Lukács művében. Az evangélista csupán azt konstatálja tehát, hogy Samáriában nem volt apostoli keresztyénség. „Hogy az elszakadt samaritánus közösség további útja a gnózishoz vezetett, nem csupán a samaritánus keresztyénség problémája volt, de inkább egy általános jelenség. – Simon félresikerült vásárlási ajánlata mögött az a történelmi tény tűnik fel tehát, hogy a keresztyének önállóságuk elérését Jeruzsálemmel szemben financiális úton keresték." (BERGER, *Theologiegeschichte des Urchristentums*, 182.) Mások is úgy vélik, hogy Simon azért vált veszélyessé a keresztyénség terjesztői számára, mert konkurens csoportot hívott életre, de nem gondolják, hogy ez a csoportosulás keresztyén lett volna, vö. ADAMIK, *Simon mágus*, 148.

samaritánus keresztyénség egészének azon vágya jelenik meg, hogy korakeresztyén apostoli gyülekezetté váljanak.

Legközelebb Kr. u. 180 körül kerül elő ismét a neve Lyoni Iréneusznál, aki a herezisek ellen írott művében katalógusának élére Simont helyezi, vélhetőleg Jusztinusz mártír (kb. Kr. u. 100–165) alapján, aki a 2. évszázad közepén írhatta elveszett művét. Ebből a műből megtudjuk, hogy Simon a samáriai Gittából származott. Miután Péter kiátkozza, még inkább elmerül démonikus művészetében. Claudius császár uralkodása idején (Kr. u. 41–54) Rómába megy, ahol számos embert megnyer magának. Császári tiszteletben részesül, amiért egy oszlopot is állítanak neki ezzel a felirattal: „*Simoni Deo sancti*" (Simonnak, a szent istennek),[16] magát a „hatalmas erőnek" titulálja, sőt mi több, a Szentháromság egy Isten megjelenésének, aki Júdeában mint Fiú, Samáriában mint Atya, és a többi nép között mint Szentlélek jelentette ki magát. Később az is kiderül róla, hogy egy bordélyból maga mellé vesz egy Heléna nevű örömlányt, aki az „első gondolat" (🜍🜂🜄🜁 ♏♌♑♒♓♋) megtestesülése, mely első gondolatról annyit feltétlenül érdemes tudni, hogy még a világ teremtése előtt keletkezett és – tudván az Atya szándékát – az alacsonyabb régiókba ereszkedett, ahol önhatalmúlag angyali lényeket hívott életre, melyek által aztán a világ is teremtetett. Később ezek az angyali hatalmak irigységből mindenek anyját megragadták, és hústestbe vetették, aki így megkezdte földi vándorlását és a trójai Helénában is inkarnálódott. Benne Simon meglátta az elveszett juhot, akiről Jézus beszélt példázatában, és akit megmenteni jött le Simon erre a földre.[17] Aki belé és Helénába veti bizalmát, megszabadul az angyali hatalmak által rákényszeríttet szolgaságtól, szabaddá lesz a cselekvésre és az életre.[18]

A 2–3. századból azonban nem csupán ezek a források állnak rendelkezésünkre Simonhoz és tanításához kapcsolódóan. Ugyancsak ebből a korszakból származik a *Péter akta*, amelynek ránk maradt részében a mágus és az apostol küzdelme jelenik meg, amelynek során egy „halott-feltámasztási versenyben" Péter győzedelmeskedik a mágus felett. De feltűnik Simon alakja Pálhoz kapcsolódva is. *A korinthusiak levele Pálhoz* és *Pál levele a korinthusiakhoz a testről* című írásokban egy bizonyos Simon jelenik meg, aki tanításával megzavarja az itt élő keresztyéneket, válaszlevelében azonban Pál részletesen cáfolja tanait.

[16] LOGAN, *Simon*, 273. Itt azonban utalnunk kell arra a véleményre is, amiről többek között Adamik cikkében is olvashatunk: „A kutatásban felmerült az a gondolat, hogy Iustinos a szobor esetében téved, mert *Semo Sanctus* szabin istenség szobrának feliratát (*Semoni Sanco Deo Fidio sacrum*) nézte Simon szoborfeliratának. Ez nem valószínű, mert Simon szobrát és feliratát más szerzők is említik, például Tertullianus szerint szobrának talapzatán *Sancti Dei* felirat állt (Apol. 13,9)". ADAMIK, *Simon mágus*, 149.

[17] Ebben felismerhető a „Sofia-mítoszokkal" való hasonlóság, lásd LOGAN, *Simon*, 274.

[18] BEYSCHLAG, *Zur Simon-Magus-Frage*, 400kk.

Euzébiusz is említi Simon nevét egyháztörténetében, mint aki a simoniánusok közösségének alapítója.[19] Megállapítható tehát, hogy a Kr. u. 2. századtól kezdődően Simon alakja megkerülhetetlenné vált, (vélt vagy valós) tanítása és követői jelen voltak az egyház környezetében és veszélyt jelentettek a fiatal keresztyénség számára, mely veszéllyel szemben fel kellett venni a harcot.

Mindennek a bemutatása azért vált számunkra fontossá, mert csak a kidolgozott tanítást látva válik érthetővé, hogy miért alakulhatott ki alapvetően kétféle meggyőződés Simonnal kapcsolatban. Az egyik meggyőződés szerint éppen ez a kidolgozottság bizonyítja egy korai, Jézus korabeli gnózis[20] létezését, hiszen ki jutna magától arra a következtetésre, hogy egy szegény samáriai mágusban mindezt meglássa? A másik vélemény pedig ennek éppen az ellentéte. Ha Iréneusz nem állítaná, senki nem gondolna arra, hogy Simonban keresse mindannak az ősképét, ami a későbbi gnózisban megjelenik. Ráadásul a kidolgozott tanítások eredetiségét éppen az kérdőjelezi meg, hogy ennyire szorosan kapcsolódnak a keresztyén dogmatikához, mint annak árnyoldala. Vagyis ezek szerint egy kései fejlődés eredménye lenne, hogy ezeket a tanításokat egy bibliai negatív figurához, Simonhoz kapcsolták eleink.[21]

Hogyan summázhatjuk vizsgálódásunk eredményét? Úgy gondoljuk, bármelyik álláspont lett légyen igaz, egy dolog biztosnak tűnik. A Simon nevéhez kapcsolt tanításban olyan gondolatok jutnak szóhoz, melyek, ha ennyire kiteljesedett formában nem is, de nyilvánvalóan megjelentek az Újszövetség keletkezésének korában a filozófiai áramlatokban (platonizmus, sztoicizmus), a pogány vallások gondolatiságában, sőt a zsidóság tanításában is.[22] Ezt még a gnózis korai meglétét tagadók sem kérdőjele-

[19] Lásd ADAMIK, *Simon mágus*, 152k.

[20] „A gnózis az üdv elnyerését jelenti a megismerés által. A megismerés tárgya az emberben levő transzcendens létazonossága a világon kívüli transzcendens istenséggel. Karakterisztikus továbbá az ember önmaga radikális felértékelésével összekapcsolt radikális leértékelése a világnak (amiben a test egy darab világ).” Ebből adódik egy kozmikus, egy antropológiai és egy szociális dualizmus, lásd THEISSEN, *Die Religion der ersten Christen*, 315.

[21] A téma részletes áttekintéséhez lásd BEYSCHLAG, *Zur Simon-Magus-Frage*, 406kk, valamint HIPPOLÜTOSZ, *Minden eretnekség cáfolata*, 74kk.

[22] A zsidók Kr. u. 70 után a JHWH-hoz való kötődésüket egyfajta korlátozásként élték meg. Miatta külön adót vetettek ki rájuk. Ilyen körülmények között néhány zsidó számára a Teremtő leértékelése egy féltékeny és semmit nem tudó demiurgosszá plauzibilisnek tűnhetett, lásd THEISSEN, *Die Religion der ersten Christen*, 317. Adamik véleménye szerint a gnózis, de legalábbis annak egy korai formája már jóval korábban feltűnik a zsidóságon belül, mégpedig a Kr. e. 2–1. évszázadban, amikor megteremtődik a zsidó apokaliptika és különféle radikális zsidó csoportok jönnek létre, mint pl. az esszénusoké, lásd ADAMIK, *Simon mágus*, 158k.

zik meg.[23] Később ez a gondolatiság egészült ki a gnózisban egy liberális, Pál apostol tanításából eredeztethető interpretációval.[24] Már a hellenizmusra is jellemző volt, hogy a különféle vallásokat a különböző istenek identifikálása által megpróbálta szintetizálni, míg végül eljutottak a szintetikus monoteizmusig. De ez a vallási pluralizmus nem sokáig volt képes kielégíteni az emberek vágyát. A gnózis más utat járt. Ez a szellemi irányzat nem egyenlő értékűvé tette a vallásokat, hanem radikálisan leértékelte azokat, mint valamiféle kezdetleges előképződményeit egy magasabb szintű vallásnak. Éppen ezért a gnózis képes volt a legkülönfélébb vallási rendszerekbe beférkőzni.[25] Így feltétlenül érdemes megvizsgálni a tűz képét ebben a környezetben, hiszen az Újszövetség megírásának idején, még ha nem is volt kidolgozva a gnózis teljes tanrendszere, az emberek gondolkodásában már bizonyosan jelen volt a szikra, amiből a tűz képe, helyesebben szimbóluma kibontakozott.

III/2. A tűz szerepe Simon gondolatrendszerében

Ahogyan fentebb utaltam rá, szerencsés helyzetben vagyunk témaválasztásunk tekintetében, hiszen az általunk alapul vett *Minden eretnekség cáfolata* című mű bővelkedik a tűzhöz kapcsolódó kijelentésekben, sőt, *A tűz, a végtelen erő, a kozmosz kettős gyökere* címmel annak egy egész fejezetet szentel. Hippolütosz beszámolója szerint Simon nem kevesebbet állít, mint hogy a tűz mindennek az alapelve. Ezt Mózes kijelentésének magyarázatára alapozza, miszerint Isten égő és emésztő tűz (Deut 4,24). Ez a tűz lakik az emberben, ami végtelen erő, amelyben mindennek a gyökere meg van alapozva. „A végtelen erő, a tűz Simon szerint nem egyszerű, ahogyan általában egyszerűnek mondják a négy elemet, … hanem szerinte a tűz kettős természetű." Ez a kettős természet egy láthatóra és egy rejtettre oszlik, „a rejtettek a tűz látható részeiben rejtőznek, s a tűz látható részei a rejtettből származnak". A látható rész magában foglalja mindazt, amit mindenki felfog, vagy éppen figyelmen kívül hagy, a rejtett pedig mindazt, amit valaki elgondol mint szellemit, elkerülve az érzékelést.[26]

És ekkor érkezünk el a szöveg egyik legizgalmasabb részéhez, amely immáron szorosan köthető az Újszövetséghez is. Ezt a hosszabb szakaszt, éppen emiatt, szó szerint idézem:

> „Általánosságban azt lehet mondani, hogy minden létezőnek, az érzékelhetőnek és a szelleminek, amelyeket ő rejtettnek és láthatónak

[23] Ma a kutatók többsége egyetért abban, hogy a gnosztikus rendszerek történeti megjelenése a Kr. u. 2. és 3. századra tehetőek, melyek virágkorukat a 2. században élték. THEISSEN, *Die Religion der ersten Christen*, 314.

[24] Vö. BEYSCHLAG, *Zur Simon-Magus-Frage*, 418.424kk.

[25] THEISSEN, *Die Religion der ersten Christen*, 316.

[26] A szöveg fordításához lásd HIPPOLÜTOSZ, *Minden eretnekség cáfolata*, 78k.

> mond, kincsesháza az ég fölötti tűz; miként a nagy fa, amelyet Nabukhodonoszor látott álmában,[27] amelyből minden test táplálkozik. És ami látható a tűzből, azt fatörzsnek, ágnak, levélnek és kívülről körülvevő fakéregnek tartja. A nagy fának mindezen részeit elégeti a mindent elpusztító tűz – mondja – és a láng megsemmisíti őket. A fa gyümölcsét pedig, ha képesíti önmagát és megkapja alakját, a magtárba teszik, nem a tűzbe. Azért születik a gyümölcs – mondja –, hogy a magtárba tegyék, a pelyva pedig azért, hogy tűzre vessék, az a törzs, amely nem önmagáért, hanem a gyümölcsért keletkezett."[28]

A tűz tehát itt egy olyan elemmé válik, akár látható, akár rejtett formában, melyben értelem lakik; a végtelen sok rész mindegyike felfogható úgy, mint ami képes beszélni és gondolkodni – és ezen állításában Hippolütosz Empedoklészre hivatkozik.[29] A nemzett kozmosz a nem nemzett, tehát eleve létező tűztől származik, vagyis a tűz mindennek az alapja, amiből a nemzett a keletkezés kezdetének első hat gyökerét vette, a tűzből keletkezett párosával: Szellem és Gondolat; Hang és Név; Ítélet és Megfontolás. Ebben a hat gyökérben benne van az egész végtelen erő (lehetőségként, de nem ténylegesen), mely végtelen erő maga Isten, aki áll, állt és állni fog. Ha pedig aki a hat erőben van, képesíti, képzi magát, „ugyanaz lesz lényegében, erőben, nagyságban és eredményben, mint ama nem nemzett és végtelen erő; semmivel sem lesz hiányosabb, mint az a nem nemzett, változatlan és végtelen erő".[30] Vagyis a létező, ha mestert vesz maga mellé és képezi magát, fénnyé válik, a létezők fényévé; ha ezt nem teszi meg, akkor „képtelenséggé és sötétséggé válik és az ember halálával együtt elpusztul, mintha sohasem létezett volna".[31]

Úgy hisszük, ez a kevés példa is nagyszerűen ábrázolja, miként vélekedett a Simon nevével fémjelzett „teológia" a tűzről. Ki ne ismerné fel mindebben a görög filozófiák gondolatait, amelyek már az Újszövetség keletkezése idején nagy hatást gyakoroltak a gondolkodásra? Ez utóbbi állítást még akkor is megalapozottnak tekinthetjük, ha elfogadjuk, hogy nyilván mindez nem az átlagember szintjén jelent meg, de a kor szellemiségét átitatta. Csak egy példát vegyünk magunk elé, egy olyan személyiséget említve, aki egyesítette magában a görög és a zsidó műveltséget. Alexandriai Philo *Mózes élete* című művében számunkra különös módon dolgozza fel az égő csipkebokor történetét, és témánk szempontjából sok mindent elárul a hozzá fűzött magyarázata: „Az égő csipkebokor ugyanis a megbántottak jelképe, a lángoló tűz pedig a

[27] Dán 4,7–9.
[28] HIPPOLÜTOSZ, *Minden eretnekség cáfolata*, 79.
[29] HIPPOLÜTOSZ, *Minden eretnekség cáfolata*, 79.
[30] HIPPOLÜTOSZ, *Minden eretnekség cáfolata*, 80.
[31] HIPPOLÜTOSZ, *Minden eretnekség cáfolata*, 80.

bántalmazóiké. Az, hogy a bokor ég, de nem ég el, azé, hogy a megbántottak nem fognak elveszni támadóik által." (I,67) Másutt Empedoklész négy alapelemről szóló elméletét eleveníti fel (I,96), valamint megjelenik nála a tűznek egy különleges fajtája, az éteri tűz, ami különbözik az általunk használt tűztől, mivel az annál tisztább és romolhatatlanabb (II,155kk).

Három filozófiai gondolkodásra kell itt különösen is figyelmet fordítanunk: az epikureusokra, a sztoikusokra és az újplatonizmusra. Az epikureusok az érzékek, a lélek nyugalmának elérését célozzák meg (*ataraxia*). A sztoikusok szerint a világ megismerhető, hiszen egy princípium, a *logosz* irányítja, az ember pedig, mint mikrokozmosz, a nagy makrokozmoszt tükrözi. Ennél a filozófiai iskolánál feltétlenül meg kell említenünk fizikájukat, amelyben azt tanítják, hogy csak a testi valóságról állítható a lét. „A valóság két részre szakad: a szenvedőre (*paszkhon*) vagy anyagra (*hülé*) és az alkotóra (*poioun*), amit művészien alkotó tűzként (*pür tekhnikon*), mindent átjáró szellemként (*pneuma*) vagy feszítő erőként (*tonosz*) képzeltek el."[32] A sztoikus filozófia a világlogoszt, a világtörvényt, a tüzet és a szellemet tekinti isteneknek. Csak az ember képes arra, csak neki adatott meg, hogy felismerje a törvényt, de ez minden embernek sajátja. Végül az újplatonizmushoz kapcsolódik a test-lélek ellentét, a kétpólusú világ: fény és sötétség (ahová a fény nem jut el); minden maga az Isten, mert mindent az itat át, mégis legközelebb az emberi lélek áll hozzá.[33] Az újplatonizmus egy több filozófiai irányzatot ötvöző vallásos gondolkodásnak tekinthető, melynek célkitűzése, hogy az emberi gondolkodást megtisztítsa és így az embert istenhez hasonlóvá tegye, hiszen az emberi lélek tulajdonképpeni hazája az isteni világ. Az Egy mindenben benne van, átitatja a világmindenséget, legfőképpen a *logosz* által, ami az ideák ideája, Isten elsőszülött fia, a második isten, a mindent éltető világlélek, aki által Isten a világot teremtette.[34]

Még akkor is, ha az egyházatyáknak nem adunk igazat, és Simon tanításának leírását későbbinek tekintjük, mint az Újszövetség szövegeit, egy valamit el kell ismernünk: „Annyiban feltétlenül igazuk volt, hogy a gnosztikus mítosz, ami szekundér módon összekapcsolódott Simon nevével, egyike a legősibb gnosztikus rendszereknek."[35] Az pedig egyértelművé válik, ugyancsak a *Minden eretnekség cáfolata* alapján, hogy ez esetben bizony tökéletesen megfelel a tűz mindannak, amit a szimbólumról mondtunk, vagyis második, sőt harmadik jelentéssel bír a jelhez képest.

[32] NYÍRI, *A filozófiai gondolkodás fejlődése*, 106.
[33] FELDMEIER, *Die Welt des Neuen Testaments*, 56k.
[34] Lásd NYÍRI, *A filozófiai gondolkodás fejlődése*, 112.
[35] THEISSEN, *Die Religion der ersten Christen*, 317 – a szerző fordításában.

IV. Összefoglalás

Mindebből véleményünk szerint az érezhető, hogy az Újszövetség esetleg tudatosan tekint el a tűz szimbolikájának alkalmazásától, éppen a filozófiai gondolkodásban rárakódott jelentéstöbblet miatt. Persze az is elképzelhető, hogy ebben csupán az ószövetségi hagyományokat követte híven, aminek gondolkodása szintén nem kedvelte túlzottan a szimbólumok világát.

Végül mindkét magyarázatot gyengíti az a megfigyelés, hogy bizony az Újszövetség szerzői más szimbólumok alkalmazásában messze nem ilyen tartózkodóak, pedig azok is ismertek voltak a filozófiai gondolkodás számára. Hogy csak a legismertebbre utaljak, János evangéliumában a *logosz* kifejezés használatára. Egy tényt azonban feltétlenül leszögezhetünk. Az Újszövetség irataiban a tűz jel, mely kizárólag olyan képekben fordul elő, ahol a tűz látható tulajdonságainak valamelyikét aknázza ki a szerző, legyen az pusztító jellege, ragyogása, lobogása vagy éppen fénye. Sehol nem találkozunk a tűzzel mint valamiféle őselemmel, princípiummal, amely önmagán túl mutat. Nem olvasunk a tűzről mint a teremtésben részt vevő erőről, ami Istentől származna. Vagyis a tűz nem szimbólumként jelenik meg az Újszövetségben.

Felhasznált irodalom

ADAMIK T.: *Simon mágus alakja a keresztény hagyományban*, Studia Antiqua XLIV/1–2 (2000), 147–159.

BERGER, K.: *Theologiegeschichte des Urchristentums*, Tübingen, 1952.

BEYSCHLAG, K.: *Zur Simon-Magus-Frage*, ZThK 68 (1971), 395–426.

FELDMEIER, R.: *Die Welt des Neuen Testaments*, in: K.-W. Niebuhr (Hrsg.), Grundinformation Neues Testament. Eine bibelkundlich-theologische Einführung, Göttingen, 2000, 46–74.

HIPPOLÜTOSZ, *Minden eretnekség cáfolata* (fordította Adamik T.), Vallástudományi Szemle 2005/2, 72–87.

LOGAN, A. H. B.: Szócikk „*Simon*", in: G. Müller (Hrsg.), TRE 31, Berlin / New York, 2000, 272–276.

LÜDEMANN, G.: *The Acts of the Apostels and the Beginnings of Simonian Gnosis*, NTS 33 (1987), 420–426.

NYÍRI T.: *A filozófiai gondolkodás fejlődése*, Budapest, 1985.

PHILO, A.: *Mózes élete*, Budapest, 1994.

RICOEUR, P.: *A nyelvről, a szimbólumról és az interpretációról*, in: Fabiny T. (szerk.), A hermeneutika elmélete (Ikonológia és Műértelmezés 3), Szeged, 1998, 127–138.

THEISSEN, G.: *Die Religion der ersten Christen*, Gütersloh, 2000.

Németh Áron

FÜLÖP EVANGÉLIUMA ÉS AZ ÚJSZÖVETSÉG ÖSSZEHASONLÍTÁSA

I. Formai összehasonlítás

I/1. Műfaj

Az összehasonlítás alapját az adja, hogy a kopt kéziratok megjelölik a mű saját műfaját: *pĕuaggĕlion pkata philippos*.[1] Evangélium műfajú irat pedig négy is szerepel a Kánonban. Közös tulajdonságuk, hogy a műfaji megjelölés nem a szerzőktől származik. A Fülöp evangéliuma (rövidítve: EvPhil) esetében ráadásul ez az utólagos címfelirat egyedi módon a szöveg legvégén szerepel. A mű anonim (akárcsak a kanonikus evangéliumok), a későbbi címfeliratban megnevezett Fülöp valószínűleg a tanítványra utal, akinek neve egyszer előfordul a szövegben (§ 91).[2] Nyilvánvalóan apostoli tekintélyt akartak állítani az irat mögé, amely szándék az Újszövetség egyes könyveinek elnevezőitől sem állt távol.

Ezeken túl a műfaji jellegzetességek is mutatnak mind hasonlóságot, mind pedig eltérést. Az evangélium mint műfaj legegyszerűbben megfogalmazva nem más, mint Jézus szavairól és tetteiről szóló híradás. Ilyen értelemben az EvPhil valóban evangélium, hiszen többször idézi Jézus szavait (kánoni és nem kánoni mondásokat egyaránt), illetve összességében Jézusról szól. A leírás azonban nagyban eltér a kanonikus evangéliumok felépítésétől. Ugyanis mind a négy újszövetségi evangélium megegyezik abban, hogy Jézus életét történetileg mondja el, egy bizonyos földrajzi-kronológiai keretbe foglalva. Fülöp evangéliumának felépítése azonban sem földrajzilag, sem kronológiailag nem határolható be. Valójában mondások gyűjteménye, önállóan is megálló gondolati egységek összefűzése, egyfajta *florilegium*.

I/2. Nyelv

Nyelvét tekintve is eltérés mutatkozik a kanonikus evangéliumokhoz képest. Míg azok mindegyike görög koiné, addig az EvPhil kopt nyelven, szahidi (felső egyiptomi) nyelvjárásban maradt ránk. Sok jel mutat azonban arra, hogy fordításról lehet szó, és az eredeti verzió görög nyelvű volt. Erre utal a görögös szóhasználat és stílus. Arra is van azonban nyelvészeti bizonyíték, hogy a mű egyes részei eredetileg is kopt nyelven lettek megfogalmazva[3] (lásd § 109 szójáték: *mou-mu* = halál-víz[4]).

---

[1] A teljes mű eredeti nyelven elérhető az alábbi honlapon: http://www.metalog.org/files/till.html

[2] HENNECKE: *Neutestamentliche Apokryphen in deutscher Übersetzung*, 197.

[3] LEIPOLDT – SCHENKE: *Koptisch-gnostische Schriften*, 34.

[4] Az EvPhil szövegére való utalásokkor a Schenke-féle számozást használom helymeg-

I/3. Kapcsolat a kanonizált könyvekkel

Az EvPhil sokszor idéz fel ószövetségi eseményeket, szereplőket (Ádám, Éva, Ábrahám, Paradicsom, özönvíz, frigyláda), kivétel nélkül Mózes könyveiből.

Az Újszövetség egészére szintén jellemző az Ószövetség használata, de ott legtöbbször a Zsoltárok könyvével és a prófétákkal (főleg Ézsaiás) találkozunk. Pál azonban az EvPhil-hoz hasonlóan említi Ádám, Éva és Ábrahám személyét, a tipológia módszerét alkalmazva.

Az EvPhil szerzője az újszövetségi iratok közül minden bizonnyal ismerte Lukács evangéliumát, hiszen annak egyik specifikumára, az „irgalmas samaritánus" történetére is utal. A többi kanonikus evangéliumból szó szerinti idézeteket találunk az iratban. Ez azért is érdekes, mivel az EvPhil kb. a Kr. u. 3–5. századból való[5], így időben megelőzi az első teljes kopt Újszövetséget (Kr. u. 5–9. sz.). A páli teológia ismerete is visszaköszön az evangéliumban, sőt az 1Kor 15,50 szó szerint is megtalálható benne. A katolikus levelek közül Péter első levelével találkozunk egy gondolat erejéig (1Pt 4,8).

II. Tartalmi összehasonlítás

Az összehasonlítás alapja, hogy az irat számos újszövetségi utalást tartalmaz, helyenként szószerinti idézetekkel. Mindezek applikálása, magyarázata, exegézise a szövegben azonban eltéréseket mutat a mi Újszövetség-értelmezésünkhöz képest. Ennek legfőbb oka, hogy az EvPhil gnosztikus közeg terméke, valószínűleg mind a szerző, mind az olvasótábor valentiniánus volt.

Mivel az EvPhil nem egységes szöveg, lehetetlen benne egy egységes teológiai rendszert felfedezni. A következőkben a Szentháromság személyeihez kötődő teológiai elgondolásokban keresek párhuzamokat és ellentmondásokat az EvPhil és az Újszövetség között. Ennek alapja, hogy az EvPhil egymás mellett foglalkozik a Szentháromság mindhárom személyével, és megfogalmazza egymáshoz való viszonyukat is. Ez persze nem azt jelenti, hogy az iratban létezne valamiféle Szentháromság-dogma. A gnosztikusoknak, így a valentiniánusoknak sem volt kidolgozott trinitás-tanuk, de ismertek Atyaistent, Fiúistent és Szentlélek-istent egyaránt.[6]

---

jelölésként. Az idézetek mindegyike DÖRÖMBÖZI: *Csodás evangéliumok* című munkájából, illetve a Schenke-féle fordításból származik.

[5] HENNECKE: *Neutestamentliche Apokryphen in deutscher Übersetzung*, 197.

[6] LOHSE: *Epochen der Dogmengeschichte*, 50.

II/1. Az Atya

Az Újszövetség úgy tekint az Ószövetség Istenére, mint az Újszövetség Krisztusának Atyjára. Így az Újszövetségben az Atya a legáltalánosabb istennévvé vált[7] (lásd „Miatyánk").

Pál apostolnál „Isten" (qeo,j) és az „Atya" (path,r) szorosan összekapcsolódó fogalmak. Az atyaság egyfajta hozzátartozó tulajdonsága Istennek, Isten tulajdonneve. (Lásd 1Thessz 1,1; Gal 1,3; 1Kor 1,3 stb.)

Jánosnál differenciáltabban kerül kifejtésre az Atya-fogalom, az atyaságról szóló krisztusi üzenet. Nála az Atya a kinyilatkoztatás eredete és tartalma, a Fiú pedig ennek a kinyilatkoztatásnak a közlője. Így nem csak a küldött, hanem a küldő is nagy hangsúlyt kap.[8] Mindazonáltal a szentíró az Atya és a Fiú egységét is kifejezésre juttatja számos jézusi kijelentésben: „*Én és az Atya egy vagyunk.*" (Jn 10,30); „*...az Atya énbennem van, és én az Atyában.*" (Jn 10,38, lásd még 14,10; 17,21)

Az EvPhil szintén beszél az Atyáról, mint Jézus mennyei atyjáról, így ebben a tekintetben egyezik az Újszövetség megfogalmazásával. Az Atya és Jézus Krisztus viszonya hasonlít a János által hangoztatott egységre. Egyik helyen azt olvashatjuk, hogy „minden Krisztusé: akár ember, akár angyal, akár misztérium, és az Atya". (§ 20) Azaz Krisztusban benne foglaltatik az Atya is. Egy másik helyen a Jn 10,38-cal egészen egybecsengő módon arról van szó, hogy „Az Atya a Fiúban volt, a Fiú pedig az Atyában." (§ 96) Az Atya és a Fiú egységéről tehát hasonlóképpen vélekedik az EvPhil és az Újszövetség.

Az EvPhil Atyáról szóló tanítása még egy információt közöl, amely meglehetősen kétes értelmezésű és ellentmond mind önmagának, mind pedig a Szentírásnak: „Vannak, akik azt mondják, hogy Mária a Szentlélektől fogant. Tévednek abban, amit mondanak. Hányszor fordult elő valaha is, hogy asszony asszonytól fogant. ... Az Úr nem mondta volna, hogy 'Atyám, aki a mennyekben van', ha nem lenne másik atyja, hanem egyszerűen azt mondta volna, hogy: 'Atyám'." (§ 17) Azaz Jézus nem a Szentlélektől nemzetett, hanem a mennyei Atyán túl volt neki egy valódi földi atyja is. Ez a fejtegetés azonban ellentmondásban áll az evangéliumnak azzal a későbbi megjegyzésével, hogy Krisztus szűztől származik.

Az Atyának egy másik fontos jellemzője magán az atyaságon túl, hogy teremtő. Az Újszövetség értelmezése szerint Jézus Krisztus Atyja a Teremtő Isten, akinek alkotásai jók: „*Az Isten, aki teremtette a világot és mindazt, ami benne van, aki mennynek és földnek Ura...*" (ApCsel 17,24); „*Áldott a mi Urunk Jézus Krisztus Istene és Atyja, aki megáldott minket*

[7] KASPER: *Jézus Krisztus Istene*, 152.
[8] KASPER: *Jézus Krisztus Istene*, 155.

mennyei világának minden lelki áldásával a Krisztusban. Mert őbenne kiválasztott minket magának már a világ teremtése előtt..." (Ef 1,3–4); „*Mert az Isten minden teremtménye jó, és semmi sem elvetendő...*" (1Tim 4,4, lásd még ApCsel 14,15; Ef 3,6; Zsid 11,3; Jel 14,7).

Az EvPhil Teremtőről alkotott elképzelései erősen magukon viselik a gnoszticizmus jegyeit. Általában a gnosztikus irodalomban az Ószövetség Istene demiurgoszként jelenik meg, aki a világot rossznak, hibásnak teremtette. A valentiniánusok szerint a demiurgosz a halandóság oka. A gnosztikus rendszerek legsajátosabb jegye ez az alárendelt, tökéletlen és gonosz teremtő-kép, aki tévedésből hozza létre az érzékelhető világot, hogy uralkodjon rajta. A demiurgosz egy kézműves, aki az önmagában szellem nélküli anyagot rendezte el úgy, hogy nála magasabb rendű formát vezetett belé. A gnosztikus mítosz szerint tehát az Ószövetség Istene nem a teremtés egyetlen igazi ura, hanem egy iparos, aki magát teremtőnek hiszi, pedig ő maga is csak a teremtés egy egyszerű eszköze.[9]

A valentiniánusok nem voltak ennyire elutasítóak, de ennek az általános gnosztikus felfogásnak is kimutatható néhány mozzanata az EvPhil-ban: „Isten emberevő" (§ 50), „Isten kelmefestő" (§ 43), „A világ egy hibából keletkezett. Hiszen aki megalkotta, az romolhatatlannak és halhatatlannak akarta megalkotni. De nem sikerült neki, és reménye nem vált valóra. Mert sem a világ nem lett romolhatatlan, sem az, aki a világot alkotta." (§ 99) Ezeken a helyeken nyilvánvalóan egy demiurgosz képe tárul elénk.

Ennek ellenére a valentiniánusok nem tekintik az Ószövetséget visszautasítandónak, egy rosszindulatú demiurgosz művének.[10] Az EvPhil-ban például több ószövetségi utalás is szerepel, és a „demiurgosz" kifejezést egyáltalán nem találjuk meg benne. Az evangélium az Ószövetségben keresi a Megváltó előképeit (pl. § 83, Ádám-Jézus tipológia). Isten az evangéliumban Teremtőként jelenik meg: „Isten megalkotta az embert" (§ 84), „az ember Fia az Atyától kapta azt, hogy teremtsen" (§ 120), „Isten alkotott egy paradicsomot…" (§ 94).

Valentinosz szerint Isten és a teremtettség mint kép és képmás tekintendők. Egyes magyarázók szerint a qeo,j elnevezést a gnosztikusok használták a demiurgoszra is, tehát elképzelhető, hogy helyenként az EvPhil is a demiurgoszt érti qeo,j alatt.

II/2. A Fiú

II/2a. Igazság

Az EvPhil központi fogalma az igazság. Ennek teológiai értelmezését azzal kezdi a szerző, hogy az igazság fogalmát Jézus személyével köti

[9] FILORAMO: *A gnoszticizmus története*, 182.
[10] FILORAMO: *A gnoszticizmus története*, 260.

össze. Ezt egy érdekes exegetikai, etimológiai fejtegetéssel teszi meg. Érvelését az teszi még érdekesebbé, hogy Máté evangéliumában egy nagyon hasonló passzussal találkozunk, de teljesen más teológiai szándékkal.

Mind Máténál, mind pedig az EvPhil-ben szó esik a Jézus személyéhez tartozó „názáreti" jelzőről. Az EvPhil-ben ennek nyelvi elemzésével és az ebből levont teológiai tartalommal találkozunk, Máténál pedig a beteljesedési prófécia alapját adja ugyanez a jelző, szintén egyfajta etimológiai spekuláció segítségével.

Az Újszövetségben Máté evangéliumában ezt olvashatjuk: „*...és amikor odaért, abban a városban telepedett le, amelyet Názáretnek neveztek, hogy beteljesedjék, amit a próféták mondottak: názáretinek fogják őt nevezni.*" (Mt 2,23) Máté a prófétáktól idéz, és beteljesedési igeként közli ezt a Jézusról szóló próféciát. A mondattal azonban így, ebben a formában nem találkozunk az Ószövetségben, vagy a prófétáknál. Egyik vélekedés szerint nagy valószínűséggel az Ézs 11,1-re[11] utalhat az evangélista. Itt találkozunk ugyanis a rc,nE = „hajtás, sarj" jelentésű főnévvel, és ez a prófécia a zsidó messiási váradalmak egyik jellemző passzusa. Így a rc,nE szó szorosan összekapcsolódott a Messiás alakjával. Ilyen értelemben az evangélista a „Messiást, mint sarjat" azonosítja a szerinte vele azonos „Názáreti Jézus" személyével. Egy másik lehetséges magyarázat szerint a názáreti jelző etimológiailag a rz<nE = „felszentelés, odaszentelés" szóból származik (innen a „názír" kifejezés is). Ebben az esetben pedig a Názáreti Jézus szentsége kerül kifejezésre. Máté nem jelöli meg, hogy melyik gyökből vezeti le a názáreti jelzőt, de fontosnak tartja megemlíteni, hogy azzal, hogy Jézust Názáretinek hívják, egy messiási ígéret teljesedett be.[12]

Ezekkel ellentétben Fülöp evangéliumában más magyarázatokkal találkozunk. Két ilyen passzus is található az evangéliumban: „A 'Jézus' rejtett név, a 'Krisztus' kinyilatkoztatott név. Ezért a 'Jézus' egyetlen nyelvnek sem sajátja, hanem a név, ahogy általában hívják, az, hogy 'Jézus' ... A 'nazarénus' az, aki láthatóvá teszi azt, ami rejtve van." (§ 19) Ennek a kijelentésnek az etimológiai hátterében az áll, hogy a héber rcn ige jelentése „megőriz; elrejt".

De sokkal érdekesebb a másik fejtegetés, amely még messzemenőbb teológiai következtetésekhez vezet: „Az apostolok előttünk így nevezték: Jézus, a názáreti, Messiás, azaz: Jézus nazarénus, a Krisztus. Az utolsó név a 'Krisztus', az első a 'Jézus', a középső pedig a 'nazarénus'. A 'Messiás'-nak két jelentése van: az, hogy Krisztus és az, hogy Megmért.

[11] „*Vesszőszál hajt ki Isai törzsökéről, hajtás sarjad gyökereiről.*"
[12] *Magyarázatos Biblia,* 1996.

‘Jézus’ héberül annyit jelent, mint megmentés. ‘Nazara’ annyit jelent, mint igazság. ‘Nazarénus’ tehát annyi, mint az igazság. Krisztus meg lett mérve: a nazarénus és Jézus az, aki meg lett mérve.” (§ 47) Ebből a szövegből kiderül, hogy a szerző a „nazara” szót „igazságnak” fordítja, amelynek jogossága kérdéses.[13] Az etimológiai spekuláció érdekessége azonban az, hogy Iréneusz *Adversus Haeresis* című művében is megtaláljuk ugyanezt a fajta szómagyarázatot, amelyet ő gnosztikus köröknek tulajdonítva idéz. Nála azt olvassuk, hogy a szír *Iésu Nazaría* a görög swth.r avlh,qeia kifejezésnek felel meg.

Annyi bizonyossá válik, hogy az EvPhil szerzőjének fontos Jézus Krisztus alakját összekötni az igazság (avlh,qeia) fogalmával, amely fogalom központi szerepet tölt be az iratban. Ehhez hasonlóan János evangéliumának is egyik kulcskifejezése az avlh,qeia: „*Az Ige testté lett, közöttünk lakott, és láttuk az ő dicsőségét, ... telve kegyelemmel és igazsággal*” (Jn 1,14); „*...az igazság Jézus Krisztus által jelent meg*” (Jn 1,17); „*az én ítéletem igazságos, mert nem a magam akaratát keresem, hanem annak az akaratát, aki elküldött engem.*” (Jn 5, 30); „*Jézus így válaszolt: ‘Én vagyok az út, az igazság és az élet; senki sem mehet az Atyához, csakis énáltalam.’*” (Jn 14,6)

Az avlh,qeia az el nem rejtettséget jelenti, a nyilvánvalóságot, a valóságot, mivel a lanqa,nw = „rejtve lenni, rejtve maradni” igéből képzett főnév, alfa (a) fosztóképzővel ellátva.[14] Jánosnál azonban az avlh,qeia nem klasszikus jelentésű. Nála ez az ember alapszükséglete, ha az üdv és az élet értelme után vágyódik. Az igazság maga Jézus, aki az út az üdvösséghez (lásd Jn 14,6). Azt olvassuk továbbá Jánosnál erről az igazságról: „*...megismeritek az igazságot, és az igazság megszabadít titeket.*” (Jn 8,32) Ezt a mondatot az EvPhil szó szerint idézi. Lényeges azonban az értelmezésbeli különbség. János azt adja értésünkre, hogy az avlh,qeia és a Fiú funkciója ugyanaz: a szabadítás (hiszen a Fiú maga az avlh,qeia). Az EvPhil-ben azonban gnosztikus módon a megismerésre kerül a hangsúly. Magán az idézeten kívül a következő magyarázattal találkozunk: „Akiben megvan az igazság ismerete (gnózis), az szabad. … Az igazság az anya, a tudás (gnózis) az atya … a tudás alkalmassá teszi őket arra, hogy szabadokká váljanak … A tudatlanság szolga. A tudás szabadság” (§ 110. 123). Tehát a szabadságot elsősorban nem Krisztushoz köti, aki az Igazság, hanem a tudáshoz, a megismeréshez, ami a gnózis.

[13] LEIPOLDT – SCHENKE: *Koptisch-gnostische Schriften*, 35.

[14] BOLYKI: *Kommentár János evangéliumához*, 241. Talán ezt is kifejezésre akarta juttatni az EvPhil szerzője, amikor azt írta: „A ‘nazarénus’ az, aki láthatóvá teszi azt, ami rejtve van”?

II/2b. Logosz

A *logosz* kifejezést többször használja az evangélium szerzője. Azért lényeges ezt megemlíteni, mert ez a fogalom János evangéliumában is fontos szerephez jut. Mivel azonban a két irat előállása között valószínűleg több száz év telt el, nem ugyanazt a *logosz*-fogalmat használták.

A *logosz* szó eredeti jelentése: beszámoló, beszéd, szó, ige, dolog. Elvontabb értelme: alap, alapelv, törvény, viszony, rend, mérték, a dolgok egymással való kapcsolata. Erre a szóra aztán a János evangéliuma alapján komoly teológia épült.[15]

Az óegyházi apologéták idejében (Kr. u. 2–4. század), amely gyakorlatilag éppen az EvPhil keletkezési kora, a *logosz* kifejezés jelentése lényegesen megváltozott a keresztyén szóhasználatban. Ennek oka, hogy a hitviták során a görög filozófia *logosz*-fogalma beleivódott a keresztyén hitvitázók gondolkodásába is. Az apologéták hidat akartak építeni a pogány filozófia és a keresztyén teológia között („a keresztyén hit a legjobb filozófia" – Jusztinusz mártír). A filozófusok ellen védték a hitet, ezért átvették az ellenfél nyelvezetét és fegyverzetét, így összekeverték a bibliai *logosz* fogalmat a görög *logosz*-gondolattal. Így alakultak ki azok a tévtanok, hogy a *logosz* nem isten, hanem csak isteni erő, mely elválva Istentől részt vesz a teremtésben, vagy hogy a *logosz* Krisztusban lakik, mint egy templomban, vagy hogy minden filozófia a *logosz*tól származik.[16]

A hellenista *logosz*-fogalom a Bölcsesség (sofi,a = hm'k.x') hellenista-zsidó fogalmából nőtt ki, az Ószövetség, a deuterokanonikus és az apokrif iratok alapján. Az Ószövetségben a Bölcsesség női alak, akit Isten formált az ősidőkben (Péld 8,23), részt vett a teremtés munkájában (Péld 8,27–30), Istentől jön, tanítani akarja az embereket, akik különbözőképpen fogadják. A zsidó hagyomány szerint keresi a helyét a világban, és azt leginkább Izráelben, a kultuszban, illetve a Tórának engedelmes népben találja meg. Létezik azonban egy igen erős pesszimista változat is, amely szerint a Bölcsességet sehol sem fogadták be az emberek, ezért az magukra hagyta őket, és visszatért a mennybe.

A hasonló motívumok ellenére mégsem lehet a megszemélyesített Bölcsesség fogalmából levezetni a jánosi prológust, hiszen lényeges pontokban különböznek: az utóbbiban szereplő *logosz* nem nőnemű, nem „formáltatott" (Péld 8,23), hanem „kezdettől fogva volt", a Bölcsesség pedig nem lett testté (vö. Jn l,14a), és nem lehetett róla elmondani, hogy „Isten volt" (vö. Jn l,lc).[17]

[15] BOLYKI: *Kommentár János evangéliumához*, 60.
[16] COLIJN: *Egyetemes egyháztörténet*, 37.
[17] BOLYKI: *Kommentár János evangéliumához*, 60.

A görög filozófiában minden gondolatrendszerben fontos szerepe volt, de nem egységes értelemben. Csak a legfontosabbakat emeljük most ki! Hérakleitosznál a *logosz* tanítói beszéd, tanítás, szó, viszony; értelem, világosság, igazság; a gondolkodás eszköze, folyamata, eredménye. A szofistáknál az egyéni érvelés ereje a vitában, egymás ellen szegezett érvelések ugyanarról a gondolatról. Ugyanakkor a „legistenibb" tevékenységre képes erő, amely eszközöket használ fel céljai elérésére (pl. az embert). Szókratésznél a közösséget teremtő tényező. Nála a *logosz* – szemben a szofistákkal – a világ dolgainak egyértelmű kimondása. Arisztotelész azt hangsúlyozta, hogy az ember az egyetlen olyan élőlény, amelynek *logosz*a van. Platónnál a tiszta belátás hordozója, eszméje a *logosz*. A Kozmosz és a *logosz* ugyanannak az értelemnek megjelenési formái. A sztoában a *logosz*t annak a törvényszerűségnek tekintették, amely egyaránt megmutatkozik a világban és az emberben. Végül az újplatonizmusban a *logosz* a szellem kisugárzása az anyagba, olyan alakító erő, mely a dolgoknak létet és formát ad.[18]

Az Ószövetségben a *logosz*t Isten Szavával, Igéjével lehet párhuzamba állítani. „Az Úr Igéje" ugyanis az ószövetségi gondolkodásban több, mint puszta szó vagy beszéd. Isten ereje, megnyilvánulása; már-már önálló személy, de inkább csak költői értelemben. Mégis, az ószövetségi Ige, Isten teremtő és történelemformáló szava és parancsa, valamilyen formában tehát: esemény.

Amikor János megfogalmazta evangéliumának prológusát, akkor az Atya és a Fiú Isten egylényegűségének és különbözőségének a feszültségét kellett feloldania. Ahhoz, hogy Jézus Krisztus és az Atya viszonyának értelmezése ne legyen túl antropomorf, de mégis kifejeződjön az egylényegűség ténye, egy analógiára volt szükség, éspedig a szellemi lét köréből. A Fiú képét úgyszólván fogalmi síkra kellett hozni, és ez az „Ige" fogalmának segítségével valósult meg. Ez a krisztológia történetében igen meghatározó fordulat volt.

Sokáig úgy gondolták, hogy a jánosi *logosz*-fogalom a gnózis köréből ered. Ennek a tézisnek egyik neves hangoztatója Rudolf Bultmann, aki szerint a jánosi prológus mögött nem keresztyén és nem is zsidó motívumok állnak, hanem a gnózis hatása alatt álló, Keresztelő János tanítványaiból és az őt isteni lényként tisztelő híveiből alakult szekta nézetei és liturgiája. Ebben a gnosztikus mítoszban szerinte a *logosz* „középlény" Isten és a világ között, aki a teremtésben is részt vesz, ugyanakkor szótériológiai szerepe is van.[19] Az Újszövetség kutatói ma ismét sokkal inkább a fogalom ószövetségi és az őskeresztyénségbe nyúló gyökereit hangsúlyozzák. Kétségtelen azonban az is, hogy János a

[18] BOLYKI: *Kommentár János evangéliumához*, 61.
[19] BULTMANN, *Das Evangelium des Johannes*, 10kk.

hellenista zsidóság szellemiségéből is táplálkozik, amelynek legnagyobb képviselője Alexandriai Philo, a zsidó vallásfilozófus. Nála a zsidó bölcsességfogalom és görög *logosz*-fogalom összefonódni látszik, hiszen az ő célja a zsidó teológia közvetítése volt a hellenista világ számára, annak fogalmai felhasználásával. Philóni elmélkedései és Jánosi prológusának gondolatai azonban nem azonosak.[20]

A *logosz* a görög gondolkodásban a valóság saját belső lényege. A jánosi *logosz* viszont örökkévaló Lény. Mind a Bölcsesség, mind a hellenista *logosz* megszemélyesített fogalmak, a prológus azonban valóságos személyről beszél, akinek neve van: Jézus Krisztus (1,17). A hellenista *logosz* isteni tulajdonságú volt, míg a jánosi *logosz* isteni lényegű.

Az EvPhil egyaránt használja a Bölcsesség (sofi,a) kifejezést, a *logosz*-fogalmat, valamint az Achamot nevet, ami a bölcsesség általános valentiniánus elnevezése.[21] A Bölcsesség alakja megegyezik azzal a hellenista-zsidó fogalommal, amely egy isteni nőalak. Az Achamot (illetve Echamot) ennek szinonimájaként fordul elő, lényegében a sofi,a megfelelője a valentiniánus szóhasználatban: „Más Echamot, és más Echmot. Echamot egyszerűen a bölcsesség, Echmot[22] pedig a halál bölcsessége, ez az, amelyik ismeri a halált, az, amelyet 'kis bölcsesség'-nek neveznek." (§ 39) „A Bölcsesség, akit meddőnek neveznek, az angyalok anyja…" (§ 55) „A bölcsesség meddő, nincs gyermeke…" – más fordításban: „…akinek ennek ellenére van gyermeke" (§ 36).

A *logosz* kifejezés többféle értelemben szerepel. Így előfordul Jézus személyére utalva: „Az angyaloknak mint angyal jelent meg, az embereknek mint ember. Ezért rejtőzött el *logosz*a mindenki elől." (§ 26) Jól érzékelhető, hogy a *logosz* itt nem maga Jézus, hanem csak egy része, talán a bölcsessége vagy a lényege. Itt érhető tetten az a tévtanítás, hogy a *logosz* csak lakozást vett Jézusban. Az idézet hátterében pedig azok a zsidókeresztyén nézetek állnak, melyek szerint Krisztus azért ölt különböző formákat, hogy a Sátán ne tudja, kivel áll szemben. Órigenésznél is olvassuk, hogy Krisztus angyallá lesz azért, hogy hirdethesse közöttük az evangéliumot és megváltsa őket.[23] Egy másik részlet szerint: „Mi az ő teste? Ez a *logosz*, vére pedig a Szentlélek." (§ 23) Ebben a megfogalmazásban szintén nem maga Jézus a *logosz*, hanem csupán a teste. Nyilvánvalóan az eucharisztia teológiájához tartozó kijelentéssel van dolgunk, mely szerint az úrvacsora alkalmával Krisztus *logosz*át és a Szentlelket veszik magukhoz a hívek. A valentiniánusoknál

[20] BOLYKI: *Kommentár János evangéliumához*, 62.

[21] A kopt kifejezés a héber hm'k.x' arám megfelelőjéből származik.

[22] A név eredete a twm = halál szóra vezethető vissza.

[23] DÖRÖMBÖZI: *Csodás evangéliumok*, 161.

a sákramentumokkal való élés a „megistenülés” feltétele, azaz a *logosszá* válás alkalma. Egyetlen olyan kijelentés van az evangéliumban, ahol a szerző azonosítja Jézus személyét a *logosszal*: „Ez Jézus Krisztus…. tökéletes ember. Ugyanis ő a *logosz*.” (§ 116) Az is kiderül azonban, hogy az azonosítás csak azért történik meg, mert Jézus tökéletes volt, ahogyan a *logosz* is az.

A *logosz* szó ugyanakkor előfordul az igei idézetek bevezetéseként is: „Azt mondta a *logosz*/Ige: ha megismeritek…” (§ 123) „Ezért mondta a *logosz*/Ige: a fejsze már a fák…” (§ 123). Eltérnek a fordítói vélemények abban a kérdésben, hogy „*logosz*”-ként vagy „ige”-ként kell-e fordítani az ilyen bevezetéseket. Tény az, hogy egy igei idézet szerepel a bevezető formula után, de az sem hagyható figyelmen kívül, hogy az állítmány múlt időben szerepel, ami sokkal inkább vonatkozhat a testben már nem köztünk lévő *logosz*ra, mint egy meglevő írott szövegre (azaz az Igére).

A *logosz* Fülöp evangéliumában előfordul még „általános dolog” értelemben is: „A lélek a testben és az a fény is, amely a testben van … csak a testnek egy tartozéka/*logosz*a.” (§ 23) A *logosz* kifejezés tág jelentésköre miatt a fordítók szerint ezen a helyen egész egyszerűen „dolog”-nak lehet értelmezni a *logosz* szót, anélkül, hogy messzemenő teológiai fejtegetéseket építhetnénk rá.

S végül a *logosz* kifejezheti az ember célját: hogy *logosszá* legyen. A mű egyik részlete ezt írja: „…ne a világhoz hasonlítsatok, hanem az Úrhoz. Az ember az emberrel él együtt, a ló pedig a lóval … ugyanígy a szellem a szellemmel társul, a *logosz* a *logosszal* egyesül, a fény pedig a fénnyel … Ha *logosz* leszel, a *logosz* hozzád fog kapcsolódni. … Ha a fentiek közül vagy, akkor a fentiek fognak megpihenni rajtad. Ha ló lettél … vagy valami más állat, amelyek kívül és alul vannak, akkor nem lesz képes szeretni téged sem az ember, sem a szellem, sem a *logosz*. … Nem lesznek képesek benned lakni.” (§ 113) Gnosztikus körökben elterjedt volt a megistenülésre való törekvés gondolata, amely gyakorlatilag az önmegváltás lehetőségét jelentette. Erre utalnak azok a kijelentések, amelyek a *logosszá* lételt kívánják meg.

II/2c. Krisztus ember volta

Krisztus ember voltának kérdése szorosan összefügg a gnosztikusok testről alkotott elgondolásaival. A Szentírásból tudjuk, hogy bizonyos körök, feltehetően gnosztikusok, tagadták Jézus Krisztus testiségét. Ezekkel a tévtanokkal János 1. és 2. levele rendkívül vehemensen vitatkozik (lásd 1Jn 4,2; 2Jn 7).

A gnosztikus krisztológia alapvetően doketista jellegű[24], a testről alkotott elképzelések miatt. Maga Valentinosz nem mondható

[24] LOHSE: *Epochen der Dogmengeschichte*, 50.

doketistának, de mivel egy meglehetősen egyoldalú krisztológiát hangoztatott, irányzata már hajlott arra, hogy teljesen elfelejtse Krisztus fizikai testiségét és valóságos ember voltát. A valentiniánusok szerint a megtestesülés nem tartozik a fontos üdvtörténeti események közé. Az eltérő valentiniánus irányzatok mind megegyeznek abban, hogy a Megváltó felvett valamiféle testet (sa,rx), amely földi tartózkodása alatt láthatóvá tette őt.[25]

„Jézus ezeket mind titokban vette magához, mert nem úgy mutatkozott meg, amilyen valójában volt, hanem úgy, ahogy képesek lesznek látni őt. ... Az angyaloknak mint angyal jelent meg, az embereknek mint ember." (§ 26) Felvetődik a kérdés, hogy János sa,rx evge,neto kifejezése csak egy ilyen láthatóvá válást jelent-e, vagy annál többet. Gnosztikus elgondolás szerint a sa,rx csupán szemmel látható testet jelent. Ebből kifolyólag mondhatták, hogy Krisztus csak látszólag szenvedett és halt meg, hiszen az csak a fizikai Jézust érintette. Azt olvassuk az EvPhil-ban, hogy Krisztus „nemcsak a megjelenésekor tette le a lelket, amikor akarta, hanem attól a naptól kezdve, hogy a világ létrejött, annyiszor tette le a lelket, ahányszor csak akarta." (§ 9) A gnosztikusok ezen elgondolásukat a Lk 23,46-tal[26] hozzák összefüggésbe, mondván, hogy Krisztus lelke letétben volt az Atyánál, míg ő a kereszten függött. A gnosztikus yuch,-elképzelések szerint tehát a lélek a testtől elválasztható önálló princípium.

A Jordánban való megkeresztelkedésről minden gnosztikus irányzat egyöntetűen vallja, hogy Jézus ekkor veszi fel megváltói küldetését. Az EvPhil szövege ezen a helyen kissé rongálódott, de még így is árulkodó, és úgy tűnik, hogy osztja ezt a gnosztikus nézetet: „Jézus megjelent … a Jordán (partjá)-nál. A mennyek országának teljessége, ami minden előtt keletkezett, újra lett alkotva … fiúként újra fel lett kenve. Újra meg lett váltva, újra megvált(ja magát)." (§ 81) Jézus megváltói küldetésének felvételén túl ebben a mondatban találkozunk a „megváltandó Megváltó" gnosztikus nézetével is.

„Krisztus, amikor tökéletessé vált a keresztség vizében…" (§ 109). Az EvPhil többször is „tökéletes embernek" nevezi Jézust. A gnosztikusok perfekcionizmusából adódóan ez a megnevezés mást takar, mint a keresztyén dogmatikában használt „valóságos ember" kifejezés. Az EvPhil szerint Krisztus tökéletes teste nem egyezik meg a mi testünkkel. E passzus szerint pedig Jézus sem volt mindig tökéletes, de azzá vált megkeresztelkedésekor.

Jézus testi mivoltának kérdéséhez még az is hozzátartozik, hogy az EvPhil többször utal Jézus és Mária Magdolna különös kapcsolatára:

[25] FILORAMO: *A gnoszticizmus története*, 268.
[26] „*Atyám, a te kezedbe teszem le az én lelkemet*."

„Krisztus társa pedig Mária Magdolna” (§ 55) „Három asszony volt, akik mindig az Úrral vándoroltak: Mária, az anyja, ... a nővére és Magdolna, akit az Úr társának neveznek” (§ 32) „Az Úr jobban szerette Máriát az összes (nő)tanítványánál, és sokszor megcsókolta a száját. A többi asszony követő látta őt Máriával. És ezt mondták neki: miért szereted őt jobban mindnyájunknál?” (§ 55) Ez a tanítás azért válik fontossá a valentiniánusoknál, mert a nászkamráról, mint sákramentumról alkotott teológiájukat alátámasztja. Ez a szentség nagy hangsúlyt kap az evangéliumban. Jézus társa ebben a misztériumban Mária Magdolna.

II/3. A Szentlélek

Az EvPhil Szentlélekről szóló tanítását szintén érdemes összehasonlítani János evangéliumával. Már esett szó arról, hogy az igazság fogalma mennyire fontos szerepet játszik „Fülöpnél” és Jánosnál egyaránt. Mindketten hozzákötik a fogalmat Jézus személyéhez, de János ennél még tovább is megy. A Szentlelket az „igazság Lelkének” (Jn 14,17; 15,26; 16,13) nevezi, ami által a Szentlélek mintegy „jogutódként” jelenik meg, azaz lényegileg azonos Jézus Krisztussal. Ugyanerre az üdvtörténeti kontinuitásra utal a „másik pártfogó” elnevezés is.

János nagy hangsúlyt helyez a Lélek eszkatológikus természetére, fontosnak tartja az üdvtörténetben betöltött szerepét. Ennek egyik ismérve, hogy Jánosnál a Lélek a szentségekben fejti ki hatását, úgymint a keresztségben[27] és az eucharisztiában[28].

A Szentlélekről Fülöp evangéliumában viszonylag kevés szó esik, és a róla szóló megállapítások meglehetősen homályosak. Az evangéliumban nem látjuk a Lélek és Jézus Krisztus egységét, ami miatt a mű talán a Szentháromság egységét is tagadja. Míg Jánosnál a Lélek folyamatosan Jézuson nyugszik, addig az EvPhil-ben a Szentlélek csak a szellemvilág egy tagjának tűnik. A Szentlélek esetenként az „Achamot” név szinonimájaként jön elő.

Ahogy már a Bölcsesség-Logosz kérdéskörénél is láthattuk, a Szentléleknél is fontos a nemiség, azaz, hogy a Lélek, ahogy általában a sémi nyelvekben, nőnemű. (§ 17) Ez azért lényeges, mert a nagy

[27] „*Én nem ismertem őt, de aki elküldött engem, hogy vízzel keresztseljek, ő mondta nekem: Akire látod a Lelket leszállni és megnyugodni rajta, ő az, aki Szentlélekkel keresztel*.” (Jn 1,33); „*Bizony, bizony, mondom néked, ha valaki nem születik víztől és Lélektől, nem mehet be az Isten országába.*” (Jn 3,5)

[28] „*Ő az a Jézus Krisztus, aki eljött víz és vér által: nemcsak a víz által, hanem a víz és a vér által; a Lélek pedig bizonyságot tesz róla, mert a Lélek az Igazság. Mert hárman vannak, akik bizonyságot tesznek, a Lélek, a víz, a vér; és ez a három egy.*” (1Jn 5,6–8).

házasság majd éppen Achamot és a Megváltó között jön létre. A nászszoba misztériuma erre az egyesülésre utal.

Az EvPhil egyik jellegzetessége, hogy sokat foglalkozik a sákramentumokkal és azok kiszolgáltatásával, s ezekkel a Szentlélek személye szorosan összefügg. Talán éppen ez a tulajdonsága adja meg a mű igazi értékét, hiszen a valentiniánusok misztériumairól és sákramentumairól sehol nem kapunk ilyen részletekbe menő információkat. Konkrétan négyet említ a szerző: keresztség, felkenés (vagy kenet), eucharisztia, nászkamra (vagy nászszoba). Máshol azonban történik utalás további misztériumokra is. „A házasság misztériuma nagy misztérium, hiszen ez a hetes." (§ 60) Azaz feltehetően hét szentségről lehet szó, melyek pedig, ahogyan ezt Jánosnál is tapasztaljuk, szoros kapcsolatban állnak a Szentlélekkel. Az EvPhil szerint a hívek a szentségben veszik magukhoz a Szentlelket, és így válnak tökéletessé, istenivé: „Ha valaki alászáll a vízbe és feljön anélkül, hogy valamit kapott volna, és azt mondja: keresztyén vagyok, akkor kamatra kapta a nevet. Ha azonban megkapta a Szentlelket, akkor övé a név ajándéka." (§ 59) „Az imádság kelyhében van bor és van víz, hogy szimbólumai legyenek az ő vérének … Szentlélekkel telik meg (– és /a Lélek/ a valóban tökéletes emberé). Amikor azt isszuk, megszerezzük magunknak a tökéletes embert." (§ 100) „Aki fel van kenve, az birtokol mindent: övé a feltámadás, a fény, a kereszt, a Szentlélek." (§ 95) „Aki nem eszi az én testemet és nem issza az én véremet, abban nincs élet. Mi az ő teste? Ez a *logosz*, vére pedig a Szentlélek." (§ 23)

Ugyanakkor Fülöp evangéliuma szerint a Szentlélek úr a földi és nem földi lények felett: „A Szentlélek mindenki pásztora és uralkodik minden hatalmon: azok felett, amelyek alávetették magukat neki és azok felett, amelyek nem vetették alá magukat neki, hanem magukban vannak. … őt alkották, ő pedig nemz." (§ 40) „Ha bennük lenne a Szentlélek, akkor nem tapadna hozzájuk tisztátalan lélek." (§ 61) „A szenteknek szolgálnak a gonosz hatalmak, mert a Szentlélek vakká tette őket, hogy azt higgyék, saját embereiknek szolgálnak, miközben a szentekért tevékenykednek." (§ 34) „Az arkhónok[29] azt gondolták, hogy erejük és akaratuk által teszik, amit tesznek. Azonban a Szentlélek vitt véghez mindent általuk úgy, ahogy akarta." (§ 16) Mind a négy passzus gyakorlatilag ugyanazt fogalmazza meg, azaz azt, hogy a gonosz alá van vetve a Szentlélek hatalmának.

III. Összegzés

Az EvPhil mind formailag, mind tartalmilag sokban eltér az Újszövetség evangéliumaitól. Teológiájában, az Atyáról, a Fiúról és a Szentlélekről

[29] Gnosztikus mitológiai lények, általában a demiurgosz segítői.

alkotott elképzeléseiben jól érzékelhetően jelen vannak gnosztikus elgondolások. Más gnosztikus evangéliumok igyekeznek ezen nézeteiket burkolva, Jézus szájába adva, vagy többértelmű módon megfogalmazni; ezzel szemben az EvPhil nyíltan gnosztikus. Gnosztikusságában mégsem a legszélsőségesebbek közé tartozik, igyekszik közel maradni a kánoni verzióhoz, ez persze messzemenő spekulatív fejtegetéseket eredményez. Az evangélium értékét véleményem szerint az adja, hogy a valentiniánusok misztériumairól igen részletesen számol be.

Felhasznált irodalom

BOLYKI J.: *„Igaz tanúvallomás”. Kommentár János evangéliumához*, Budapest 2001.
BULTMANN, R.: *Az Újszövetség teológiája*, Budapest, 1998.
BULTMANN, R.: *Das Evangelium des Johannes*, Berlin, 1963.
COLIJN, J.: *Egyetemes egyháztörténet*, Budapest, 2001.
CRUM, W. E.: *A Coptic Dictionary*, Oxford, 1939.
DÖRÖMBÖZI J. (szerk.): *Csodás evangéliumok*, Budapest, 1996.
FILORAMO, G.: *A gnoszticizmus története*, Budapest, 2000.
HENNECKE, E. – SCHNEEMELCHER, W.: *Neutestamentliche Apokryphen in deutscher Übersetzung. Band 1: Evangelien*, Berlin, 1961.
KASPER, W.: *Jézus Krisztus Istene*, Budapest, 2003.
KRAUSE, M.: *Rezension von Tills Textausgabe*, ZKG 75 (1964), 168–182.
LEIPOLDT, J. – SCHENKE, H.-M.: *Koptisch-gnostische Schriften aus den Papyrus-Codices von Nag Hammadi* (Theologische Forschung 20), Hamburg-Bergstedt, 1960.
LOHSE, B.: *Epochen der Dogmengeschichte*, 7. Auflage, Stuttgart, 1988.
Magyarázatos Biblia, Budapest, 1996.
SCHENKE, H.-M.: *Die Arbeit am Philippus-Evangelium*, ThLZ 90 (1965), 321–330.
TILL, W. C.: *Das Evangelium nach Philippos*, Berlin, 1963.

Internetes oldal:
http://www.metalog.org/files/till.html (letöltés dátuma: 2005. november 25.)

Bibliai Teológiai és Vallástörténeti Tanszék:

Hodossy-Takács Előd

A PRÓFÉTA, A PAP, A JÓS ÉS A BETELJESEDÉS

Mi a prófécia? Ki a próféta? Honnan származik a prófétaság intézménye? Milyen összefüggések állnak fenn a próféták és az őket körülvevő társadalmak között? Hogyan hatnak a próféciák? Milyen utóéletük lehet a próféciáknak? Mit jelent ez a szó: beteljesedés? Olyan kérdések ezek, melyek mindenkit megérintenek, aki valaha kapcsolatba került prófétai szövegekkel.

A héber kánon tekintélyes részét prófétai jellegű iratok teszik ki, de nem ismeretlenek előttünk az újszövetségi próféták sem (1Kor 11,4–5; 14). Van, aki a prófétaságot Izrael leginkább megkülönböztető karakterének tartja; és mivel az Izrael múltját rendszerező narratív anyag meglehetősen késői datálású (mai formájában nem korábbi a Kr. előtti hatodik századnál), egy sor hagyomány gyökerének megkeresésekor valóban a fogság előtti próféták könyvei felé kell fordulnunk. Ezek a hagyományok ráadásul nem ritkán eltérő értékrendet, vagy inkább teológiai értékelést tartalmaznak. Ezt jól mutatja az Omri ház bukásának, és ezzel együtt Jéhú dinasztiájának eltérő értékelése a prófétai és a deuteronomista hagyományban. Tudjuk azt, hogy Omri házának bukása pártütés következtében történt, és ez alkalommal a trónt megszerző Jéhú nagy vérengzést rendezett, ráadásul az ablakon dobatta ki Jezábelt, a korábbi királynét. A Hós 1,4 ismert verse így szól: „*... már csak egy kis idő és megbüntetem Jéhú házát a jezréeli vérontás miatt...*”. Érdekes módon a 2Kir 9,5–7 nemhogy nem kárhoztatja ezeket a tetteket, hanem azt olvassuk, hogy Jéhú prófétai parancsra cselekedett: „*az ifjú próféta ... ezt mondta neki: Így szól az Úr, Izrael Istene: Fölkentelek téged az Úr népének, Izraelnek a királyává! Irtsd ki Uradnak, Ahábnak a háza népét!*” Tehát ami Hóseás szerint büntetést érdemel, az a 2Kir szerint Isten akaratának betöltése. Az ellentét mögött valószínűleg a különböző kort és a különböző teológiai felfogást kell keresni. Hóseás akkor működött, amikor Jéhú házának királyai minden, korábban elképzelhetőnek vélt gazdagság mértékét messze túlhaladóan halmozták fel a javakat – és taszítottak nyomorba sokakat. Ezzel szemben a 2Kir már teológiai értékelést ad, évszázadok távlatából tekint vissza, és számára Jéhú az, aki kiirtja a próféták üldözőit, tehát tette Isten akarata szerint való.

A próféták gyakran a kritikus hang megjelenítésével hívják fel magukra a figyelmet, ami azért jelentős, mert e nélkül a két királyság társadalmáról árnyalt képet aligha kaphatnánk. Rögtön cáfolhatjuk persze ezt a mondatot, hisz az is igaz, hogy a kritikus nem mindig objektív,

mégis: a próféta – különösen is a vallásos gyakorlat és a társadalmi feszültségek kezelése terén – a valódi helyzetet kárhoztatja, vagy épp értékeli pozitívan. Nagyon egyszerűen kifejezve, ebből a szempontból az ítéletes próféciák leginkább a tiltó törvényekhez hasonlítanak: azért feddik a népet, illetve azt tiltják meg a népnek, amit a nép elkövet, nem pedig valami fiktív bűnlajstromot olvasnak a fejükre.

De ne szaladjunk ennyire előre. Hol húzódik a prófécia gyökere?[1] Talán abból az ősi gondolatból táplálkozik, amivel a hívő ember nehezen vitatkozhat: Isten kijelenti akaratát. Isten kijelenti akaratát, és ennek az akarat-kijelentésnek a legszuverénebb módon választhatja meg csatornáit saját belátása alapján. Ilyen az Isten – az ember pedig, aki ezt felismeri, szeretné birtokolni azokat a csatornákat, melyeket Isten használ (lásd Saul kesergését, amiért nem szól hozzá az Úr: 1Sám 28,16).

Tudnunk kell, hogy ez nem volt másként a többi ókori társadalomban sem. Az istenek kijelentik akaratukat, a legkülönbözőbb eszközök segítségével; ezek között helye van a szokatlan, vagy nehezen értelmezhető beszédmódnak is, melyen keresztül a „másik világ" kommunikál. Már a Kr. e. harmadik évezredben ismert az álom és az ómen, mint az akaratközlés formája. Így ismerjük a híres sumér városállam, Lagas 21. században élt uralkodójának esetét. Gudea patrónus istenétől, Ningirszutól álomban kap parancsot építkezések beindítására. Igen ám, viszont szegény nem értett minden részletet pontosan! Mit lehet tenni ilyen reménytelen helyzetben? Egy istennőt kell felkeresnie magyarázatért, természetesen nem üres kézzel (vagyis: az uralkodó gondoskodik az isteni háztartás valamennyi szükségletéről).[2] Itt egy isteni akaratközlés történik, mégpedig álmon keresztül.

A legkorábbi, már próféciának tekinthető szövegek (tehát szóban közölt isteni akarat-kijelentés) talán az amoritákhoz köthetők, pl. a Mari archívumban többször felbukkanó kép, amely szerint emberek szóbeli kijelentést kapnak, általában jóslatokat, melyek szentélyekhez kapcsolódnak. Arra is van példa, hogy az államra kiható jövendöléseket írott

[1] Lásd a következőkhöz BIENKOWSKI, P. – MILLARD, A. (ed.): *Dictionary of the Ancient Near East* (2000) vonatkozó szócikkeit („Prophecies and oracles", „Dreams", „Gudea" stb.)

[2] „*…álmában királyát, Gudea Ningirszu úrt látta: házának építését parancsolta neki… Gudea elméje mély, töpreng a parancson: 'Rajta, hadd mondom el őneki, rajta, hadd mondom el őneki: a parancsot őelé viszem! A pásztornak, nekem, megjelent a Fenség; amit az álom közölt velem, megérteni nem tudom: anyám elé viszem álmomat! Látnoknőm, a szent titkok ismerője, nővérem, Nanse, Szirara istennője, álmom értelmét ő mutassa meg!' … Midőn Bagarába ért, az új csatorna templomába, kenyeret áldozott, hűs vizet loccsantott, Bagara királya elé állt s így könyörgött: (…) Szavát meghallgatta, királya a könyörgést Gudeától Ningirszu úr elfogadta.*" – Ez után következik az álom, majd annak megfejtése, lásd „Ningirszu isten házának építési éneke", in: KOMORÓCZY: *A Sumer irodalom kistükre*, 259–275.

formában közlik a királlyal. Leírt prófécia: furcsamód ez már ekkor sem anakronizmus! A jövőről szóló kijelentések igazságtartalmát ugyanis valóban hatásosan csak egyetlen összetevő tudja meghatározni, mégpedig az idő. Ha pedig valaki vállalja az írásba foglalást, akkor ezzel határozottan odaáll jövendölése mögé, ezáltal világosan ellenőrizhetővé teszi magát. Jóslatokat őriztek meg táblákon, de kívánságra a megrendelő számára el is küldték ezeket, ismét csak írásban. Egynémely jóslat csupán egyetlen sorból állt – de ismerünk harminc soros szöveget is. A királyi politika alakításához és személyes ügyek rendezéséhez leggyakrabban Adad és Samas akaratát tudakolták; Esharhaddon és Assurbanipal korából harcászati stratégiával összefüggő jós-szövegek is fennmaradtak. Az a gyakorlat, hogy az isteni akarat-tudakozást kötött rituálék kísérik, az óbabiloni kortól kezdve ismert.

Izraelben és a szűkebb szíria-palesztinai térségben is a legkülönbözőbb ügyletek során lehetett prófétai segítséget kérni.[3] A király éppúgy a prófétákhoz fordult egy-egy hadjárat megkezdése előtt a sikert tudakolva, ahogy az egyszerű embereknek is szabad volt ily módon tudakozódni elveszett szamaruk után (Saul: 1Sám 9). Mégis, Izrael esetében vannak egészen különleges elemek is a próféták tevékenységében. A bibliai prófétai kijelentések között igen terjedelmeseket is találunk, és ezek gyakran nagyon határozott etikai üzenetet fogalmaznak meg. Sajátos az is, hogy a bibliai próféták gyakran függetlenek a királyi udvartól, sőt nem ritkán szemben állnak az udvarral; üzenetük ráadásul mindenkit elér, aki a szövetség megtartása helyett gyalázatosan cselekszik.

Mielőtt azonban mindezeket kizárólagos izraeli specialitásként fogadnánk el, ne feledjük, hogy az, amit a héber Bibliában az ókori Izrael prófétai terméséből kezünkben tartunk, minden bizonnyal az egésznek csak egy igen kicsiny szelete, az a szelet, amit a hozzájuk kötődő istenfélők nemzedékről nemzedékre őrizgettek, óvtak és továbbadtak. Hány próféta bukkant fel Jeruzsálem utcáin a két templom fennállásának mintegy ezer esztendeje alatt? Hány ezer, vagy több tízezer, akikről semmit nem tudunk? És az érem másik oldala: amit általában a keleti prófétaságról tudunk, az talán az izraeli prófétaság szeletkéjénél is sokkal karcsúbb. Tehát a kép mindenképp torz, vagy legalábbis erősen hiányos. Ez azonban alapvetően közömbös számunkra, hisz nekünk az az

[3] A régióhoz lásd a Tell Deir Alla szövegeket, valamint Zakkurnak, Hamath királyának feliratát. (Általános ismertetés: HUFFMON: *Prophecy*, 477–482.) Ezekhez hozzászámíthatjuk még a Mesa-feliratot is, amikor a móábi király arról beszélt, hogy Kemós megszólította és harcba küldte, nyilván prófétai közreműködésre. Így olvassuk a felirat 14. sorát: „*és mondta nekem Kemós: menj, foglald el Nébót Izraeltől.*" A felirat új magyar fordításához és elemzéséhez lásd HODOSSY-TAKÁCS: *Palesztina móábi szemmel*, 124–134.

elsődleges feladatunk, hogy a kanonikus Szentírást kutassuk. A lényeg: az ókori keleti párhuzamok használatával és (túl)értékelésével nagyon óvatosan kell bánni.

Így van ez a jóslás esetében is. Ez legitim kultuszi cselekedet Izrael vallásában is, csakhogy (amint még látni fogjuk) nem prófétai, hanem lévita, papi feladatnak tekintendő (Deut 33,8)! Sokszor a kifejezések sem válnak el egymástól. Például a 2Krón 25,1 arról beszél, hogy a templomi zenészek munkájukat „*prófétai ihlettel*" végzik. Pedig a kultikus zenélést sem számítanánk automatikusan a tipikus prófétai szerepek közé! Az ószövetségi gondolkodás a kultuszhoz kapcsolódó szerepkörökben nem húz meg éles határokat; a papok és a próféták nem mindig különülnek el egymástól. Ez nem meglepő, tudjuk, hogy Izrael meghatározó hetedik–hatodik századi prófétái közül Jeremiás, csakúgy, mint Ezékiel, papi származású volt. A közös gyökér a személyi összefüggéseken túl másutt is tetten érhető. A legkézenfekvőbb kapcsolódási pont: az isteni akarat tudakozásának legitim formája az is, ha a prófétához, és az is, ha a paphoz fordul a hívő ember.

Az ókori Izraelben hosszú évszázadok teltek el, míg a papi és a prófétai hivatal elnyerte végleges alakját. Az ősatyák történeteiből kitűnik, hogy volt olyan kor, melyben a családfő a legtermészetesebb módon mutat be áldozatokat – ez persze nem jelenti automatikusan, hogy a papság, mint intézmény, egyáltalán nem létezett egyes korokban. Papokról Mózes első könyve csak idegenek között beszél, a legismertebb példa Melkisédek lehet (Gen 14). Ugyanakkor említést találunk szent helyekről, melyeknek felvigyázói vannak. Ilyen pontosan meg nem határozott hely, ahol Rebeka szülés előtt kér kijelentést az Úrtól. A szöveg mindössze ennyit közöl velünk: „*…ezt mondta Rebeka: Ha így van, minek is élek? Elment azért, hogy megkérdezze az Urat.*" (Gen 25,22) Hova ment? Hol lehetett az alkalmas hely a kijelentésre? Ezt nem tudjuk meg.[4] Az mindenesetre bizonyos, hogy a papság létrejöttéhez elengedhetetlen feltétel egy rétegződött társadalom, ahol egy csoport az egyre bonyolultabbá váló vallási rítusok végrehajtásáért felelős. Mikor éri el Izrael ezt a szintet? Ez a kérdésfeltevés kissé félrevezető, az izraeliták által használt szent helyek nem feltétlenül izraeli alapításúak, márpedig a szent helyekhez személyzet is tartozott. Elég, ha Cádókra gondolunk: Dávid papja nem volt mindig Izrael Istenének hűséges szolgája! Mielőtt Izrael fővárosává lett volna Jeruzsálem, valószínűleg Cádók a helyi Salem-szentély papja volt.[5]

[4] CLIFFORD – MURPHY: *Genesis*, 28. A szerzők szerint egyértelműen egy szentélybe ment Rebeka – bár nem hallgatják el Gunkel ellenvetését sem, az ő állítása szerint ez a pátriarchák korában anakronizmus lenne.

[5] KŐSZEGHY: *Dávid*, 108.

Az Ószövetség papságra használt terminológiája jól körülhatárolt. A „pap” szóra összesen két kifejezést találunk. Az egyik a jól ismert !hk, melyet a héber szöveg YHWH papjaira és idegen istenek papjaira egyaránt használ. E mellett találunk egy rendkívül ritka kifejezést (rmk, Pl.: ~yrmk), ami a „hamis istenek” papjait jelöli. Izraelben a papság nem hivatás, hanem hivatal. Lévi törzsét kiválasztja Isten a papságra, de ez az elhívás nem egyéneknek szól. Ez jelentős különbség a királyokkal és a prófétákkal szemben: őket esetenként és személyre szabottan is elhívhatja Isten. A legrégebbi szövegek szerint emberek egyszerűen felfogadtak papokat, ennek klasszikus esete Míká története (Bír 17).[6] A pap elkülönül a profán világtól, tulajdonképp kilép abból, külön megszentelődés nélkül mozoghat a szent térben. Ahhoz azonban, hogy szent maradjon, különleges kötelességeket kell teljesítenie. Nem vehet részt temetésen (kivéve közeli családtagot, de itt is csak különös megkötésekkel, pl. a fej megnyírása számára tilos a gyász miatt), nem vehet el elvált vagy prostituált nőt stb.[7] A papoknak a szentélyben külön kultikus öltözetet kell viselniük, szolgálatuk idején pedig az alkoholtól is tartózkodniuk kell. Tevékenységüket a Deut 33,8.10 értelmében három területen fejtik ki. Ebben a szövegben Mózes áldásait találjuk, aki Lévit az alábbi szavakkal illeti: „*Lévire ezt mondta: Tummímodat és úrímodat add ennek a hűségesnek… Tanítják döntéseidre Jákóbot, és törvényedre Izráelt. Tömjént tesznek orcád elé, áldozatot oltárodra.*” Ez alapján a papság szerepe három területen ragadható meg: (a) papok és jóslatok; (b) a pap mint tanító; (c) papság és áldozat.

Az ősi izraelita a szentélyben YHWH-val konzultált, a papok jóslatokat továbbítottak.[8] Ez a fenti szöveg szerint Lévi kötelessége, s az még a tanítás és az oltár körüli szolgálat előtt van említve. A pusztai történetekben az izraeliták Mózeshez, a sátorszentélyhez mentek, ott konzultáltak Istennel. Később az ilyen jóslattovábbítás az éfód, illetve az úrím és a tummím segítségével történt.

Az éfód egyrészt papi ruhát jelent – a szó gyökere ma már meglehetősen világos: Ugaritban az *’epd* szó jelölte Anat istennő palástját. Sámuel „gyolcs éfódot” viselt a silói szentélyben (1Sám 2,18). Az Ex 28 szerint is az éfód a főpapi ruha része volt, ehhez kellett kapcsolni a hósent, amiben az úrímot és a tummímot tartották. Egyes szövegekben azonban az éfód, úgy tűnik, nem papi ruhát, hanem egy kultuszi tárgyat jelent. Ilyen tárggyal Gedeon is (Bír 8,27), Míká is

[6] Erről a történetről lásd HODOSSY-TAKÁCS: *Míká, az ifjú lévita és Dán törzsének vándorlása*, 135–145.

[7] Lásd a papság számára előírt követelmények listáját a Lev 21-ben.

[8] A jóslatokhoz lásd DE VAUX: *Ancient Israel: Its Life and Institutions*, 349–353; CASTELOT – CODY: *Religious Institutions of Israel*, 1255.

rendelkezett (Bír 17,5), a nóbi papok pedig e mögött tartották Góliát kardját (1Sám 21,10). Az 1Sám 23,9–12 alapján egy meglehetősen kicsi, talán kézben is könnyen hordozható tárgyra gondolhatunk: Dávid bujdosása során Ebjátár pap „keze ügyében" tartotta az éfódot, melynek célja is egyértelmű a szövegből: ennek segítségével adott választ kérdésekre az Úr. (Talán már ekkor is az éfódban tartották a jóslás eszközeit?) Nagyon nehéz, sőt, talán lehetetlen lenne teljesen kielégítő választ adni arra a kérdésre, hogy az „éfód" szó e két jelentésének van-e valami köze egymáshoz. Egyetlen egyértelmű kapcsolópontot találhatunk csupán: az éfód a jóslatokhoz, a kijelentések továbbításához kapcsolódott.[9]

A szent sorsvetés eszközeivel, az úrím és a tummím értelmezésével sem egyszerűbb a helyzet. A szavak etimológiája, pontos jelentése ismeretlen; a régi kánaáni civilizációtól vehették át ezeket is. Lehettek kis botocskák, de alakra, tapintásra egyforma apró kavicsok is. Használatukat talán a mai „fej-vagy-írás" módszerhez szerencsés hasonlítani, ámbár nem tudhatjuk, hogy az úrím volt-e a pozitív, a tummím pedig a negatív, vagy pedig fordítva. A döntéseket igen/nem alapon hozták a sorsvetés során, ezek után újabb és újabb pontosításra került sor. Az 1Sám 14,41–42 jól példázza az eljárást. A szövegben egy sorsvetésről van szó: az egyik oldalon áll a nép, a másik oldalon Saul fiával, Jónátánnal. Mikor a sors a királyra és fiára esik, kettejük közt kell azt másodszor kivetni. Az úrímot és tummímot kezelő pap nem tudhatta, melyiket húzza ki – ezért gondoljuk, hogy különbség csak színükben, mintázatukban jelentkezhetett.[10] Egy ilyen eljárás természetesen néha igen hosszadalmas lehetett, néha pedig furcsa mód nem vezetett eredményre – vagy kiesett az úrím és a tummím is, vagy nem jött ki egyik sem. Ez történt Saullal, amikor a filiszteusok ellenében ütött tábort: „*Megkérdezte Saul az Urat, de az Úr nem válaszolt neki sem álomban, sem az úrímmal, sem a próféták által.*" (1Sám 28,6) Az előzőekből végső konklúzióként csak annyi vonható le, hogy: (1) a korai izraeliták között a papok egyik legfontosabb (egyes

[9] Az eltérő jelentés feloldására több lehetőség kínálkozik: (1) szövegkorrekció, *'aron*-t olvasnak helyette; (2) Isten kiábrázolása, szobor; (3) a Sátor kicsinyített mása; (4) fejlődés: az ókori Keleten előszeretettel öltöztették az istenszobrokat – könnyen elképzelhető, hogy az egykor az istenszobor dekorálására szolgáló külső borítás neve egy (pontosan meg nem határozható) korban a papi viseletre terjedt át; (5) a papi ruha olyan gazdagon volt aranyszálakkal hímezve, hogy megállt magától is – ezért tarthatták mögötte Góliát kardját. Véleményünk így foglalható össze: tökéletesen kielégítő magyarázattal egyelőre nem találkoztunk. Különböző értelmezési kísérleteket közöl DE VAUX: *Ancient Israel: Its Life and Institutions*, 351.

[10] Az említett szakaszt egyes, a görög szöveget gyakran figyelembe vevő angol bibliafordítások (pl. a *New Jerusalem Bible*) az úrímra és a tummímra való közvetlen utalással fordítják: „*Saul then said, 'Yahweh, God of Israel, if the fault lies with me or with my son Jonathan, give <u>urim</u>: if the fault lies with your people Israel, give <u>thummim</u>'...* " (1Sám 14,41) Ugyanezt az értelmet adja vissza a NRSV is.

tudósok szerint elsődleges!) feladata a YHWH-val történő, jóslatok útján végrehajtott konzultáció volt; (2) ezekben a jóslatokban fontos szerep hárult az eszközökre (éfód, úrim, tummím); ezek természete, minden részletében pontos leírása azonban nem tűnik lehetségesnek.

A pap tanító szerepe szintén kulcsfontosságúnak tekinthető. A pap a tóra embere: vagyis olyan személy, aki képes különböző kérdésekre Istentől jövő, helyes választ, eligazítást adni. Érdemes megemlíteni, hogy a szó a hry gyökből (= dobni, vetni) eredeztethető,[11] így ez a „tanító" funkció is a sorsvetés felől értelmezhető. Konkrét kérdésre konkrét választ adni: erre való a papi eligazítás, ami gyakran egyszerűen a sorsvetés által teljesül. A papi eligazítások ezen kívül számos téren megkerülhetetlenek: vallás, rítus, tisztaság és tisztátalanság kérdésében döntést kellett hozniuk. Közvetlenül a fogság után, a Kr. e. 6. század utolsó éveiben erről a papi tanításról szól a próféta: „*Ezt mondja a Seregek Ura: Kérj útbaigazítást a papoktól erre nézve: Ha valaki szentelt húst visz ruhája szárnyában, és a ruha szárnyával hozzáér a kenyérhez, főzelékhez, borhoz vagy olajhoz, vagy bármi más eledelhez, szentté válik-e az? A papok ezt válaszolták: Nem! Akkor Haggeus ezt kérdezte: Ha egy holttest érintése miatt tisztátalan ember ér hozzá mindezekhez, tisztátalanná válnak-e? A papok ezt válaszolták: Tisztátalanná!*" (Hag 2,11–13) Abban bizonyosak lehetünk, hogy a papok a döntés kérdésében nem álltak mindig a helyzet magaslatán, pedig feladatuk ez lett volna. Számunkra most az a lényeges, hogy tudjuk, az efféle papi döntés-tanítás rendszere már a fogság előtt is létezett, és fejlett színvonalon állt. Azért nem árt, ha szemünk előtt lebeg az ezékieli mondat: „*Papjai erőszakot követtek el törvényemen, és meggyalázták szent dolgaimat. Nem tettek különbséget a szent és a közönséges között, nem tanítottak a tisztátalan és tiszta megkülönböztetésére. A nyugalom napjaival nem törődtek, és gyalázatot hoztak rám.*" (Ez 22,26)

Lévi áldásában a papi funkciók felsorolásakor az utolsó a tömjénezés, az áldozat bemutatása. Alacsonyabb rendű lenne ez a szolgálat, mint az előbb említett feladatok? Ezt azért nem állíthatjuk. Mindenesetre majd csak a későbbi teológia tünteti fel úgy, hogy az áldozatbemutatás a papság elsődleges feladata. Feltűnő, hogy az Ószövetség irataiban (kronológiai sorrendet tekintve) sokáig jelentős politikai vezetők, királyok bemutatnak áldozatokat: Gedeon, Saul, Dávid, Salamon, Jeroboám – néhány példa a sorból.[12] A papság feladata az áldozatok bemutatásánál lassan rögzült. A folyamat végén mindaz papi privilégium lett, ami közvetlenül az oltárhoz kötődik. Így például a

[11] Lásd HOLLADAY: *Hebrew and Aramaic Lexicon*, 388; ezen kívül BROWN – DRIVER – BRIGGS: *Hebrew and English Lexicon*, 435k.

[12] Bír 6,26; 1Sám 13,9; 2Sám 6,13; 24,25; 1Kir 3,4.15; 8,63; 13,1 stb.

madarat áldozók elvesztik az állat megölésének jogát, mivel azt az oltárnál kell megtenni. Máskor az áldozati állatot magának az áldozónak kellett megölni, a papi funkció a vér oltárra hintésével kezdődött.[13] A pap így az oltár szolgája. Innen nézve egyáltalán nem véletlen, hogy a második templom lerombolása után eltűnik a papság, mint réteg: ekkorra szerepük már tényleg az oltárra korlátozódott, a tanítást és egyéb szolgálatokat a rabbik végezték.[14] A Templom megszűntével tehát egyszerűen nem volt szükség rájuk tovább.

Három funkciót említettünk a fentebbi bekezdésekben. Ez a három funkció azonban közös talajon áll: akár Istent reprezentálta a pap az emberek előtt (pl. tanítás), akár az embereket Isten előtt (pl. áldozat), mindig *közvetítő* szerepe van.

A próféta és a király is közvetítő, ők nem ritkán személyes karizma, illetve kiválasztás alapján váltak azzá. A pap személye innen nem, csupán intézményes keretek között értelmezhető: a papság mint intézmény a közvetítés kedvéért van.[15] A közvetítő papság kezében van egy kész eszköztár (éfód stb.), amivel a próféták nem rendelkeznek ismereteink szerint, ők szavakkal állnak elő. Mégis feltűnő, hogy a legkorábbi szinten (1Sám 9,9) Istent a látónál/prófétánál szokás megkérdezni. Viszont ebben a történetben az Isten embere, Sámuel az áldozóhalmon tartózkodik, vagyis egy olyan helyen, ahol az áldozatbemutatás kedvéért van együtt a közösség egy része. Itt tehát nemhogy a papi szerep, de a papi személy sem válik külön – az Isten embere papi feladatot lát el, de prófétál is. Talán a megkülönböztethetőség ott van, hogy amikor papként tudakozza valaki az Isten akaratát, akkor ezt eszközök, szertartások segítségével teszi, amikor pedig prófétaként, akkor ilyesmi nem kerül elő. Innen nézve a prófétai szerep mindenképpen esetlegesebbnek tűnik. Noha Éli idején „*ritkaság volt az Úr igéje, nem volt gyakran látomás*" (1Sám 3,1), a papság mégis minden jel szerint a legnagyobb kényelemben teszi mindennapi dolgát. A próféta, ha nincs Ige az Úrtól, tehetetlen. A pap megoldja: számára ott van az úrím és a tummím. A papi jóslás tekintetében ezért nincs „hitelességi próba". Ott a felelet közvetlenül és azonnal Istentől jön. A prófétát viszont semmi sem hitelesíti jobban, mintha próféciája, illetve jövendölése beteljesedik, ezért nem csodálkozunk azon, hogy a papságnak számos kritérium szerint kell szabályozni életét (lásd fent), a prófétákkal szemben viszont extra-kötelességrendszert nem támaszt a héber Biblia. Nem véletlenül bocsátja előre a Deuteronómium, hogy „*Ha egy próféta az Úr nevében mond egy igét, de az nem történik meg, nem teljesedik be: azt az igét nem az Úr mondotta, hanem a próféta mondta elbizakodottságában; ne félj tőle!*"

[13] Lev 5,7k; 4,27–35 stb.
[14] DE VAUX: *Ancient Israel: Its Life and Institutions*, 355k.
[15] DE VAUX: *Ancient Israel: Its Life and Institutions*, 357.

(18,22) A kérdés: mikor? Mikor, illetve mennyi időn belül kell, hogy beteljesedjen egy prófécia? Ezékiel próféta elfogadottsága gyakran kérdéses volt, ami azon (is) múlhatott, hogy kérdésesnek tűnt: amit jövendöl, valóra válik-e? „*Emberfia! Miféle szóbeszéd az, amelyet mondogattok Izrael földjéről: Múlnak a napok, és nem teljesül a sok látomás?!*" (Ez 12,22) Mintha az Ezékiel és az őt hallgatók közötti feszültség válna tapinthatóvá ebben a versben! Mikor?! Hasonló eset, amikor Jeremiás összetűzésbe kerül Hananjával, és az utóbbi így beszél: „*Két esztendő múlva visszahozom erre a helyre az Úr házának minden edényét, amelyet elvitt Nebukadneccar, Babilónia királya erről a helyről…*" (Jer 28,3) Ez a mondat nyilván sokkal szebben zengett a füleknek a hosszú fogságot jövendölő jeremiási szavaknál! Hananjá két esztendőről beszél, ami egy belátható idő. Ézsaiás a híres Immánuel-jövendölésben (Ézs 7) ugyanilyen belátható időről beszél: egy gyermek már az anyja méhében van, de még mielőtt jó és rossz között választani tudna, a rettegést keltő két király földje elhagyott lesz. Ezek tekinthetők „zárt" próféciáknak, vagyis: egy–két év, és kiderül, igazat szólt-e a próféta, vagy sem. Mindaz, aminek bekövetkezése nem várható az említett néhány éves időszakon, a belátható időn belül, „nyílt" próféciának számít.[16]

A beteljesedés-elem hangsúlyozása érdekes módon nem pusztán a prófétai könyvek sajátja, hanem a Deuteronómiumhoz kapcsolódó történetírói iskola is előszeretettel utal egy-egy elbeszélésben arra, hogy az adott történet Isten előre kijelentett akarata szerint alakult. Erre több tucat példát hozhatunk,[17] általában igen egyszerű jövendölés–beteljesedés séma szerint, mint például Nátán jövendölése Dávid fiáról a Betsabé-affér után: „*meg kell halnia a fiadnak, aki született neked … a hetedik napon meghalt a gyermek*" (2Sám 12,14.18). Legtöbbször csupán néhány vers választja el egymástól a próféciát és annak beteljesedését, néhány esetben viszont könyveken átívelő eseteket látunk, melyek nem is mindig igazodnak prófétai szerephez: „*Abban az időben mondta ezt az esküt Józsué: Átkozott legyen az Úr előtt, aki hozzáfog, hogy fölépítse ezt a várost, Jerikót! Elsőszülöttjére rakja le az alapját, és legkisebb fiára állítsa föl kapuit!*" (Józs 6,26) – *„Az ő idejében építette újjá Jerikót a bételi Híél. Elsőszülött fián, Abirámon vetette meg annak alapját, és legkisebb fián, Szegúbon állította fel a kapuját, az Úr szava szerint, amelyet megmondott Józsué, Núnfia által.*" (1Kir 16,34) Látható, hogy ez a jövendölés valójában egy átok, Józsué „megesküdött" ([bv), hogy „átkozott" (rwra) legyen, aki felépíti a várost. Más kérdés, hogy itt a

[16] A nyílt–zárt próféciákról Ezékiel könyve esetében lásd HODOSSY-TAKÁCS: *Jövendölés Tíruszról*, 107–112.

[17] ZEVIT: *The Religions of Ancient Israel*, 481–489.

beteljesedés-textus teljesen kontextus-idegen, az Áháb uralkodását felvezető néhány vers és Illés története közé ékelődik. Felmerül a gyanú, hogy ezzel az esettel nem azt akarja-e hangsúlyozni a szerző rögtön Áháb uralkodói formulájának közlése után, hogy lám, ilyen esetek történtek akkoriban! Ha valaki ezt a verset olvassa egy király uralkodása elején, akkor ezután már nem lepődik meg semmin.[18] Hasonlóan nehéz a helyzet az 1Kir 13 fejezetével – ahol közvetlenül az északi törzsek elszakadása után arról olvasunk, hogy „Isten embere" megjövendöli a majdani Jósiás király tetteit (2. vers, beteljesedés: 2Kir 23). Ez a történet nem csak azért érdekes, mert az ígéret után évszázadoknak kell eltelni Jósiás fellépéséig, hanem azért is, mert itt egyetlen fejezeten belül vizsgálhatjuk a nyílt és zárt próféciákat. Az elbeszélésben három csoda és két prófécia szerepel. Csodát hirdetett az Isten embere (oltár kettéhasadása), ami bekövetkezett, majd megtörtént a második csoda is, a király nem tudta visszahúzni a próféta elfogását parancsoló kinyújtott kezét. A Jósiásról szóló ígérethez kapcsolódik egy másik prófécia, ami magáról a prófétáról szól: más úton kell visszatérnie házába, és egész úton nem ehet és nem ihat. Ezt a tilalmat a próféta maga mondja el, mégpedig kétszer is (9, 17. vers), mégis áthágja, miután egy idős próféta angyali látomásra hivatkozva invitálja asztalához (17. vers). Ekkor következik be a harmadik csoda: a prófétát megöli egy oroszlán, de testét nem szaggatja szét (28. vers). Mindez azért érdekes, mert tökéletesen bemutatja nekünk a beteljesedés legfontosabb elemét. A próféta ugyan névtelen, de próféciáit csodák kísérik, ami meg kell, hogy győzze a kétkedőket. Jósiás megjövendölése pedig nyílt prófécia, de beteljesedése nem lehet kérdés, hisz a történetben szereplő többi jövendölés mind-mind beteljesedett. Az utolsó pont pedig csupán ennyi: magának Jósiás királynak nem is lehetett volna tetteihez különb legitimációt keresni, mint azt, hogy személyéről és szándékáról évszázados próféciák szólnak.

Felhasznált irodalom

BIENKOWSKI, P. – MILLARD, A. (ed.): *Dictionary of the Ancient Near East*, London, 2000.

BROWN, F. – DRIVER, S. R. – BRIGGS, C. A. (ed.): *Hebrew and English Lexicon of the Old Testament*, Oxford, 1951.

[18] Most nem számolunk be a probléma többi részéről, Jerikó elfoglalásának és az egész honfoglalás-hagyománynak további elemeiről, csupán megemlítjük, hogy a honfoglalás idején (Kr. e. 13. század vége) Jerikó városa nem létezett. Magyar nyelven a honfoglalásról és Jerikó „bevételéről" lásd HODOSSY-TAKÁCS: *Izrael letelepedése és Józsué honfoglalás-tradíciójának teológiai értelmezése*, 2002.

CASTELOT, J. J. – CODY, A.: *Religious Institutions of Israel*, in: R. E. Brown (et al., ed.), The New Jerome Biblical Commentary, Prentice Hall, 1990, 1253–1283.

CLIFFORD, R. J. – MURPHY, R. E.: *Genesis*, in: R. E. Brown (et al., ed.), The New Jerome Biblical Commentary, Prentice Hall, 1990, 8–43.

HODOSSY-TAKÁCS E.: *„… Az Úr vezette egymaga …" – Izrael letelepedése és Józsué honfoglalás-tradíciójának teológiai értelmezése* (Dissertationes Theologicae 5), Debrecen, 2002.

HODOSSY-TAKÁCS E.: *„Légy atyám és papom" – Míká, az ifjú lévita és Dán törzsének vándorlása (Bír 17–18)*, in: Kustár Z. (szerk.), Orando et laborando. A Debreceni Református Hittudományi Egyetem 2004/2005. évi értesítője. 467. tanév, Debrecen, 2005, 135–145.

HODOSSY-TAKÁCS E.: *Jövendölés Túruszról: Ezékiel, mint hamis próféta?!*, in: Dienes D. – Szabadi I. (szerk.), Doctrina et Pietas. Tanulmányok a 70 éves Barcza József tiszteletére, Debrecen / Sárospatak, 2002, 107–112.

HODOSSY-TAKÁCS E.: *Palesztina móábi szemmel. Kísérlet a Mesa-felirat fordítására és értelmezésére*, in: Győri I. (szerk.), Hit és Tudomány. Tanulmányok dr. Lenkeyné dr. Semsey Klára professzor asszony ötvenévi teológiai tanári és kutatói munkája jubileumára, Debrecen / Sárospatak, 2005, 124–134.

HOLLADAY, W. L.: *A Concise Hebrew and Aramaic Lexicon of the Old Testament*, Leiden, 1971.

HUFFMON, H. B.: Szócikk „*Prophecy*", in: D. N. Freedman, (ed.), Anchor Bible Dictionary, Vol. V, Doubleday, 1992, 477–482.

KOMORÓCZY G.: *Fénylő ölednek édes örömében. A sumer irodalom kistükre*, Budapest, 1983.

KŐSZEGHY M.: *Dávid* (Kréné 1), Budapest, 2001,

VAUX, R. DE: *Ancient Israel: Its Life and Institutions*, London, 1961.

ZEVIT, Z.: *The Religions of Ancient Israel. A Synthesis of Parallictic Approaches*, New York, 2001.

Petró László

A NÉGY ÉLŐLÉNY ÉS A hwhy-dwbk MEGJELENÉSE AZ EZÉKIEL 1–3 LEÍRÁSÁBAN

I. A négy élőlény

I/1. Az élőlények szerepe a látomásban

Ezékiel prófétai elhívását a Kebár csatorna mellett kapta. Különös és misztikus látomásban jelent meg a trón és vele együtt az Úr dicsősége. Ennek leírását a könyv első fejezetében (Ez 1,1–28) olvashatjuk.

Mondhatjuk, hogy szokványos ez az elhívás, hiszen nagyon hasonlít például Ézsaiás elhívásához. A látomás azonban Ezékielt annyira megdöbbenti, hogy arról nehezen beszél. Megdöbbentő annak leírása, ahogyan Ezékiel megtapasztalta az Úr dicsőségét. Alátámasztja ezt az a zűrzavar, amelyet a látomás leírásából érezhetünk.[1] A látomás egyfajta hallucináció, azonban tudni kell azt az ószövetségi tényt is, hogy a látomás nem mentes minden valóságérzettől. Noha a próféta szinte önkívületi állapotban van, látomását mégsem lehet teljesen elszakítani az érzékeléstől.[2]

Az Ószövetség látomásaiból tudjuk, hogy azok mindig az Isten színe előtt leboruló ember érzékelései.[3] Ilyenformán a látomásnak mint kinyilatkoztatásnak igen nagy jelentősége volt. Ezért Ezékiel látomását joggal nevezhetjük a hagyományt megtestesítő látomásnak és elhívás-történetnek.[4]

Ezékiel látomásának egyik érdekes momentuma annak a négy élőlénynek a leírása, amelyek a trón körül forognak. A négy élőlény leírása valójában csak próbálkozásnak tűnik. Lehetetlen visszaadni látványukat.[5] Jelzi ezt az is, hogy sok kísérlet történt a látomás megfestésére, amelyekből számos ránk is maradt, de ezeknek nagy része egymástól eltérő ábrázolás.[6] Az élőlények ember alakúak és

---

[1] BLENKINSOPP, *Ezekiel*, 15.

[2] Boadt olyannyira komolyan gondolta ezt, hogy szerinte a negyedik versben szereplő !wpc szó arra utal, hogy északi szél támadt. Mivel a látomás Babilóniában történt, így könnyen elképzelhető, hogy egy nyári vihart élt át a próféta, amely villámlásokkal volt teli. Azért is érdemes erre a feltevésre figyelni, mert „észak" mindig az Isten lakhelyét jelentette. Ha arról volt szó, hogy északi szél fújt, akkor mindenki tisztában volt vele: ami onnan jön, ami ezután következik, az az Úrtól van, nem pedig emberektől. Nem-csak a kora-izraeli, hanem a kánaánita kultúra is tud arról, hogy a viharos északi szél az istenség megjelenését jelzi. (Lásd BOADT, *Ezekiel jövendölése*, 480.)

[3] HAAG, *Látomás*, 1101.

[4] VON RAD, *Az Ószövetség teológiája II*, 193.

[5] BLENKINSOPP, *Ezekiel*, 15.

[6] BLENKINSOPP, *Ezekiel*, 19.

mindegyiknek négy szárnya van. Szárnyaikat úgy tartják, hogy azzal mintegy falat alkotnak és körülzárják, védelmezik a középen lévőt.[7] Lábuk bikaláb, s mindegyiknek négy arca van. Az élőlények mozgását a lélek irányítja. Maguktól az élőlények nem mennek sehová, mert ahová a lélek akarja, oda mennek (lásd Ez 1,12).

A látomás további része is rendkívül érdekes, hiszen megjelennek a trónhordozó kerekek (1,15). Ezek mozgása pedig a trónhordozókétól, azaz az élőlényektől függ. Ez azt jelenti, hogy a trón kerekeit, amelyen az Isten dicsősége megjelent, az élőlények lelke (itt: xwr) irányítja. Az élőlények a trónon ülőt nem tudják irányítani, nem tudják a hwhy-dwbk természetét meghatározni, csupán annak mozgását tudják befolyásolni azzal a lélekkel, amely őket is irányítja. A lélek irányítja az élőlények mozgását, az élőlények mozgása pedig az Úr dicsőségének mozgását. Így az élőlényeken múlik, hová jut el a trónon ülő. Ezért teológiailag is nagy hangsúly esik az élőlények jellegére, tulajdonságaira. Az élőlények igazi jellege és titka megjelenésükben van. Ennek legkézzelfoghatóbb része az arc szerepe, hiszen emiatt tudnak minden irányba mozogni és tudják a trónt is minden irányba mozgatni.

Az élőlények mozgása meghatározó: ez határozza meg mind az Úr mozgását, mind pedig Ezékiel mozgását. Ezek az élőlények hozzátartoznak Isten királyi székéhez. Mindenben a lélekre figyelnek, s Isten rajtuk jár fel és alá. Ez pedig azt jelenti, hogy ezek az élőlények *nem szabadok*. Feladatuk az, hogy felmutassák az Úr dicsőségét.[8]

I/2. Az arcok jelentősége

Ezékiel látomásában tehát négy élőlény áll előttünk.[9] Az élőlényeknek egyenként is négy arcuk van: ember, oroszlán, bika, sas. Az eredeti változatban a teremtményeknek még emberi alakjuk lehetett, és arcuk valahogyan mind a négy irányból látható volt. A későbbiekben azonban azok, akik tovább hagyományozták az anyagot, a kapott leírást kitöltötték saját elképzeléseikkel. Így e rejtélyes élőlények a leírás mai formájában négy különleges arccal rendelkeznek.[10]

Ezeknek az arcoknak komoly teológiai jelentőségük van. Nemcsak Izrael népe, hanem a környező népek vallási szimbólumai között is felbukkannak. Nem kell ebből azt a következtetést levonni, hogy precíz teológiai meghatározásukkal megvilágosodik a látomás. Azonban komoly teológiai és vallástörténeti jelentőséget hordoznak, s így meg kell vizsgálni azokat ahhoz, hogy a látomás megértéséhez közelebb jussunk.

[7] BRUNNER, *Ezekiel*, 6.
[8] BRUNNER, *Ezekiel*, 9.
[9] BLENKINSOPP, *Ezekiel*, 21.
[10] BLENKINSOPP, *Ezekiel*, 21.

Az ember kapcsán nem hosszas antropológiai jellemzésre van szükség, az állatoknál sem részletes vallástörténeti elemzésre, hanem olyan rövid és tömör utalásokra, amelyek, akár egy-egy gondolattal is, de megvilágítják az élőlények szerepét.

Ember

Az ember úgy jelenik meg ebben a látomásban, mint aki az értelmet hordozza. Isten az embert uralkodóvá tette a földön. Így minden teremtmény fölé emelkedik (Gen 1,28–30; Zsolt 8,6k).[11] Az embert itt is mint Isten teremtményét kell látni. Olyan teremtményt, amelynek értelme felülmúlja a többi teremtmény értelmét. Ezért az ember képes a megszólításra válaszolni.

Néhány rabbi magyarázata szerint ebben a szakaszban az emberi arc az emelkedettséget fejezi ki.[12] Egy olyan emelkedettséget, mely az értelemből fakad. Az ember az, aki körülményeit meg tudja határozni és élni tud azok között.[13]

Oroszlán

Az egyik legismertebb állatszimbólum a Bibliában. Izraelben gyakran kellett számolni oroszlánok támadásával, különösen is a Jordán völgyében. Az oroszlán hatalmas erejével pillanatok alatt végez zsákmányával. Az embert is megtámadja (Bír 14,5; 1Kir 13,24). Félelmet keltő a megjelenése. Hatalmas erővel bír, rettegésben tartja az állatokat és az embert is, ugyanakkor az anyaoroszlán különös gonddal neveli kölykeit. Ezért az oroszlán valóban király és uralkodó az állatok között.[14] Az erő és a méltóság jelképezője. Ordítása kifejező, hiszen ezzel indul el zsákmányt szerezni. Ezt gyakran Isten mennydörgő szavával azonosították (2Kir 14,25; Jer 5,6).[15]

Mégis, ami miatt a négy élőlény között szerepel, az a királyi méltósága lehet. A felséges királyt, az uralkodót oroszlánnal jelképezték. Olyannyira jelentette a királyi méltóságot, hogy a trónt gyakran díszítették oroszlánnal (1Kir 10,18kk).[16] Az Ószövetségben ugyanebből az okból Júdát nevezik oroszlánnak (Gen 49,9).

---

[11] COOKE, *The Book of Ezekiel*, 14.

[12] COOKE, *The Book of Ezekiel*, 14.

[13] Az Ez 1,10-ben az ~da szó jelöli az embert. Az ~da szót viszonylag ritkán használja az Ószövetség, ha az egyes emberre utal; a szó általában kollektív értelemben az emberiségre vonatkozik. (Lásd BOLYKI, *Ember*, 371.)

[14] COOKE, *The Book of Ezekiel*, 14.

[15] HOWIE, *Ezekiel*, 204. Lásd még: NAGY, *Állatok*, 60; HAAG, *Oroszlán*, 1352.

[16] COOKE, *The Book of Ezekiel*, 14.

Bika

A bika az ószövetségi törvények szerint hasított körme miatt tiszta állatnak számított (Deut 14,42). Áldozati állatként is gyakran szerepel (Lev 1,3; 3,1).

A Bibliában, akár az egész ókori Keleten, a bika szinte mindig az erőt és a hatalmat jelképezi. A bika ábrázolása gyakori volt a környező népek vallásaiban is.[17] Nem tartozott a vadon élő állatok közé, viszont uralkodó volt az otthon is tartható állatok között.[18] Hatalmas, nagy erejével emelkedett erre a rangra. Teherbírása páratlan, ereje tekintélyt parancsoló. Ha a bikáról van szó, akkor elsősorban arra a hatalmas erőre kell gondolni, amely miatt kimagaslik az állatok közül. A bika mindezen túl azonban a szolgaságot, az engedelmes szolgálatot és a kemény munkabírást is jelképezheti.[19]

Sas

A Lev 11,13 szerint a sast a tisztátalan állatok közé kell sorolni.[20] A sas is tekintélyt parancsoló állat.[21] Palesztinában ez a legnagyobb testű madár. Hirtelen csap le áldozataira, ezért általában a gyorsasággal szokás jellemezni (Deut 28,49; Jer 12,14). Uralkodónak számít a madarak között ereje, gyorsasága, látása miatt. A próféták is előszeretettel használják ezt a képet (Jer 4,13; Ez 17,3; Hab 1,8). Gyakran Istent hasonlítják hozzá, ugyanis Isten úgy védi a népét, mint ahogyan a sas óvja fiókáit (Ex 19,4; Deut 32,11).[22] A megújulás, az újult erőre kapás jelképe is lehet. A megfáradtak erejét Isten megújítja, azok pedig szárnyra kelnek, mint a sasok (Ézs 40,31). A környező népek istenei között is megtaláljuk a sast. Legnagyobb jelentősége az akkád istenek között van. Erejét, ragadozó természetét gyakran a legfőbb istenséggel kapcsolták össze.[23]

I/3. Az evangélistákkal való azonosítás

A keresztyén írók a négy arcot a négy evangélistával azonosították. Mind a négyen Krisztus emberségéről, szenvedéséről, feltámadásáról és

---

[17] HOWIE, *Ezekiel*, 206.

[18] COOKE, *The Book of Ezekiel*, 14.

[19] A bikát az Ez 1,10-ben a rwX szó jelöli. Nem ez a bika általános elnevezése. Még a rp is használatos, de ez inkább a fiatal bikát jelenti. A kérdéshez lásd HOWIE, *Ezekiel*, 206.

[20] HOWIE, *Ezekiel*, 207.

[21] A sas jelölésére az Ez 1,10 héber szövegében a rXn szó szerepel. A héber nem tesz különbséget a sas és a saskeselyű között, mindkettőt ezzel a szóval fejezi ki. De természetesen a sas nem a dögre vadászik, hanem ragadozó madár lévén emlősökre, kisebb testű madarakra. Itt a rXn kétségtelenül sas értelemben szerepel, hiszen a tekintélyt próbálja a látomás érzékeltetni. (Lásd HOWIE, *Ezekiel*, 208.)

[22] COOKE, *The Book of Ezekiel*, 14.

[23] Lásd NAGY, *Állatok*, 63; HAAG, *Sas*, 1565.

istenségéről írtak, de mind a négyen némileg másképpen – azaz művük a négyarcú élőlényekhez hasonlóan ugyanannak a valóságnak egy-egy eltérő arcát jeleníti meg.[24]

A konkrét azonosítás és a magyarázatok azonban meglehetősen sokfélék, nehéz közöttük egységet találni. A legelterjedtebb és az egyik legelfogadottabb magyarázat a következő: A Mt 1,1 miatt („*Jézus Krisztusnak, a Dávid fiának, az Ábrahám fiának nemzetségkönyve*") Máté az ember, aki Krisztus emberségéről ír a legtöbbet. A Mk 1,3 miatt („*kiáltó hangja szól a pusztában: Készítsétek az Úr útját, tegyétek egyenessé ösvényeit"*) Márk az oroszlán, mivel evangéliuma elején Jánbos a pusztában „oroszlánordítással" jelzi, hogy készítsék az Úr útját, illetve Márk az, aki később Júda oroszlánjáról is beszél. A Lk 2,16 miatt („*Elmentek tehát sietve, és megtalálták Máriát, Józsefet, és a jászolban fekvő kisgyermeket"*) Lukács a bika, akinek az istállóban, állatok között született Krisztus képe a fontos. A Jn 1,1 miatt („*Kezdetben volt az Ige, és az Ige Istennél volt, és Isten volt az Ige*") János a sas, mert vizsgálódásai közepette a hit és látás viszonyát emeli ki.[25]

Úgy tűnik, Iréneusz volt az első, aki az Ezékiel könyvében található négy élőlényt és a négy evangélistát azonosította egymással. Ő azonban az embert Mátéval, az oroszlánt Jánossal, a bikát Lukáccsal, a sast pedig Márkkal azonosította. Azért lehetett nála Máté az ember, mert ő céltudatosan a zsidó népnek írt, és azt akarta, hogy az evangélium hozzájuk is elérjen. Lukács sok olyan dolgot leír a gyermek Jézusról, amelyet más nem. Kiemelkedő ezek között a szolgaságot kereső Jézus. Ez a bika ismertetője. Márk evangéliuma a leginkább prófétai jellegű. Ez a jelleg mutat rá arra, hogyan értelmezi az evangélium szellemében a prófétaságot Márk. Ezért rendeli hozzá Iréneusz a sast. Jánost pedig a legméltóságteljesebbnek tekintette, aki eltérően szemlélte az Atyát a Krisztus dicsőségében. „Kezdetben volt az Ige, és az Ige Istennél volt, és Isten volt az Ige." Ezért lett nála János az oroszlán.[26]

Az élőlények és az evangélisták kapcsolatának vizsgálásakor előtérbe kerül a Szentírás, Isten szava, kijelentett és leírt Igéje.[27] Az Írás megőrzi az eseményeket. Így tekintettek az egyházatyák is az evangélistákra, akik megőrizték a Jézusról szóló történeteket. Így maradhattak fenn Jézus tettei, beszédei, példázatai. Ahogyan a négy élőlény felmutatta és hordozta az Isten dicsőségét, az Írás, ezen belül pedig a négy evangélium ugyanúgy tartja meg Krisztus tetteit, tehát hordozza az Ő dicsőségét. Az egyházatyák azzal, hogy azonosították az

[24] COOKE, *The Book of Ezekiel*, 14.
[25] COOKE, *The Book of Ezekiel*, 14.
[26] IRÉNEUSZ: *Adversus Haeresis*, Elérhető: http://catholic-resources.org/Art/Evangelists
[27] TÓTH, *Biblia*, 184.

evangélistákat az élőlényekkel, a Szentírást vették védelmükbe.[28] Hiszen ebben az azonosításban kifejeződésre jut az a gondolat, miszerint az evangéliumok különböző arcai, különböző vonásai olyan egészet alkothatnak, amely fel tudja és fel is mutatja az isteni dicsőséget. Az Írás, amely Istentől ihletett (2Tim 3,16), megőrzi a Krisztus-eseményt, de egyúttal meg is mutatja, hogy mekkora a dicsősége a trónon ülőnek. Erről tesz bizonyságot az a 9. századi ábrázolás, amely az aacheni apátságban található.[29] Ezen a négy evangélista az evangéliumot veti papírra, mellettük pedig már megjelennek a megfelelő élőlények képei. Ugyanebben az apátságban egy oltárrészlet is fennmaradt, a 11. század elejéről.[30] Itt már csak a négy élőlény képe szerepel, mint akik körülfogják Krisztust, aki középen egy trónon ül. Az élőlények ebben az ábrázolásban is a dicsőség hordozói – Krisztus dicsőségéé. Eszerint az interpretáció szerint tehát az evangéliumok, tágabb értelemben pedig a Szentírás az, amely az ezékieli négyarcú élőlények szerepét átvéve Isten dicsőségét, azaz a Krisztusról szóló bizonyságtételt hordozzák.

Azon túl, hogy e magyarázatok rendkívül izgalmasak, még egy jelentőséggel bír az élőlények és az evangélisták kapcsolata. Az evangélisták a Krisztus-esemény egy-egy oldalát emelik ki, mert ezek fontosak számukra. Ezek a tulajdonságok az írókat jellemzik. Az élőlények Ezékielnél Isten dicsőségét mutatják fel. Azért lehet az összehasonlítás valóságos, mert az evangélisták is felmutatják Krisztus dicsőségét. Ilyenformán lehetséges párhuzamot vonni az élőlények arca és az evangélisták arca között. Ez azt is jelenti, hogy az evangéliumokat azonos rangúnak kell tartanunk. Hiszen egy-egy élőlénynek négy arca volt. Így csak egyszerre lehet bizonyságot tenni az oroszlán méltóságával, a bika erejével és szolgálatával. Teológiailag az élőlények evangélistákkal való azonosítása nem jelent egyebet, mint hogy az embernek kell felmutatnia a dicsőséget. Mint ahogyan Ezékielnek el kellett beszélnie azt, amit nem lehetett,[31] úgy kell az embernek elbeszélnie a lehetetlent: Krisztus dicsőségét. Az élőlények evangélistákkal való azonosítása választ ad a kérdésre: az embernek meg kell próbálnia hordozni a trónt. Ahogyan a négy élőlény vezette azt a kocsit, amin a hwhy-dwbk utazott, ahogyan az evangélisták a „teljes írás Istentől ihletett” meggyőződésével leírták, amit láttak és hallottak, úgy kell az embernek továbbra is felmutatnia ezt a dicsőséget. Ebben pedig meg kell mutatni ezt a bizonyos négy arcot.

[28] BIRNSTEIN, *A kereszténység krónikája*, 30.
[29] Lásd BIRNSTEIN, *A kereszténység krónikája*, 30.
[30] BIRNSTEIN, *A kereszténység krónikája*, 38.
[31] BLENKINSOPP, *Ezekiel*, 15.

I/4. Babiloni istenek?

Bizonyos, hogy az élőlények arcai a környező vallásokban jelentős szerepet kaptak. Ábrázolásuk gyakori, nagy jelentőséget tulajdonítottak nekik. Még a felsőbb istenségben is megtalálhatjuk őket. Brunner azonban felvet egy rendkívül érdekes kérdést. Ő arra mutat rá, hogy a négy élőlény mögött babiloni asztrológiai képekről van valójában szó.[32] Érdemes tehát egy kicsit figyelni erre a babiloni asztrális vallásra.

Ebben négy állatkör található. Legnagyobb jelentőségük abban rejlik, hogy az évszakokat hivatottak bevezetni. A bika a tavaszt, az oroszlán a nyarat, a skorpió az őszt, a vízöntő a telet. A tavasznál és a nyárnál nem szükséges megjegyzést tenni. A skorpiót gyakran skorpióembernek ábrázolták, így azt tekinthetjük ezek alapján az embernek. A vízöntő közelében pedig sas áll.[33] Ezt le lehet vezetni, bár némileg erőltetettnek tűnik. Ami azonban ebből a magyarázatból megérthető, amit Brunner is hangsúlyoz, az a mindenütt jelenvalóság.[34] Az élőlényeknek minden irányba volt arcuk, így mindent láttak. A lélek, a רוח vezérelte őket, így bárhová elértek, és minden irányba mozoghattak. Ennek a magyarázatnak pedig nem szabad attól sem kevesebbet, sem többet jelentenie, mint hogy nincs időbeli korlát. Ugyanis az egész esztendőt átölelik a lények – ezen magyarázat szerint. Így a dicsőség, a trónon ülő felmutatása folyamatos lehet. Olyannyira, mint az évszakok felmutatása: örök körforgást eredményez. S ha az előző fejezetben megállapítottuk, hogy szükséges mind a négy arc, szükséges mind a négy tulajdonság a feladat elvégzéséhez, akkor ezt itt meg kell erősíteni: az évszakok is akkor alkotnak kerek esztendőt, ha mindegyik megkapta a szerepét. Ha egy évszak kimarad, azt a természet megérzi, körforgását rögtön megzavarja. Ha a tavaszi eső elmarad, akkor a nyári szárazság mindent megemészt. Ha valamely tulajdonság, ha valamely élőlény kimarad, akkor nem sikerül maradéktalanul felmutatni Jahve dicsőségét. Ez nem azt vonja magával, hogy az isteni dicsőség fénye elhomályosul, hanem sokkal inkább a mulasztásra mutat rá. Az élőlények, ha arcuk hiányos, nem teljesíthetik maradéktalanul feladatukat.

I/5. Jahve dicsőségének hordozói

Eddig beszéltünk a mennyei lények négyféle arcáról, most vizsgáljuk meg magukat a lényeket! Amint láttuk, az eredeti változatban a teremtményeknek emberi alakjuk volt, és arcuk valahogyan mind a négy irányból látható volt.[35] A legnagyobb kérdés e tekintetben az, hogy ezek

[32] BRUNNER, *Ezekiel*, 8.
[33] KOCSIS, *János jelenéseinek magyarázata*, 379.
[34] BRUNNER, *Ezekiel*, 8.
[35] BLENKINSOPP, *Ezekiel*, 21.

az élőlények kerúbok voltak-e, vagy nem. Érdekes, hogy a 10. fejezetben megjelenő négy élőlényt már kerúbnak nevezi Ezékiel, és hivatkozik is arra, hogy ezt az élőlényt látta a Kebár csatorna mellett, itt azonban, az első fejezetben ezt a szót nem használja. A leírás alapján e rejtélyes élőlényekről összesen annyit tudunk, hogy a trón birtokosa előtt tisztelettel adóztak.

Luther szerint e négy lény egészen egyszerűen négy állat volt. Brunner szerint sajátságos, fajtakevert élőlényekről kell beszélni.[36] A magyarázók nagy része azonban kerúbokként beszél a négy élőlényről,[37] kisebb részük pedig azt állítja, hogy éppen az emberi alak miatt nem lehetnek kerúbok. Sajnos a kerúb-ábrázolások ebben a kérdésben nem sietnek segítségünkre, mert meglehetősen bizonytalan a tudomány a kerúbok külsejét illetően.[38]

A jelenlegi kontextust vizsgálva talán nem az a lényeges kérdés, hogy kerúbokról van-e itt szó. Ami itt teológiailag a legfontosabb és leghangsúlyosabb, az a mobilitás kérdése. A látomás e részlete ugyanis azt hivatott megmagyarázni, hogy hogyan jelenhet meg az otthon, a jeruzsálemi templomban lévő Jahve most a babiloni diaszpórában.[39] A legfontosabb teológiai feladat az, hogy a legyőzöttnek hitt Jahve megjelent dicsőségével, s ezt a dicsőséget fel kell mutatni. A látomásban ez a feladat lehet, hogy a kerúbokra hárul, azonban az is lehet, hogy más élőlényekre. Azonban éppen az evangélistákkal való azonosítás az, ami újat hozott ennek teológiai megítélésében. A látomásban mennyei lényekről van szó, amikor azonban ezt applikálni kell, amikor ezt a gyakorlatban meg kell érteni, akkor igenis az Írásnak, de egyben nekünk, embereknek is az a feladatunk, hogy felmutassuk ezt a dicsőséget.

Teológiailag el kell vetni azt a kínálkozó javaslatot, hogy a kerúb, vagy az élőlény helyett használjunk embert[40] – abban az értelemben, ahogyan Kálvin megfogalmazta: az élőlények Isten kezei.[41] Az ember

[36] BRUNNER, *Ezekiel*, 6.

[37] BLENKINSOPP, *Ezekiel*, 21. Egy rabbinikus hagyomány szerint Isten az ökröt kerúbbá változtatta, mert így nem emlékeztet az aranyborjú hitehagyására. (bHag 13b) A Bibliában a kerúbok ábrázolása ritka. A reneszánsz és barokk festményeken is csak angyalokat találhatunk. A héber bwrk az akkád *karibu*-val rokon, amely a hibrid alakú és masszív arányokkal rendelkező gondviselő istenségek egyikére utal, melyeket a mezopotámiai templomok bejáratánál helyeztek el. A korai izraelita költészetben a kerúbokat Jahvéhoz társítják, akik kocsiját vezetik az égen át (Zsolt 18,10; 68,4.17–18). Továbbá kapcsolatba hozhatók a ládával, amely a mozgatható trón megjelenítője, hordozója a „kerúbokon ülő Seregek Urának" (1Sám 4,4), lásd CZANIK, *Kerúb*, 33.

[38] CZANIK, *Kerúb*, 33.

[39] BLENKINSOPP, *Ezekiel*, 22.

[40] A kerúbbal való azonosítás a héber szöveg alapján sem engedhető meg, hiszen az Ez 1,5-ben a hyx szót találjuk, amit csak „élőlénynek" lehet fordítanunk.

[41] BRUNNER, *Ezekiel*, 9.

nem a kerúb helyére vágyik. Az ember arra vágyik, hogy ő is hordozhassa Jahve dicsőségét. Ezt pedig csak úgy lehet, ha felmutatja a világban. Csak úgy lehet, ha megvan hozzá az emberi értelem és bölcsesség. Csak úgy lehet, ha megvan az oroszlán ereje, uralkodása, méltósága és ha szükséges, az üvöltése. Csak úgy lehet, ha megvan a bika ereje, teherbírása, szolgálata. Csak úgy lehet, ha megvan a sas gyorsasága, látása és szárnyalása. A szakasz legfontosabb teológiai jelentősége abban áll, hogy Jahve megjelent, s az Ő trónusát hordozni kell. Az az Úr, aki megjelent Babilóniában, azóta is megjelenik, s az Ő trónusát hordozni kell.

II. Az ÚR dicsősége – hwhy-dwbk

II/1. A dicsőség isteni megjelenése

A bibliai héberben Isten dicsőségét a dwbk szó jelöli. A korai Izraelben Isten dicsősége a szövetség ládájával függött össze. Ez kísérte az izraelitákat útjukon a sivatagon keresztül (Num 10,33), és ezt vitték a csatába is magukkal (Józs 6,6). A törzsi szentélyben volt elhelyezve Silóban (1Sám 3,3) a láthatatlan Isten, a Seregek Ura jelenlétének kifelé mutatott garanciájaként. Miután a filiszteusok elrabolták, a szentély főpapjának, Élinek menye fiút szült, akinek ezt a nevet adta: Íkábód, azaz „Oda a dicsőség!" és ez így magyarázható: „A dicsőség eltávozott Izráeltől a fogságba, mert az Úr ládáját elvitték." (1Sám 4,21k)[42]

Mégis azt lehet mondani, hogy az Ószövetség alapélménye Isten dicsőségének megjelenésével kapcsolatban az Ex 19,16–20-ban található. Isten dicsősége természeti jelekben jelenik meg.[43] Az Ex 33,18 az első példa az isteni dwbk emberi formában történő leírására. Mózes nem láthatja meg a hatalmas dicsőséget, azt azonban Jahve megengedi neki, hogy hátulról megpillantsa. Ezékiel látomásával kapcsolatban azonban már egy komolyabb teológiai problémával állunk szemben. Nevezetesen azzal, hogy Isten dicsőségének az ilyenfajta újraértelmezése, amely szerint emberi alakban jelenik meg, lehetőséget próbál teremteni arra, hogy a jelenvalót egyesítse a transzcendenssel, az emberit az istenivel. A probléma, amelyet meg kell oldani, a következő: Ha az Istent valaki meglátja, az meghal. Akkor tehát a transzcendens Isten hogyan jelenhet meg választottjának, és hogyan ismerhető meg jelenvalóként? Akit nem lehet látni, mert látványa halált okoz, az hogyan mutathatja meg magát? Itt az isteni jelenlét lehetőségét kell megoldani.[44] Érdekes mindkettőjük

[42] BLENKINSOPP, *Ezekiel*, 18.
[43] BOLYKI, *Dicsőítés*, 282.
[44] BLENKINSOPP, *Ezekiel*, 19.

reakcióját megvizsgálni a dicsőség láttán: Mózes eltakarta arcát, Ezékiel pedig földre borult. Megláttak azt, ami láthatatlan, s el is mondták azt, ami elmondhatatlan. Ebből is érzékelhető Isten dicsőségének hatalmas volta.

II/2. Isten dicsőségének jellege, természete

Ha a dwbk jellegét, természetét próbáljuk meghatározni, akkor elsősorban arról kell beszélni, hogy az minden nemzet fölött áll, minden nemzet számára egyszer nyilvánvalóvá lesz (vö. pl. Ézs 40,5; 66,18). Azonban még Izraelben sem tudta ezt mindenki.[45] Hordozói voltak ennek a dicsőségnek. Ezékielnél a négy élőlény töltötte be ezt a szerepet.

A dwbk héber főnév mögött egy ige áll, méghozzá a dbk ige. Ennek ebben az esetben azért van nagy jelentősége, mert az ige jelentése „nehéznek, súlyosnak, tekintélyesnek lenni". Így a dicsőség természete is némiképpen más megvilágításba kerül. Így ami dicsőséges, az valószínűleg súlyos, terhes. Az igének a „tekintélyesnek lenni" fordítása rendkívül jól érzékelteti a szó jelentését, hiszen aki dicsőséges, annak nagy a tekintélye.[46] A dicsőség tekintélyt, tiszteletet ébreszt. Nehéz ettől kézzelfoghatóbb magyarázatot találni rá. A nagyság adja meg a dicsőséget. S az, hogy Jahvénak olyan dicsősége volt, hogy világossággal ragyogott körül mindent (Ez 1,27kk), azt jelzi, Jahve hatalmas ereje nem fogyott el. A dwbk mércéje lehetett ezáltal az erőnek is. Hiszen akinek tekintélye, befolyása van, annak ereje és hatalma is van.

A dwbk természetének egyik újabb vonása rajzolódik ki Ezékiel látomásában: Nincs a templomhoz, nincs Jeruzsálemhez kötve. Ez volt az egyik legnagyobb kinyilatkoztatás Ezékiel próféta üzenetében.[47] Az Ex 40,34–38 szerint Isten dicsősége leszállt felhő formájában a szent sátorra, betöltötte azt, majd az 1Kir 8,10k és a 2Krón 7,1–3 szerint ugyanez történt a sátor utódjával, a templommal is felszentelése során. Ezért vélekedtek úgy, hogy Isten dicsősége Jeruzsálemben lakik. Ezékiel azonban meglátja ezt a dicsőséget az ellenség földjén, a fogságban. Érdemes azt is megemlíteni, hogy az Ez 11,23 szerint a városból felszállt az Isten dicsősége és kelet felé ment. Azaz Jeruzsálem városától szállt fel, és elindult kelet felé. Babilónia pedig keletre esik Izraeltől. Így tehát a dicsőség értelmezésének fontos mozzanata az, hogy leszögezzük: nincs Jeruzsálemhez kötve, megjelent a fogságban is. Ez volt igazán a reménység a nép számára, hiszen ha elhagyta Isten dicsősége a

[45] VON RAD, *Az Ószövetség teológiája II*, 209.
[46] EICHRODT, *Ezekiel*, 59.
[47] BLENKINSOPP, *Ezekiel*, 22.

jeruzsálemi templomot, akkor innen már egyenes az út oda, hogy minden nép meglássa Izrael Istenének a dicsőségét.

II/3. Isten dicsőségének megjelenése Ezékiel látomásában

A látomás a trónhoz érkezik el az Ez 1,26–28-ban. A legtöbb ember, aki vallásos környezetben nevelkedett – vagy éppen azért, mert nem –, azt kérdezheti magától élete bizonyos pontjain: Hogyan néz ki Isten? Milyen lenne látni Istent? Ezzel kapcsolatban nincsenek elképzeléseink. A próféta is a körülírást választja.[48] Ismét előtérbe kerül a felmerült probléma: a jelenvaló egyesítése a transzcendenssel. Ezt kell Ezékielnek is megoldani.

A dicsőség kísérő jelenségei

Az Ez 1,27 szerint az emberi alakban megjelenő isteni dicsőség ezüstösen csillogott. Fénye, ragyogása az ezüsthöz hasonlított. Ez egy ún. képvakító fény lehetett, amelyhez a szem csak fokozatosan szokik hozzá. Egy olyan alakja van előttünk, melynek visszatükrözése az arany és ezüst csillogásának keveréke lehetett.[49] Az ezüst megjelenése a látomásban rendkívül jól érzékelteti ennek a dicsőségnek a nagyságát. Hiszen az ezüst ritka kincs volt, fehéres fénylő színe és ritkasága miatt. Ez jól példázza azt, hogy különleges, emberi ésszel felfoghatatlan és elbeszélhetetlen eseménynek lehetett tanúja Ezékiel. Mert az jelent meg neki, akinek dicsősége ezüstösen csillogott, azaz ritka és páratlan volt. Az ezüstös csillogás szemet vakító fényességet jelentett, kifejezve az ott látható alak nagyságát.

A 27. vers második felében találhatunk arról leírást, hogy az emberi alakot derekától fölfelé tűz vette körül. A tűznek volt egy olyan ószövetségi értelmezése, mely szerint ez az Isten megjelenését jelentette. Jahve megjelenésének a kísérőjelensége volt. Ábrahámnál és Mózesnél találhatunk példákat erre a megjelenésre (Gen 15,17; Ex 3; Deut 4,11).[50] Ez a tűz eligazításként szolgál minden eddig kételkedőnek: a tűzben maga Jahve, a hwhy-dwbk jelenik meg. Noha a forma homályos, az emberi alak pedig sokak számára érthetetlen, a tűzzel mégis megtörténik az isteni megjelenés biztosítéka. Ezékiel nem embert látott. Amit Ezékiel látott, az valami hatalmasabb, valami dicsőségesebb volt, mert Ezékiel a transzcendenst látta, méghozzá emberi formában.[51]

Érdemes még megvizsgálni a szivárvány megjelenését és a látomásban betöltött szerepét! A szivárvány mindig az Istennek Nóéval,

[48] BLENKINSOPP, *Ezekiel*, 15.
[49] BLENKINSOPP, *Ezekiel*, 22.
[50] CZANIK, *Tűz*, 644.
[51] BLENKINSOPP, *Ezekiel*, 21.

és rajta keresztül az egész világgal kötött szövetségét jelképezi, ami még az özönvíz után köttetett (Gen 9,13). A szivárvány megjelenése a látomásban tehát nem jelent kevesebbet, mint az isteni uralom egyetemességét. Ez jelenti azt is, hogy Jahve hatalma nemcsak Izraelre korlátozódik, hanem az egész világra kiterjed.[52] A szövetségre emlékezteti a népet és jelzi, hogy Jahve még nem felejtette el őket, hanem bárhol jelen van hatalmassága. Ugyanakkor a szövetségen túl arra is emlékeztetett a szivárvány, hogy elmúlt a vihar. Jahve dicsősége megjelent, Ő nem hagyta el a népet. Ezékiel reménykedhetett ezután abban, hogy most már valami más, egy békekorszak következhet majd.[53]

Isten dicsősége emberi alakban

Ezékiel bátortalanul beszél erről a megjelenésről. Szavai rendkívül óvatosan fejezik ki a látottakat. Nem véletlenül, hiszen egyrészt nem könnyű átélni egy ilyen látomást, másrészt pedig valószínűleg nagyon homályos lehetett az a kép, ahogyan az isteni dicsőséget emberi formában látta alászállni.[54] A teremtésben az ember az Isten képére teremtetett. Ez nem azt jelenti, hogy az Isten hasonlatos lenne az emberhez. Most pedig az Isten dicsősége emberi formában van. Az ember Isten képében, Isten az ember képében. Szinte teljesen érthetetlen és felfoghatatlan az ember számára.[55] Ha Isten dicsősége vállalja ezt az alászállást, akkor ez azt jelenti, hogy teljes erőtlenségbe takarja magát. Kálvin egyenesen úgy fogalmaz, hogy homályos forma ez az Isten számára, amelyben megjelenik dicsősége, de minden bizonnyal az ember erőtlensége miatt történik.[56] Mégsem jelenthető ki, a homályos emberi forma ellenére sem, hogy erőtlen a hwhy-dwbk megjelenése. Ezékiel és népe reménytelenségébe elemi erővel tör be. Akkor, amikor már azt hitte mindenki, hogy elhagyta őket Jahve, de akkor hatalmas erővel betört. Váratlan volt, ugyanis a nép fogságban volt, az ország pedig teljesen lerombolva. Ebben a helyzetben hol volt az Isten dicsősége? Ebben a helyzetben már lemondtak róla. De az mégis áttörte az ellenség kapuit és ismét megjelent, jelezve: Isten nem hagyja magára a népét. Azzal, hogy megjelent, megmutatta: továbbra is Ő uralkodik. A kép homályos, kicsit érthetetlen, jelentése azonban elemi erővel hat. Tovább erősíti a már megrajzolt képet az a tény is, mely szerint a dicsőség nincs helyhez, nincs a templomhoz kötve.[57] A látomásban ez is kifejezésre jut a kerekek által. Ez a legnehezebb és a szövegszerűség szempontjából a

[52] KARASSZON, *Ezékiel könyvének magyarázata*, 12.
[53] BLENKINSOPP, *Ezekiel*, 22.
[54] BLENKINSOPP, *Ezekiel*, 19.
[55] BLENKINSOPP, *Ezekiel*, 19.
[56] BRUNNER, *Ezekiel*, 7.
[57] BRUNNER, *Ezekiel*, 9.

leghomályosabb része a látomásnak. Annak a misztikus gondolkodásnak lehetünk részesei, mely szerint mindenhová oda tud érni. Minden magasságot és mélységet át tud vele szelni. Elér még a fogság földjére is.

Isten dicsőségének emberi alakban történő megjelenése további problémákat is felvet. Ugyanis ha emberi formát vesz fel, akkor nem csökken-e ez a dicsőség? Vajon Isten dicsősége hasonlatos lenne az ember dicsőségéhez? De ami a legnagyobb probléma: a leírások alapján Isten dicsősége hatalmas. Ez a viharos erővel betörő isteni dwbk, természetéből eredően hatalmasabb, tekintélyesebb annál, minthogy azt emberi dicsőségnek lehessen nevezni.[58] Ezen megállapítások tükrében jogosnak látszik a kérdés: akkor hogyan jelenhetett meg mégis emberi testben? Ez a dwbk nem hatalmasabb-e annál, minthogy emberi formában megjelenjen?

II/4. Mit jelentett ez a megjelenés?

A kérdés továbbra is nyitva áll: mi lehetett ennek a megjelenésnek a célja? A választ több oldalról is meg lehet közelíteni. Egyfelől a látomás következtében Ezékiel a földre borult és megkapta prófétai elhívatását. Ez azt jelenti, hogy Ezékiel érzékelte ennek a dicsőségnek a viharos közeledtét, és ennek látványa annyira megrémítette, hogy térdre borult.[59] Jahve megmutatta Ezékielnek erejét, dicsőségét, hogy a prófétával megláttassa: ennek a hatalmas Istennek kell a szolgálatába állnia. Ezen megközelítés szerint azért jelenik meg az Úr dicsősége, hogy Ezékielt lenyűgözze és elhívja. Ez a felfoghatatlan dicsőség nagy hatással lehetett Ezékielre. Elhívása nem akármilyen körülmények között ment végbe. Az Úr dicsőségének látványában bemutatkozott Ezékielnek. Aki el akarja hívni, aki azt akarja, hogy Ezékiel a prófétája legyen, az ilyen hatalmas. Annak dicsőségét még ilyen zavarodott képek segítségével sem lehet elmondani és megérteni. Ez az általában ismert és használt magyarázat a látomásra, a dicsőség megjelenésére.

Másfelől a látomásnak lehet egy olyan megközelítési módja, melyet már néhányszor érintettünk. Nevezetesen a legyőzöttnek hitt Jahve, akiről azt gondolta mindenki, hogy csak a templomban tud Úr lenni, csakis Jeruzsálemben lehet a nép istene, most ismét megmutatja magát Izrael népének. Megmutatja, hogy ő a fogságban is Úr, ereje oda is elemi erővel tör be. Ez Jahve isteni felségének manifesztációja Izrael népe számára.[60] Így a hwhy-dwbk nemcsak Ezékiel számára volt fontos, noha ő élte át a látomást. Ez az elméleti lehetőség sem tagadja, hogy

[58] BRUNNER, *Ezekiel*, 9.
[59] VON RAD, *Az Ószövetség teológiája II*, 191.
[60] BOADT, *Ezekiel jövendölése*, 481.

Ezékiel elhívásában van döntő szerepe, azonban ezen túllép, és a népre vonatkoztatja. Az elveszettnek, a legyőzöttnek, a helyhez kötöttnek hitt Jahve megjelent, dicsősége felfoghatatlan hatalomról és erőről tett bizonyságot. Kell-e ennél nagyobb reménység Izrael számára? Kell-e ennél nagyobb bizonyosság arra, hogy Jahve nem szegte meg az Izraellel kötött szövetséget?

Amikor a megjelenést próbáljuk értelmezni, akkor végül beszélni kell még egy igen érdekes és izgalmas megközelítésről. Ezt a nézetet először az egyházatyák fejtegették, majd később fokozatosan formálódott, és szerzett híveket magának. Itt nem a körülményekről és a következményekről van szó. Ezen megközelítés igaznak tartja azt, amit a már említett két megközelítés elénk tár. Mégis merőben újszerű abban, hogy arra a kérdésre koncentrál, hogy az Isten dicsősége hogyan jelenhet meg emberi testben. Az egyházatyák olyan titoknak tartották ezt, amit ember meg nem érthet és fel nem foghat.[61] A feszültség tehát továbbra is fennáll, mert a hwhy-dwbk hatalmasabb és dicsőségesebb annál, minthogy egy emberi test be tudja azt fogadni. A feszültség továbbra is fennáll, mert az ember az Istent nem láthatta. Ezékiel most mégis megpillantja az Úr dicsőségét és egy emberhez hasonló alakot lát. Brunner igyekszik feloldani a feszültséget és teológiailag nagyon lényeges megállapítást tesz. Az a titok, melyet már az egyházatyák is érzékeltek, Jézus Krisztus megjelenése folytán lett nyilvánvaló.[62] Benne lehet a feszültséget feloldani, benne érthető meg, hogy milyen az, ha a hatalmas hwhy-dwbk emberi formában száll alá. Így valóban lehetséges az, hogy az ember megláthatja Istent. Ez a megközelítés segít a kérdés megválaszolásában, azonban figyelmeztet: az Úr dicsőségének megjelenése azt jelenti, hogy minden elpusztulhat, de Isten dicsősége örökre megmarad. Ezt kellett hirdetnie Ezékielnek, ezt kellett megértenie a népnek. Az Isten dicsősége a földre szállott, hogy valamit megmutasson az embereknek az ő hatalmából.

Felhasznált irodalom

BIRNSTEIN, U.: *A keresztyénség krónikája*, Budapest, 1998.

BLENKINSOPP, J.: *Ezekiel* (Interpretation), Lousville, 1973.

BOADT, L.: *Ezekiel jövendölése,* in: R. E. Brown (et al., ed.), Jeromos Bibliakommentár, I. kötet: Az Ószövetség könyveinek magyarázata, Budapest, 2002, 473–507.

[61] BRUNNER, *Ezekiel*, 9.

[62] BRUNNER, *Ezekiel*, 9.

BOLYKI J.: Szócikk „*Dicsőítés*”, in: Bartha T. (szerk.), Keresztyén Bibliai Lexikon, I. kötet, Budapest, 1995, 282–285.

BOLYKI J.: Szócikk „*Ember*”, in: Bartha T. (szerk.), Keresztyén Bibliai Lexikon, I. kötet, Budapest, 1995, 371–376.

BRUNNER, R.: *Ezekiel* (évszám nélkül; publikálatlan kézirat).

COOKE, G. A.: *The Book of Ezekiel* (A critical and exegetical commentary), Edinburgh, 1985.

CZANIK P.: Szócikk „*Kerúb*”, in: Bartha T. (szerk.), Keresztyén Bibliai Lexikon, II. kötet, Budapest, 1995, 33.

CZANIK P.: Szócikk „*Tűz*”, in: Bartha T. (szerk.), Keresztyén Bibliai Lexikon, II. kötet, Budapest, 1995, 644–645.

EICHRODT, W.: *Ezekiel* (The Old Testament Library), Philadelphia, 1970.

HAAG, H.: Szócikk „*Látomás*”, in: uő.: Bibliai lexikon, Budapest, 1989, 1101–1103.

HAAG, H.: Szócikk „*Oroszlán*”, in: uő.: Bibliai lexikon, Budapest, 1989, 1352–1353.

HAAG, H.: Szócikk „*Sas*”, in: uő.: Bibliai lexikon, Budapest, 1989, 1565.

HOWIE, C. G.: Szócikk „*Ezekiel*”, in: G. A. Buttrick (et al., ed.), The Interpreter’s Dictionary of the Bible, Volume II, New York / Nashville, 1962, 203–213.

KARASSZON D.: *Ezékiel könyvének magyarázata*, Debrecen 1995.

KOCSIS E.: *János jelenéseinek magyarázata*, in: Bartha T. (szerk.), A Szentírás magyarázata, III. kötet: Az Újszövetség könyveinek magyarázata. Mértékek, táblázatok, térképek, 2., átdolgozott kiadás, Budapest, 1998, 428–464.

NAGY A.: Szócikk „*Állatok*”, in: Bartha T. (szerk.), Keresztyén Bibliai Lexikon, II. kötet, Budapest, 1995, 44–70.

RAD, G. VON: *Az Ószövetség teológiája. II. kötet: Izráel prófétai hagyományainak teológiája*, Budapest, 2001.

TÓTH K.: Szócikk „*Biblia*”, ”, in: Bartha T. (szerk.), Keresztyén Bibliai Lexikon, I. kötet, Budapest, 1995, 184–192.

Dogmatikai Tanszék:

Gaál Botond

MENNYIRE NYITOTT A TEOLÓGIA?

I. Bevezetés

Ennek a tanulmánynak a készítője a 2004–2006 években egy nemzetközi tudományos pályázaton vett részt.[1] Nyertes programja keretében azt vizsgálta, miként fejlődött a tudományos gondolkodás, és vajon volt-e köze ehhez a fejlődéshez a keresztyén szemléletnek. Ezt a témát sokféleképpen lehet bemutatni, föltárni, megvilágítani. Az olvasó ebben az írásban egy szokatlan, esetleg meglepő módszert talál, mégpedig egy különleges szemléletet, amelyet a matematika kínál a keresztyén gondolkodóknak. Általában azt tapasztaljuk, hogy az ókori görögök axiómatikus gondolkodása több mint kétezer évre erősen meghatározta a tudományos gondolkodást minden területen, így a teológiában is. A 19. század második felében George Cantor matematikus hívta föl a figyelmet arra, hogy a matematika nyújthat új szemléletet a „vallások" számára is és előbbre viheti gondolkodásukat. Erre akkor nem figyeltek föl, pedig érdemes lett volna. Ha mostani tudásunkkal és szemléletünkkel nézzük ezt a lehetőséget, bizony igazat kell adnunk Cantornak. Mi, magyarok különösen is igent mondhatunk erre a javaslatra, hiszen éppen Bolyai János, a marosvásárhelyi Református Kollégium diákja volt az, aki még Cantort megelőzően megalkotott egy új szemléletet, amely aztán forradalmasította az egész matematikát. Ennek tanulságait, ha utólag is, érdemes fölvetnünk, meggondolnunk és a gyakorlatban alkalmaznunk.

Bolyai János egy 2100 éves tudományos problémát oldott meg 1823-ban. Valójában arra jött rá, hogy az euklidészi geometriában a híres 11. axióma, a párhuzamossági axióma annyira lényegi részét alkotja az egész geometriai ismerettárnak, hogy az nem enged kilépni a rendszerből. Annyira rögzíti az ismeretek körét, hogy azt egyben körül is határolja. Ebben a körben már nem volt fejlődési lehetőség. Bezárult. Gábos Zoltán erdélyi elméleti fizikus kifejezését használva, a 11. axióma mintegy „kimerevítette" az egész rendszert.[2] Ha ezt a merevítőt eltávolítjuk, és

---

[1] Az Észak-Karolina-i (USA) Elon University és az Université Interdisciplinaire de Paris által meghirdetett tudományos kutatói pályázatról van szó, amelynek címe: *Global Perspectives on Science and Spirituality*.

[2] Vö. GÁBOS: *Mit adott a fizikának Bolyai János?*, 269: „Az axiómának sajátos, elkülönített szerepe van az euklideszi keretben, mivel a benne foglalt állítás hangsúlyozza, rögzíti az euklideszi jelleget. Egyben egy olyan merevítőelemet képviselt, amelyik akadályozza az euklideszi rendszerből való kilépést. Az akadály eltávolítása nyitott utat egy új, logikailag lehetséges geometria és egyben egy új térmodell felé."

természetesen újjal helyettesítjük, akkor fölnyitottunk egy zárt világot és megnyitottuk a fejlődés lehetőségét. Ezt oldotta meg Bolyai János, aki egy olyan új axiómával helyettesítette a régit, hogy azt korának tudósai meg sem értették. Csak jóval később látták meg annak igazságát és jelentőségét.

Mármost a tudományos gondolkodásnak ezt a módszerét analóg módon más területek is használhatják, a természettudományok éppen úgy, mint a társadalomtudományok, és természetesen a teológia is. Ezt mutatja a vallási fejlődés történeti vizsgálata is, de a keresztyén gondolkodás szintén számos területen használhatja Bolyai gondolatait mint módszert.

Ennek a kutatásnak az eredménye egy könyv lett, amely lépésről lépésre mutatja be, hogyan lehetett *fölnyitni a zárt világokat*. A történeti vizsgálódás több olyan területen engedte fölfedezni ennek a módszernek az érvényét, ahol a keresztyén gondolkodás hasonló módon tudott előbbre lépni. Most is az a kérdés, hogy vajon korunkban a teológia eléggé nyitott-e. Képes-e fejlődni, vagy csak a merevítő elemeiről vitatkozik? Ennek az elméleti kérdésnek csupán a gyakorlati alkalmazhatóságát mutatjuk be az alábbi néhány területen. Reméljük, tanulsággal szolgál.

II. Hol lehet fölnyitni a zárt világokat?

II/1. Egyházi tanrendszerek

A harmadik évezred elején járva azt állapíthatjuk meg, hogy az egyik leginkább nyugtalanító dolog a keresztyénség életében a széttagoltság. Nem lehet a dolgot annyival elintézni, hogy tudomásul vesszük a pluralitást vagy a pluriformitásban való élést, és megnyugtatásképpen azt a magyarázatot adjuk erre, hogy a sokféleségben van a keresztyénség ereje. Ez igaz volna, ha nem engedtük volna a határokat törésvonalakká fajulni, sőt mi több, a törésvonalakat nem engedtük volna szakadékká mélyülni. Ha jól belegondolunk, már nincs más választásunk, mint legalább hidat verni ezeken a szakadékokon, és átmenve a hídon legalább a másik felekezet nézőpontjából is megvizsgálni a törésvonalakat, s amennyire lehetséges, egymás megismerése folytán megkísérelni a törésvonalakat átjárható határrá szelídíteni.

A 20. század egyháztörténetének egyik legszínesebb és legértékesebb része volt az ökumenikus mozgalom. Ez ma is él, talán éppen most keresi működéséhez az újabb formákat vagy lehetőségeket. Ennek a mozgalomnak két lényeges jótéteményéről, hasznáról teszünk említést. Az egyik az, hogy az ökumenikus mozgalom sok tekintetben az egyházi diplomácia körébe tartozó tevékenységet jelentett, amely tényleg munkálta a közeledést. Legjobban mutatja ezt az 1948-ban létrejött Egyházak Világtanácsa (EVT), s annak sokoldalú tevékenysége. Ez a

szervezeti munka azonban jobbára az egyházi vezetőktől függő, az adott történelmi helyzet diktálta aktusnak tekinthető, amely elsősorban a kölcsönös barátság és bizalom megteremtésére irányult. Az EVT Nagygyűléseit lehetne erre jó példaként említeni. A század két utolsó évtizedében ezek mellett a Nagygyűlések mellett már megjelentek a világ nagy kulturális és tudományos kérdéseire választ kereső ökumenikus világösszejövetelek, mint például az 1990-ben *Justice, Peace and Integrity of Creation* címmel összehívott World-Convocation Koreában. Itt már az egyházi diplomácia háttérbe szorult és szakmai kérdések kerültek előtérbe. Korunkban talán ez utóbbi típusú nagygyűlések, találkozások, tanácskozások fontosabbak, mint az egyházpolitikai összejövetelek. Mindenesetre ez a széleskörű ökumenikus mozgás természetszerűen hozta magával azt is, hogy az egyes felekezetek között tudományos teológiai párbeszéd alakuljon ki. Már az 1970-es és 1980-as években sok-sok felekezeti párbeszédre került sor, az 1990-es években pedig már a párbeszéd összegzései is napvilágot láttak. Ezeknek a találkozásoknak az újszerűsége abban volt, hogy azokon majdnem kizárólag teológusok vettek részt, hiszen tudományos párbeszédről volt szó. Ez a szakmai jellegű dialógus manapság egy kissé a várakozás vagy a pihenés stádiumában van, de létezik. Egyik látványos megnyilvánulása volt ennek a nem látványos tudományos munkának az 1999-ben nyilvánosságra hozott Augsburgi Nyilatkozat, amely a Római Katolikus Egyház és a Lutheránus Egyházak közötti tanbeli megegyezés felé vezető út első lépésének tekinthető. Először nagy sikere volt, később azonban már óvatosabbak lettek a Nyilatkozatot aláíró felek. Itt ugyanis már fontos elvi, tudományos kérdések kerültek a középpontba, s kiderült, hogy a Nyilatkozat szövegét az egyes felek másként értelmezik. Témánkra figyelve mi itt kapcsolódhatunk be véleményünkkel az ökumenének ebbe a tudományos törekvésébe.

Első látásra úgy tűnik, hogy az ökumenikus párbeszédeket követő relatív csend annak a jele, mintha az egyházak egyszerűen tudomásul vették volna a tanbeli különbözőségeket, s ennek alapján megállapították volna a közöttük lévő elválasztó vonalakat. Volt azonban azokban valamilyen ígéretes dolog is: a párbeszédek tudományos jellege. Előzőleg már nagyon régen nem volt ilyen. Az ugyanis nagyon nyugtalanító, talán még bosszantó is, hogy a keresztyénség nyitott gondolkodása végtére is merev tanrendszereket eredményezett. Azt természetesnek tekinthetjük, hogy mindegyik felekezet kialakította a maga tanrendszerét. Végül is az értelem segítségével számot kell tudni adni arról, mit hisznek. Számos ilyen írás látott napvilágot. Egy ilyen összegzés volt a 16. században például a református eredetű Második Helvét Hitvallás is, amelynek bevezetője azt mondja, hogy „azoknak, akik Isten igéjéből jobbra tanítanának, köszönetünk nyilvánításával engedni és hozzájuk igazodni

az Úrban ... készek vagyunk." Mármost ez példaértékű nyitottságnak tekinthető.

Én most ebből indulok ki, és arra irányítom a figyelmet, amire az idézett mondat is utal, hogy tudniillik bizonyos teológiai kérdéseket tudományosan is meg kell vizsgálni és meg kell ítélni. Ha most a protestáns egyházakra szorítkozunk, mert hiszen én magam is azokhoz tartozom és elsősorban illendőségből is magunkról szeretnék kritikát mondani, határozott véleményem az, hogy a protestáns egyházak nem a reformátorok szellemét követték, s ennek lett az eredménye mai széttagoltságunk, merev különállásunk. Reformátoraink ugyanis előre mentek, mi pedig mindig csak hozzájuk akartunk visszamenni válaszért. Ez a zártságnak bizonyos jele! Tovább sarkítva a dolgot: nem hozzájuk kell visszamenni, hanem előre menni, mint ők!

Azt látjuk ugyanis magunk előtt, hogy mindegyik egyházban van egy statikusnak tűnő, mozdulatlan teológiai rendszer vagy hagyomány, amelynek egyik leginkább szembetűnő példája a sákramentumokról szóló tanítás. Különösen is az úrvacsora értelmezése olyan, amelyben éppen közös álláspontonon kellene lenni az egyházaknak. Erre a mozdíthatatlannak látszó tanításra, dogmává merevedett szellemiségre épül az egész szétválasztatásunk. Ha még keményebben akarnám véleményemet megfogalmazni, azt mondhatnám, hogy a tantételek „ideológiává merevedett" tanrendszerré váltak, s ez a legfőbb akadálya az egyházak közeledésének.

De hát gondoljuk ezt is végig és próbáljuk keresni a megoldást! Minden egyes szellemi rendszernek vannak alaptételei, amelyeken az nyugszik. Funkciójukat tekintve ezek az alaptételek olyanok, mint a matematikában és a természettudományban az axiómák. Éppen a matematika példája, különösen is Bolyai János esete mutatja, hogy a zárt rendszereket föl lehet nyitni és abból nagyon komoly fejlődés támadhat. Általában szólva, ha egy tudományterületnek van axiómarendszere, az nagyon jó, mert annak alapján ki lehet építeni azt a területet. Más kifejezéssel élve, fegyelmezetten lehet művelni a tudományt. Ezt láttuk az euklidészi axiómarendszer estében is.

A teológiában is vannak alaptételek, alapul szolgáló tanítások, amelyek jó szolgálatot tesznek a felekezeti tudományos gondolkodásnak. Tudjuk azonban, hogy egy bizonyos rögzített axiómarendszerre, vagyis előfeltétel-rendszerre épített tudományos ismeretrendszer zárt világot képez, azaz csak egy bizonyos területet enged megismerni. Csak akkor van továbblépés, illetve akkor léphetünk magasabb szintre az ismeretben, ha fölnyitjuk azt a zárt világot. Ez pedig úgy lehetséges, ha megkeressük azt a tételt, azt az „axiómát", amely azt zárttá teszi. Bolyai János zsenialitása éppen abban volt, hogy megkereste, illetve megtalálta az euklidészi geometriában azt a tételt, amely azt zárttá tette, amely nem

engedte, hogy kilépjenek abból a zárt világból. Korábban rámutattunk, hogy a párhuzamosok axiómája okozta ezt. Bolyai ezt a tételt kicserélte úgy, hogy a régit nem érvénytelenítette, de mégis feljebb lehetett lépni az ismeretben. Ekkor írta az édesapjának, pontosan 1823. november 3-án: „a semmiből egy ujj más világot teremtettem!" Ezt mi is használhatjuk analógia gyanánt. A mi igazi ökumenikus, mondhatnám legszebb feladatunk az lenne, hogy megkeresnénk közösen egyházaink teológiájának azokat a pontjait, amelyek azokat zárt gondolati rendszerré teszik, s bibliai alapon olyan új szemlélettel helyettesítenénk a régit, amely a Krisztusban nyert végtelen szabadság felé vezetné ki valamennyi protestáns felekezet teológiáját. A matematikától ezt a szemléletet vehetné át tanulságul a keresztyén egyházak tudománya, a teológia.

II/2. Egyházszervezet

Az egyházszervezet rendkívül bonyolult képződmény, a kívülállók számára alig érthető, illetve kevéssé lehet belelátni annak szövevényes struktúrájába. Magán viseli a történelem által létrehozott szellemiséget is, mind jó, mind rossz értelemben. Maguk az egyházi hierarchiában részt vevők sincsenek mindig a teljes ismeret birtokában. Nagyon nehéz a kétezer éves múlttal rendelkező egyház szervezetének belső logikáját, logikátlanságát, szerkezetét, elvi hátterét érteni és ezekben eligazodni. Nem csoda, hogy elbizonytalanodunk, ha valamit mondani akarunk róla.

Hol kezdjük? Ez a kérdés azért is jogos, mert megannyi különböző felépítésű egyháztest jött létre, s ezeket nem vehetjük mind sorra. Ezért egy általános megközelítéssel kezdjük, nevezetesen azzal az egyszerű feltételezéssel, hogy az egyházszervezet jó közelítésben tükrözi az általa képviselt tanrendszert. Ez a dolog természetéből következik, hiszen tagjai előbb vagy utóbb irányváltoztatásra kényszerítik, ha az a tanokkal nincs összhangban. Mármost ebből következően egy egyházszervezet mindig olyanná alakul, amilyen tanoknak meg kell felelnie. Ha pedig ez elfogadható, akkor a szervezeti felépítés, annak összes hierarchikus berendezkedésével együtt, olyan szellemben fogja irányítani a szervezetet, amilyen nyitottságot vagy zártságot képviselnek a tanok.

Ennek megfelelően kell az egész szervezetnek élnie, közelebbről egy ilyen szellemiségű környezetben kell a tudományt is művelni. A tudomány művelői viszont elvileg szabad egyének, ezért vagy alávetik magukat a felettes szervezet akaratának, vagy pedig konfliktusos helyzetben élnek. Olykor el is kell hagyniuk az egyetemi katedrát. Mármost mi okozhatja a konfliktust egy tudós számára? Elsősorban az, ha a szervezetre vonatkozóan a felettesek intézkedését meghatározó tanok nem felelnek meg a tudós személy meggyőződésének. Ekkor ez a tudós személy „idegen testként" jelenik meg a szervezeten belül. Gondolko-

dásánál fogva nem illik bele sem a tanokba, sem a szervezetbe, ezért akadályozza a szervezet működését.

De a kérdés itt úgy merül föl, hogy a szervezet vezetése a tudóst minek tekinti. Ha tiszteletben tartja *sui generis* a szabadságát, akkor a tudós javíthatja a szervezetet, újíthat rajta, működését és életét jobbíthatja, tekintélyét növelheti. Ha viszont a tudóst csupán egyszerű közembernek tekinti, oly módon, hogy annak is bele kell illeszkednie a határok közé zárt „rendbe", akkor már bajok vannak. Ugyanis egyik legnagyobb probléma a szellem korlátozása, azaz a zárt rendszer. Ha egy tudósnak minduntalan meg kell kérdeznie, hogy szabad-e neki ilyen vagy olyan eredményre jutnia gondolkodása során, akkor minden bezárul körülötte. Ahol felülről írják elő, hogy milyen „szükségszerűségnek" kell eleget tennie egy szabadon gondolkodó egyénnek, ott bezárultak a kapuk. Az ilyen szervezetek igazából előbb vagy utóbb diktatúrába fordulnak. Vannak ilyen egyházi szervezetek is. De hogyan tudnak fönnmaradni ezek az egyházi formációk? Csak úgy, hogy tagjai ideig-óráig vállalják ezt a kötöttséget. De mivel a végtelenségig nem vállalhatják, ezért vagy a tagjai változtatnak rajta egy „forradalomnak" nevezett eseménnyel, vagy pedig maga a szervezet alakul át lassú reformációval. Ilyenkor az új gondolkodás gyakran együtt él a konzervatívnak tekintendő fölfogással, közben pedig belső, csendes érlelődés révén a szervezet átformálódik a dolgok természetes rendje szerint.

Végül azt a súlyos kérdést kell fölvetni: Utat törhet-e magának mindenfajta szabad gondolat? Minden új gondolatból valamilyen belső átalakulásnak kell következnie? Semmiképpen nem. Végtére is kell lennie olyan szabályozásnak is, amely a közösség jó rendjét biztosítja.

Akkor viszont milyen új gondolatokból származik pozitív eredmény? Azokból, amelyek úgy képesek átalakítani a rendszert, hogy megszüntetik a zártságát és egyúttal nyitottságot biztosítanak fejlődésének. Ennek megannyi útja-módja van. Mindig azt kell vizsgálni, hogy egy magát újnak vélő gondolat, nézet, látás vajon nem okoz-e, nem eredményez-e újabb zártságot. Mert ha az egy másféle zárt rendszerhez vezet, annak anarchia lesz az eredménye. A vezetőknek ezért kell olyan tudással, tájékozottsággal, bölcsességgel rendelkezniük, hogy mások véleményének meghallgatásával helyesen tudjanak dönteni. Ilyen tökéletes döntés persze soha nincs, minden döntés csupán közelítőleg mutat a helyes irányba. Ha azonban egy szervezet, legyen az akár az egyház, már eleve egyfajta diktatórikus helyzetben dönt, akkor a döntés helytelenségének sokkal nagyobb az esélye. Az ilyen szervezet nem sokáig marad fönn. Ám ha egy közösségen belül figyelnek az egyén szabadságára is, és nem kötik gúzsba a szellemét állandó engedélykérés kötelezettségével, akkor ott fejlődés várható. Különösen is igaz ez arra az egyházi szervezetre, amely igyekszik Isten kijelentése szerint élni, s komolyan veszi Pál

apostol figyelmeztetését: „Az Istennek beszédét nem lehet bilincsbe verni!” (2Tim 2,9) Ennek eredménye mindenképpen a zárt világ fölnyitása lesz.

II/3. A politikai rendszerek zártsága és nyitottsága

Induljunk ki abból, hogy a politika lényege a *polisz*[3] javának szolgálata, ezért annak mindig az adott társadalom, az adott nép jólétén kellene munkálkodnia. A kérdés az: Hogyan? Vegyünk példaként két szélsőséges esetet.

Ha egy kormány vagy politikai rendszer az élre helyez valamilyen elvet, vallást, filozófiát, s annak követésére kényszeríti az embereket, máris bezárta őket egy ideologikus világba. Ilyen helyzet alakult ki Közép- és Kelet-Európában a második világháború utáni évtizedekben. Legalábbis ennek a módszernek különböző formáit ismerhettük meg. Ilyenkor az emberekbe is beleivódik az a szemlélet, mely szerint már nem szükséges gondolkodni, nem fontos az ember alkotóképessége, nem számít az ember szabadsága sorsának felelős irányítása érdekében. A hatalmon lévők mindent elvégeznek helyette, neki csak az engedelmes állampolgár lefokozott állapotában kell élnie az életét.

Ezzel az a baj, hogy ellenkezik az emberi természettel. Az ember így belekerül egy zárt rendszerbe és legtöbbször nem is igen van lehetősége a szabadulásra. Ugyanis nincs fórum, amelyhez visszacsatolás révén eljuthatna a véleménye. Pontosabban ugyanazokhoz jut vissza, akik a zárt rendszert létrehozták és fenntartják. Bezárult a kör, nincs menekvés. Ha ezt az ideologikus helyzetet egy bizonyos többség még el is fogadta, végleg reménytelen helyzetbe kerül a gondolkodó és alkotni vágyó ember. Ilyenkor a demokrácia mint olyan csak egy minimum szint alatt érvényesül, s ez nem elegendő a változáshoz. A rendszer ezzel diktatórikus állapotba került, bezárta önmagát. A külvilággal alig van kapcsolata, mozgáslehetősége minimális, ha pedig van, az is ellenőrzött. Ilyenkor fejlődés sincs, vagy csak alig tapasztalható mértékben.

A másik kérdés az, hogy milyen mértékű nyitottságot lehet egy társadalomban megengedni. Ha túlságosan is nagy szabadságot enged egy kormányzat, olyannyira, hogy a szabadság már-már a rend rovására megy és átcsap szabadosságba, a közélet anarchiába torkollik. A szabadosság vagy gátlástalanság megnyilvánulhat mind az egyéni erkölcsi életben, mind pedig a másik ember könyörtelen letaposásában, becsapásában, igazságtalan megalázásában, nemkülönben a természet ajándékainak mértéktelen kihasználásában. Kálvin ezért vélekedett úgy, hogy még egy zsarnoki rendszer is jobb, mint az anarchia.

[3] A *polisz* szó a város vagy állam lakóit jelenti. Ebben a görög szóban foglaljuk össze mindazt, amire a politika vonatkozik.

De miről is van pontosan szó, amikor a túlzott szabadságot sem helyeseljük? Arról, hogy az ember gyarló, bűnös és bizony ezt sem szabad figyelmen kívül hagyni. Az ember a bűn révén bezárhatja önmagát egy szabados világba, és erkölcsében, gondolkozásmódjában lezüllik a legmélyebb pontig. Pál apostol úgy beszél az ilyen ember helyzetéről, mint aki a bűn rabja. (Róm 7–8) Ebből a zűrzavaros állapotból szokták aztán a társadalmat diktátorok kiemelni, mondván, rendet teremtenek. Ám ez csupán fizikai rend. Egy társadalom csak akkor számíthat boldog jövőre, ha annak tagjai toleranciát, szeretetet, igazságosságot tanúsítanak egymás iránt. Ez pedig csak akkor valósulhat meg, ha az emberekben mindez belső spirituális renddé válik, azaz tudatosul bennük ennek a szükségessége. Ezt a keresztyénség új életformaként vagy új spritualitásként hirdeti az ember számára, mint valóságos lehetőséget.

Végül is arra a következtetésre juthatunk, hogy egy politikai rendszer akkor szolgálja a legjobban a társadalom jólétét, ha a diktatúra és a szabadosság szélsőséges módszerét nem alkalmazza, hanem helyette olyan szellemiséget tudatosít, helyesel, valósít meg, amely az egymás iránti szeretetnek, tiszteletnek, toleranciának a megélését szolgálja, és az emberi méltóság biztosításával fölszabadítja a társadalom tagjait az alkotásra.

II/4. Az emberi szabadságból származó nyitottság

A normális emberi életet úgy képzelhetjük el, mint amelyben két szabályozó tényező működik egyszerre. A keresztyén ember azt vallja, hogy a szabadságát egy bizonyos személyes *autonómia* szerint élheti meg. Ugyanakkor azt is vallja, hogy ez az autonómia nem határtalan, mert figyelembe kell vennie, hogy a *heteronómia* is létezik számára. Összefoglalva: az *autonómia* az önmagunkra vállalt törvényt jelenti, a *heteronómia* pedig egy más, rajtunk kívül érvényes törvény elfogadását.[4] Az ember e két határ között éli életét. Mi most mindezt keresztyén nézőpontból vizsgáljuk. Az autonómia azért van, hogy az ember keresztyén szabadságával élve megélje kreativitását és fölismerje egyéni életében a kaotikus szabadosság veszélyét, a heteronómia pedig azért van, hogy őt magát sem másokkal szemben, sem önmagával szemben ne az önkényesség vezesse, azaz legyen mihez igazodnia a szabadságában! Ebben az autonóm helyzetében élheti meg az ember a heteronómia szabta függő helyzetét, s ilyen „keretek között" valósíthatja meg a gyakorlatban is az ún. keresztyén értékeket, amelyeket a Biblia több helyen fölsorol. „A Lélek gyümölcse pedig: szeretet, öröm, békesség, béketűrés,

[4] Az autonomia szó a görög *autosz (önmaga)* és *nomosz (törvény)* szavakból tevődik össze. A heteronómia szó a *heterosz (más, különböző)* és a *nomosz (törvény)* szavak összetétele.

szívesség, jóság, szelídség, mértékletesség." (Gal 5,22) Ezeket nem törvény írja elő a keresztyén ember számára, hanem ezek a keresztyén élet szabadságának velejárói, hitének természetes következményei. Az autonómia és heteronómia együttes és józan fölfogása tehát az embert helyes kerékvágásban tartja. A kérdés az: Miért vállalja ezt a keresztyén ember? Mert ezt tartja jónak az ő Istenbe vetett hite szerint, és ez jó az embertársainak is! A keresztyén ember tehát nem a maga által teremtett bezárt világban éli életét a saját maga gyártotta erkölcse szerint, hanem a Krisztusban kapott új élet szabályai szerint éli meg a szabadságát a hitben embertársai javára. Így akar hasznára lenni a társadalomnak, mint a számára rendelt közösségnek. Ebben az Istentől kapott helyzetében érzi magát szabadnak. A politikai zsarnokság és szabadosság végletei távol állnak az ember természetétől.

Az ember azonban oly módon is szabadságra teremtetett, hogy gondolkodásában fölfelé nyitott. Itt most a tudományos szabadságra gondolhatunk. Kurt Gödel is erre mutatott rá a híres eldönthetetlenségi tételében, de Polányi Mihály is ezt vette észre az ember tudományos elkötelezettségében. Az emberi elme mindig egy magasabb szintre törekszik a tudásban, s amikor ezt eléri, akkor döbben rá, hogy a magasabb szintű ismeret nem az alacsonyabb szintűből való logikus következtetés révén jött létre, hanem az ember intuitív képessége alapján. Polányi arra is rámutat, hogy ez a magasabb szintű ismeret nem helyezi hatályon kívül az alacsonyabb szinten lévő ismeretet, hanem behatárolja annak érvényességi területét. Ezt mindig csak a magasabb ismeret felől lehet megtenni. Ha pedig az emberi szellem a maga természetes mivoltában ilyen szabad, akkor hagyni kell, sőt lehetővé kell tenni, hogy ezt megélje. Ez a tudományos szabadság egyik alapvető szabálya.

II/5. Az egyetemek nyitottságáról

Az egyetemeket mindig is a tudományos lelkiismereti szabadság legszentebb helyeiként tartották számon. A professzor azért lett professzor, mert „megvallhatta" tiszta lelkiismerettel a meggyőződése szerinti tudományos igazságot. Ilyen értelemben az egyetemek menedékhelynek számítottak. Ahol ezt a szabadságot valaha is korlátozták, ott az egyetem eredeti rendeltetése szenvedett csorbát.

A kérdés magától adódik: Mi módon történhet egy egyetem szabadságának korlátozása? Két fő dolgot említünk meg. Az egyik, amikor a tudás embereit olyan felülről jövő előírások, vagy éppen elvonások korlátozzák, amelyek gátolják őket a szabad kutatásban és a kibontakozásban. A másik, amikor a tudás embereit tudományos meggyőződésük ellenére kényszerítik valamilyen más nézet, filozófia szerinti szemléletre vagy esetleg előírt eredmény felmutatására. Mindkét esetben úgyszólván kívülről nyúlnak bele, kívülről irányított módon

kényszerítik az egyetem tudósait szabadságuk föladására. Ez szintén zárt rendszer! Sok tudós esett ennek áldozatául. Egy egyetem akkor nyitott, ha minden anyagi és szellemi lehetőségével, valamennyi irányító eszközével a tudás kibontakozását szolgálja, bármilyen ideologikus érdek nélkül.

Mivel az egyetem a tudományos lelkiismereti szabadság letéteményese, nyugodtan állíthatjuk, hogy meghatározó szereppel bír egy nép, egy társadalom élete és jövője szempontjából. Ha egy népnek, egy társadalomnak az egyetemei zártak, ott veszélyben forog a jövő. Ha nyitottak, ott reményteljesen fog maga az egész nemzet is fejlődni. Ha az említett két hátráltató elemet – mint az egyetemi élet rendszerében merevséget okozó tényezőket – föltárjuk és eme kötöttségektől megszabadítjuk, ott a zárt rendszert fölnyitottuk. Ennek biztos következménye lesz a tudomány szabad fejlődése, ezzel együtt pedig az egyetemet körülvevő társadalom, nemzet, nép jóléte is.

Felhasznált irodalom

BARBOUR, I. G.: *When Science meets Religion. Enemies, Strangers or Partners?*, San Francisco, 2000.

BARROW, J. D.: *A fizika világképe*, Budapest, 1994.

BARTH, K.: *Church Dogmatics*. Editors: G. W. Bromiley and T. F. Torrance, London / New York, 2004.

BAVINCK, H.: *Reformed Dogmatics. Vol. 2: God and Creation*, Grand Rapids, 2004.

BOER, H. R.: *A short History of the early Church*, Grand Rapids, 1976.

CANTOR, G.: *Végtelenség a matematikában és a filozófiában*, Filozófia Figyelő 1988/4, 56–87.

CLAYTON, PH. – PEACOCKE, A. (ed.): *In Whom We Live and Move and Have Our Being*, Grand Rapids / Cambridge, 2004.

CLAYTON, PH. – SCHLOSS, J. (ed.): *Evolution and Ethics. Human Morality in Biological and Religious Perspective*, Grand Rapids / Cambridge, 2004.

DOMOKOS G.: *Dialógus a kontinuumról. Modellek a diszkrét és a folytonos között*, Természet világa 2005/12, 538–542.

DOWE, PH.: *Galileo, Darwin and Hawking. The Interplay of Science, Reason and Religion*, Grand Rapids / Cambridge, 2005.

EINSTEIN, A.: *Válogatott tanulmányok*, Budapest, 1971.

ELLIS, G. F. R.: *The Far-Future Universe. Eschatology from a Cosmic Perspective. Pontifical Academy of Sciences and the Vatican Observatory*, Philadelphia / London, 2002.

EUKLIDÉSZ: *Elemek* (fordította Mayer Gy.), Budapest, 1983.

FORDE, G. O.: *The Captivation of the Will. Luther vs. Erasmus on Freedom and Bondage*, Grand Rapids, 2005.

GAÁL, B.: *Az ész igazsága és a világ valósága. Az egzakt tudományok történelmi fejlődése keresztyén nézőpontból*, Debrecen, 2003.

GAÁL, B.: *The Faith of a Scientist – James Clerk Maxwell*, The István Hatvani Theological Research Centre, Debrecen University of Reformed Theology, Debrecen, 2003.

GÁBOS Z.: *Mit adott a fizikának Bolyai János?*, in: Prékop A. (et al., szerk.), Bolyai-Emlékkönyv: Bolyai János születésének 200. évfordulójára, Budapest, 2004, 267–281.

GINGERICH, O.: *The Book Nobody Read – Chasing the Revolutions of Nicolaus Copernicus*, New York, 2004.

GREGERSEN, N. H. (ed.): *From Complexity to Life. On the Emergence of Life and Meaning*, Oxford, 2003.

HALL, S. G.: *Doctrine and Practice in the Early Church*, Grand Rapids, 2003.

HALASY-NAGY J.: *Az antik filozófia*, Budapest, 1934.

HEGEL, G. W. F.: *Előadások a világtörténet filozófiájáról*, Budapest, 1966.

HUYSSTEEN, J. W. VAN: *The Shaping of Rationality. Toward Interdisciplinarity in Theology and Science*, Grand Rapids / Cambridge, 1999.

JAMMER, M.: *Einstein and Religion. Physics and Theology*, Princeton, 1999.

KÁLMÁN A.: *Bevezető Bolyai János új, más világába*, Természet világa 2003, I. különszám, 38–43.

KECSKÉS, P.: *A bölcselet története*, Budapest, 1981.

KVASZ, L.: *Galilean physics in light of Husserlian phenomenology*, Philosophia naturalis 39 (2002), 209–233.

KVASZ, L.: *The Mathematisation of Nature and Cartesian Physics*, Philosophia naturalis 40 (2003), 157–182.

LOVÁSZ L.: *Egységes tudomány-e a matematika?*, Természet világa 1998, III. különszám, 44–49.

NAGY K.: *A huszadik század fizikájáról és világképformáló szerepéről*, Természet Világa 2006, I. különszám.

NYÍRI T.: *A filozófiai gondolkodás fejlődése*, Budapest, 1977.

OSTERHAVEN, M. E.: *The Faith of the Church*, Grand Rapids, 1982.

PETERS, T. – HEWLETT, M.: *Evolution from Creation to New Creation. Conflict, Conversation, and Convergence*, Nashville, 2003.

SAIN M.: *Nincs királyi út! Matematikatörténet*, Budapest, 1986.

SCHWARZ, H.: *Creation*, Grand Rapids / Cambridge, 2002.

SCHWARZ, H.: *Theology in a Global Context. The Last Two Hundred Years*, Grand Rapids / Cambridge, 2005.

SIMONYI K.: *A fizika kultúrtörténete a kezdetektől 1990-ig*, 4. kiadás, Budapest, 1998.

STANNARD, R.: *The God Experiment. Can Science Prove the Existence of God?*, Hiddenspring, 1999–2000.

SZENTE J.: *A hiperbolikus geometria és a Riemann-geometria kapcsolata*, in: Prékop A. (et al., szerk.), Bolyai-Emlékkönyv: Bolyai János születésének 200. évfordulójára, Budapest, 2004, 305–324.

TORÓ T.: *A fizika geometrizálása (Physica More Geometrico): Bolyai János és Albert Einstein 'befejezetlen szimfóniája'*, in: Prékop A. (et al., szerk.), Bolyai-Emlékkönyv: Bolyai János születésének 200. évfordulójára, Budapest, 2004, 283–304.

TORRANCE, TH. F.: *Space, Time and Incarnation*, London, 1969.

Szociáletikai és Egyházszociológiai Tanszék:

Ferencz Árpád

JÓ HALÁL-E A „JÓ HALÁL”?

> „A halál nem a legrosszabb, ami halandóval történhet, nem, a halál egyáltalán nem ‘rossz’: a halál semmilyen. Haljunk meg, ha kell, emberi módon, tehát méltósággal és kapkodás, sivalkodás nélkül.”
>
> (Márai Sándor: Füvészkönyv, 195. aforizma)
>
> „Mindenkinek elfogadhatóvá kell tenni az életet mások számára is, de halálát csak a maga számára: a legjobb az, amelyik tetszik.”
>
> (Seneca: Vigasztalások és erkölcsi levelek, 70. levél)
>
> „Megvan az ideje a születésnek és megvan az ideje a meghalásnak...” (Préd 3,2a)

Evidens és nem is különösebben vitatott kérdés, hogy az élet etikai kérdés. De valamiképpen a halál is az, még akkor is, ha ez esetben nem sokat tudunk tenni. Mert végül is mi teszi a halált etikai kérdéssé, s miért kell azzal a teológiai etikának foglalkoznia? Lehet-e a jó halál teológiai etikai fejtegetések témája? Jelen rövid tanulmányban az eutanázia nagyon is bonyolult kérdésével kapcsolatban szeretnék néhány olyan gondolatot megfogalmazni, amelyek talán közelebb visznek bennünket egy megfelelő érveléshez a szekuláris vitákban.

Akárhogyan is nézünk az életre, a halálra nem lehet úgy tekinteni, mint egy olyan sorsszerű és beláthatatlan erejű, személytelen folyamatra, mely emberi létünk velejárója, mely el nem kerülhető, s mely tragikus hatalmának minden esetben alá kell vetnünk magunkat.

A kérdés, amelyet a halállal kapcsolatban mindenképpen fel kell vetnünk, az, hogy milyen értelemben tekintjük a halált végnek. Vajon valóban az emberi lét végleges és visszafordíthatatlan megsemmisülését jelenti-e, amint azt egyes filozófiai iskolák tanítják, vagy pedig van reménység a halálon túl is? A keresztyén ember vallja, hogy a halálon is győzedelmes a mi hitünk reménysége. Számunkra a halál kérdése mindenekelőtt a hit kérdése, melyre a hit válaszát adjuk Pál apostollal: „Ha csak ebben az életben reménykedünk..., minden embernél szánalomra méltóbbak vagyunk.” (1Kor 15,19) A Krisztus feltámadására való utalás a keresztyén etika eszkatológiai távlatára mutat rá, melyet e helyen nem tudunk részletesen elemezni. Mindenképpen fenntartandó azonban, hogy a keresztyén teológiai etika, ilyenformán a teológiai bioetika is eszkatológiai távlatokban szemléli az élet és halál kérdéseit. Mindenképpen hangsúlyozni kell ezt, a szekuláris etikákkal folytatott párbeszédre való minden igyekezetünk ellenére is.

Komoly ismeretelméleti problémát vet fel a halál mint vég, ugyanakkor a halálon túli reménység gondolata is. Mindkét esetben olyan helyzet előtt állunk, melyben állításainkat nem tudjuk tapasztalati úton sem megerősíteni, sem megcáfolni. A halál közös végzetünk, amint a költő Pilinszky fogalmazta volt, vagy esetleg mégis csak van más is, amint azt a keresztyén teológia tanítja? Akár így, akár úgy, a halál az emberi élet nagy titkai közé tartozik, s nem lehet tőle eltekinteni.

A múltban, az orvostudomány rohamléptekkel való fejlődése előtt nem volt kérdés a halál erkölcsi szempontból. A test funkcióinak megszűnése a halált jelentette. A modern orvostudomány fejlődésének következtében az ember képes átlépni olyan határokat, mint az emberi élet kezdete és vége. Kétségtelen tény, hogy a születéshez hasonlóan a halál is egyik olyan jelensége életünknek, amit elszenvedünk, de nem mindegy, hogy hogyan és milyen módon. Ez teszi a halált a posztmodern társadalom komoly erkölcsi kérdésévé.[1] A kérdés, amelyet fel kell tennünk, talán helyesebben így hangzana: Mennyiben emberi létünk alkotó és meghatározó eleme a passzivitás, s nem lenne-e termékenyebb a társadalmi vitákra nézve, ha ezt az alapvető emberi meghatározottságot inkább receptivitásnak neveznénk?

I. A halál az élet része

Bármennyire is paradoxnak tűnik ez az állítás, nem lehet nem igazat adni neki. Élet és halál egymáshoz tartoznak, egymástól el nem választhatók. Bármennyire is furcsának tűnik ma ez a mi számunkra, a Biblia világának ember számára a halál olyan mértékben az élet részét jelentette, hogy a Prédikátor egyenesen azt tudta posztulálni, hogy minden dolgoknak, így a halálnak is megvan a maga ideje (Préd 3,1–7), míg a zsoltáros a 90. zsoltár szavain keresztül úgy tudott Isten megtartó kegyelméért könyörögni, hogy közben belátta életének múlandó voltát is (Zsolt 90,12). Közben azonban egy olyan folyamattal is számolni kell, amelyet „szekularizáció" néven ismerünk, s melynek eredményeképpen a vallásos tudat kezd egyre inkább kiszorulni a modern ember tudatából.[2] Marad azonban a felismerés, hogy a halál nem egy pontszerű esemény, hanem egy olyan folyamat, amelynek során az ember kilép a földi élet materiális keretei közül. A halál egyre inkább a modern orvostudomány egyik kihívásává válik, már nem személyes, s mint olyan tiszteletet érdemlő

[1] A halál kérdése igazából akkortól vált megkerülhetetlen és széleskörű vitákat generáló társadalmi kérdéssé, amikor a Harvard Egyetem Bizottsága megjelentette azon iratát, amely az agyhalál kritériumait sorolja fel, és a halált az agyhalállal azonosítja, lásd KRÖSL – SCHERZER: *Die Bestimmung des Todeszeitpunktes*.

[2] A kérdést más megközelítésből ugyan, de nagyon világosan vizsgálja LYOTARD: *Das Postmoderne Wissen* című munkája.

folyamat, hanem egy személytelen, minden vallási jellegű pietászt nélkülöző jelensége a modern orvostudomány egy részterületének.

A keresztyén hagyomány a maga módján igyekezett a halált valamilyen módon az életfolyamatokba integrálni azok lezárásaként. Ilyenformán a középkor kidolgozta az ún. *ars moriendi* rítusát; ez a 14–15. század fordulóján élt Jan de Gerson (1363–1429) párizsi paptanár nevéhez fűződik. Gerson munkájában részletes leírást ad az úgynevezett „lelki halálfolyamatról”, s megnevez négy fontos elemet, amelyre a világiaknak és a lelkésznek figyelniük kell. Az intés, kérdések, imádságok után következett Gerson felfogásában a gyónás és az utolsó kenet. Ezzel a leírással Gerson mindenképpen maradandót alkotott, mert felállított egy olyan cselekvés-sort, amely a maga liturgikus elemeivel megkönnyíti az életből való kilépés folyamatát.

Sajátos a helyzet a modern kor személytelenné vált, szertartásoktól mentes világában. A saját halálomhoz semmi közöm – fogalmazza meg találóan Balázs Ferenc ezen helyzet parafrázisaként. Azt jelenti ez, hogy a modern ember rengeteget tud a halál folyamatáról, de ebben a hatalmas tudásanyagban elsikkad az ember, aki életében és halálában is hordozza magában Isten képét.

II. A haldokló ember

A haldokló ember ember. Ezen tautológia megfogalmazása nem véletlen. A keresztyén teológiai etika a haldokló emberre emberként, személyként, nem pedig tárgyként tekint, még akkor is, ha a haldoklás folyamatában az ember fokozatosan elveszti személyi jellegzetességeit. A Biblia teremtéstörténete megragadó módon írja le, hogy az ember léte relációnális és alkotó lét. Mi marad azonban meg a relációnális és alkotó létből a haldoklás folyamatában?

Amennyiben a teológiai antropológia válaszát keressük kérdésünkre, először is arra kell figyelni, hogy a teremtéstörténet leírása szerint az ember, bárha relációnális és alkotó lény, lényének legbensőbb lényege szerint mégis passzív létre ítéltetett. Az ember csak akkor válik élőlénnyé, amikor Isten Lelke élővé teszi őt. Az ember élete Isten ajándéka, minden emberi lehetőség ellenére is, az ember passzívan kell hogy elszenvedje a születést, azaz az élet ajándékként való elfogadását, valamint a halált, annak visszaadását. Nem mindegy azonban, hogy ezt miként és mikor tesszük meg.

A teológiai antropológia egyik, e kérdéssel kapcsolatban alkalmazott, de egyebekben is kulcsfontosságú gondolata az *imago Dei*. A Gen 1,26-ra alapozott gondolat azt emeli ki, hogy az ember istenképűvé teremtetett. A fogalommal kapcsolatban szükséges azonban felhívni a figyelmet arra, amit Claus Westermann állapított meg. Arról van szó ugyanis, hogy a

Gen 1,26k igazából nem is az emberről mond el valamit, hanem Isten tettéről az emberen.[3] Westermann szerint az *imago Dei* mint fogalom a teremtési aktus közelebbi meghatározása, s így az istenképűség nem önmagában ad valamiféle értéket az embernek, hanem lehetővé teszi az Isten és az ember közötti kapcsolatot. Az *imago Dei* koncepció a teológiai antropológiában a személyiség relációnális meghatározását fejezi ki.

Eberhard Jüngel hívja fel a figyelmet a halállal kapcsolatban arra, hogy az ember személyi léte ezen struktúra folytán olyan „character indelibilis" jelleget kap, mely semmiképpen nem törölhető el, s ennek következtében az ember személyi méltósága „érinthetetlen és elpusztíthatatlan".[4] A gondolat a lutheránus etikus, Helmut Thielicke munkásságában az „idegen méltóság" fogalmában jelenik meg. Thielicke kiemeli, hogy az emberi méltóság csupán hitben fogható fel, hisz az embert csupán Isten hozzá fordulása teszi személyiséggé.[5]

Nem hallgathatjuk el azonban azt sem, hogy a mai etikai vitákban az *imago Dei* koncepció mint érv nem feltétlenül sikeres. Az analitikus filozófia modern képviselői arra hívják fel ugyanis a figyelmet, hogy a teológiának először is azt kellene tisztáznia, voltaképpen mit is ért ezen fogalom, illetőleg az ezzel összefüggő „méltóság" fogalma alatt.[6] Ennek ellenére azt kell mondanunk, hogy a teológiai etikának nincsen más érve, ragaszkodnunk kell az adott teológiai terminológiánkhoz, mert csak így tudjuk megvédeni azt, amire az ember teremtetett: az emberlét méltóságát.

Mindenképpen figyelembe kell vennünk azonban azt, hogy különbség van a személy és a személyi lét, illetőleg a személyiség fogalmai között. Teológusként ezt a különbséget a személyi, relációnális léthez mint olyanhoz köthetjük, de mindenképpen figyelnünk kell arra, hogy a személyiség hiánya nem jelenti ugyanakkor a személyi lét hiányát. A szétrombolt, vagy teljesen felbomlott személyiség romjai mögött is látnunk kell azt az Istentől szeretett személyt, akinek méltósága a szenvedések között is isteni ajándékként megmarad.

A haldoklás folyamata akkor kezdődik el, amikor a halál visszavonhatatlanul, vagy egy belátható időn belül elkövetkezik, s erről a beteg környezetében egy vagy több személy tud. A különböző tanatológiai szakkönyvek különbözőképpen tekintenek a haldoklás

[3] WESTERMANN: *Genesis 1–11,* 208k.

[4] JÜNGEL: *Zur Würde des befristeten Menschenlebens,* 60.

[5] Lásd THIELICKE: *Theologische Ethik,* 292 et passim. Magyarul az idegen méltóság kérdésével Orosz Gábor Viktor foglalkozott *Idegen méltóság. Teológiai véleményalkotás új kontextusban...* című, a Budapesti Evangélikus Hittudományi Egyetemen 2005-ben megvédett disszertációjában a génetika kapcsán.

[6] Lásd BLAZER – RIPPE – SCHABER: *Menschenwürde vs. Würde der Kreatur*.

folyamatára.[7] A tudományág egyik úttörője, Elisabeth Kübler-Ross szerint a haldoklás folyamatában megkülönböztethetjük a tagadás és az izoláció, a harag, a depresszió és az elfogadás szakaszait.[8]

A modern korban megjelent az a felfogás, hogy meg kell könnyíteni az emberek halálát. Mintha az *ars moriendi* térne vissza, csak más formában, most már teljesen szekularizált változatban. A kérdés valójában az 1976-os Tokiói Nyilatkozattal vált vitatottá, amikor is a *Right to Die Society* nevet viselő szervezetek konferenciáján megfogalmazták a tézist: az embernek joga van saját halálának idejét és módját megválasztani.

A probléma már önmagában véve is bonyolult lenne, de fel kell tennünk a kételkedő kérdést: Jog-e a halál megválasztása? Az „ember joga” mint filozófiai fogalom, illetve az ezzel kapcsolatos „emberi méltóság” először a kanti filozófiát határozta meg.[9] Teológiai gondolkodásunkban azonban a jog elsődlegesen Isten jogaként jelenik meg. Emiatt szükséges, hogy kritikával illessük a halálhoz való jog gondolatát, mely voltaképpen a halálnak mint kollektív folyamatnak a marginalizálódásában fejeződik ki. Hangsúlyosan jelenik ez meg abban a programban, melyben Joseph Fletscher a következőket állítja: „A halál ellenőrzése, éppen úgy, mint a születésszabályozás, emberi méltóságunk kifejeződései. Nélkülük az emberek bábokká válnának.”[10] Az 1960-as évek végén megfogalmazott program csak jobban kiteljesedett a 20. század második felére, amikor is a korábban még érvényes „nyilvános terek” teljes mértékben felbomlottak. A felbomló nyilvános térben kialakuló partikuláris nyilvánosságok tereiben a jellemző folyamat a személyi autonómiára való törekvés, s ezt igyekszik a modern ember a halál folyamatában is érvényesíteni. Azt jelenti ez, hogy a kontrollt igyekszünk a saját kezünkben tartani. Méltósággal meghalni a posztmodern világ kontextusában annyit jelent, mint „önmagunk által meghatározott módon meghalni”. Ebben az összefüggésben tevődik fel a kérdés, amelyre választ keresek: Jó halál-e a jó halál? [11]

---

[7] Magyar nyelven különösen nagy hatásúak Polcz Alaine halállal foglalkozó írásai, melyek nagyon érzékenyen és ugyanakkor pontos ismeretek közlésével viszik közel az elmúlás gondolatát a „posztmodern kórban” szenvedő emberhez, lásd például POLCZ, *Együtt az eltávozottal*; uő., *A halál iskolája*; uő., *Ideje a meghalásnak*.

[8] Lásd KÜBLER-ROSS: *On Death and Dying*.

[9] Lásd KANT: *Metaphysik der Sitten*.

[10] FLETCHER: *The Patients Right to Die*, 69 – a szerző saját fordítása.

[11] A kérdés annál is inkább égető, mivel e tekintetben nagyon megoszlik a teológusok véleménye. Amíg a holland Harry M. Kuitert vagy a német Hans Küng az eutanázia aktív formáját is helyesli, addig a német-svájci Johannes Fischer vagy a bécsi Ulrich J. Körtner kategorikusan elveti ezen eljárás lehetőségét. (A kérdéshez lásd KUITERT: *Der gewünschte Tod*; JENS – KÜNG: *Menschenwürdig sterben*; FISCHER: *Medizin- und bioetische Perspektiven*; KÖRTNER: *Grundfragen der Bioethik und der medizinsichen Ethik*.)

A jó halál kérdéskörét elsősorban az eutanázia fogalmához kapcsolhatjuk. Az eutanázia fogalma a görög ókorból származik, s eredeti jelentése szerint, amint azt még Possidon, Philo és Sueton Kr. e. 300 körül használták, még csupán a könnyű, fájdalommentes halált jelentette. Az eutanázia kifejezés mai használatával annak történelmi eredete nem sok hasonlóságot mutat. Mivel a keresztyénség a halál ilyetén való felfogásával nem akart azonosulni, ezért az eutanázia kérdése csupán a keresztyén középkorra következő újabb korban került elő. Morus Tamás *Utópiá*jában egy olyan haldoklóról ír, akit orvosok és papok kísérnek el a halál felé vezető úton, s itt jelenik meg először az élelem elfogadásáról való szabad lemondás, illetőleg a halálos altatóital is. Tehát még itt is csupán az antik fogalom újjáélesztésével van dolgunk, mely feladatának csupán a természetes halál könnyebbé tételét tekinti, s ehhez a környezet igyekszik a lehető legnagyobb mértékben hozzájárulni.

A kérdés csupán a posztmodern és a modern korban válik igazán akut kérdéssé, amikor is az orvostudomány rohamos fejlődése új, az élet meghosszabbítását jelentő lehetőségeket tár az ember elé. A halál, mint olyan, illetőleg annak megtapasztalása megváltozott, éspedig gyökeresen. Mindehhez az amúgy is bonyolult problematikához hozzákapcsolódik a legújabb kor, illetőleg a második világháború élményvilága is, amikor is a náci Németország az úgynevezett „életre nem méltó életeket" megsemmisítette.

Az eutanázia kapcsán a következő fogalmi tisztázást szükséges megtennünk:

1. Eutanázia – a halál könnyebbé tétele anélkül, hogy az életet megrövidítenénk. Ide tartozik minden lelkigondozói igyekezet, amely a haldoklás folyamatát kíséri, illetőleg minden olyan betegápolói törekvés, amely ezt a folyamatot megkönnyíti.
2. Eutanázia – a szenvedés és a fájdalom enyhítése esetleges életet megrövidítő mellékhatással. Ide tartozik minden olyan narkotikum, hipnotikum és analgetikum szervezetbe juttatatása, mely bár nem célzatosan, de az élet megrövidülését eredményezi.
3. Passzív eutanázia – az élet technikai meghosszabbításáról való lemondás.
4. Aktív eutanázia („mercy killing") – a halál megkönnyítése irányított és közvetett élet-megrövidítés által. Ebben a kategóriában különbséget kell tenni aközött, ha az eutanázia a páciens határozott kívánságára következik be, illetve aközött, ha ez a páciens akarata ellenére történik.

Fontos látnunk, hogy a gyakorlatban ezek az eutanázia-formák egymásba átfolynak, ilyen tiszta kategóriák nem állíthatók fel.

A keresztény teológiai etika az eutanázia kérdésére nem adhat általánosan követhető, s minden esetben alkalmazandó receptet. Tényként kell azonban kezelnünk néhány olyan teológiai axiómánkat, amelyek az erkölcsi ítéletalkotásban segítségünkre lehetnek:

1. Emberi létünkhöz tartozó jellegzetességünk, hogy életünk ajándék. Mint olyat, így passzívan el kell szenvednünk a születést és a halált is.

2. Nem mindegy azonban, hogy milyen körülmények között szenvedjük el a halált. Azt jelenti ez, hogy a keresztény teológia határozottan ki kell hogy álljon annak a tiszteletben tartása mellett, hogy az élet véges. Van tere a halálnak is az emberi létben.

3. A haldoklás egy folyamat, amelyet végig kell járnia a haldoklónak és a családtagoknak is, ezt nem szabad erőszakosan megszakítani.

4. Az eutanázia nem jelentheti az élet tetszőleges pillanatban való megszakítását.

5. A keresztyén egyházaknak a haldoklókkal való szolidaritás okán fel kell lépniük az emberhez méltó halál körülményeinek megteremtése érdekében, illetőleg a palliatív medicina támogatása mellett.

6. Nem szabad támogatnunk azokat az emberi szemmel nézve talán még érthető beavatkozásokat sem, amelyek a haldoklás folyamatát szükségtelenül meghosszabbítanák.

7. Határozottan nemet kell azonban mondanunk minden olyan igyekezetre, amely végső soron a halál és szenvedés alanyának, az embernek a megsemmisítését vonná maga után. A haldoklónak nem a halált hozó injekcióra van szüksége, hanem a mi szolidaritásunkra.

Philippe Ariés a halálról szóló nagymonográfiájának végkövetkeztetésében megállapítja, hogy sem az egyén, sem a társadalom nem elég erős ahhoz, hogy a halált elismerje, s az emberek és az emberi tudomány mindenfajta igyekezete sem tudta a haláltól való félelmet az életből kiiktatni. Ariés szerint a klinikák steril és művileg kontrollált világának álarca alatt a halál régi vadságában jelenik meg.[12] Képes-e a keresztyénség és ezen belül a teológiai etika olyan útmutatást adni, amely a halál kérdését az élet kérdéseként kezeli, vagy hagyjuk, hogy a „halálhoz való jog” álarca alatt az ember kontár istent-játszása diadalmaskodjon az eutanázia kérdésében?

[12] „Egy megfeleltetés látszik kibontakozni a halálnak mint a gonosz utolsó menedékének száműzetése és az újra kegyetlenné vált halál között. S ez nem is meglepő: A gonoszba vetett hit szükséges volt ahhoz, hogy a halált megzabolázzuk. A gonosz eltörlése a halált a vadság állapotába helyezte vissza.” (– a szerző saját fordítása), lásd ARIÉS: *Geschichte des Todes*, 789.

Felhasznált irodalom

ARIÉS, PH.: *Geschichte des Todes*, München / Wien, 1980.

BLAZER, PH. – RIPPE, K. P. – SCHABER, P.: *Menschenwürde vs. Würde der Kreatur. Begriffsbestimmung, Gentechnik, Ethikkommissionen*, Freiburg, 1998.

FISCHER, J.: *Medizin- und bioetische Perspektiven*, Zürich, 2002.

FLETCHER, J.: *The Patients Right to Die*, in: A. B. Bowning (ed.), Euthanasie and the Right to Death, London, 1969.

JENS, W. – KÜNG, H.: *Menschenwürdig sterben. Ein Plädoyer für Selbstverantwortung*, München / Zürich, 1996.

JÜNGEL, E.: *Meine Zeit steht in Deinen Händen (Psalm 31,16). Zur Würde des befristeten Menschenlebens*, Heidelberg, 1977.

KANT, I.: *Metaphysik der Sitten*, Darmstadt, 1956.

KÖRTNER, U. H. J.: *Unverfügbarkeit des Lebens? Grundfragen der Bioethik und der medizinischen Ethik*, Neukirchen-Vluyn, 2001.

KRÖSL, W. – SCHERZER, E. (Hrgs.): *Die Bestimmung des Todeszeitpunktes*, Wien, 1973.

KUITERT, H. M.: *Der gewünschte Tod: Euthanasie und humanes Sterben*, Gütersloh, 1991.

KÜBLER-ROSS, E.: *On Death and Dying*, New York, 1968.

LYOTARD, J.-F.: *Das Postmoderne Wissen*, Wien, 2000.

OROSZ G. V.: *Idegen méltóság. Teológiai véleményalkotás új kontextusban: preimplantációs genetikai diagnosztika és az emberi méltóság elve*, Teológiai doktori értekezés, Evangélikus Hittudományi Egyetem, Budapest, 2005 (publikálatlan kézirat).

POLCZ, A.: *A halál iskolája*, Budapest, 1989.

POLCZ, A.: *Ideje a meghalásnak*, Budapest, 1998.

POLCZ, A.: *Együtt az eltávozottal*, Pécs, 2005.

THIELICKE, H.: *Theologische Ethik, Bd. 1. Prinziplehre: dogmatische, philosophische und kontroverstheologische Grundlegung*, Tübingen, 1958.

WESTERMANN, C.: *Genesis. 1. Teilband: Genesis 1–11* (BK AT I/1), Neukirchen-Vluyn, 1976.

Kocsis Áron

VALLÁSOS EGYETEMISTÁK, EGYETEMISTA-VALLÁSOSSÁG? BESZÁMOLÓ A DRHE TUDOMÁNYOS DIÁKKÖRI TANÁCSA ÉS A SZOCIÁLETIKAI ÉS EGYHÁZSZOCIOLÓGIAI TANSZÉK KÖZÖS VALLÁSSZOCIOLÓGIAI FELMÉRÉSÉRŐL

I. Bevezetés

Az elmúlt évtizedekben Magyarországon, követve a nyugati szociológiai kutatások irányát, egyre nagyobb hangsúlyt kapott a vallásszociológia problematikája. Ennek egyik oka a szociológia megítélésének változása: egyre kevésbé tartják ugyanis „burzsoá áltudománynak", s így az egyre nagyobb teret nyerhetett magának. A másik ok a társadalom kulturális, vallási és mentalitásbeli változásaiban kereshető. Az átfogó és egyetemes vallási kultúra megszűnése a vallás pluralizálódásához, az egyéni vallásosság jellegének megváltozásához vezetett. A szekularizáció és az individualizmus alapjaiban változtatta meg az egyéni vallásosság attitűdjeit. Így az 1980-as évektől a vallás újraéledése, illetve átértékelése tapasztalható meg.

2005 őszén felmerült a Debreceni Református Hittudományi Egyetem Tudományos Diákkörében (DRHE-TD) a gondolat, hogy szükséges lenne egy olyan felmérés elvégzése, mely a Debrecenben tanuló egyetemisták/főiskolások vallásszociológiai jellemzőit tárná fel. A vizsgálat azért az egyetemisták jól meghatározható körét célozta meg, mert ennek a korosztálynak a legalacsonyabb a vallási szocializációja, kognitív hitismeretei hiányoznak vagy felszínesek, a különböző vallási, vallás-filozófiai hatásoknak pedig ők vannak leginkább kitéve. Ezen tények ismertében fogalmazódott meg a kérdés: Milyen az egyetemisták vallásossága, milyen az egyetemista-vallásosság?

Sajnos a kutatás pályázati úton való megvalósítására nem nyílt lehetőség, a Szociáletikai és Egyházszociológiai Tanszék azonban a tantervi keretek között megteremtette a megvalósítás lehetőségét egy szabadon választható tanegység keretében. A kérdőívek lekérdezése és a „kérdezőbiztosok" felkészítése a 2005/2006-os tanév tavaszi szemeszterében szemináriumi keretek között történt meg, 28 teológus-lelkész és vallástanár szakos hallgató részvételével. A kutatási tervben három alapvető cél fogalmazódott meg:

1. Megismertetni a kutatásban részt vevő hallgatókat a szociológiai kérdőíves kutatás, kiértékelés módszereivel, gyakorlatával.
2. A lehető legátfogóbb képet kialakítani a debreceni egyetemisták vallásosságáról, a vizsgálat során megismerni a megkérdezett

hallgatók felekezeti hovatartozását, egyházhoz, vallási kérdésekhez való viszonyát, gondolkodását.

3. A megkérdezetteket indirekt módon megszólítani missziós céllal. A lekérdezést követően kapcsolatfelvétel, párbeszéd kialakítása, gyülekezeti közösségbe való hívogatás.

A hallgatók szakmai irányítás mellett végezték a lekérdezés, az adatbevitel, a kiértékelés és az elemzés munkafázisait.

A kutatás során a Debrecenben működő két egyházi felsőoktatási intézetből, illetve a Debreceni Egyetem 13 karáról összesen 638 hallgató töltötte ki a kérdőíveket. A lekérdezés során rétegzett mintavételes módszerrel próbáltunk a reprezentativitás feltételének eleget tenni. A Debreceni Egyetem egyes karairól az adott kar hallgatóinak a teljes egyetem hallgatóságán belüli arányának megfelelően határoztuk meg a lekérdezendők számát (lásd 1. Táblázat).

A következőkben azon jelentősebb kérdések elemzését, eredményeit közöljük, melyek alkalmasak lehetnek alaposabb továbbgondolásra, szakmai tárgyalásra. Igyekszünk elsősorban a főbb tendenciákra rávilágítani, a karok szerinti részletes elemzések a későbbiekben kerülnek majd publikálásra.

1. Táblázat

A megkérdezettek intézmények, illetve karok szerinti eloszlása[1]

Intézmény	Százalék	Összesen
AVK – DE	**6%**	**38**
MTK – DE	**7,7%**	**48**
ÁOK – DE	**9%**	**60**
FOK – DE	**0,3**	**2**
GYTK – DE	**1%**	**7**
ÁJK – DE	**7,5%**	**47**
BTK – DE	**24%**	**155**
DK – DE	**1%**	**8**
IK – DE	**8%**	**52**

[1] A Debreceni Egyetem (DE) karainak itt alkalmazott rövidítései: Agrárgazdasági és Vidékfejlesztési Kar (AVK), Mezőgazdaságtudományi Kar (MTK), Általános Orvostudományi Kar (ÁOK), Fogorvostudományi Kar (FOK), Gyógyszerésztudományi Kar (GYTK), Népegészségügyi Iskola (NI), Állam- és Jogtudományi Kar (ÁJK), Bölcsészettudományi Kar (BTK), Debreceni Konzervatórium (DK), Informatikai Kar (IK), Közgazdaságtudományi Kar (KTK), Műszaki Főiskolai Kar (MFK), Természettudományi Kar (TTK). Ezeken túl: Debreceni Református Hittudományi Egyetem (DRHE), Kölcsey Ferenc Református Tanítóképző Főiskola (KFRTKF).

KTK – DE	**3,5%**	**23**
MFK – DE	**11%**	**68**
TTK – DE	**17%**	**107**
DRHE	**1%**	**6**
KFRTKF	**3%**	**17**
Végösszeg	**100%**	**638**

A kérdőív szerkesztése során olyan kérdések beválogatása volt a cél, melyek alkalmasak az általános szociológiai, demográfiai jellemzők, az értékrend, a jelen- és jövőkép, vallási attitűdök, az egyházi életben való részvétel, transzcendens kérdésekről való vélemények mérésére, megismerésére. A kutatásban több ponton is felhasználásra, illetve újramérésre kerültek egyetemünk két (egykori) oktatója, Fazakas Sándor és Kodácsy Tamás 1998-ban végzett vallásszociológiai kutatásainak eredményei, kérdései.[2]

II. Általános információk

Az általános szociológiai, demográfiai kérdések értékelése során a következő adatok, tendenciák rajzolódtak ki. A lekérdezés során a megkérdezettek nemi megoszlása 55% : 45% volt a nők javára. A válaszadók átlagéletkora 23 év volt, a legnagyobb arányban az 1983-as, illetve az 1985-ös születésűek képviseltették magukat (20–20%).[3]

Település szerinti megoszlás tekintetében elmondható, hogy a megkérdezettek 47%-a városban, 26%-a falun, 24%-a megyeszékhelyen vagy megyei jogú városban, 3%-a pedig tanyán lakik. A települések típusainak standardizálása szükségszerű lehet, ismerve a tradicionálisabb kistelepülések és a szekularizáltabb városok eltérő vallásszociológiai mutatóit. A megkérdezettek döntő többsége, 97%-a nappali képzés keretében első diplomáját megszerezni készülő egyetemista, illetve főiskolás volt.

Középiskolai tanulmányaik tekintetében elmondható, hogy a kutatásba bevont hallgatók 71%-a gimnáziumban, 27%-a szakközép-iskolában, 2%-a pedig egyéb iskolában szerzett végbizonyítványt. Vallásszociológiai szempontból fontos kérdés volt a vizsgálat során, hogy középiskolai éveiket milyen fenntartású intézményben töltötték. 14–18 éves korban meghatározó lehet a későbbiekre nézve, hogy milyen

[2] FAZAKAS S. – KODÁCSY T.: *Reformátusok vallásossága és istenképe*, Debrecen, 1998. (Publikálatlan kézirat.)

[3] A kérdőívben hasznosabbnak véltük az évfolyam helyett a születési évre való rákérdezést, mivel a kreditrendszer és egyéb faktorok miatt az évfolyamok korösszetétele nem homogén.

világnézeti nevelésben részesülnek a fiatalok. A 2. Táblázatból kiderül, hogy milyen fenntartású iskolában végeztek a megkérdezettek.

2. Táblázat

Milyen fenntartású középiskolában végezted tanulmányaidat?

Iskola fenntartója	Százalék	Összesen
Állami/önkormányzati	77%	490
Egyházi	19%	123
Nem tudja	3,1%	19
Alapítványi	0,3%	2
Egyéb	0,6%	4
Végösszeg	100%	638

A megkérdezettek felekezeti megoszlása nem tükrözi az országos arányokat, mivel a reformátusok sokkal magasabb arányban szerepelnek. Ennek magyarázata az lehet, hogy a megkérdezettek többsége a Tiszántúlról származik, ahol a lakosság több mint 50%-a vallja magát reformátusnak. Az összesített eredmények alapján a következőket mondhatjuk: A 638 megkérdezett közül 262-en, vagyis több mint 40% reformátusnak vallotta magát. A második helyen a római katolikusok és a felekezetnélküliek állnak 23%–23%-kal.

Ez a százalékos eloszlás is arra a jelensége irányítja a történelmi egyházak, ezen belül is a református egyház figyelmét, hogy a társadalom jelentős területe vár még misszióra.

3. Táblázat

Felekezeti megoszlás

Felekezet	Százalék	Összesen
Református	41%	262
Római katolikus	23%	145
Felekezet nélküli	23%	146
Görögkatolikus	7%	46
Evangélikus	2%	14
Baptista	1%	6
Egyéb keresztyén	2%	10
Egyéb, nem keresztyén	1%	6
Végösszeg	100%	638

Az általános jellemzők körébe tartozik a politikai preferencia kérdése, mely érdekes tendenciákat mutatott az adatok összesítése után. Ha a klasszikus, bár nem egészen pontos jobb-, illetve baloldali politikai besorolás mellett maradunk, akkor elmondható, hogy a megkérdezettek 34%-a vall jobboldali (konzervatív), 27%-a pedig baloldali értékeket (ez utóbbi csoportból liberálisnak vallotta magát 16%, szocialistának pedig 11%). 39% nem tudott vagy nem akart válaszolni erre a kérdésre.

III. Vallásszociológiai jellemzők

A kutatás alapvető célja a vallásszociológiai attitűdök vizsgálata volt, mely mérésére a Glock és Strak-féle modellt vettük alapul. A modell a vallásosság dimenzióinak elkülönítésén keresztül mutat rá annak szerteágazó komplexitására. A modell arra a felismerésre épül, hogy a vallásosság nem homogén területe az emberi gondolkodásnak, hanem különböző, egymástól jól elkülöníthető területei vannak; ezeket Glock és Strak a vallásosság „dimenzióinak" nevezte el. Öt ilyen dimenziót határoltak el: a hit (ideológiai dimenzió), a vallásgyakorlat (rituális dimenzió), a vallási érzés, élmény (élmény és tapasztalat dimenzió), a vallási ismeretek (intellektuális dimenzió), valamint a mindennapi élet vallásossága (következmény dimenzió).[4] A kérdőívben törekedtünk arra, hogy legalább érintőlegesen minden dimenzióra vonatkozóan szülessen mérhető eredmény.

A hit szociológiai mérhetősége azon a tényen alapul, hogy minden vallás hittételek rendszerére épül. A hit mérése tehát e tantételek elfogadását vagy elutasítását vizsgálja. Ennek mérésére tettük fel a 32. („Mit gondolsz a természetfeletti hatalmak létezéséről?") és a 33. („Mit gondolsz a halálról és a halál utáni életről?") kérdéseket. A lehetséges válaszok megfogalmazásában arra törekedtünk, hogy egy transzcendens létezőre vonatkozóan lehetőleg az összes főbb felfogást lefedjük.

A következő táblázat a 32. kérdésre adott válaszok megoszlását mutatja. A „2006" feliratú hasábban jelen felmérés eredményei olvashatóak, míg az „1998" felirattal ellátott oszlop az összehasonlítás érdekében a Fazakas – Kodácsi felmérés[5] eredményeit közli.

[4] Lásd FÖLDVÁRI M. – ROSTA G.: *A modern vallásosság megközelítésének lehetőségei*, 127–137.

[5] FAZAKAS – KODÁCSY: i.m., 34.

4. Táblázat

Mit gondolsz a természetfeletti hatalmak létezéséről?

	2006	1998
Csak Istenről tudok, aki Jézus Krisztusban jelentette ki magát.	**38%**	**66%**
Isten mellett vannak egyéb természetfeletti erők is, amelyek befolyásolják az ember életét.	**22%**	**16%**
Valaminek lennie kell.	**22%**	**13%**
Isten nem más, mint az ember vágyainak megszemélyesítése.	**6%**	**2%**
A felsőbb hatalmasság nem más, mint az ember, természet és világmindenség közötti örök körforgás.	**8%**	**3%**
Nincs Isten.	**3%**	**0%**
Nem válaszolt.	**1%**	**0%**
Végösszeg:	**100%**	**100%**

Amint az a táblázatból világosan kiderül, a megkérdezettek 82%-a hisz valamilyen transzcendens hatalom létezésében (lásd 1–3. sorok), és csak 18% az, aki elveti ezt a lehetőséget (lásd 4–7. sorok). 22% azoknak az aránya, akik Istenen vagy valamilyen istenségen túl más természetfeletti erők (így például szellemek, démonok, közvetítő szentek) létében is hisznek. Figyelemre méltó és figyelmeztető jelenség, hogy a maradék 40% nem rendelkezik pontos elképzelésekkel e kérdésben. Nincs kiforrott istenképük, vagy éppen valamilyen más gondolati befolyás hatására képviselik az adott álláspontot.

Ha a transzcendens létezéséről alkotott vélemény időbeli változását vizsgáljuk, akkor láthatjuk, hogy az egyes válaszoknál milyen jelentős az eltérés. A különbségek magyarázhatóak a vallási közgondolkodás alakulásával, de a 2006-os felmérés egyetlen generációra történő leszűkítésével is. Mégis elgondolkodtató, hogy milyen óriási az eltérés: A „Csak Istenről tudok, aki Jézus Krisztusban jelentette ki magát” válasz esetében 38:66 az arány!

A vallásgyakorlat kategóriájába tartoznak az egyes vallások rituális és egyéb vallási töltetű cselekedetei. Leggyakrabban az egyházi rendezvényeken való részvételt értik ezen, így tehát ez a dimenzió leginkább az intézményesült keretek között gyakorolt vallásossághoz kötődik. A feltett kérdések között ezért szerepelnek olyanok, melyek a megkérdezettek, illetve családtagjaik gyakorlati egyházi kötődésének mérésére szolgáltak. Problémát jelent persze, hogy a „maguk módján” vallásosak ebből a szempontból hogyan értelmezhetők.[6]

[6] FÖLDVÁRI M. – ROSTA G.: *A modern vallásosság megközelítésének lehetőségei*, 129.

A vallásgyakorlásról elmondható, hogy a megkérdezettek legnagyobb hányada (25%) úgy nyilatkozott, hogy évente néhányszor megy el templomba, azaz valószínűleg csak a nagy, „sátoros" ünnepeken. A többiek nagy részét azok teszik ki, akik soha (20%), vagy akik ritkábban, mint évente egyszer (16%) járnak el. A megkérdezett egyetemisták közül összesen 118-an mondhatóak rendszeres templomba járóknak: ők azok, akik legalább hetente egyszer ott vannak az istentiszteleten vagy a misén. Ez a teljes létszám alig több mint 18%-a.

A Biblia és a vallási irodalom forgatásának kérdése szintén a vallásgyakorlat kategóriájába sorolható. A következő táblázat az ezzel kapcsolatos felmérés eredményeit mutatja.

5. Táblázat

Olvasol-e Bibliát, illetve vallásos irodalmat?

	Biblia	Vallásos irodalom
Naponta	**11,7%**	**4,5%**
Néha	**57%**	**51,1%**
Soha	**23%**	**30,3%**
Nincs Bibliám	**8%**	**13,6%**
Nem válaszolt	**0,3%**	**0,5%**
Végösszeg:	**100%**	**100%**

Megállapítható, hogy a hallgatók közel kétharmada (naponta: 12%, néha: 57%) érdeklődik a Szentírás iránt, míg egyharmaduk egyáltalán nem (soha: 23%, nincs Bibliám: 8%). Eszerint a többség érdeklődést mutat a Biblia iránt (és ez talán érvényes a keresztyén egyház tanítására is), csak alkalmat kellene rá találni, hogy ez az érdeklődés elmélyüljön, a kérdéseikre megkaphassák a válaszokat a saját személyes életükre nézve, és így az Istennel tartott kapcsolat életük részévé váljon, aminek egyik jele a Szentírással való napi foglalkozás. A kétharmados többség továbbá azt is jelzi, hogy a keresztyén kultúra erősen beivódott az egyetemi hallgatók vallási gondolkodásába, bár másfajta világnézet, gondolkodásmód is erősen jelentkezik, amit a közel egyharmados érdeklődés-hiány mutat.

A vallásos irodalom tekintetében az arányok már kissé másképpen alakulnak. Megfigyelhető, hogy a vallásos irodalom nem képezi szoros elemét a vallásos gyakorlatnak. A naponta olvasók aránya összevetve a bibliaolvasás adataival közel 1/3-os csökkenést mutat: itt már a megkérdezetteknek csak 4,5%-a jelölte meg ezt a választ. Jelentős a „soha" válasz 30%-os aránya, amely a bibliaolvasással való összehasonlí-

tásban már 7%-os eltérést mutat. Ugyancsak magasabb a vallásos irodalommal nem rendelkezők száma, mint a Bibliával nem rendelkezőké: az előbbi 13,6, míg az utóbbi csak 8%.

A vallásos élmény dimenziója azon a feltevésen alapul, hogy a vallásos egyének olyan sajátos lelkiállapotba kerülhetnek, amelyek vallásosságukkal hozhatóak kapcsolatba, és ezek az élmények a hétköznapok valóságától többnyire elvonatkoztatottak. E dimenzió mérése igen nehéz, mivel akadályokba ütközik a jelenségek pontos leírása, kategorizálása. E dimenzió körébe soroljuk a vallásos önbesorolás kérdését is, mely – igaz, nem feltétlenül – élményként értelmezhető, sokkal inkább azon „szemüvegként", melyen keresztül az egyén értelmezi a transzcendencia kérdéseit, a vallásos élményeket.

A válaszok összesítése során megállapítható, hogy a megkérdezettek közül legtöbben a „vallásos vagyok a magam módján" itemet jelölték meg (50%). Lehet, hogy hisznek Istenben, de valószínűsíthetően nincs komolyabb, szorosabb kapcsolatuk egyik egyházzal sem. Ennek talán egyik oka az lehet, hogy maguk alakítanak ki egy olyan vallásos szemléletet, amely a számukra elfogadható/felfogható hitismeretekből, elgondolásokból áll. Megfigyelhető az is, hogy sokan nem vallják magukat vallásosnak (17%), ugyanakkor 22% mondta azt, hogy az egyház tanítása szerint vallásos.

Az intellektuális dimenzió a vallásos ismeretek mértékét méri, ezáltal szoros kapcsolatban lehet az ideológiai dimenzióval. Hinni ugyanis csak abban lehet, amiről valamilyen fogalma van az embernek. Ugyanakkor ez a dimenzió erősen korrelál a műveltségi szinttel is, hiszen a vallási ismeretek jelentős hányada az általános műveltség része.

A dimenzió jellemzőjeként, de akár ko(ó)rképként is elmondható, hogy a megkérdezettek 1/3-a nem részesült hitoktatásban. Ezen adat igazolja azon előfeltevésünket, mely szerint magas azoknak az egyetemista korúaknak a száma, akiknél részben vagy teljesen hiányoznak a kognitív hitismeretek. Pedig a válaszadók már egy olyan korosztály tagjai, amelynek az általános iskolától kezdve adott volt a hitoktatásban való részvétel lehetősége. Azonban nyilván nem a diákok hibája az, ha annak idején nem vettek részt hittanórákon; ebben az összefüggésben sokkal inkább a szülők és az iskolák felelősségét lehet felvetni.

A következmény dimenziójában az előző négy tényező szekuláris hatásait vizsgáltuk az egyén életében. Két részre oszthatók ezek a hatások: egyfelől amit az egyén vár el a vallástól (például lelki nyugalom, harmónia, örök élet stb.), másfelől amit neki kell teljesíteni (többnyire az erkölcsi szabályok betartása). Ennek kapcsán a vallásról és az egyházról kialakított kép, vélemény mérésére történt kísérlet, illetve a megkérdezettek részéről az egyház szervezeti kereteire, múltbeli-jelenbeli

helyére, a társadalmi modernizációban betöltött szerepére, illetve az aktuális kérdésekben való megnyilatkozásának mértékére vonatkozó kérdések kerültek megválaszolásra.

Mint láttuk, a Glock–Strak modell arra az alapkoncepcióra épül, hogy a modern posztindusztriális társadalomban az egyes dimenziók függetlenednek egymástól. Ha valaki az egyik dimenzió alapján vallásosnak bizonyult, abból még egyáltalán nem következik, hogy más dimenziók alapján is így lesz. Az egyéni preferenciáktól függ, hogy ki melyik dimenzióban milyen attitűdöt mutat.

A kutatás eredményei is rávilágítanak azokra a tendenciákra, melyek a modern típusú vallásosság egyik fontos jellemzői: a vallásosságot nem tekinthetjük többé egységes jelenségnek. Ez nem feltétlenül jelenti azt, hogy maga a vallás hullott volna darabjaira, hanem sokkal inkább arra a jelenségre mutat rá, hogy az intézményes keretektől távolodó vallásosság az egyén képére formálódik. Fokozottan igaz ez a jelenség egy-egy korosztályra, azon belül pedig egyazon iskolázottsági szintű csoportra, jelen esetben az egyetemistákra. Kirajzolódik az útkeresés, a transzcendens világ megértésére való törekvés és az elutasítás egyaránt. Mégis elmondható, hogy a megkérdezettek 2/3-a igenis keresi az élet végső kérdéseire a válaszokat. Olyan missziós területe ez a Református Egyháznak, melyet hangsúlyosan, felelősségteljesen kell kezelni, abban munkálkodni.

Ezúton szeretnék köszönetet mondani munkájukért a felmérés lebonyolításában, kiértékelésében részt vevő alábbi hallgatóknak: Bodnár Máté, Dávid Éva, Hegedűs András, Illés Éva, Jánvári Béla, Jenei Zoltán, Kádár Eleonóra, Kasó Viktória, Kész Julianna, Kóczián Viktória, Kocsis Zsuzsanna, Kupai Kornél, Nagy Beáta, Nyíri Noémi, Páter Katalin, Pesti Anita, Petró László, Sipos Péter, Szabó Nikoletta, Szabó Tímea, Szilágyi Krisztina, Szilvási Beáta, Szűcs Andrea, Szvoren Attila, Tamaska Mónika, Tiba Marian, Tihor Melinda. Remélem, hogy számíthatunk további érdeklődésükre, aktív közreműködésükre a kutatás részletes kiértékelésében is.

Egyháztörténeti Tanszék:

Hörcsik Richárd

ADATOK A SÁROSPATAKI REFORMÁTUS KOLLÉGIUM „HADIFOGSÁGBÓL" HAZATÉRT KÖNYVEIRŐL

I.

Könyvtárakról ritkán szoktak cikkeket írni a sajtóban. Az ott őrzött könyvek sem tartoznak igazán a médiumok érdeklődésének a középpontjába. Az elmúlt másfél évtizedben mégis volt egy kivétel: a Sárospataki Református Kollégium Könyvtára. Szinte a rendszerváltozással egy időben került a közvélemény érdeklődésébe a nagyhírű intézmény, amikor az egykori Szovjetunióban felfedezték azoknak a könyveknek az első példányait, amelyek a második világháború végén Sárospatakról „származtak el".[1]

Lassan másfél évtizede tart ez a kitüntető figyelem a II. világháború során elhurcolt könyvek sorsa iránt. *Habent sua fata libelli* – igazolódni látszik ebben az esetben is az ókori mondás, hiszen a pataki könyvek visszaszerzésének már önálló története van. Ez 1938-ban, a biztosnak vélt pesti bankokba történt szállítással kezdődött, illetve a háború végi elhurcolással folytatódott, majd ezt követte – ma már tudjuk – a nyizsnij novgorodi könyvtár mélyén egy negyvenöt évnyi szünet, amit 1991-től, a felfedezés, a beazonosítás szakmai, és a visszaszerzés diplomáciai munkája követett. Ez utóbbi 15 évnek már jelentős szakirodalma kerekedett,[2] annál is inkább, mivel a pataki könyvek esete a II. világháború során elhurcolt többi, közel 100.000 magyar műkincs sorsát[3] is előtérbe hozta.[4]

Így 61 év után zárult le a könyvek hányattatott sorsa, amikor 2006. február 22-én, szerdán késő este a Ferihegyi repülőtéren katonai tiszteletadással fogadták a „hadifogságból" hét ládában hazatért sárospataki

---

[1] A sajtó érdeklődése 1991-ben kezdődött, a Mai Nap-ban megjelent híradással. Azóta számos cikk jelent meg, különösen a magyar–orosz diplomáciai kapcsolatok eseményeit követve, például 1993-ban, 1999-ben, 2002-ben, 2005-ben és természetesen 2006-ban; a részleteket lásd a folytatásban.

[2] Érdemes áttekinteni az ezzel kapcsolatos orosz szakirodalmat is. Közülük is említésre méltó Ekaterina Genieva orosz könyvtáros előadása a 68. IFLA konferenciáján (2002. augusztus 18–24.) *The Trophy Collection of Books from Sárospatak in Cultural Context of the New Millenium* címmel. Az írás egy másolata megtalálható a Sárospataki Református Kollégium Kézirattárában (a továbbiakban: SRKKt).

[3] NÉMETH: *Leltár elvétel*, 71–72, valamint P. SZABÓ E.: *Műkincsrablás: bűnök megbánás nélkül*, 5.

[4] A szaksajtóban természetesen kevesebb tanulmány látott napvilágot. Közülük is kiemelkedik MAYER: *Az elhurcolástól az azonosításig: a Sárospataki Református Kollégium Nagykönyvtára egy részének sorsa* című tanulmánya.

könyveket.[5] Még a diplomáciában jártas ember is felkapta a fejét e furcsa hírre, hiszen könyveket nem szokás államfőknek kijáró tisztelettel fogadni. Ez a tény is jól mutatja azt a sok bizonytalanságot és érzékenységet, ami a dolgok mögött a mélyben húzódik mind Oroszországban, mind pedig Magyarországon, s ami az elmúlt hat évtizedben végigkísérte a Sárospataki Református Kollégiumból „elszármazott" könyveket.

A könyvtárat fenntartó Tiszáninneni Református Egyházkerület elnöksége másnap, február 23-án vette át a könyveket.[6] Azonban egy, az egyházkerület és a NKÖM által még február 10-én kötött szerződés értelmében azok csak júniusban kerültek vissza a régi helyükre, a sárospataki Nagykönyvtárba. Addig a Széchényi Könyvtár bizonyos javítási munkákat végzett a könyveken, hogy az orosz elnök látogatása során, március 1-én, a Magyar Nemzeti Múzeumban kiállításra kerülhessenek.[7]

A hazaszállítás időpontja nem volt véletlen, hiszen az éppen Vlagyimir Putyin elnök február 28. és március 1. közötti budapesti látogatását előzte meg. Az orosz elnök ugyanis már korábban kinyilvánította, hogy a könyvek visszaadását *jelképes gesztusnak* szánja budapesti tárgyalásain. „Örülök, hogy visszakerültek jogos tulajdonosához" – adta át hivatalosan is a könyveket Putyin a Magyar Nemzeti Múzeum Rotundájában, több – volt és jelenlegi – magyar közjogi méltóság és politikus jelenlétében, március 1-én.[8]

Megható pillanatok voltak ezek, különösen azok számára, akik velem együtt „hozzánőttek" a könyvekhez, és figyelemmel kísérték azok sorsának alakulását. Mi, patakiak egymás mellett ültünk a vendégek sorában: Csomós József tiszáninneni püspök, Dienes Dénes gyűjteményi igazgató és a fiatal Szentimrei Márk levéltárigazgató. A régiek közül talán én voltam ott egyedül, s ezért mondtam egy fohászt azok nevében is, akik már nem lehettek ott: Harsányi István, Gulyás József, Czegle Imre, Szentimrei Mihály egykori könyvtárosok, és Újszászy Kálmán.

II.

1979 májusában, mint a pataki Tudományos Gyűjtemények frissen kinevezett levéltári munkatársa, a többi fiatal kollégával együtt –

[5] Az MTV1 2006. február 22-i késő esti híradójának beszámolója, lásd még az Észak-Magyarország tudósítását (*Hazatértek*, 1. és 5.).

[6] Lásd TÓTH: *Beszélgetés Csomós József püspökkel, a sárospataki könyvek hazakerüléséről*, 1. és 3.

[7] *„Itt az Írás, forgassátok!" A Sárospataki Református Kollégium Nagykönyvtárából elszármazott és Oroszország által visszaszolgáltatott könyvgyűjtemény* címmel rendezett impozáns kiállítást 2006. március 1. – június 15. között a Magyar Nemzeti Múzeum.

[8] FÜZES: *A református könyvektől az orosz templomig*, 8.

felkészülvén a kötelező idegenvezetés munkájára – elmélyülten hallgattuk *Újszászy Kálmán* akkori gyűjteményi igazgató előadását a Nagykönyvtár múltjáról. Külön fejezetet szentelt a világháborúban eltűnt könyveknek. 1918-ban a Kollégium sokkal szerencsésebb volt, mert akkor az értékesebb könyveket a diákok hazavitték, és a veszély elmúltával hiánytalanul visszahozták. 1938-ban, a Kultuszminisztérium tanácsára, az első bécsi döntés kapcsán háborús konfliktustól tartva „mint határmenti veszélyeztetett gyűjtemény" sajnos nem ezt tették, hanem a könyveket a biztosnak vélt pesti bankok trezorjában helyezték el. Ekkor kezdődött azok hányattatott sorsa.[9]

A patakiak még 1944-ben, a front közeledte ellenére is meg voltak arról győződve, hogy Budapest „nyílt város" lesz, és a nagyhatalmak garantálni fogják a főváros épségét, s így a gondosan kiválogatott könyvek és néhány ritka kézirat, a Vay aranypénz-gyűjteménnyel együtt, nagyobb biztonságban van a pesti trezorokban, mintha Patakon maradt volna. Aztán jött a front. Budapesten 1945. február 13-án alig hallgattak el a fegyverek, a patakiak azonnal nekifogtak az értékek felkutatásához, de azoknak csak a hűlt helyét találták.[10] A Kollégium közigazgatója naplójában ekkor jegyezte fel a szomorú tényt: „a csapás, amely érte főiskolánkat, a legnagyobb azok között, amelyek eddig ebben a háborúban s általában az utolsó száz esztendőben érték."[11]

Az eltűnt könyvek közül azonban három kalandos úton visszakerült Sárospatakra. Kettő a bank pincéjében volt a szeméthalmon, köztük a Kollégium eddig ismert legrégebbi kézírásos, ún. „marosvásárhelyi" anyakönyve. A harmadik egy Vizsolyi Biblia, ami a „murányi Vénuszé", vagyis Szécsy Máriáé volt. Ez utóbbit egy szovjet katona adta „ajándékba" egy magyar vasutasnak, aki azt a Teleki téri ócskapiacon értékesítette. A vásárló, a kollégium pecsétjét felfedezvén, visszaszolgáltatta a patakiaknak.[12]

A Kollégium igazgatósága a politikai rendőrség bevonásától a diplomáciai kapcsolatok felhasználásáig mindent elkövetett a könyvek felkutatása érdekében, de mindhiába. A patakiak ugyanis meg voltak győződve arról, hogy az említett bankok egyéb értékei mellett a pataki könyveket is a szovjet csapatok ún. „trófea"-, azaz műkincsbegyűjtésre szakosodott alakulatai vitték el. Persze a válasz minduntalan ez volt: „nyoma veszett". Nyilván jól felfogott érdekük volt a szovjet hatóságoknak, hogy elfedjék az igazságot. Az orosz szakértők még 2002-ben is azt próbálták bizonygatni, hogy ezeket a könyveket a németek

[9] DIENES: *Könyvek fogságban – és a szabadulás*, 19k.
[10] MAYER: *Az elhurcolástól az azonosításig*, 92.
[11] Uo.
[12] TÓTH: *Beszélgetés Csomós József püspökkel, a sárospataki könyvek hazakerüléséről*, 3; MAYER: *Az elhurcolástól az azonosításig*, 93kk.

vitték magukkal Magyarországról, és csak 1945 májusában, a Berlin melletti Rheinsberg vasútállomásán bukkantak rá a 2. belorusz front 49. hadseregének katonái, akik háborús trófeaként szállították tovább a Szovjetunióba.[13]

III.

A könyvek emléke azonban elevenen élt az egyházi kézben maradt Tudományos Gyűjtemények munkatársaiban a Kollégium 1952-es államosítása után is. Emlékszem, amikor Czegle Imre könyvtárigazgató a kezembe adta azt a katalógust, amelyben vastag, piros ceruzával voltak megjelölve a hiányzó művek. Sőt, a könyveket tartalmazó listát is elővette egy hatalmas páncélszekrényből. Ekkor még úgy tudtuk, hogy a németek vitték magukkal a pesti bankok trezorjából, és valahol a nyugati fronton veszett nyomuk, de „egy pataki diák mindig reménykedik…" – mondta Imre bácsi.[14]

Aztán a nyolcvanas évek végén – már a Kollégium visszavételének lázas munkájában – jött a „titkos" hír: egy kutató rátalált egy olyan könyvre, amiben benne van a Nagykönyvtár tulajdonpecsétje. De nem Nyugaton, hanem éppen ellenkezőleg: Keleten, a Szovjetunióban. Ekkor villant fel az első reménysugár, hátha megvan a többi is.

De hol és hogyan kezdjünk a felkutatáshoz és a visszaszerzéshez? Hiszen akkor Magyarországon – bár a peresztrojka szelei már fújdogáltak – továbbra is tabu témának számított erről beszélni, és egyáltalán: elképzelhetetlen volt bármifajta állami beavatkozás. Maradt a külföldi segítség. Így kezdődtek meg az első nem hivatalos tapogatózások. A hír hamar eljutott az USA-ban élő egykori pataki diákokhoz és a *Friends of Sárospatak* csoportjához is, akik már javában fáradoztak a Kollégium visszavételének anyagi finanszírozásán. Közöttük vetődött fel az a képtelennek tűnő ötlet, hogy a peresztrojka kedvező széljárását kihasználva az USA külügyi apparátusa – köszönhetően javuló szovjet kapcsolatainak – kísérletet tehetne a könyvek visszaszerzésére. Hiszen Magyarország túl kis pont volt ahhoz, hogy bármit is tehetett volna ebben az ügyben. Bertalan Imre és Szathmáry Lajos öregdiákoknak és Osterhaven professzornak megvoltak a kapcsolatai a Fehér Házhoz.

Közben itthon is elkezdődött a rendszerváltás, ami újabb reményt adott. Mint frissen választott országgyűlési képviselő ekkor kapcsolódtam be ebbe az akcióba. A washingtoni nagykövetségünkre új emberek kerültek, köztük az egykori pataki diák, Szabó Csaba, aki mint kulturális tanácsos vette gondozásába az „ügyet".[15] 1991-ben egy delegációval az USA-ban tartózkodván találkoztam Tony Lynchcsel, a kongresszus

[13] Lásd SZOKOLOV-MITRICS: *Gutenberg fázik*.
[14] HÖRCSIK: *Utószó a sárospataki könyvkincs odisszeájához*, 6.
[15] Lásd erre vonatkozóan Szabó Csabának a Külügyminisztérium részére 1992 júniusában küldött éves beszámolója II/4. pontját. (Szabó Csaba szíves közlése.)

külügyi bizottságának elnökével és a Külügyminisztérium néhány munkatársával, akiknek felvetettem a pataki könyvek ügyét, és közbenjárásukat kértem.

IV.

A változások nyomán 1991-ben itthon is felgyorsultak az események. Először a Mai Nap április 22-i számában adtak hírt a felfedezésről. Ennek nyomán Bodó Sándor főosztályvezető felkérésére Mayer Rita referens, későbbi moszkvai kulturális tanácsos kezdte el kibogozni a pataki könyvek sorsát, aki egyébként elévülhetetlen érdemeket szerzett ebben. Az ő munkája adta az alapját annak, hogy Jelcin elnök budapesti látogatása után a pataki könyvek váltak az Oroszországba elhurcolt valamennyi műkincs visszaadásának jelképévé, mivel egyházi tulajdont képeztek és „kevésbé voltak értékesek", mint a festmények.[16]

1992-ben Mádl Ferenc aláírta a két ország közötti egyezményt a háború során „elszármazott" kulturális javak visszaszolgáltatásáról. Ennek nyomán jött létre az orosz–magyar restitúciós bizottság, melynek feladatai közé tartozott a könyvek felkutatása. Ekkor felkerestem Mádl miniszter urat, aki a könyvek ügyében mérsékelten ugyan, de optimista volt. Úgy tűnt, hamarosan pont kerülhet a történet végére. De nem így történt, mert majdnem hat év kellett ahhoz, hogy beazonosítsák a könyvek nagy részét. Ebben a munkában oroszlánrészt vállalt Szentimrey Mihály pataki könyvtárigazgató, aki elődeihez hasonlóan hitt a könyvek hazahozatalában. De a kint szerzett tapasztalatai alapján valójában ekkor döbbentünk rá, hogy egy hatalmas hangyabolyba nyúltunk, s a pataki könyvek csak a jéghegy csúcsát jelentik. Az orosz félnek – nem véletlenül – mindig volt valami kifogása. Kalandos történeteket tudnának mesélni a munkában részt vevő pataki könyvtárosok…

A beazonosítás munkájának hamar meg lett az első kézzelfogható eredménye: Még 1997-ben – e dokumentumok felhasználásával – az Orosz Állami Idegen Nyelvi könyvtár önálló kötetben jelentette meg az elszármazott könyvek katalógusát *A Sárospataki Református Kollégium (Magyarország) könyvtárából származó hadizsákmány könyvek a Nyizsnij Novgorodi Állami Megyei Általános Tudományos Könyvtár állományában* címmel.[17] A 296 oldalas kiadványban az orosz szerzők, de Soros György is világosan kifejezték, hogy a hadizsákmány kulturális érték, mely az egész emberiségé, és azt senkinek sincs joga titkos helyen őrizni. A kiadvány megjelentetésének célja ugyan nem volt más, minthogy ezek az értékek ismét közkinccsé váljanak, mégis nagyban elősegítette a teljes áttörést.

[16] Lásd bővebb leírásához MAYER: *Az elhurcolástól az azonosításig*, 97k.
[17] MAYER: *Az elhurcolástól az azonosításig*, 103.

Ezek után emelkedett magasabb diplomáciai szintre a könyvek ügye. 1997-ben az orosz Állami Duma elfogadott egy törvényt, majd azt 2000-ben megújította. Ebben leszögezik, hogy „… azon kulturális javak, amelyek vallási szervezetek vagy magán jótékonysági intézmények tulajdonát képezték, és nem szolgálták a militarizmus (vagy) a nácizmus (fasizmus) érdekeit" (8. cikk 2. pontja), nem tekinthetők föderációs tulajdonnak, s így, mint a pataki könyvek, visszaadhatók.[18] Később az Orbán-kormány 1999. január 26-án diplomáciai jegyzékben nyújtotta át igényét a pataki könyvek visszaszármaztatása iránt. Ebben a 680 oldal terjedelmű azonosító jegyzékben 172 kötetben 1452 mű szerepelt.[19]

A Duma által hozott „restitúciós" törvény tehát az egyházi tulajdonú értékeknek – igaz, csak ezeknek – szabad utat adott. Ezen felbátorodva aktívvá vált az egyházi diplomácia is. Bölcskei Gusztáv, a Magyarországi Református Egyház Zsinatának lelkészi elnöke a jó ökumenikus kapcsolatokra hivatkozva az Oroszországi Ortodox Egyház vezetőjét, Alekszij pátriárkát kérte a közbenjárásra.[20]

V.

Sajnos a magyar–orosz politikai kapcsolatok csak lassan haladtak előre. Ez rányomta bélyegét a pataki könyvek ügyére is. 2000-ben kérdésemre Martonyi János külügyminiszter arról számolt be, hogy az ügy gyorsítása érdekében a magyar fél felajánlotta a könyveket őrző nyizsnij novgorodi könyvtárnak, hogy egyfajta „kompenzációként" nagyobb értékű könyvtári technikai berendezést adományoz; ugyanakkor moszkvai nagykövetünk folyamatosan egyeztetett az orosz partnerekkel, de az ígéretek továbbra is beváltatlanok maradtak.[21]

A 2002-es kormányváltás után tovább folytatódott a diplomáciai offenzíva. Ennek fontos állomását Medgyessy Péter 2002-es moszkvai látogatása jelentette.[22] Újabb ígéretek hangzottak el, de az itthon beharangozott siker ellenére a könyvek 2003-ban sem kerültek haza.[23] Ekkor a Parlamentben feltett „Mikor kerülnek haza a második világháborúban elhurcolt sárospataki könyvek?" kérdésemre Kocsi László államtitkár válaszában elhangzott egy mondat, ami jól illusztrálta a józan valóságot: „Nem tagadom, a szóban forgó műkincsek ügyében mi

[18] MIHÁLY: *Elhurcolt műkincseink*, 12; MAYER: *Az elhurcolástól az azonosításig*, 103.
[19] TÓTH: *Beszélgetés Csomós József püspökkel, a sárospataki könyvek hazakerüléséről*, 5.
[20] Bölcskei Gusztáv szíves közlése.
[21] Kérdésem „belső interpellációként" hangzott el, a Fidesz frakció elnökségi ülésén, 2000 májusában.
[22] STIER: *Szép szavak, meleg kézfogások*, 6.
[23] *Kétes sikerek*, 8–11.

is gyorsabb sikereket reméltünk, ezeket a reményeket azonban a rendszerváltás után egyetlen egy kormány sem tudta valóra váltani".[24]

Ebbe a hibába esett Gyurcsány Ferenc is, amikor a 2005. februári moszkvai látogatása után Putyin ígéretét készpénznek vette, s úgy vélte, hogy a könyveket a háború befejezésének hatvanadik évfordulójával kapcsolatos megemlékezések keretében – tehát 2005 májusában – visszaszolgáltatják.[25] Mert nagy dolog az elnöki ígéret, de annak beváltását meg kell, hogy előzze az Állami Duma több olvasatú, hosszas eljárása, majd a Felsőház jóváhagyása, és csak azután válhat valóra az elnöki szó. A könyvek így 2005-ben sem kerültek haza.[26]

Közben a tárgyalások a maguk lassú, de biztos módján haladtak tovább. Ennek voltak meglepő fordulatai is. Kovács László külügyminiszter azzal az ötlettel állt elő, hogy a patakiak állítsanak szobrot a II. világháború során a várost megszálló oroszok parancsnokának, Jegorov kapitánynak, aki a Nagykönyvtárat megóvta attól, hogy azt az orosz csapatok kirabolják.[27] Úgy vélte, ez a gesztus megenyhítené az oroszok szívét. Így a 2003 februárjában Patakra látogató Natalja Kuznyecova, a nyizsnij novgorodi könyvtár igazgatója már az avatási ünnepségről érdeklődött.[28]

Végül 2005-ben lassan az utolsó akadályok is elhárulni látszottak. Áprilisban a Magyar Országgyűlés – a viszonosság alapján – határozatot hozott arról, hogy az orosz félnek visszaszolgáltatunk minden olyan kulturális értéket, amely a háború során hozzánk került.[29] A Duma júliusban és decemberben fogadta el[30], és 2006 januárjában hagyta jóvá a Felsőházzal együtt a könyvritkaságok visszaadásáról szóló törvénytervezetet.[31] Ezek után már csak Putyin elnök szignója hiányzott. Február 2-án az aláírás is megtörtént. Így az elnök február végi budapesti látogatásán –

[24] Elhangzott az Országgyűlés 2003. február 24-ei ülésén.
[25] KELEN: *Hazatér a pataki könyvtár*, 3.
[26] KÁCSOR: *Helyükre kerülhetnek a könyvek Patakon*, 7.
[27] Jegorov kapitányra vonatkozóan lásd: Kossuth Rádió, 2003. január 5-i *Vasárnapi Újság* című adásában Kardos Katalin interjúját az elrabolt sárospataki könyvek visszaadásának lehetőségeiről: http://www.dnp.hu/vasarnapi/szamok/20030105/dienes.html.
[28] *Tájékoztató*, Sárospatak, 2003. február 20. SRK. Közigazgatói irattár.
[29] H/15450. számú országgyűlési határozati javaslat „A II. világháború során és az azt követő időszakban a másik ország területére került kulturális értékek visszaszolgáltatásával kapcsolatos kérdések rendezéséről a Magyar Köztársaság és az Oroszországi Föderáció között". Az Országgyűlés 2005. április 11-ei ülésén, 272 igen, 4 nem és 3 tartózkodással fogadta el a javaslatot. A vitában a Fidesz frakció részéről én szólaltam fel. Lásd a parlamenti jegyzőkönyvet, 2005. április 11. 18:43.
[30] *Hazakerülhetnek a sárospataki kincsek* (szerző nélkül), 1.
[31] *A sárospataki könyvritkaságokról döntött az orosz alsóház*, MTI 2006. január 20. 9:33. Lásd még: *Történelmi jelentőségű a sárospataki könyvek visszaadása*, 2006. január 20. FigyelőNet, MTI, valamint NYILAS: *A dumától már jöhetnek a könyvek*, 7; ZACSEK: *Hazatérő gyűjtemény*, 8.

ígéretének megfelelően – átadta a pataki könyveket, és ezzel pontot tett azok hányattatott sorsának történetére.

VI.

A könyvekkel kapcsolatosan, az előzetes győzelmi jelentésekkel ellentétben, Putyin elnök rövidre sikerült budapesti látogatása után a sajtó meglepően visszafogottan fogalmazott: „… a Kollégium könyveinek visszaszolgáltatása csak hab volt a tortán. De vastag és nagyon-nagyon rokonszenves" – fogalmazott például az egyik hetilapunk.[32] Egy másik napilap az átadást „jelképes gesztusnak" értékelte.[33] Ez is jelzi, hogy e „valóban történelmi esemény" ellenére a látogatás végeztével a közvéleményben számos megválaszolatlan kérdés maradt.

E „gesztus" őszinteségére először is akkor esett árnyék, amikor a könyveket tartalmazó ládák felnyitása után kiderült: tíz könyvvel kevesebb érkezett, mint amit korábban „beazonosítottak".[34] Miért? Máig titok fedi, hogy a hiányzó tíz könyvet miért csak két hónap elteltével, április 20-án hozták a többi után Budapestre. Aztán az is furcsa fordulata volt az ügynek, hogy az „őrzésért" közel 400 ezer dollárt kellett fizetnünk, továbbá az, hogy két múzeum helyreállítására a MOL több százmillió forintot volt kénytelen felajánlani. Így, összességében 300 millió forintért, gyakorlatilag „visszavásároltuk" a könyveket. Végül az elhurcolt könyvek közül bizony még jó néhány hiányzik – azok, amelyeket eddig még nem sikerült beazonosítani. Ilyen például a legnagyobb értéket képviselő 15. századi kódex, a Lengyel Biblia, amiért a hagyomány szerint a 18. században a lengyelek három vármegyét ígértek a magyaroknak.[35] A szakértő meggyőződése, hogy ha a 174 sárospataki könyv túlnyomó többsége előkerült, „nem tűnhetett el nyomtalanul éppen a legértékesebb, az egyetlen, amely közülük a szlavisztika tárgykörébe tartozik"[36]. De ugyanígy a nagy értékű *Vay aranypénz-gyűjtemény*ről is keveset tudunk; ezt a könyvekkel együtt vitték el Budapestről a műkincsek begyűjtésére szakosodott szovjet katonák. Ezeknek, és a közel 100 ezer egyéb magyarországi műkincsnek az elvitele ellentétes volt a nemzetközi egyezményekkel, és nem képezhették hadizsákmány tárgyát. Ezt még a háborút lezáró békeegyezmények is egyértelműen elismerték.[37]

[32] JOLSVAI: *A pataki könyvek*, 56.
[33] *Putyin-vizit: jelképes gesztusok napja*, 1.
[34] *Fájdalmas és érthetetlen hiány*, 5.
[35] Szerencsére 1930-ban, Krakkóban faximile kiadást készítettek a kódexről, aminek egy példánya megtalálható a SRK Nagykönyvtárában. Az ide látogató lengyel turisták számára ma is zarándokhely a Nagykönyvtár.
[36] MAYER: *Az elhurcolástól az azonosításig*, 105.
[37] NÉMETH: *Leltár elvétel*, 72; P. SZABÓ E.: *Műkincsrablás: bűnök megbánás nélkül*, 5, a kérdéshez lásd még Hörcsik Richárd 2005. április 11-i parlamenti felszólalását.

Habent sua fata libelli – a könyveknek is megvan a saját sorsuk, tartja az ókori bölcsesség. A most visszakerült könyvek egész magyarságunk elmúlt, 20. századi sorsát és tragédiáját is szimbolizálják. De hordozzák talán a jövendőt is, a reményt, hogy 50 évi fogság után e ritka értékek ismét szabadon levehetők lesznek a Sárospataki Református Kollégium Nagykönyvtárának polcairól, ahogy bármelyik hasonló könyv Oxfordban vagy Heidelbergben.

Felhasznált irodalom

DIENES D.: *Könyvek fogságban – és a szabadulás*, Sárospataki Református Lapok 2006/1, 19–20.

FÜZES O.: *A református könyvektől az orosz templomig*, Népszabadság 2006. március 2, 8.

GENIEVA, E.: *The Trophy Collection of Books from Sárospatak in Cultural Context of the New Millenium*, in: 68th IFLA Council and General Conference, August 18–24, 2002. Papers and Presentations: http://www.ifla.org/IV/ifla68/papers/133-089e.pdf.

Hazakerülhetnek a sárospataki kincsek (szerző nélkül), Észak-Magyarország 2005. december 20, 1.

HÖRCSIK R.: *Utószó a sárospataki könyvkincs odisszeájához*, Magyar Nemzet 2006. február 13, 6.

JOLSVAI A.: *A pataki könyvek*, 168 óra 2006. március 9, 56.

KÁCSOR ZS.: *Helyükre kerülhetnek a könyvek Patakon*, Népszabadság 2005. október 1, 7.

KELEN K.: *Hazatér a pataki könyvtár*, Népszabadság 2005. február 18, 3.

Kétes sikerek (név nélkül), Heti Válasz 2003. január 3, 8–11.

Kossuth Rádió, 2003. január 5-i *Vasárnapi Újság* című adásában, Kardos Katalin interjúja az elrabolt sárospataki könyvek visszaadásának lehetőségeiről: http://www.dnp.hu/vasarnapi/szamok/20030105/dienes.html.

MAYER R.: *Az elhurcolástól az azonosításig: a Sárospataki Református Kollégium Nagykönyvtára egy részének sorsa*, in: Marton E. (szerk.), Jelentés – Report 2000. A Kulturális Örökség Igazgatóságának Évkönyve – 2000, Budapest, 2001, 90–104.

MIHÁLY M.: *Elhurcolt műkincseink*, Krónikás 2001/1, 12.

„MUNKATÁRSUNKTÓL”: *Putyin-vizit: jelképes gesztusok napja*, Népszabadság 2006. március 2, 1.

NÉMETH A.: *Leltár elvétel (Szovjet műkincsbegyűjtés)*, Heti Világgazdaság 2005. február 19, 71–72.

„N. N.”, *Zöld út a pataki könyveknek*, Észak-Magyarország 2005. december 20, 1.

NYILAS G.: *A dumától már jöhetnek a könyvek – Az orosz alsóház nagy többséggel megszavazta a sárospataki gyűjtemény visszaadását*, Népszabadság 2006. január 21, 7.

P. SZABÓ E.: *Műkincsrablás: bűnök megbánás nélkül*, Magyar Nemzet 2005. február 15, 5.

STIER G.: *Szép szavak, meleg kézfogások*, Magyar Nemzet 2002. december 23, 7.

„SZ. K.", *Fájdalmas és érthetetlen hiány*, Észak-Magyarország 2006. február 24, 5.

SZOKOLOV-MITRICS, D.: *Gutenberg fázik. A magyarok a könyveket emléktáblára akarják cserélni*, Izvesztyija 2002. december 19. (Dr. Mayer Rita restitúciós referens fordításában – a szerző tulajdonában)

„SZ. P.", *Hazatértek*, Észak-Magyarország 2006. február 24, l. és 5.

Tájékoztató, Sárospatak, 2003. február 20. SRK. Közigazgatói irattár (– másolat a szerző tulajdonában).

TÓTH L.: *Könyvek fogságban – és a szabadulás. Beszélgetés Csomós József püspökkel, a sárospataki könyvek hazakerüléséről*, Reformátusok Lapja 2006/100 (2006. március 5.), 1. és 3.

ZACSEK Á.: *Hazatérő gyűjtemény*, Magyar Nemzet 2006. január 21, 8.

Baráth Béla Levente

BALTAZÁR DEZSŐ PÜSPÖK SZEREPVÁLLALÁSA A DEBRECENI EGYETEM LÉTREHOZÁSÁBAN[1]

1911-ben Baltazár Dezső püspökké választásakor a Tiszántúli Református Egyházkerület felsőfokú tanintézetei álltak a legnagyobb átalakulás előtt. Ebben az évben az egyházkerület fenntartásában főiskolai szinten a Debreceni Kollégium akadémiai tagozatain és a máramarosszigeti jogakadémián bölcsész, jogász és lelkészképzést folytattak. Ezekben az intézményekben a professzori kar létszáma összesen 14 fő volt. A fiatal és tetterős püspök székfoglaló beszédében így foglalta össze azokat a kötelezettségeket, melyek az egyetem megalakításával kapcsolatban rá és közvetlen munkatársaira vártak: „Főiskolánknak egyetemmé fejlődése, az átengedendő értékek és nyerendő ellenszolgáltatások helyes megszabása az új korszak processzusának megindítása, a történelmi folytonosság minél szorosabb megtartása, köz- és személyi érdekek megfelelő, igazságos kiegyenlítése és kielégítése: súlyos feladatok valóban tömegével állnak előttünk."[2] A beiktatást követő hónapok lázas munkával teltek, hiszen a kedvező politikai légkörben régi terv megvalósítására nyílt lehetőség. Ehhez kapcsolódott a magyar állam és a Tiszántúli Református Egyházkerület között kötendő megállapodás előkészítése, a teológiai kar tanárainak kiválasztása, képzési struktúrájának kialakítása, a Kollégium új szerepének megtalálása, az egyházkerület új körülményekhez igazodó lelkész- és tanárképző intézetei felállításának előkészítése, az egyetemi internátus építése, de még a diakonissza képzés megindítása is.[3]

Először arról a megegyezésről kell megemlékeznünk, melyet az elmúlt évtizedek szakirodalma nem kezelt jelentőségének megfelelően. A megegyezés előkészítésében – a halálozás miatti gyors püspökváltások következtében is – elsősorban az egyházkerület két világi vezetője, Dégenfeld József, a tiszántúli egyházkerület főgondnoka és Tisza István, a dunántúli egyházkerület és a nagyszalontai egyházmegye főgondnoka játszotta a fő szerepet. A megállapodás meglátásom szerint mind a

---

[1] A témával a III. Országos Jelenkortörténeti Konferencián tartott referátumomban (lásd: *A debreceni egyetem felállításának ügye a református egyház előtt*, in: Püski L. – Valuch T. /szerk./, Mérlegen a XX. századi magyar történelem – értelmezések és értékelések, Debrecen, 2002, 137–139), majd a doktori munkám kapcsán foglalkoztam behatóbban. Jelen írás a korábban publikált dolgozatom jelentősen bővített és átdolgozott változata.

[2] BALTAZÁR: *Püspöki beszéd*, 589.

[3] Lásd a Tiszántúli Református Egyházkerület (a továbbiakban: TtRE) nyomtatott jkv. 1911/387. sz.

művelődéspolitika, mind az állam és a református egyház 20. század eleji kapcsolatának vonatkozásában lényeges adalékokkal szolgál. A kolozsvári egyetem megalapításától húzódó belpolitikai kérdés volt a harmadik magyarországi egyetem felállítása. Egy esetleges debreceni állami egyetem létrehozásának sikere a református egyház és a vele hagyományosan összefonódott helyi magisztrátus együttműködésétől függött. Hiszen az állami egyetem megszerzéséért síkra szálló városok, úgymint Pozsony, Győr, Szeged és Kassa mellett Debrecen nagy előnyét a Református Kollégiumban meglévő személyi és tárgyi feltételek jelentették. Különösen annak ismeretében igaz ez, hogy a Kollégium főiskolai tagozatait a 19. század második felétől tudatosan egy háromkarú református egyetem felállításához készítették elő. Felvetődött ugyanis egy debreceni református egyházi egyetem felállításának a gondolata, melynek megvalósítása érdekében komoly pénzalapot halmoztak fel.[4] Az önálló egyházi egyetem szervezéséről való lemondás mögött végül is nyilván ugyanaz a reális helyzetfelmérés húzódott meg, amely egy önálló református párt és ehhez kapcsolódó sajtóorgánum létrehozásától is távol tartotta a politikai közélet református vezetőit. Eszerint egyházi alapon nem lehet sem elég széles és egységes társadalmi bázist, sem megfelelő anyagi erőt felmutatni ezek fenntartására.[5] Az állami egyetem létrehozásához kapcsolódó előfeltétel teljesítése – a debreceni Kollégium akadémiai tagozatairól való lemondás – azonban érzelmi okokból sem volt könnyű, nem is beszélve azokról az észérvekről, melyeket a konventi jóváhagyás során kialakult éles vitákban és más egyházkerületek lapjaiban a megállapodás ellenzői hangoztattak. Volt, aki arról beszélt, hogy a tiszántúli egyházkerület „államosította a főiskoláját", más az egyetemen kialakuló katolikus vagy egyéb „elfogadhatatlan közszellem" hatásaitól féltette a város reformátusságát, míg megint más a „kálvinista Róma önkéntes behódolásáról" beszélve a többi protestáns főiskola romba dőlését vetítette előre.[6]

A kétségeket és az ellenállást helyi várospolitikai szempontok is ösztönözték, és azok még 1914-ben is makacs módon tartották magukat. A helyi szűklátókörűség egyik szellemes megnyilatkozását láthatjuk a

[4] Erről bővebben lásd SZENTPÉTERI KUN: *Egyház és egyetem*; uő.: *A debreceni egyetemért*, 8–20; uő.: *Az egyetemmé alakulás története*, 16–31.

[5] A kérdéshez lásd NAGY: *Milyennek képzeltem el én egy protestáns napilapot*, 227–231; CZEGLE: *A református időszaki sajtó*, 475.

[6] Az egyházkerületi határozat kapcsán kialakuló vitához lásd PAPP: *Debreceni református egyetem*, 734–736; SEBESTYÉN: *A debreceni egyetem és a kálvinista jelleg*, 2k.18–20. A Sárospataki Református Lapok 1911–1912. évjárataiban lásd a következő cikkeket: RADÁCSI: *A debreceni protestáns egyetem ügye*; uő.: *A harmadik egyetem vajúdás idején*; uő.: *A debreceni egyetem kérdéséhez*; „EGY KÁLVINISTA PROFESSZOR": *A debreceni egyetem és a magyar protestantizmus*; „EGY KÁLVINISTA": *A debreceni egyetem és a protestáns érdekek*.

Debreceni Nagyújság vezércikkírójának 1914. február 8-i gondolataiban is. A szerző azt a javaslatot tette, hogy a város az egyetem létesítésre szánt 10.000.000.- korona kamatát ötven évig inkább egyéb városfejlesztési célokra fordítsa:

> „Mi szükség van arra – írta –, hogy éppen mi építsük ki a jövendők pénzén ott távol – elvágva a várostól a kiépítetlenség reménytelenül hosszú életű pusztasága által – ott az erdő szélén azokat a gyönyörű és rengeteg csarnokokat, melyek között a hatvan holdas egyetemi parkban néhány diák fog találkozni néha. (…) A léghajósok, akik erre járnak majd, lemutatnak, s magyarázzák: 'Látod, ott van egy nagy épülettömeg. Az az úgynevezett debreceni egyetem. Hajdan város is volt körülötte, de megette az egyetem.' Valljuk meg magunknak őszintén: ezt az egyetemet nem úgy kaptuk természetes módon. Ezt kierőszakoltuk magunknak. Ha Tisza István, Láng Lajos nincs a csúcson s nincs velünk, sose kaptuk volna meg."[7]

Az 1911 novemberében tartott rendkívüli egyházkerületi közgyűlés Zichy János akkori vallás- és közoktatásügyi miniszternek a korábbi szóbeli tárgyalások eredményeit összefoglaló leirata alapján tárgyalta a kérdést.[8] A miniszteri leirat öt fő pontból állt, és lényegében az egyházkerület számára adott kompenzációt tartalmazta arra az esetre, ha az a Kollégium főiskolai karainak fenntartói jogáról lemond. Ennek lényege, hogy a felállítandó egyetemen egy református teológiai kart is létesítenének, melyen az egyházkerületnek a legnagyobb befolyást engednék, de a „világi karok" vonatkozásában ennek a legkisebb lehetőségét is kizárnák. Az egyetem felállítását állami és tudományos oldalról ellenzők közül ugyanis sokan a tudományos függetlenséget éppen a város erős református egyházi kötődésétől féltették, azt vizionálva, hogy az állami felsőoktatási intézmény is az egyház befolyása alá kerül. Az első pont ennek jegyében nagyon alaposan részletezte a felállítandó teológiai kar kapcsán a tanárok kinevezésének módját, felügyeletét, a felállítandó tanszékek számát, tárgykörét, működésük egyházi finanszírozását, az újabb tanszékek létesítésének rendjét. Külön kiemelte, hogy a lelkészi minősítés továbbra is teljesen a kerület hatáskörében marad. A második pont a „világi karok" vonatkozásában annyit állapított meg, hogy azok teljes mértékben az állami költségvetés terhére szerveződnek, ennélfogva a kerületet, illetve az akkor még egységes debreceni egyházközséget semmilyen velük kapcsolatos kiadás sem terheli. Ellenben felhívta a figyelmet arra, hogy az egyházi egyetem céljára felajánlott alapítványi pénzek terhére kívánatos volna a bölcsészkar hallgatói számára internátust felállítani. A leirat harmadik pontja a Kollégium azon gyűjteményeinek közös használatára tett javaslatot, melyek továbbra is az

[7] „Sz. Gy.": *Ne adjuk-e vissza az egyetemet?*, 1.
[8] Lásd TtRE nyomtatott jkv. 1911/387. sz.

egyházkerület kezelésében maradtak volna (így például a Nagykönyvtár), a negyedik pedig a református hallgatók számára tett alapítványok egyházkerületi kezelését határozta meg. Az ötödik pont alatt a miniszter egy szimbolikus gesztust tett a debreceni oktatás református hagyományainak elismeréseképpen. Eszerint: „Az egyetemi tanév elején a megnyitó és a tanév végén a záró ünnepet megelőző istentiszteletet a teológiai tanári kar egyik tagja a debreceni református Nagytemplomban tartja s azon az egyetem rektora és tanácsa, mint hivatalos funkcionáriusok, részt vesznek."[9]

A jegyzőkönyv szerint a jól előkészített megállapodást a rendkívüli közgyűlésen vita nélkül szentesítették, és az abban foglaltak alapján már az egyházkerületre háruló kötelezettségek gyakorlati megvalósítására is lépéseket tettek. Tartalmi kiegészítésnek talán az akkor működő akadémiai tanárokkal kapcsolatban annak az óhajnak a kifejezését tekinthetjük, amely szerint azok, „kik a szolgálatképesség teljes mértékét megütik, az egyetemi megfelelő tanszékekre kineveztessenek".[10] Nagyon találóan summázza az egyházkerületi közgyűlésen részt vevők hangulatát egy visszaemlékezés:

> „Egészen érthető, hogy a miniszteri leiratok bemutatásakor valami ünnepélyes feszesség, komorság vett erőt az egyházkerületi közgyűlés tagjain, hasonló a temetések hangulatához. (…) Ám az egyházkerületi közgyűlés tudott erős lenni, tudott bízni abban, hogy a magyar nemzetre soha többé nem jön olyan idő, amelyben a református egyház életerejéhez tartozó nemzeti eszmét és lelkiismereti szabadságot az állami hatalomtól és az állami intézményektől féltenie kellene. Ebben az erős, öntudatos, felemelő bizalomban egyesülve, a megállapodást elfogadta."[11]

Az egyházkerületi közgyűlés határozatát a konvent 1912 áprilisának végén tárgyalta. Támogató határozatában egyben kikötésként a következőket is leszögezte:

> „… az e tárgyban az állammal kötendő s az egyetemes konventnek annak idején helybenhagyása végett bemutatandó írásbeli szerződésben kifejezetten biztosítsa a debreceni állami egyetemen a református theologiai fakultás állandó fennmaradását és annak a többi egyetemi karokkal való teljes egyenjogúságát, és hogy a teológiai szakoktatás teljessége által megkívánt tanszékek, nemkülönben a tanárjelölteknek református szellemben való képzése céljából az egyetem mellett egy református tanárképző intézet létesítésére teljes erővel törekedjék. (…) továbbá terjesszen számszerű részletes kimutatást a konvent elé arról, hogy mely alapok és mennyiben használhatók fel a kötendő szerződésben igényelt összegek fedezésére és a tanárképző intézet létesítésére."[12]

[9] TtRE nyomtatott jkv. 1911/387. sz., 65.
[10] TtRE nyomtatott jkv. 1911/387. sz., 67.
[11] SZENTPÉTERI KUN: *Az egyetemmé alakulás története,* 41.
[12] Magyarországi Református Egyház Egyetemes Konvent nyomtatott jkv. 1912/105 sz.

A korabeli forrásokból egyértelműen kitűnik, hogy a korábban érzékelt feszültség az egyetemre vonatkozó határozattal nem szűnt meg. Ezt Baltazár püspök levelezése is jól mutatja. Felekezeti szempontokat is felkavaró konkrét probléma volt például az orvosi fakultás kérdése. Ezzel kapcsolatban a vajdahunyadi lelkész így írt a püspökhöz:

> „A Zichy úr által benyújtott törvényjavaslat körmönfont jezsuitaság. Először is Debrecenben csonka egyetemet akar csinálni, másodszor Pozsonyban akar orvosi fakultást létesíteni. De hogyan és miért? – Itt látszik ki a lóláb. – A pozsonyi tanárokat függő állapotba helyezi, hogy alkalom adtán leltárba tegye őket s jezsuita pap tanárokkal töltse be az egyetemet – orvosi fakultáshoz tartozó kórházakban pedig apácáknak adjon menedékhelyet. (…) annyi rengeteg áldozatért ilyen, csonka egyetem – szinte csak a címért – koldus alamizsna. Nekünk volt és van református főgimnáziumunk, tanítóképzőnk, teológiánk, jogakadémiánk s félig-meddig tanárképzőnk. S mi hiányzott? A teljes bölcsészeti fakultás és az orvosi fakultás. Most adnak címet s nem lesz se református se protestáns az egyetem, s nem lesz orvosi fakultás. Nyerünk egy teljes bölcsészeti fakultást, amit egyetemi cím nélkül is megcsinálhattunk volna, s lett volna színtiszta református jellegű."[13]

Baltazárnak a kérdéssel kapcsolatos bizalmas megkeresésére a miniszter kijelentette, hogy soha nem gondolta úgy, hogy Debrecenben ne létesítenének orvosi fakultást; a törvénytervezetben rögzített helyzetnek az az oka, hogy Debrecenben akkor nem volt egyetemi oktatás céljára felhasználható közkórház.[14]

A következő időszakban az egyházkerületi határozatban foglaltak – a minisztériumban történt személyi változások ellenére – a részletező tárgyalások alapjai maradtak, s végül kisebb finomításokkal belekerültek az egyházkerület és az állam között megkötött végső megállapodásokba is.[15] Ezt elérni és az egyetem működése során a mégoly jogos egyházi szempontokat betartatni továbbra sem volt akadálymentes feladat. Ezért a következő években, sőt évtizedekben a debreceni egyetemmel kapcsolatos ügyek kezelése az egyházkerület vezetésének mindennapi teendőjévé vált.[16] Amint Baltazár Dezső már az 1912-es püspöki jelentésében is rögzítette:

---

[13] Kovács Sándor levele Baltazár Dezsőhöz, lásd Tiszántúli Református Egyházkerület Levéltára (a továbbiakban: TtREL) I. 1. e) 13. d. 1377/1911.

[14] Dr. Bakonyi Samu levele Baltazár Dezsőhöz, lásd TtREL I. 1. e) 13. d. 1423/1911.

[15] Ezeket lásd TtRE jkv. 1913/134; 1913/631.

[16] Az egyetem beindulását előkészítő munkálatokhoz városrendezési kérdések is kapcsolódtak. Az előkészítő bizottság tagjai 1913 februárjában rendezett bizalmas megbeszélésükön például arról döntöttek, hogy a korábbi tervekkel ellentétben ne a Péterfia utca meghosszabbításával, hanem a legrövidebb úton, egy új út megnyitásával kössék össze az építendő egyetemet és a Kollégiumot. Ezzel voltaképpen a mai Egyetem sugárút megnyitása mellett tették le a voksot. A tanácskozás jegyzőkönyvét lásd TtREL I. 1. e) 13. d. 154/1913.

> „Nekünk elsősorban kötelességünk őrködni a felett, hogy az ellenszolgáltatás mérlegében benne maradjanak mindazok a feltételek, amelyek mellett egyházkerületünk meghozta átengedő határozatát. Rajta voltunk éber vigyázással, hogy ezek a feltételek se csorbítást, se elhomályosítást ne szenvedjenek."[17]

I. Ferenc József 1912. július 7-én szentesítette a debreceni és a pozsonyi egyetem alapításáról szóló 1912/36. törvényt. Ennek ellenére az állam és az egyházkerület közötti tárgyalások lelassultak, és az egyetem ügye az „inkognitós odüsszeia"[18] útjára került. A törvény szövege ugyanis nem rögzítette a kormány és az egyházkerület közötti korábbi egyeztetések eredményeit. Ennek következtében már az 1912 őszén tartott egyházkerületi közgyűlésen ismét felerősödtek az elégedetlenkedő hangok. A problémát a református teológiai fakultás létesítése kapcsán megfogalmazódó kérdések jelentették. Az egyházi oldalon a helyzettel kapcsolatban kialakult bizonytalanságot a frissen hivatalba lépett Jankovich Béla kultuszminiszter debreceni látogatása sem oldotta fel. Ekkor ugyan újra áttekintették az állam és az egyházkerület korábbi megegyezésének pontjait, és úgy tűnt, hogy az egyetlen vitás kérdés a megnyitás határideje maradt, a minisztérium részéről mégis nyugtalanító csend következett.[19] Az okot Baltazár a katolikus egyház politikai befolyásában vélte megtalálni:

> „…mint köztudomású, hogy a protestánsokat érdeklő minden fontosabb ügy tévedésből átfut az esztergomi aula retortáján vagy legalábbis azon a miniszteri osztályon, amelyben az esztergomi aula exponensei vigyáznak a kormány körmeire."[20]

A Lelkészegyesületbe írott cikken keresztül Baltazár újra hangsúlyozni kívánta a főbb egyházi szempontokat:

> „A theologiai tanárok kinevezésébe a református egyháznak a befolyás jogát a tanári fizetés szolgáltatása evidenssé teszi. A három fakultás megnyitásához megvan a hely, a keret, a személyi és anyagi erő. Az egységes elhelyezésnek mi sem áll útjában annak feltétele mellett, hogy a református teológia kizárólagossága biztosíttatik. Ez a biztosítás pedig azzal a nagy áldozattal, s annak ellenértékéül, hogy a református egyház leghatalmasabb főiskoláját a nemzeti kultúra érdekében az államnak adja át, oly minimum, amelynek megadása nélkül a vezető tényezőknek a történelem előtti felelősséget vállalni lehetetlennek tartjuk."[21]

1913. május 10-én, hogy az egyházat érintő kérdések még a küszöbön lévő tavaszi egyházkerületi közgyűlés előtt tisztázódjanak, Baltazár levelet írt Tisza Istvánnak is:

[17] TtRE jkv. 1912/543. sz.
[18] BALTAZÁR: *A debreceni egyetem*, 333.
[19] Uo.
[20] Uo.
[21] Uo.

> „Nagyon kérlek, méltóztassál odahatni, hogy a miniszter úr ígérete szerint május 15-ig megkapjuk a leiratot, hogy végre lássunk tisztán és tudjuk meg, merre induljunk. Azt előre is bátor vagyok jelezni, hogy ha a református theologia kizárólagossága nem nyer biztosítást, akkor olyan következmények állhatnak elő, amelyek előállta sokkal károsabb, mintha a debreceni egyetemből egyáltalán nem lett volna semmi."[22]

A református hittudományi kar szabályzatának tervezetével kapcsolatos leiratát a miniszter az egyházkerületnek 1913. május 21-én küldte el. Ez végül is megnyugtatta a kedélyeket. Az egyházkerületi közgyűlés május 29-én támogatásáról biztosította a miniszteri leiratban foglaltakat.[23]

A több éves előkészítő munka eredményeként 1914-ben a Református Kollégium falai között kezdte meg első szemeszterét a debreceni egyetem – az akadémiai tanszakok utódaként egyelőre három fakultással: egy református hittudományi, egy jog- és államtudományi, valamint egy bölcsészeti, nyelv- és történettudományi karral. Nem csupán érdekességképpen fontos megemlékeznünk arról, hogy az egyetemre kinevezett 28 tanár közül 20 korábban református iskolában tanított, 17 fő közülük a Debreceni Református Kollégiumban, egy tanár pedig református lelkipásztorságból lépett az egyetemi katedrára.[24]

A megállapodásban foglaltak mellett az egyetem protestáns jellegének biztosítását szolgálta a református tanárok bevonása az egyháznak az iskolaügyekkel foglalkozó bizottságaiba, illetve a református egyetemi internátus létrehozásába. Amint arról Gergely György[25] levele tanúskodik, ez utóbbihoz különösen nagy reményeket fűztek:

> „Nagy erő lesz, legyen is az egyetemek mellett felállítandó felekezeti internátusokban. De ezek hatását polarizálni is lehet. (…) Lehetne az a debreceni háromkarú internátus olyan, mint egy amerikai college, valódi tanárokkal, felowkkal…"[26]

A további támogatás előfeltételeként már az 1912-es konventi határozat is előírta, hogy a speciálisan református szellemű képzés megőrzése érdekében hozzanak létre az egyetemmel párhuzamosan működő lelkész- és református tanárképző intézeteket.

A hittudományi karral kapcsolatos konkrét feladatok intézése, a képzés struktúrájának kialakítása és a tanárok személyének kiválasztása – a tárgyalások állásától függően – párhuzamosan haladt az egyetem elindításával. Különleges történelmi helyzet volt, amikor Baltazár Dezső személyében egy református egyházi vezető ilyen mértékű befolyást

[22] Baltazár Dezső levele Tisza Istvánhoz, lásd TtREL I. 1. e) 13. d. 673/1913.
[23] TtRE jkv. 1913/134.
[24] A kimutatáshoz lásd SZENTPÉTERI KUN: *Az egyetemmé alakulás története,* 60–61.
[25] Ebben az időben a máramarosszigeti jogakadémia egyik tanára.
[26] Gergely György levele Baltazár Dezsőhöz, lásd TtREL I. 1. e) 14. d. 707/1914.

gyakorolhatott a lelkészképzés rendszerének átalakítására és egy új teológiai műhely létrehozására.[27]

Baltazár nem püspökké választása után kezdett a lelkészképzés problematikájával foglalkozni. Annak reformját már az Országos Református Lelkész Egyesület (ORLE) elnökeként is az egyik legfontosabb egyházi kérdésnek tekintette, s ennek kapcsán a lelkészi pálya hanyatló presztízsének helyreállítása szempontjából a fizetésrendezés mellett a lelkészi kar szellemi színvonalának javítását kulcskérdésként kezelte. Ebben az összefüggésben – a rá ekkor jellemző radikális hangnemben – így kritizálta a korabeli teológiai tanárok működését:

> „Hogy hasznos-e az az állapot, mely szerint a theologiai tanárok egy része nem a tudomány színvonalon álló kultiválásában, hanem a hivatalos egyház közigazgatási arénájában keresi az érdemültség babérait, ennek a kérdésnek a fejtegetése nem tartozik e cikk keretébe. Itt pusztán annak a ténynek megállapítására szorítkozunk, hogy a magyar teológiai tudomány termelési képessége visszás arányban van azzal a mértékkel, amelyben a tudomány leghivatottabb munkatársai az egyházi közigazgatásban keresik és fejtik ki érvényesülésüket; továbbá arra a sterilitásra, amely a teológiáról kikerült ifjúságnak úgy elméleti, mint gyakorlati felkészültségét jellemzi!”[28]

Püspökké választása után nem sokkal konkrét lépéseket tett a képzés modernizálása érdekében. Az egyetem teológiai fakultásának előkészítését szolgálta egy főleg belmisszióval foglalkozó, újabb gyakorlati teológiai tanszék létrehozása.[29] Ennek finanszírozásához a püspök főúri patrónusokként a Tisza család tagjainak anyagi támogatását kérte és kapta meg 1912-ben. Özv. Tisza Kálmánné és Podmaniczky Gézáné grófnőknek, Odescalchy Gyuláné hercegnőnek, Dégenfeld Imre és Károlyi Gyula grófoknak ezt írta:

> „Új theologiai tantervünk a Tisza István gróf őexellenciája, mint konventi tag intenciója szerint és indítványához képpest a gyakorlati teológiai tárgyak körét megbővítvén és az ezen tárgyak óraszámát megszaporítván egy második gyakorlati theologiai tanszék felállítása mutatkozik a legszükségesebbnek.”[30]

---

[27] Ebben a vonatkozásban különösen találó, amire Ravasz László 1914 márciusában Baltazárhoz írott levelében utalt: „nem teszi be a lábát a debreceni egyetemre, akit Te nem akarsz és feltétlenül beteszi az, akit Te akarsz”, lásd TtREL I. 1. e) 14. d. 525/1914.

[28] BALTAZÁR: *Az ORLE és a teológiák*, 1. Jelentős része lehetett ebben a tetemre hívó hangvételben annak is, hogy a teológiai tanárok nagyobb része hevesen ellenezte az ORLE létrejöttét és működését.

[29] A korszak egyik sürgető, és Baltazár Dezső által is erőteljesen támogatott ügye volt a belmissziós mozgalom kiterjesztése. Püspökké választása után valóságos belmissziói hullám indult meg a tiszántúli egyházkerületben. Ennek bővebb bemutatásához lásd BARÁTH: *Belmissziói törekvések a Tiszántúli Református Egyházkerületben*, 139–149.

[30] Baltazár Dezső levele Gróf Dégenfeld Imre örököseinek, lásd TtRE jkv. 1912/167.

1913-tól a szervezés eseményei felgyorsultak. Az egyházkerületi közgyűlés által elfogadott májusi miniszteri leirat rögzítette, hogy a református hittudományi karon csak olyan református vallású és lelkészi minősítésű tanárok alkalmazhatóak, akik egyetemi tanári pályázatukhoz mellékelni tudják a tiszántúli egyházkerület elnökségéből és a debreceni egyház régebben hivatalban lévő lelkészi, vagy világi vezetőjéből álló bizottság ajánlását. A leirat rögzítette a felállításra kerülő hét tanszéket is. A tanszékek legfontosabb tárgykörei: újszövetségi írásmagyarázat és újszövetségi teológia, ószövetségi írásmagyarázat és ószövetségi teológia, egyháztörténelem, dogmatika, vallásbölcsészet és vallástörténet, szónoklat és liturgika, lelkipásztorkodás-tan és az egyház belső életének ismertetése. Előirányozta, hogy a debreceni egyházközség által felajánlott alapítvány terhére vagy sémi filológiai, bölcsészeti, vagy protestáns egyházjogi tanszék felállítása is történjen meg.[31]

A konkrét megvalósítás terén a leendő egyetemi tanárok kinevezésével kapcsolatban több személyi vitára is sor került. Az 1912/1913. tanév folyamán például Kovács J. István magántanárként – Szatmárnémetiből hetente járva Debrecenbe – a belmisszió tárgykörében hirdetett kurzusokat a teológián, de a tanári kar 1913 nyarán hozott döntései lehetetlenné tették további működését. Ennek okát az érintett abban látta, hogy „engem éppen most szeretnének egyesek félretolni, amikor a főiskola egyetemmé alakul át s egyes tanszékek betöltésre várnak…”.[32]

A tanári kar kialakítása kapcsán egyéb, szakmai köntösben jelentkező személyi jellegű viták is felszínre kerültek. Volt törekvés például arra, hogy a teológiai diszciplínák általánosan elfogadott felosztását az egyes jelöltek felkészültsége és egyéni ambíciói szerint szabják át. Ez érzékelhető volt például a rendszeres és gyakorlati teológiai kurzusok felosztása kapcsán. Veress Jenő[33], aki egy ideig a rendszeres teológiai tanszék várományosa volt, így írt:

> „Ferenczy említette, hogy Kiss Ferenc nem szívesen tanítja a pedagógiát. Azután a tervezet, elég különösen a gyakorlati theologiához csatolta az erkölcstant, holott ez a rendszeres theologiához tartozik. Nem lehetne a csoportosítást ilyen normálisan módosítani: rendszeres theologia: hittan, erkölcstan és hitvédelemtan és külön: vallásbölcselet, valláslélektan és pedagógia? Vagy legalább, ha Lencz (nem jött ide?) nem hagyja a volt bölcsészetet és nem szívleli az erkölcstant – nem lehetne összefogni az erkölcstant és a pedagógiát (szorosan összefüggenek ma!), esetleg

[31] TtRE jkv. 1913/134.

[32] Kovács J. István levele Baltazár Dezsőhöz, lásd TtREL I. 1. e) 14. d. 1197/1913. Kovács J. Istvánt 1913 októberében megválasztotta a Dunamelléki Református Egyházkerület a budapesti teológia filozófia-pedagógia tanszékének tanárává. Alapos és pontos önéletrajzi visszaemlékezéseiben (KOVÁCS: *Egy élet prédikációja*) debreceni kudarcáról nem is emlékezett meg.

[33] Ebben az időben budapesti vallástanár.

> kiegészítve a legújabb kori protestáns theologiatörténettel (úgy is el van hanyagolva, s Lencz is elismerte, hogy otthon vagyok benne!)? Nagyon kérlek a dolognak kegyes tisztázására, hogy ne legyünk bizonytalanságban."[34]

Az általánosan elismert szakemberek megléte ellenére még az egyháztörténeti tanszék betöltése kapcsán is felmerültek ilyen szempontok. Ezzel kapcsolatban Zoványi Jenő ezt írta:

> „Nem változott-e a helyzet az én hátrányomra? Mert jól tudom, hogy a kormányzó férfiak kormányzati ügyekben az igazságon kívül sokszor más tekintetekre is tartoznak figyelemmel lenni. Valamikor a télen két egyháztörténeti katedrát terveztetek, ami – úgy gondoltam – arra való lesz, hogy Erdős Károly is kielégíthető legyen. Most egyre van pályázat hirdetve, s nem tudom, hogy az enyém maradt le, vagy az övé? Sőt látom azt is, hogy Ferenczy és Pokoly közül sincs tanszék az egyik számára, s te magad is említéd, hogy Ferenczy kiszemelte magának az egyháztörténeti tanszéket. (Habár én még akkor is inkább Pokolyt tartanám arra, sőt esetleg a ki nem hirdetett egyházjogi katedrára is alkalmasabbnak.) Nekem ugyan minden felől azt mondogatják, hogy úgy hallják, én leszek az egyháztörténelem professzora, s nekem jól esik ezt a hírlelést a közvélemény kialakulásának tekinteni, de azért még ennek kedvező ítéletében reménykedve sem szeretném magamat kudarcnak kitenni."[35]

A teológiai fakultás tanári karának személyi összetételéről hivatalosan egy egyházkerületek feletti bizottság is egyeztetett. Ennek tagjai azonban Baltazár jelöltjeit többnyire messzemenően támogatták.[36] Egyedül a tiszáninneni püspök fogalmazott meg különvéleményt. Ő a dogmatika tanszéken Lencz Gézát, a vallásbölcsészeten a pataki tanárt, Rohoska Józsefet, a szónoklat és liturgika tanáraként pedig Ferenczy Gyulát szerette volna látni, de ezt az elképzelését végül is nem tudta érvényesíteni.[37] Ilyen előzmények alapján 1914 szeptemberében a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium 105120/1914. sz. rendelete alapján kezdte meg működését a Debreceni Magyar Királyi Tudományegyetem Református Hittudományi Kara. Az egyes tanszékek a következő személyi összetétellel és hagyományos felosztáshoz igazodó tárgyakkal indultak el:[38]

[34] Veress Jenő levele Baltazár Dezsőhöz, lásd TtREL I. 1. e) 14. d. 322/1914.
[35] Zoványi Jenő levele Baltazár Dezsőhöz, lásd TtREL I. 1. e) 568/1914.
[36] „Ferenczy barátunkra nézve kifejezett kívánságotokat is készséggel támogatom. Bár a többire nézve is kifejezted volna! De megtudom azokat is."– írta Baltazárnak a bizottság egyik tagja, az erdélyi egyházkerület e. i. főjegyzője, lásd TtREL I. 1. e) 14. d. 913/1914.
[37] Tüdős István levele Baltazár Dezsőhöz, lásd TtREL I. 1. e) 14. d. 953/1914.
[38] Lásd FEKETE: *Lelkészképzés, lelkészegyesület és ikerszervezetei*, 501k.

A tanszékvezető és a tanszék neve	Előadott tárgyak
Erdős József: Újszövetségi írásmagyarázat és újszövetségi teológia	- Újszövetségi görög nyelvtan - Újszövetségi írásmagyarázat - Újszövetségi kor- és irodalomtörténet - Újszövetségi teológia
Sass Béla: Ószövetségi írásmagyarázat és ószövetségi teológia	- Héber nyelvtan - Héber nyelvgyakorlat - Ószövetségi írásmagyarázat - Ószövetségi bevezetéstan
Zoványi Jenő: Egyháztörténelem	- A keresztyénség története (tekintettel a dogmatörténetre) - A magyar protestantizmus története az irodalomtörténettel
Ferenczy Gyula: Dogmatika	- Szimbolikus könyveink ismertetése - Dogmatika - Dogmatikai prolegomena - Keresztyén erkölcstan - Jézus élete
Lencz Géza: Vallásbölcsészet és vallástörténet	- Theologiai enciklopédia - Filozófiai enciklopédia - Vallástörténet - Bölcsészettörténet
Csánki Benjámin: Szónoklat és liturgika	- Liturgika - Katechetika - Homiletika - Gyakorlati bibliamagyarázat
Kiss Ferenc: Lelkipásztorkodástan és az egyház belső életének ismertetése	- *Cura pastoralis* és a belmisszió elmélete különös tekintettel magyar egyházi életünk ismertetésére - Az egyházi élet ismertetése - Apologetika
Egyéb előadott tárgyak	- Nemzetgazdaságtan és szociológia, közgazdaságtan - Jogi ismeretek (közjog, magánjog) - Nevelés- és oktatástan, tekintettel a pedagógia történetére, a nép- és középiskolai szervezet ismertetése - Közegészségtan - Tudományos szeminárium

A fakultás képzésének arculata a következő években sokat formálódott. Az alapításakor – mint láttuk – egyéb tanszékek létesítésének szükségessége is felvetődött, de az eredetileg hét tanszék számát csak 1921-ben tudták egy újabbal bővíteni.

A háború kezdete a fakultás életét is meghatározta. 1914 őszén 55 debreceni hittan-hallgató és két segédlelkész lemondott hadmentességi jogáról és katonának jelentkezett. A debreceni egyetem első teológus diplomáit tehát frontszolgálatra induló fiatalok kapták.

A konventi határozat értelmében az egyházkerület felállította a lelkészképző intézetet is. Ennek feladata az volt, hogy a teológiai fakultáson szerzett elméleti képzéshez egyház-centrikus, gyakorlatias szemléletmódot közvetítsen a lelkészi pályára készülő teológus hallgatóknak. Ennek alapításával és az itt vizsgált korszakra eső történetével is többen foglalkoztak már, ezért azt itt külön nem ismertetem.[39]

Szintén az egyetemalapítás utóéletéhez tartozik azoknak a kollégiumi tanároknak a sorsa, akiket nem neveztek ki. A teológiai tanárok közül ez egyedül Csíky Lajost érintette. Bár pályázatát a püspök és az illetékes államtitkár egyetértésével ő is beadta, de azt korára és már hosszú, 36 éven át tartó tanári működésére hivatkozva végül is nem fogadták el. Az idős, de életerős professzort váratlanul érte, hogy nyugdíjba kell vonulnia. Mivel korábban nem gondolt arra, hogy a szolgálati lakásából el kell költöznie, arra egy év haladékot kért. A főiskolai igazgatótanács a kérvényét elutasította, de ő az egyházkerületi közgyűléshez fellebbezett, levélben ügyének támogatását kérve a püspöktől.[40]

A Református Hittudományi Kar tanulmányi és vizsgarendje nem készült el az egyetem 1914-es indulására. Ezért az egyetemnek a király által 1914. június 25-én Bad-Ischlben jóváhagyott ideiglenes szabályzata az átmeneti rendelkezések között írta elő, hogy a hittudományi karnak azt az 1914/15-ös tanév első felében kell megalkotnia és jóváhagyásra a minisztériumhoz felterjesztenie. Az átmeneti időszakban a hittudományi akadémia régi szabályzata maradt érvényben.[41] Az átmeneti időszak végül két évre nyúlt, mivel a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium csak 1916. november 4-én hagyta jóvá a debreceni egyetem Református Hittudományi Karának tanulmányi és vizsgaszabályzatát.

[39] A lelkészképző intézet felállításával kapcsolatban lásd KISS: *Egyetem és lelkészképzés*, 38–46; uő., *A Tiszántúli Református Egyházkerület Lelkészképző Intézetének szabályzata*; SZENTPÉTERI KUN: *A debreceni egyetemért*; uő.: *Az egyetemmé alakulás története*; CSOHÁNY: *A korszakváltás évszázada*, 255–258; TIBORI: *A Debreceni Református Lelkészképző Intézet története. 1914–1950.* Ezeken kívül lásd a vonatkozó korabeli egyházkerületi dokumentumokat: Kiss Ferenc: A Lelkészképző Intézeti igazgató jelentése, lásd TtRE jkv. 1915; Csikesz Sándor: Javaslatok a Lelkészképző Intézet szabályzatához. Felsőoktatási Tanács jegyzőkönyvei 1916–1917. 191/1916. 180/1916, lásd TtREL II. 1. b. 2 d.; A Lelkészképző Intézet működési és szervezeti szabályzata, lásd TtRE jkv. 1915/249.

[40] Csíky Lajos levele Baltazár Dezsőhöz, lásd TtREL I. 1. e) 15. d. 1182/1914.

[41] Lásd a 1912/XXXVI. tc. vonatkozó paragrafusát.

A fakultás történetének jelentős állomása volt a doktoráltatási jog elnyerése; erre csak még később, 1917-ben kerülhetett sor.[42] Ezzel először nyílt lehetőség a magyarországi reformátusok számára saját hazájukban teológiai doktori címet szerezni. Az előzmények ismeretében nem meglepő, hogy a kar díszdoktorai sorába elsőként Tisza Istvánt és Baltazár Dezsőt választotta.

Felhasznált irodalom

BALTAZÁR D.: *A debreceni egyetem*, Lelkészegyesület 1913, 333.

BALTAZÁR D.: *Az ORLE és a teológiák*, Lelkészegyesület 1910, 1.

BALTAZÁR D.: *Püspöki beszéd a debreceni diákgyűlés megnyitásakor*, Debreceni Protestáns Lap 1912, 589.

BARÁTH B. L.: *„Ha a tökéletesedés célja felé törni van benne vágy és akarat...” Belmissziói törekvések a Tiszántúli Református Egyházkerületben az 1910-es évek elején*, in: Kustár Z. (szerk.), Orando et laborando. A Debreceni Református Hittudományi Egyetem 2003/2004. évi értesítője. 466. tanév, Debrecen, 2004, 139–149.

CZEGLE I.: *A református időszaki sajtó*, in: Barcza J. (szerk.), Studia et acta ecclesiastica. Tanulmányok a Magyarországi Református Egyház történetéből, V. kötet: 1867–1978, Budapest, 1983, 243–247.

CSOHÁNY J.: *A korszakváltás évszázada*, in: Barcza J. (szerk.), A Debreceni Református Kollégium története, Budapest, 1988, 255–258.

„EGY KÁLVINISTA” (szerzői álnév): *A debreceni egyetem és a protestáns érdekek*, Sárospataki Református Lapok 1912, 459–461.

„EGY KÁLVINISTA PROFESSZOR” (szerzői álnév): *A debreceni egyetem és a magyar protestantizmus*, Sárospataki Református Lapok 1912, 419–421.

FEKETE CS.: *Lelkészképzés, lelkészegyesület és ikerszervezetei*, in: Barcza J. (szerk.), Studia et acta ecclesiastica. Tanulmányok a Magyarországi Református Egyház történetéből, V. kötet: 1867–1978, Budapest, 1983, 437–443.

KISS F.: *A Tiszántúli Református Egyházkerület Lelkészképző Intézetének szabályzata*, Lelkészegyesület 1914, 798–805.

KISS F.: *Egyetem és lelkészképzés*, in: Szentpéteri Kun B. (szerk.), Évkönyv a Debreceni Református Kollégium Akadémiai Tanszakairól, Debrecen, 1914, 38–46.

KOVÁCS J. I.: *Egy élet prédikációja*, Budapest, 2005.

NAGY I.: *Milyennek képzeltem el én egy protestáns napilapot*, Debreceni Protestáns Lap 1899, 227–231.

PAPP L.: *Debreceni református egyetem*, Debreceni Protestáns Lap 1912, 734–736.

[42] A királyi szentesítés után 1917. május 28-án tette közzé a minisztérium 72413/1917. szám alatt a debreceni egyetem Református Hittudományi Karának doktori szigorlatokra és tudományos fokozatok szerzésére vonatkozó szabályzatát.

RADÁCSI GY.: *A debreceni bölcsészeti fakultás, tanárképző intézet s a debreceni protestáns egyetem ügye történeti fejtődésében*, Sárospataki Református Lapok 1911, 101–103.119–121.134–135.

RADÁCSI GY.: *A harmadik egyetem vajúdás idején*, Sárospataki Református Lapok 1912, 401–402.

RADÁCSI GY.: *A debreceni egyetem kérdéséhez*, Sárospataki Református Lapok 1912, 479–481.

SEBESTYÉN J.: *A debreceni egyetem és a kálvinista jelleg*, Protestáns Egyházi és Iskolai Lap 1912/2–3, 18–20.

„Sz. Gy.": *Ne adjuk-e vissza az egyetemet?*, Debreceni Nagyújság 1914. február 8, 1.

SZENTPÉTERI KUN B.: *A debreceni egyetemért*, Debrecen, 1917.

SZENTPÉTERI KUN B.: *Az egyetemmé alakulás története. A Kollégiummal való kapcsolatok továbbélése az egyetemnek, mint egységnek életében*, Debrecen, 1941.

SZENTPÉTERI KUN B.: *Egyház és egyetem…*, Debrecen, 1913.

TIBORI J.: *A Debreceni Református Lelkészképző Intézet története. 1914–1950*, in: uő.: Három tanulmány (Editiones Archivi Reformatorum Transtibiscani VII), Debrecen, 1988, 9–117.

Gyakorlati Teológiai Tanszék:

Fekete Károly

ADALÉKOK A DEBRECENI EGYETEM „REFORMÁTUS” JELLEGÉNEK MEGRAGADÁSÁHOZ

> „Debrecen város Református Kollégiumának szellemisége a 20. század közepéig jelen volt az egyetem életében. Különösen érezhető ez a bölcsészetben. Az egyetemen neveléstudománnyal foglalkozók, az azt oktatók a Kollégiumban nevelkedtek, a kálvinizmus szellemiségéhez kötődtek, a Kollégiumból kerültek az egyetemre. Ez indokolja a Kollégium és az Egyetem szakmai, szellemi kapcsolatának a vizsgálatát, bemutatását.”

Brezsnyánszky László mottóként idézett sorai is mutatják, hogy a Debreceni Tudományegyetemnek a kálvinizmus szellemiségéhez való kötődése kézenfekvő, magától értetődő és karakterisztikus. Az alábbiakban azt vesszük szemügyre: Tetten érhető-e a két világháború közötti időben a Debreceni Egyetem „felekezeti jellege”?

Megállapodásban rögzíthető és megállapodásba nem foglalható elemek párhuzamossága figyelhető meg. Némelyek tárgyiasítható, közösségátörökítő és -teremtő formában, intézményesíthetően jelentek meg, némelyek pedig intézményesíthetetlenül, láthatatlanul, de mégis szemléletformáló erővel hatottak az egyetem életében és működésében.

I. A felekezeti jelleg fenntartására utaló sajátos külső jelek Debrecenben

a) Az *egyházpolitikai vágyak szintjén* már az alapítást előkészítő tárgyalások idején (1911) megjelent a szándék, hogy a Tiszántúli Egyházkerület és Debrecen városa együtt kérik *az egyetemalapítás okmányába belefoglalni az új egyetem protestáns szellemének biztosítását*. Dégenfeld József főgondnok például azt szerette volna, ha a világi karoknál is legalább öt tanszék – de a jogbölcselet, a magyar nyelv és az irodalomtörténet mindenképpen – csak református tanárokkal legyen betölthető.

Ennek az óhajnak a lehetetlenségéről Balogh Jenő, vallás- és közoktatásügyi államtitkár írt levelet (1911. július 21-én) a polgármesternek:

> „Az egyetemi oktatásnak legjellemzőbb és elválaszthatatlan alkatrésze a tanítás szabadsága, amely magában foglalja azt, hogy az egyetemi tanár előadásának irányát és tartalmát semmiféle cenzúrának alávetni nem lehet. – … – én mint protestáns ember, a tanítás protestáns keresztyén szellemét csak előnynek tarthatom, de ez az óhajom és meggyőződésem nem menthet fel annak az igazságnak kiemelésétől, hogy az egyetemi

> tantárgyak nagy tömegénél a legnagyobb nehézségbe ütközik annak megítélése, hogy mi egyezik meg igazán a protestantizmus szellemével."[1]

b) *A felekezeti jelleg alapja az alakuló egyetem és a Református Kollégium oktató-nevelő munkája közötti személyi és szellemi kontinuitás hangsúlyozása* volt, amit erősített az is, hogy az egyetem új központi épületének átadásáig (1932 őszéig) a Református Kollégium épület-együttese adott otthont az elinduló munkának. Az egyetem a Kollégium-ban maradásával részese lett a *genius loci* mindennapos valóságának. Az erre hivatkozás általában patetikus formában jelent meg. Ennek paradigmájává lett az egyetem első rektorának, Kiss Ferenc teológiai professzornak az első tanévnyitó alkalmával elmondott beszéde és annak jellegzetes fordulatai:

> „Új jövevény, magyar királyi Tudományegyetem! Nem kell neked itt új utakat törni: előtted a kipróbált, beigazolt, százszor megáldott út; nem kell neked új isteneket keresni: a régi Istent, a Krisztus atyját s magyarok Istenét itt trónon találod; nem kell a tudományt megteremtened: hangyaszorgalommal, becsületes kézzel épített oltáron rég lobog itt a láng; a türelem, másvélemény tisztelete, lelkiismereti, vizsgálódási, meggyőződésbeli szabadság nem most kopogtat itt a kapukon: egykorúak azok a Kollégiummal; nem kell a homlokzatra sem új díszeket vernie: józan vallásosság, jámbor erkölcs, Isten-, ember- és hazaszeretet patináját rakta le ott századok hű keze. … A múlt bölcsen megalapozza jövődet. Nem lesz nehéz hivatásod betöltése: az utat járd szélesebbre, az Isten félelmét alapozd meg jobban, a kultúra tüzét lobbantsd nagyobb lángra, a szabadság kultuszát fejleszd mind magasbra s a nemes patinát ne eltüntesse, — aranyozza meg gondos utódságod. Ez a létjogod, ebben fogsz győzni. Az Isten segítsen!"[2]

c) *Tartalmi szintű elvárás volt* az egyetem felállításáról szóló törvény megalkotásának folyamatában és végső formájában *a Hittudományi Kar kiemelt pozíciójának biztosítása és egyházkerületi kötődésének tiszteletben tartása*.[3] Tanárai csak lelkészi jellegű egyének lehetnek, akikre az egyházi törvényi előírások vonatkoznak. Ez alól természetesen mentesül a református egyházjog, illetve a bölcsészet tanára. Az Egyházkerület alapítványi összeggel segíti az egyetemet, és a tanárjelöltek számára internátust állít fel, „amely a debreceni egyetem bölcsészeti karával fog kapcsolatba hozatni." Ennek megvalósítása ugyancsak tartalmi elvárás volt. Az egyházkerület által 1925-ben elindított Református Tanárképző Intézettel annak államosításáig (1952) szoros kapcsolata volt az egyetemnek.

d) *A Református Kollégium 1914-től kiterjesztette az internátusi elhelyezés lehetőségét az egyetemi hallgatókra is*. Így a bentlakásra

[1] Idézi LADÁNYI: *Az egyházak és a felsőoktatás a dualizmus korában*, 17k.
[2] KISS: *Évnyitó beszéd*, 6.
[3] KUN: *A debreczeni egyetemért*, 47kk.

kötelezett teológusok és tanárképző intézeti hallgatók mellett bölcsészek, jogászok és orvostanhallgatók is részesülhettek a Kollégium diákjóléti szolgáltatásaiból (internátus, tápintézet, kedvezmények, legációk). Azok az egyetemi hallgatók, akik a Kollégium internátusában nyertek elhelyezést, tagjai lettek a Kollégium felsőoktatási intézetének.

e) *Ceremóniális-formai kikötések* is maradtak az alapító szerződésben: az egyetemi évnyitó és évzáró ünnepély istentisztelettel kezdődik a Nagytemplomban, valamelyik teológiai tanár igehirdetésével, s azon az egyetem rektora és tanácsa, mint hivatalos funkcionáriusok, részt vesznek.[4]

f) *Az egyetem jelvényeinek, szimbolikus tárgyainak döntő többsége és az emblematikus személyiségek sora a Kollégiumhoz kötődik, és ezek is utalnak a református jellegre.* Az egyetem életének jeles napjain a Kollégium egykori Tűzoltó Társaságának gerundiumait, illetve az azok mintájára karonként készült, stilizált, kari szimbólumokkal kiegészített nagybotokat vitték a dékánok előtt vonuló, kollégiumi diákegyenruhába, ún. tógába öltözött diákok. Ez az 1915/16. tanévtől vált gyakorlattá.[5]

Tovább erősödött ez a hagyomány Tóth Lajos jogász-rektor ideje alatt, aki az 1934/35. tanévben egyéb kapcsolat-erősítő intézkedései mellett elfogadtatta az egyetemi tanáccsal, hogy a debreceni doktoravatás díszruhája a tóga legyen. E célból új tógákat készíttetett és ajándékozott az egyetemnek.[6] A rektori gerundium tetejére a zászlós bárány szimbóluma került, amely egyaránt szerepel Debrecen városának, és a Magyarországi Református Egyháznak abból kialakított címerében is.

Emblematikus személyek, egykori diákok, kiváló tudósok és egyházi vezetők számontartásával is összekötötték a Kollégiumot és az új egyetemet. Elég ennek az állításnak az igazolására a három legszembetűnőbb külső jelet megemlítenünk.

Az egyik esemény az 1921. június 5-én rendezett névavató-ünnep volt, amikor a Debreceni Tudományegyetem felvette annak az egykori kollégiumi diáknak, Tisza Istvánnak a nevét, aki elévülhetetlen érdemeket szerzett az egyetem létesítésének idején:

> „Tisza István nem alapítója a debreceni egyetemnek, hanem eszményképe. Nevének felvétele nem alattvalói hódolat, sem hálalerovás, hanem célkitűzés. Az örökség, amit tőle vettünk, nem matériális tőke, hanem lélek és szellemi erő. Ehhez az örökséghez tartozik a genius loci kultusza. Tisza István a debreceni kollégium tanítványa volt s annak bizonyságául, hogy az itteni szellemet milyen jónak ismerte fel, ideküldte

[4] KUN: *A debreczeni egyetemért*, 56.
[5] SZENTPÉTERI KUN: *Az egyetemmé alakulás története*, 82.
[6] BALOGH – LÁSZLÓFI: *Tóth Lajos – A magánjogász akadémikus*, 158–163. – Csikesz Sándor rektorsága idején, 1937/38-ban a debreceni egyházközség ajándékozott újabb tógákat az egyetemi ifjúság ünnepélyeihez.

a fiát is tanulni. Az új egyetem üdvözlésére válaszolva 'a visszaemlékezés őszinte örömével' utalt a kollégium évszázados hagyományaira."[7]

Az új egyetemépület díszudvarában kőbe vésve imponáló névsor fémjelzi a közös örökséget: Debreceni Ember Pál, Maróthi György, Hatvani István, Weszprémi István, Diószegi Sámuel, Kövy Sándor, Fazekas Mihály, Domokos Lajos, Budai Ézsaiás, Kerekes Ferenc, Pápay József, Csokonai Vitéz Mihály, Kölcsey Ferenc, Lugossy József, Arany János, Imre Sándor, id. Révész Imre, Hőgyes Endre, Baltazár Dezső, Ady Endre, Móricz Zsigmond, Medgyessy Ferenc, Csűry Bálint. Mindannyian a debreceni Református Kollégium kiváló növendékei voltak, és életpályájuk bizonyította, hogy küldetésük végrehajtása közben jól sáfárkodtak az Alma Materben kapott szellemi-lelki ajándékokkal.

Ugyanígy a protestáns jellegre utalnak az egyetem előtti téren álló szobrok, amelyek a Debrecenhez kötődő négy szellemi nagyság és jeles reformátor alakját idézik meg: Méliusz Juhász Pétert, Huszár Gált, Komáromi Csipkés Györgyöt és Szenczi Molnár Albertet. Az elsőként felavatott szobor a Méliuszé volt (1933/34. tanév), amelyet követett a többi felavatása 1939. április 27-én, amikor a tervezettnél szerényebb körülmények között kényszerültek megünnepelni a Református Kollégium fennállásának 400. évfordulóját.

g) *A diákhagyományok tovább plántálása és a diákegyesületek további működtetése is célkitűzés volt*. Az 1915/16. tanévben a rektor és a kollégiumi igazgató kezdeményezésére egységes egyetemi ifjúsági egyesületbe szervezték a régi kollégiumi egyesületeket Egyetemi Kör néven.[8] Önállóságát csak a Kollégiumi Kántus és a Hittanszaki Önképző Társulat tartotta meg, bár a Kollégiumi Kántus minden egyetemmel kapcsolatos szereplésénél az egyetem énekkaraként nevezte meg magát.

A diákhagyományok továbbplántálásában 1932 őszétől, az új egyetemépület elfoglalása után meghatározó szerep hárult a Hittudományi Kar tanáraira és diákjaira. Ezt a felelősségérzetet jól példázza annak az írásnak egy részlete, amely az egyetemnek a Kollégiumból való kiköltözése utáni napokban jelent meg a *Közlöny* című egyetemi diáklapban:

„… ha azt akarjuk, hogy a Kollégiumnak az egyetem, mint szárnyrakelt s más helyre költözött dicsőséges fia ápolója legyen a Kollégium hagyományainak, képviselője szellemének, a protestáns szellemnek, folytatója a Kollégium történetének – már pedig ezt akarjuk –, akkor professzornak és diáknak magával kell vinnie a Kollégium hagyományos szellemét az új és római egyetemre, mint az óhazából kiköltözött görög

[7] SZENTPÉTERI KUN: *Tisza István iskolája*, 39k.

[8] VARGA: *A Debreceni Tudományegyetem története I*, 130kk; SZENTPÉTERI KUN: *Az egyetemmé alakulás története*, 85k. Első évének tevékenységéről lásd: *A debreceni magyar királyi Tudományegyetem évkönyve és almanachja*, Debrecen, 1915/16, 134k.

gyarmatosoknak a Vesta-tüzet, hogy ezzel a szellemmel, ezzel a Vesta-tűzzel gyújtsa meg az új egyetemen a tudomány fáklyáját s ezzel a tűzzel ápolja és lobogtassa azt állandóan."[9]

h) *A felekezeti jelleg megjelenítéséből nem hiányozhattak a kegyességi-hitéleti vonások sem.* Az egyetemi templom felépítésének terve az egyetemalapítási tárgyalásoktól kezdve folyamatosan napirenden volt. A templom alapkőletétele 1939. április 27-én volt, a Kollégium 400. éves fennállására tervezett ünnepség részeként.[10] A telek az egyetem tulajdona volt, a templom építési költségeit pedig megosztva vállalta magára a Tiszántúli Református Egyházkerület, a Debreceni Református Egyházközség, Debrecen szabad királyi város és a magyar állam.

Makkai Sándor, a Hittudományi Kar dékánja az alapkőletétel után így értékelte az egyetemi templom jövendő jelentőségét:

„… önmagában is felbecsülhetetlen jelentősége és hatása lesz az egyetemi templomnak a tudomány csarnoka mellett. Külső ottlétén túl igehirdetői és missziói munkájával arra lesz hívatva, hogy megszentelje a tudományt, hogy hirdesse az egészséges tudomány dicsőségét, amely a tiszta evangéliumi hittel való mélységes egységében és harmóniájában teljesedik ki. Annak lesz tehát zengő bizonyságtevője, hogy elvész a nép, amely tudomány nélkül való és elveszejti a népet az a tudomány, amely hit nélkül való. Az egyetemi templom az élő Istennel való találkozás szentélyéül épül, elsősorban azok számára, akik a teremtő szellemiséggel a tudományban találkoznak. Hogy ez a kettős találkozás a Krisztusban eggyé lesz s így válik a nemzet gyógyító és tápláló szolgálatává: ennek beszédes szimbóluma is, hatékony tényezője is az egyetemi templom. Mindezek után pedig még egy fontos dologra kell figyelemmel lennünk az egyetemi templommal kapcsolatban. Magát az egyetemet sem szabad elszigetelt és elszakított intézménynek tartanunk az élettel és a közönséggel szemben, sőt nemzetnevelői kötelessége érdekében azzal a legszorosabb és a lehető legtermékenyebb kölcsönviszonyban állónak. Annál inkább kell hangsúlyoznunk azt, hogy az egyetemi templom nem jelenthet és nem munkálhat elszigetelődést a debreceni református gyülekezettel szemben. Ellenkezőleg: a benne és általa kifejtendő lelkipásztori szolgálatnak szervesen be kell kapcsolódnia az egyetemi ifjúságon túl a debreceni gyülekezet életébe és közelebbről az egyetem körül kialakult és kialakítandó egyházrész gondozásába, missziói munkaközösségébe."[11]

A Csikesz Sándor professzor által megálmodott új egyetemi templom 1942. május 17-én, pünkösd napján nyitotta meg kapuit. A templom tervezője Borsos József építész volt. Az elsőként megválasztott egyetemi lelkész, Szenes László szerint az egyetemi templomnak „az a hivatása,

[9] SERI: *A Kollégium és az Egyetem*, 7.
[10] Az ünnepséget a gazdasági válság miatt csonkán tartották meg. Az időpont is többször módosult.
[11] MAKKAI: *Egyetemi templom*, 312k.

hogy állandó összekötő híd legyen a magasabbfokú oktatásért oly sok áldozatot hozó tiszántúli reformátusság és az állami egyetem között. Jelképesen szólva a Kollégium állandó nagykövete ez a templom."[12]

A háborús évek pusztítása, majd az államosítás elvette a lehetőségét annak, hogy a templom szerves részét képezze az egyetemi életnek. A II. világháború utáni ideológiai fordulat értelemszerűen útját állta az egyetemisták közötti lelkigondozásnak, illetve az egyetemi lelkészség kibontakozásának.

A Kollégium Oratóriumának ajtajai az egyetem megindulásától kezdve nyitva álltak az egyetemisták előtt a diákistentiszteletek alkalmával (közülük a szombat esti „preces" a legtradicionálisabb), de már a templomépítés idején elkezdődött a külön, rendszeres egyetemi istentiszteletek szervezése ugyanott az 1934/35. tanév második félévétől. Ebben Vasady Béla teológiai tanár játszott kezdeményező szerepet.[13] Az elkészült egyetemi templomban főként a Hittudományi Kar professzorai prédikáltak.[14]

Mindezen tények mellett hol az országos egyházi közvélemény, hol a helyi szószólók[15] adtak hangot annak, hogy a „kálvinista jelleg" erősödik vagy éppen visszaszorul a debreceni egyetemen. Már az egyetem megnyitásakor sorompóba lépett és a kálvinista jelleg elhalványodásáért aggódott, s a későbbiek során sem hallgatott a Debreceni Tudományegyetem Hittudományi Karán folyó munkát figyelő dr. Sebestyén Jenő budapesti teológiai tanár, aki több cikkben fejtette ki ezzel kapcsolatos nézetét.[16] Egy helyütt ezt írta:

---

[12] SZENES: *A Debreceni Egyetemi Templom*, 4.

[13] Az 1935. és 1936. évi prédikációk megjelentek „*Ifjú, néked mondom*" címmel a teológusok Közlöny c. lapja kiadásában, két füzetben.

[14] Az egyetemi templomban az 1942/43. tanév első félévében elhangzott első prédikációsorozat is kiadásra került, lásd VASADY: *Az anyaszentegyház csodája* (Igazság és Élet Füzetei 30), Debrecen, 1943.

[15] Lásd pl.: „X. Y.": *Egyetem Kolozsvárott – Egyetem Debrecenben*, 2. A szerkesztőségbe érkezett levél egy Cs. Szabó László-írás sorai alapján fakad ki az egyetem és tanárai helyzetén és a református egyházhoz való kötődés vélt hiányosságain. A panaszkodó levélre a válasz a Vasárnap című lap 1941. február 9-i 6. számában, a 46. oldalon jelent meg: „S. B.": *A debreceni egyetem és a debreceni református egyház* címmel. – Ugyancsak kritikai hangot üt meg egy másik írás: „…senki sem számított az állam ilyen nagyarányú segítésére, aminővel az egyetem megvalósult – de református jellegének olyan elvesztésére sem, mint ahogy az elháríthatatlanul bekövetkezett. Itt nem elsősorban és főkép nem egyedül a tanári katedrák betöltésére célzunk. Sokkal inkább az ifjúságunkra, amelyiknek, a Kollégiumi Diákszövetség és a Kántus, meg a Református Tanárképző minden igyekezete ellenére sincs meg többé az a tudata, hogy református világban él.", lásd *Egyetemünk ifjúsága és a debreceni gyülekezet*, Vasárnap 1941. március 2, 67. (szerkesztőségi cikk).

[16] SEBESTYÉN: *A debreczeni egyetem és a kálvinista jelleg*; uő.: *A ref. felekezeti egyetem létjogosultsága*.

„Befejezett tényekkel állván tehát szemben, sokkal fontosabb és égetőbb kérdés szerintem az, hogy miként tudnók biztosítani a debreczeni egyetemen, sőt, ha kell, esetleg az egyetem közszelleme ellenére is, magában Debrecenben, annak társadalmában a református szellem szupremácziáját? Mert ne gondoljuk, hogy maga az a tény, hogy valami Debreczenben van, már biztosítja annak református jellegét. … Nekünk tehát féltő szeretettel kell Debreczen sorsáért aggódnunk, azért is, mert annak sorsa nemcsak felekezeti, hanem elsőrangú nemzeti ügy; a magyarság ügye is egyszersmind."[17]

II. A felekezeti jelleg és az oktatáspolitika

Az 1920-as évek második felében újra exponált kérdés lett a „felekezeti színezet"[18], amikor az oktatáspolitika lépései miatt újra előkerült ez a téma az országos sajtóban. Klebelsberg Kunó kultuszminiszter 1928. december 16-án két különböző cikkben is foglalkozott a Debreceni Egyetem felekezeti színezetével.[19] A pécsi Maurinum alapkőletétele kapcsán a Pesti Naplóban megjelent írásában hangsúlyozta:

„… aki hozzá akarna nyúlni a debreceni egyetemhez, annak nemcsak Debrecennel, a százezres népességű várossal gyűlnék meg a baja, hanem a tiszántúli református egyházkerülettel és a magyar kálvinizmussal is. A történelmi előzményekből és a környezet hatásából folyik, hogy noha a debreceni egyetem kizárólag állami intézmény, mégis erősen protestáns színezete van. … Debrecen protestáns miliője hozta létre azt az állapotot, hogy a hazai protestantizmus a debreceni egyetemben saját géniuszának megtestesülését látja. Én úgy érzem, hogy a katholikus színezetű Dunántúl viszont méltán látja – és kell is, hogy lássa – a pécsi egyetemben saját ideáljának a megtestesülését. … A történelmi előzményekből és a környezet hatásából folyik, hogy noha a debreceni egyetem kizárólag állami intézmény; mégis erősen protestáns színezete van. Ez a katholikusok részéről természetesen azt a kívánságot váltotta ki, hogy egy másik egyetemünk viszont ugyanolyan mértékben katholikus színezetet nyerjen és mingyárt Pécsre gondoltak, amelynek jogi kara felszívta magába a pécsi katholikus jogi líceumot."[20]

Egy 1928. december 16-án megjelent másik írásában, a Nemzeti Újság hasábjain jelentette be Klebelsberg a szegedi egyetemen létesítendő párhuzamos világnézeti tanszékek felállítását és az apácarendek képzési gondjainak a megoldását:

„A szegedi egyetemen kész vagyok azok mellett a világi tanszékek mellett, amelyeket nem katholikus férfiak töltenek be, parallel

[17] SEBESTYÉN: *A debreceni egyetem és a kálvinista jelleg*, 2k.
[18] A kor problematikájához lásd LADÁNYI: *Az egyházak és a felsőoktatás a Horthy-korszakban*; T. KISS: *Állami művelődéspolitika az 1920-as években*.
[19] A Pesti Naplóban *Jelszavak és valóságok tusája* címmel, míg a Nemzeti Újságban *Erkölcs és tudomány* cím alatt.
[20] KLEBELSBERG: *Jelszavak és valóságok tusája*, 1k.

> tanszékeket létesíteni s azokra katholikus tanárokat kinevezni, hogy a tartományi főnöknőknek vallási aggodalmaik ne legyenek. Itt nevelhetnék női szerzetesrendjeink az általuk fenntartott polgári iskolák, középiskolák és tanítónőképzők tanárkarát. A nagyobb szegedi klinikákat már úgy építettem, hogy azok harmadik emeletét jóformán kis rendházak foglalják el és minden klinikát már olyan betegápolórendnek adtam, amely tanítással is foglalkozik. Így a nővéreket minden nagyobb költség nélkül küldhetik az egyetemre és a polgári iskolai tanárképzőbe. A többi rend számára is majd lehetővé teszem a Szegeden való elhelyezkedést. Női szerzetrendjeink páratlan felvirágzását várom ettől az intézkedéstől."[21]

Erre a miniszteri megnyilatkozásra egyre-másra szólaltak meg a sajtóban a debreceni református egyetemi tanárok és élesen reagáltak a protestáns egyházi vezetők is.[22] Szentpéteri Kun Béla hosszabb írásban elemezte Klebelsberg két cikkét. Emlékeztetett például arra, hogy

> „mindazok a jogok, amelyek a tiszántúli református egyházkerületet, illetőleg ennek bizottságát a hittudományi fakultás révén az egyetemmel szemben illetik, pontos másolása azoknak a jogoknak, amelyek hasonló vonatkozásban a budapesti egyetemen a prímásnak járnak; a tanárok között semmi esetre sem nagyobb a reformátusok többsége, mint Budapesten a római katholikusoké és bizonyos, hogy Debrecenben a három világi fakultás egyikén sem mellőztek eddig soha arra érdemest azért, mert nem református vallású; s ha a budapesti egyetem szükségleteinek egy kisebb részét a megújított óvásokkal római katholikusnak hangsúlyozott egyetemi alapok fedezik, hát a debreceni egyetem református színezetének szintén van valamely szerény anyagi alapja. Az egyensúly tehát nem kívánná a Pécsre helyezett egyetem római katholikus színezetét. Ám ha ennek az egyetemnek a színezete – valóban a kulturális előzmények és a kultúra hatása alatt – annyira lesz római katholikus, mint amennyire a debrecenié protestáns, abban a nemzeti kultúra egységének féltése nélkül megnyugodhatunk."[23]

A szegedi változásokról szóló bejelentésekkel kapcsolatban is kinyilvánította Szentpéteri a véleményét, különösen is a miniszter egyetemet érintő terveit kommentálva:

> „Először is nyilvánvaló, hogy a miniszter elgondolása szerint az egyetlen protestáns 'színezetű' debreceni egyetemmel szemben három római katholikus 'színezetű' fog tehát állani. A budapesti Pázmány-egyetemen és a szintén ilyennek szánt pécsin kívül a szegedi is. Pedig Szegeden már csak nincs történelmi előzmény, hiszen ott egyáltalán semmiféle főiskola nem volt. Ott egyenest 'csinálják' római katholikus kharakterűvé az egyetemet. Nem csupán azzal, hogy a nagyszerű fogadalmi templomot az

[21] KLEBELSBERG: *Erkölcs és tudomány*, 1k.

[22] Nyilatkozatot adott ki az Országos Református Lelkész Egyesület 1929. augusztus 26-i miskolci közgyűlésén, illetve az Evangélikus Egyház közgyűlése 1929. november 15-én.

[23] KUN: *A kultuszminiszter két cikke*, 478. A vitához tartozik még: „FALUSI": *A gróf Klebelsberg két cikke*.

> egyetemmel szinte szerves kapcsolatba hozzák. Nemcsak azzal, hogy a klinikákon intézményesen apáca-ápolónőket állítanak be. Hanem azzal, hogy egyes tanszékek mellé, ha azokat nem római katholikus vallású ember tölti be, parallel tanszéket szerveznek római katholikus férfiú számára. A szegedi egyetemnek ilyen módon katholizálása pedig azért nagyon nevezetes, mert bizonyos vonatkozásban a szegedi egyetem versenyen kívül áll: a polgári iskolai tanárok képzése ott történik."[24]

Ezzel a tervvel szembeállítja a debreceni helyzetet:

> „Theologusaink igen fontos és rájuk nézve kötelező tantárgyat más fakultásokon kénytelenek hallgatni. De azért minekünk sem a pátrónusi viszony, sem a theologusaink szempontja nem juttatta eszünkbe azt, hogy egyes tanszékeknek református emberrel elláttatását intézményesen kikötni akarjuk. A debreceni egyetemen a filozófiának, a neveléstannak, az egyházjognak, íme, jövendő papjainktól hallgatandó fontos tantárgyaknak lehet római katholikus vagy zsidó tanára. A közép- és újkori világtörténet, vagy a jogtörténet 'világnézeti' szempontból fontos tudomány-szakainak tanszéke betöltésénél, dehogy is nézték azt, hogy a kiszemelt tudós református vallású-e. Hová vezetne az, ha bármelyik egyetemen bizonyos tanszékeken valamelyik vallásfelekezethez tartozó professzornak mindenesetre helyet kell foglalnia?"[25]

A Református Figyelő Csikesz Sándor teológiai professzorral készített beszélgetést a Klebelsberg-cikkek hatására arról, hogy mennyiben látja ő a debreceni egyetemen a református szellem és a református érdekek érvényesülését. Csikesz Sándor egyetemi karonként számolt be az állapotokról és a református tanárok százalékos megoszlásáról. Eszerint a jogi karon a református tanárok száma nem éri el a 70%-ot, az orvosi karon az evangélikusokkal együtt nem éri el a negyedrészt a protestáns tanárok aránya, míg a bölcsész karon 50%-ban tanítanak reformátusok. A miniszter két cikke mintha egy zsilipet nyitott volna meg, mert az interjúban Csikesz hosszan sorolja a karonkénti igényeket, illetve azokat a hiányokat, amelyeknek a pótlása erősíthetné Debrecenben a református jelleget. Csak egy részét idézzük Csikesz Sándor 1929-ben megfogalmazott kívánság-listájának:

> „Nincs református gyakorló középiskola. Nincs olyan intézmény, mint a miniszter által hathatósan támogatott Maurinum. A református tanárképző internátus rendes tanári kar helyett csak előadókkal működik és így csak a humán szakokra adhat képzést. … Sehol sincs kidomborítva az a sokunk által régen hangoztatott, a miniszter által is újabban elismert elv, hogy a debreceni egyetem a négy évszázados ősi református kollégium folytatása. Szükséges volna külön egyetemi református lelkész a római katholikus egyetemi hitszónokok mintájára. Szükséges volna a bölcsészeti karnál is a szukreszcencia kérdéséről gondoskodni, megfelelő tudományos tisztségek szervezése által. Miután a hallgatóknak kéthar-

[24] KUN: *A kultuszminiszter két cikke*, 478k.
[25] KUN: *A kultuszminiszter két cikke*, 479.

mada protestáns, az állami egyetemi internátusban is biztosítani kellene a hathatós református lelkigondozást. A református hittudományi kar az ösztöndíj-tanácsban nincs képviselve és így nem tud elegendő irányítást gyakorolni tehetséges növendékeinek külföldi stipendiumokkal való ellátására.

Az ősi református kollégium könyvtára óriási mértékben segíti elő az egyetem oktató és kutató munkáját is, ezzel szemben az államtól említésre érdemes anyagi segítséget nem kap. Első rendű érdek volna néhány egyetemi könyvtári segéderő berendelése, hogy a kathalogizálás és felhalmozott adminisztrációs teendők ellátásában segítségre legyenek és így az intézmény más egyetemi könyvtárak mintájára a mostani 6 óra helyett napi 12 óráig nyitva tartható legyen. Nagy szükség volna egy az alföldi magyar kálvinista nép életviszonyait és életföltételeit feltáró magyar etnográfiai és alföldkutató intézet szervezésére.

Az egyetemi és főiskolai tanárok múlt évben Debrecenben tartották gyűlésüket és az egyetem akkori rektora, dr. Verzár Frigyes, szenzációs hatású tudományos értekezésben kimutatta, hogy az elmúlt évszázadok alatt Debrecen vezetett Magyarországon természettudományi oktatás, továbbá természettudományi művek és intézmények létrehozása terén. Szeretnénk, ha ez a tény az új természettudományi tanszékekkel kapcsolatban is kellő méltánylásra találna. Így például, ha az újonnan létesítendő botanikus kert hirdetné az ősi debreceni kollégium régi füvészkertjének emlékezetét. Ha a fizikai tanszék 'Hatvani tanszék' nevet kapna, a matézis tanszéke Maróthi György nevét viselné stb. Általában a többi tanszékek is a magyar kálvinizmus négy évszázados debreceni főiskolája legkiválóbb erőinek emlékezetét hirdethetnék. Kívánatos volna, hogy ne csak az egyetemi évnyitó és évzáró ünnepélyek legyenek református istentisztelettel kapcsolatosak, hanem minden nagyobb egyetemi ünnep prelúdiuma a debreceni református egyetemi templomban Isten színe előtt hangozzék el. Én hiszek abban – mondta végül Csikesz professzor –, hogy a miniszter szempontjaink és kívánságaink jogosságát és helyességét be fogja látni, annyival is inkább, mert a miniszter munkatársa, Magyary Zoltán, az egyetemi ügyosztály vezetője előtt ezeket több ízben megemlítettem és nagy jóindulattal találkoztam."[26]

A református egyház országos vezetése nevében megszólalt Ravasz László püspök és Balogh Jenő főgondnok is. Mindketten igen veszedelmesnek tartották volna, ha az egyetemek számát és arányát felekezeti szempontok szerint állapítanák meg. Ravasz szerint:

„Egyetemi tanszékek betöltésénél semmi más szempont nem lehet irányadó, mint az, hogy a tudós alkalmas-e helyének betöltésére. Soha senkiben még kárt nem tett a tudomány, bárminő világnézettel ment is az egyetemre. Szembeállítani a magyar tudományosság legfelsőbb intézeteit és tanárait: messzemenő felelősséggel jár. … Ne történhessék meg, hogy állami egyetemeknek nem theologiai fakultásain bizonyos tanszékek

[26] CSIKESZ: *A debreceni „református színezetű" egyetem*, 14–16.

betöltésére csak bizonyos felekezetű emberek nyilváníttassanak alkalmasnak."[27]

Balogh Jenő mint egykori egyetemi tanár erősítette meg a fenti szavakat: „a tudományos életet felekezeti alapon berendezni nem lehet."[28]

A minisztérium nem reflektált minden megnyilatkozásra, sőt előfordult, hogy csak hosszú hetek múlva adott írásbeli választ, ezért igazán figyelemre méltó az a nyílt levél, amellyel Klebelsberg fordult a Debreceni Protestáns Lapban Szentpéteri Kun Bélához[29]:

Budapest, 1929. január 12.

Nagyrabecsült Barátom!

A Debreceni Protestáns Lapban megjelent érdekes cikked iskolapéldája annak, hogy hogyan lehet erélyesen érvelni anélkül, hogy személyes kérdéseket vegyítenénk a vitába, vagy a más nézeten lévők jóhiszeműségét vonnánk kétségbe. Vajha folynának összes vitáink így, akkor hozzájárulnának az eszmék tisztázásához.

A legnagyobb súlyt helyezem arra, hogy a hazai protestantizmusnak meglehessen az a benső megnyugvása, hogy az az ember, akire ma a magyar műveltség legfőbb intézése bízva van, minden felekezeti egyoldalúságtól ment és minden törvényesen bevett vallásfelekezettel szemben a suum cuique elvét rigorozusan alkalmazza. Csupán ez okból közlöm az utolsó évi tanári kinevezések névsorát is. Megvallom az igazat, hogy mikor a kinevezéseket Kormányzó Urunknak javaslatba hoztam, nem is néztem ki milyen felekezetű és ezt a kimutatást utólag kellett összeállíttatnom. Az eredmény a következő:

Katholikusok: Dambrovszky Imre, Förster Aurél, Kuncz Ödön, Suffay Milán, Szandtner Pál, együtt öt.

Evangélikusok: Blaskovich László, Kaas Albert báró, Moór Gyula, Ortutay Rudolf, együtt négy.

Reformátusok: Baló József, Darányi Gyula, Jeney Endre, Kolozsváry Bálint, Szentgyörgyi Albert, együtt öt.

Amint látod tehát, a theologiai karokra való kinevezéseket figyelmen kívül hagyva, kilenc protestánssal szemben csak öt katholikus áll, tehát egyoldalúságról valóban szó sem lehet.

Az egész országnak és minden felekezetnek vagyok kultuszminisztere és így természetesen számolnom kellett a katholikusok speciális igényeivel is. Készséggel elviselem, ha egyik, vagy másik álláspontomat elvi okokból támadják, de a vita közben is ügyelek arra, hogy a hazai protestáns közvélemény pártatlanságomat és azt lássa, hogy kultúrpolitikámban felekezeti egyoldalúságok nem vezetnek.

Kiváló tisztelettel, igaz híved: Gróf Klebelsberg s. k.

---

[27] „B.": *Két súlyos nyilatkozat*, 177.

[28] „B.": *Két súlyos nyilatkozat*, 177. A vita zajlott tovább is. A vallás és közoktatásügyi államtitkár a Református Figyelő hasábjain válaszolt az anyagi követelésekre utalva (PETRI: *A református egyház és az állam*), amire ugyanabban a számban Kiss Ferenc debreceni egyetemi tanár reagált (KISS: *Azonos feltételek*), majd erre ismét Petri felelt a Nemzeti Újság lapjain (PETRI: *Válasz Kiss Ferenc egyetemi tanárnak – Mi a különbség a szegedi és debreceni egyetem között?*).

[29] Írását *A kultuszminiszter levele* cím alatt közölte a Debreceni Protestáns Lap (1929), 37.

Szentpéteri udvarias választ írt a miniszternek, de kétségtelenül leszögezte ismét saját elvi álláspontját, amely röviden így foglalható össze:

> „Nem is ez ellen szólt, hanem az ellen, hogy bármelyik egyetem, vagy bármelyik egyetemi kathedra felekezeti jellege – kivéve természetesen a theologiai karokat – állami úton intézményesen megállapíttassék, vagy előmozdíthassék. Ez ellen felemelte és felemeli a szavát minden esetben, akár protestáns, akár római katholikus részre vétetnék ilyesmi tervbe."[30]

Valószínűleg a sajtópolémiák is szerepet játszottak abban, hogy Klebelsberg 1930 tavaszán látogatást tett Debrecenben, hogy a Tiszántúli Református Egyházkerület elnökségének, a Kollégium és az Egyetem vezetésének képviselőivel megvitassa, hogyan tudja az oktatási kormányzat megoldáshoz segíteni Debrecenben a felsőoktatással kapcsolatos általános és felekezeti gondokat.

Összefoglalva: Önmérséklettel megélt felekezeti színezetűségről tanúskodnak a korabeli nyilatkozatok, amelyeknek summáját Kiss Ferenc professzor szavai egyértelműen visszaadják: „A tudósképzés nem történhetik felekezeti alapon, az állami egyetem nem lehet egy – akármelyik – felekezet ancillája."[31] Ez a vezérelv jellemezte a két világháború közötti Debreceni Tudományegyetem karközi életét és embergazdálkodását.

III. Szemléletformáló teológiai felismerések és azok hatása a Debreceni Egyetemen

Az eddigiekben áttekintettük a felekezeti jelleg sajátos külső jegyeit és utaltunk az oktatáspolitika szintjén lezajlott, felekezeti színezetről szóló vitára is. Azonban témánk szempontjából nem kevésbé izgalmas végigkövetni azt *a belső szellemi hatást*, amely a Trianon utáni bonyolult szellemi-lelki-politikai viharok közepette a Református Hittudományi Kar tudományos szellemi műhelyében kristályosodott ki. Itt fogalmazódtak meg a kor kihívásaira olyan protestáns szellemiségű, mély és átgondolt, bibliai és teológiai válaszok, amelyek egyaránt iránymutatást jelentettek az egyetem falain belül és kívül élő protestáns értelmiség számára.

A Hittudományi Kar a két világháború között igen komoly teológiai felkészültséggel és pedagógiai bátorsággal vállalta fel a nemzeti sorskérdésekben az őrállói feladatot. Három korabeli sorskérdésben iránymutató megnyilatkozásokkal léptek a Hittudományi Kar tagjai az egyetemi és a közéleti porondra.

[30] SZENTPÉTERI KUN: *A kultuszminiszter levele*, 38.
[31] KISS: *Azonos feltételek*, 478.

a) A felfokozott nacionalista közhangulat idején *a radikalizálódás ellen ható, azt visszafogó, fajelmélet-mentes nemzeti identitástudat ápolásában* jártak élen a debreceni teológiai tanárok. Szükség is volt erre, mert a Klebelsberg minisztersége idején bevezetett egyetemi numerus clausus-törvény[32] 1920-as évekbeli alkalmazása miatt, majd az 1928. évi módosítása után több hullámban szerveztek zavargásokat a jobboldali radikális ifjúsági szervezetek az ország egyetemein. Debrecenben különösen is 1928 őszén[33], 1932 őszén, az 1933/34. tanévben[34] és 1940 őszén volt zajos, több napig elhúzódó rendbontás és tüntetés. A hazai egyetemeken történt eseményeket kutató Ladányi Andor szerint országosan is igaz a megállapítás:

> „Az egyetemi vezetők, professzorok közül csak kevesen voltak, akik az atrocitások elkövetőivel szemben erélyesebb fellépést követeltek. Ezek közé tartozott Csikesz Sándor, a debreceni református hittudományi kar dékánja, aki azt javasolta, hogy a zavargások kezdeményezőit gyorsított fegyelmi eljárással zárják ki az egyetemről."[35]

A Hittudományi Kar tagjai általában véve egyetértettek az állam kultúrpolitikájával, de sem külső, sem belső ösztönzést nem éreztek arra, hogy valamilyen különleges teológiával támasszák alá az állam elgondolásait. Belső lelki szabadsággal kötelezték el magukat arra, hogy a Trianon utáni revizionizmus és a terjedő fasizmus kettős szorításában egy, a debreceni kollégiumi hagyományokhoz méltó nemzetnevelésre és nemzetvédelemre készítsék fel a hallgatókat, akik majd a végzés után maguk is nevelni fognak.

A meghatározó személyiségek mind így gondolkodtak, tanítottak és publikáltak erről a kérdésről. Meg kell említeni a püspökké lett Révész Imre korai figyelmeztetéseit[36], Vasady Béla professzor több írását[37], Pákozdy László Márton dolgozatait, aki a *Közlöny* című diáklapban[38], valamint a Theologiai Szemle 1933/34. évfolyamában is folytatásban

---

[32] A témához lásd Ladányi Andor alábbi tanulmányait: *Az egyetemi ifjúság az ellenforradalom első éveiben*; uő.: *A numerus clausus-törvény 1928. évi módosításáról*; uő.: *Klebelsberg felsőoktatási politikája*; uő.: *A numerus clausustól a numerus nullusig.*

[33] DÓCZI: *Mai napok*, 18–19. és 31.

[34] „K. I.": *Van-e megoldás?*.

[35] LADÁNYI: *A numerus clausustól a numerus nullusig*, 63–64, vö. FEKETE: *Zsidó tanítványok vallomása a Debreceni Kollégiumról*, 96–100.

[36] Lásd RÉVÉSZ: *Az egyház és az állam viszonyának várható alakulásáról* című előadását, amelyet 1936. június 19-én az Országos Református Theologus Szövetség debreceni konferenciáján mondott el. Megjelent in: BARTH K. – RÉVÉSZ I.: *Az egyház jelene és jövője* (Igazság és Élet Füzetei 9), Debrecen, 1937, 30–43.

[37] Pl. VASADY: *Faj, nép, nemzet*.

[38] PÁKOZDY: *A német ébredés vallási vonatkozásai az Ige mérlegén*, lásd a Közlöny LXIII. éfolyamának (1933) 8, 9. és 10. számait, valamint a LXIV. évfolyam (1934) első négy számát.

tudósított a németországi egyházi harcok teológiai és nemzeti vonatkozásairól. Nemcsak a status praesens-ről adott beszámolót, de a Blut und Boden mítosz gyökereit és várható fejleményeit is tárgyalta. Pákozdy László Márton részletesen bemutatta K. Barth: *Theologische Existenz heute* füzeteit[39], illetve jelentős még *A németországi egyház nagy kérdései egy nemzeti szocialista író könyve tükrében* című, tanulmányterjedelmű könyvismertetése.[40] A Barth-füzetek bemutatása után a recenzens óvó szavakkal fordult az olvasókhoz:

> „Németországban nagy tűzzel folyik a keresztyénség germanizációja. Vigyázzunk, hogy nálunk mint turanizálás vagy 'magyar vallás' föl ne üsse a fejét ugyanaz a betegség és hogy az egyházi és nemzeti küzdelemben meg ne feledkezzünk arról, hogy 'először az Isten Országát kell keresnünk'."[41]

A tudományos teológiának ebben a korszakban megnőtt az aktualitása, ahogy azt Czeglédy Sándor professzor megállapította:

> „Egy beláthatatlan arányú világnézeti forradalom vihara zúg el fölöttünk. A második világháború mindenekelőtt ideológiai háború. … Ha a tudományos theologia hallgat, csak megnövekedik az a veszély, hogy kijelentés-ellenes eszmeáramlatok özönvize borítja el az egyház és a társadalom egész életét."[42]

Czeglédy Sándor maga sem hallgatott, hanem ebből az elkötelezettségből 1932–34 között figyelemmel követte és ismertette a német egyházi harc folyamatát, 1937-ben közölte Martin Niemöllerrel készített interjúját és hiteles beszámolókat küldött Halleból a német hitvalló egyházról. E magatartás teológiai állásfoglalássá nőtte ki magát *A választott nép* című könyvében, amelyben óvott a növekvő szélsőjobboldali veszedelmekkel szemben[43], illetve egyéb írásaiban is megfogalmazta teológiai útmutatását a hazai helyzetre vonatkozóan.[44]

Szükség is volt a tanári eligazításra és az ösztöndíjról hazajöttek beszámolóira[45], mert például 1940 októberében az egyetemi tanév zsidóveréssel kezdődött:

> „Két–három napig tartott a zavargás, s a vége az lett, hogy a díszudvaron felolvastak valami memorandumot Mitrovicsnak (ő volt akkor a rektor),

[39] Lásd PÁKOZDY: *Barth Károly és a német egyház belső küzdelme*, 162–167.
[40] Theologiai Szemle 1934/4–6, 110–114.
[41] PÁKOZDY: *Barth Károly és a német egyház belső küzdelme*, 167.
[42] CZEGLÉDY: *A Tudományos theologia megnövekedett aktualitása*, 44k.
[43] CZEGLÉDY: *A választott nép*, Budapest, 1940.
[44] Lásd pl. CZEGLÉDY: *Az Ószövetség és igehirdetésünk*, 176.
[45] Így például Kósa Ferenc szenior 1938–39-ben volt Wuppertal-Elberfeldben ösztöndíjon, s egy, a Közlönynek szánt írásában meg is örökítette élményeit. A sokáig kéziratban maradt beszámoló végül Kósa Ferenc: *A megtámadott egyház* címmel a Református Tiszántúl 2002/1 számában (3–6. oldalak) jelent meg.

> melyben a zsidók egyetemről való kiszorítását kérték. Az egésznek jelentőséget a kormánynak a III. zsidótörvényről való bejelentése adott."[46]

A lelkészképzősök hirdetőjén Révész Imre püspök és Kállay Kálmán dékán közölte, hogy ha lelkészképzős hallgató ilyet követ el, akkor azt, evangélium- és hitvallásellenes viselkedése miatt kicsapás fenyegeti.

A teológus ifjúság az előadó termekben, etika órán például a Barth-tanítvány Török Istvántól és másoktól is a szemináriumi gyakorlatok során megkapta a szükséges eligazítást, és ez is magyarázza, hogy általában véve immunisakká váltak a szélsőjobboldali fanatizmus kísértéseivel szemben, hogy nyitottak voltak a magyar nép sorsproblémái iránt, sőt azok megoldására, ha talán csak jelképesen is – mint például a baranyai telepítési akció során[47] – lépéseket tettek.[48] Révész Imre püspök a háború közeledtével az egyre erősödő „fajiság államának" berendezkedésétől élesen elhatárolta a kálvinista iskolapolitikát.[49]

Czeglédy Sándor örökítette meg az alábbiakat a Hittudományi Kar két világháború közötti időszakáról írt tanulmányában:

> „A kar tagjait nemzetközi és ökumenikus tájékozottságuk segítette abban, hogy a Harmadik Birodalom és szövetségesei vereségét határozottabban anticipálták, mint a többi teológiai karok tagjai, bár az utóbbiak között is csak kevesen akadtak olyanok, akik a nácizmus győzelmében reménykedtek. 1943 késő nyarán felkereste a kart a Németországi Evangélikus Egyház külügyi hivatalának egyik tisztségviselője, és egy egész délután tartó beszélgetés után, amikor már pontosan tudta, kikkel van dolga, óvatosan tájékoztatott arról, hogy komoly készülődések vannak folyamatban Hitler eltávolítására. Csak a háború után tudtuk meg, hogy vendégünk éppen úgy, mint Bonhoeffer, a RSHA-főnök Canaris admirális támogatásával utazott még semleges országokba is. Canarist azután egynapon végezték ki Bonhoefferrel, nem sokkal a német kapituláció előtt a flossenbürgi koncentrációs táborban. Egy olyan beszélgetés, mint amilyen a miénk volt 1943-ban, más egyetemi karon nem történhetett volna meg."[50]

A Debreceni Egyetemen a két világháború között a teológiai tudomány és a neveléstudomány kölcsönhatásából megszületett egy sajátos őrállói mentalitás. Ezt a figyelemre méltó habitust azért tekinthetjük felekezeti

---

[46] Részlet ifj. dr. Varga Zsigmond teológiai hallgató Költő Gyula lelkészhez írt leveléből. A levél keltezése: Debrecen, 1940. október 31. Jelzete: Tiszántúli Református Egyházkerületi és Kollégiumi Nagykönyvtár Kézirattára R 2879.

[47] A telepítési mozgalmat a Debreceni Református Kollégium diákjai kezdeményezték 1938-ban, hogy egy országos méretűvé váló gyűjtés segítségével a Dunántúl elnéptelenedő falvaiba sokgyermekes magyar családokat telepítsenek és ott földhöz, megélhetéshez juttassák őket. Feldolgozását lásd: TIBORI: *A Debreceni Református Kollégium ifjúsági telepítési akciója 1938–1944.*

[48] Olyanok is voltak, akik a Márciusi Front vonalán indultak el a megoldás keresésére, lásd FEHÉR: *Így történt*, 71kk.

[49] RÉVÉSZ: *Ködben – újévi üzenet,* 368k.

[50] CZEGLÉDY: *A teológia tanítása a Kollégiumban*, 575k.

sajátosságnak, mert ez a teológiai iskola és nevelő közeg érlelt ki egy olyan bölcsész hallgatót, mint ifj. dr. Varga Zsigmond (1919–1945)[51], aki teológiai tanulmányait is abszolválta, s mint bölcsészdoktori címmel rendelkező teológiai ösztöndíjas diák lett a magyar keresztyénség mártírjává a II. világháború idején.[52]

Legendás hírű teológus-családba született ifj. Varga Zsigmond, hiszen édesapja, dr. Varga Zsigmond nagyhírű vallástörténész professzor volt Debrecenben, édesanyja, Erdős Mária ágán pedig az Erdős-család leszármazottja. Ez a hitvallásos családi légkör megalkuvás-mentes sorsvállalásra nevelte. Ezt táplálta tovább a debreceni Református Főgimnázium, ahol gyors nyelvi előhaladás, nyertes országos középiskolai verseny és pályatételek sokasága jelezték kiváló felkészültségét. Érettségijét kitűnő eredménnyel szerezte meg. Teológiai tanulmányait Debrecenben kezdte, ahol a teológus ifjúság vezéregyéniségévé nőtte ki magát: 1939/40-ben a Hittanszaki Önképző Társaság elnöke, 1941/42-ben a Közlöny Intézőbizottságának elnöke, akit arra a tanévre a teológus ifjúság szeniorává választott. Kitartóan dolgozott a Teológus Gyülekezet szabályzatán és megalakulásán.

Szeniori évében, a kitűnő eredményű I. lelkészképesítő bizonyítvány megszerzése után írta meg bölcsészdoktori értekezését és szerzett doktori fokozatot *A hellenistikus papyrusok, feliratok, ostrakák világa és az Újtestamentum – Tanulmány az újszövetségi nyelvészet, irodalom és összehasonlító vallástörténet köréből* című dolgozatával (Megjelent azonos cím alatt, Debrecen, 1942). Az 1942/43-as akadémiai évre Svájcba kapott ösztöndíjat. Genfben T. A. Visser't Hoofttal, Baselban K. Barthtal, O. Cullmannal és W. Baumgartnerrel, Zürichben E. Brunnerrel ismerkedett meg.

Ezekben az években makulátlan tisztaságúvá formálódik benne a hivatástudat, és megszületik saját, markáns lelkipásztorképe, amit a nyilvánosság számára is megfogalmazott:

> „A legnehezebbje éppen most következik reánk, ifjú lelkipásztor-nemzedékre. Egy démoni erőkkel küzdő, tébolydává válni kezdő világban kell új nyelveken hirdetnünk az evangéliumot, ördögöket űznünk,

[51] Munkásságának méltatását lásd ID. VARGA: *A Krisztus szolgálatában megdicsőült ifj. dr. Varga Zsigmond emlékezete*; STEIN: *Zsigmond Varga zum Gedächtnis*; uő.: *Ifj. dr. Varga Zsigmond emlékezete*; FEKETE K.: *Ifj. Dr. Varga Zsigmond emlékezete*; uő. (szerk.): *Ifj. Dr. Varga Zsigmond: Non videri, sed esse – Válogatott írások*.

[52] Czeglédy Sándor vallomása: „ha nekem is részem volt abban, hogy egyik legjobb diákunkat már meglévő hitvalló meggyőződésében erősítsük, akkor lelkiismeret-furdalásunk is van amiatt, hogy dr. Varga Zsigmond volt széniorunk a mauthauseni koncentrációs táborban 1945. március 5-én hitvallóként fejezte be fiatal életét." Ez az érdekes mondat található Czeglédy Sándor: *Egyházunk ébredésének theologiai impulzusai* címmel, 1991. augusztus 23-án, a Doktorok Kollégiuma Gyakorlati Theologiai Szekciójában elhangzott előadásának kéziratában, lásd TtREL I. 27.c. 184. – az előadás 12. oldala.

> gyógyítanunk és vigasztalnunk Krisztus missziói parancsa szerint. Most fog eldőlni, hogy akarunk-e igazán, – nem szájjal, hanem szívvel – bizonyságot tenni az Életről és az Igazságról először önmagunk és egymás előtt. Leszünk-e egyszer már végre Krisztus harcos seregévé, életet és szívet érette örömest feláldozni kész, lelki tagokká, új emberekké, akik utolsó leheletükig küzdenek a mozgósított Egyházban az Isten uralmáért és dicsőségéért! Most, éppen most következik a súlyos próba egész református egyházunkra – ha vajon a magunk kicsinyes érdekeinek sutba-félredobásával egyedül Krisztust ismerjük-e el Vezérnek, vagy külső győzelmektől megittasulva járjuk tovább a régi haláltáncot!? – 'A Krisztus közöttetek van' – mondja Pál apostol. Krisztus ügye pedig mindenképpen győz, az Ő ügye csak győzelmes ügy lehet a mi tehetetlenségünk vagy akaratunk ellenére is. Csak az a kérdés, hogy engedelmes bárányokként adjuk-e át magunkat Neki, feltétlen bizalommal és örömmel követjük-e Őt, valahová megy, el egészen a Golgotáig, vagy megvárjuk, míg ostorral és ítélet szavával jelenik meg közöttünk?! – Ha ma még csak az Ő csendes hívogatását halljuk, meg ne keményítsük szíveinket!"[53]

Ezzel a habitussal pályázott 1944-ben a téli szemeszterre Bécsbe és újra ösztöndíjas lett. Tanulmányai mellett Ravasz László, a konvent elnök-püspöke megbízta azzal, hogy gyülekezeti szolgálatokat is végezzen a bécsi református templomban. A Konventnek küldött jelentésében részletesen analizálta a gyülekezet helyzetét és nagy terveket szőtt.[54] A bécsi Donausender rádióstúdiójának felkérésére rövid vallásos tárgyú ünnepi beszédeket tartott a magyar nyelvű adás keretében. A bécsi reformátusok Dorotheergasse-i templomában rendszeresen prédikált. Az itthoni nyilas-uralomátvételhez közel eső vasárnapon jutott el csúcspontjára Varga Zsigmond tanúságtétele. Egy Gestapos tiszt igehirdetése közben felszólt a szószékre: „Megvonom öntől a szót!" Varga Zsigmond azonban csendes határozottsággal azt válaszolta: „Önnek ehhez nincs joga és az istentiszteletünket sem zavarhatja." Letartóztatták, vizsgálati fogságba helyezték, majd hármas vádpont alapján ítélték el: 1. a német városok bombázásától remélte az esztelen és egyenlőtlen vérontás befejezését; 2. hallgatta az angol rádió híreit és terjesztette azokat; 3. nemzeti szocialista-ellenes beállítottságú volt.

A bécsi vizsgálati fogság után először Mauthausenben raboskodott, majd Gusenba vitték, amely III. fokozatú koncentrációs tábor volt. Tífuszt kapott, majd tüdőgyulladásban szenvedett. Embertelen bánásmódban részesült, és így halt meg 1945. március 5-én. Méltán tarthatjuk számon őt úgy, mint a „magyar Bonhoeffert", aki Krisztus

[53] Részlet a *Mit szeretnék még kapni?* című beszédéből. A kézirat jelzete: TtREK Nt R 5761; megjelent: Közlöny LXX/9 (1940), 71.

[54] Ifj. dr. Varga Zsigmond bécsi jelentése, lásd MREZS Lt 2.a. Konventi Közigazgatási iratok 309. d. 3923/1944.

vértanújaként halt meg. Jelmondata a látszatkeltések mai világában különösen elgondolkodtató: *Non videri, sed esse – Nem látszani, hanem lenni…*

b) A felekezeti színezet egy másik belső, rejtett motívuma úgy jelent meg a Debreceni Egyetemen, hogy a *teológia és az egyház nem akarta maga alá gyűrni a többi tudományt, s nem akarta rájuk kényszeríteni saját törvényszerűségeit.* Debrecen protestáns sajátosságává lett az, hogy a reformáció hazai fellegvárában korszakról-korszakra egymás mellett élhettek a szabadon fejlődő tudományterületek. Ez a szemléletmód is a debreceni protestáns örökség része.

A tudományokkal kapcsolatban teológiai álláspont lett az, hogy az igazi tudomány előbb-utóbb elvezet a tudomány örök forrásához, Istenhez. Az egyetemi ünnepélyek alkalmával elhangzott igehirdetések tekintélyes hányada járja körül ennek a megállapításnak a teológiai megokolását. Ezt példázza három rövid prédikáció-részlet:

> „Mind a négy fakultás forduljon egy cél felé: igazságot követni szeretetben, … ha az ideális universitas tagja akar maradni. Mert universitas egy cél felé fordulást jelent. Ez a cél az igazság, aki mint az Örök Isten erkölcsi, hitbeli, tökéletes törvénye, testben megjelent s így szólt: én vagyok az igazság!”[55]

> „Boldog lélek, kinek áhítatos kipillantására Krisztus biztató, hívogató, megragadó arca néz felé. Mert nemcsak a theologiai tudomány, de minden tudomány akarva-nem akarva, vélve, vagy véletlenül, de Feléje tör, mint naprendszerünk egy távoli csillagzat felé. A jogtudomány acélbordázatú hajóját a jus strictum kopár partjairól a krisztusi méltányosság, megértő segítség, egymás terhe hordozása, könyörülő felsőbb vezetés, emberibb jólét és szolidaritásnak börtöntelen, bitótalan és zsarnoktalan országa, tehát Krisztus felé sodorják felsőbb szelek. Az orvostudomány egy egészségesebb, bűnök átkától mentesebb, tisztább, épebb, óvottabb és védettebb emberi élet felé, a lehetetlenen is lehetőleg segítés által, a pauperizmus, tömegnyomor, népírtó járványok leigázása útján mértföldes léptekkel megy egy boldogabb ország: tehát Krisztus felé. A szellemi tudományok nyelvben, irodalomban, történetben, filozófiában, a természettudományok a természet jelenségei beláthatatlan tengerében ismerik föl itt is – ott is az örök Teremtőnek rendező és kormányzó ujját, az igazság – szépség – jóság – szentség formájában felénk hajló irgalmát és szeretetét: tehát a Logost: a Krisztust, a nagy és végső célt.”[56]

> „Az egészséges tudomány egyedül az igazság szolgálatában áll. Ebben a szolgálatban van a tudomány szabadsága... Az egészséges tudomány az, amit a világ nem szenvedhet el. Az igazi tudomány mindig a tények elfogulatlan tanulmányozásán alapszik. Ebből fakad a szolgálat törvénye.

[55] CSIKESZ: *Az Ige. Ef 4,5*, 289.
[56] CSIKESZ: *Célegyenest … a nagy cél felé*, 187.

> Csak az egészséges tudomány áll szolgálatában az igazságnak és a nemzet egészségének az alapja... Ezzel ellenkezik a hamis tudomány, mely azoké, akik nem szolgálni, hanem akik élvezni és uralkodni akarnak. Ezek az érdekek szolgálatává alacsonyítják a tudományt, azt akarják, hogy a teológus szentesítse a zsarnokságot, a jogász igazolja az erőszakot, az orvos egészségesnek állítsa a vad ösztönöket, a természettudós természetesnek hirdesse a gyengék elnyomását és a szellemtudós az emberiséget összetépő ellentéteket eszményképül tűzze ki. Az egészséges tudomány be tud hatolni az ellentétek alá. A tudomány maga is csak szolgálat lehet, hisz a szolgálat törvényét kell hirdetnie. A tudomány tehát szolga és nem úr, de mert az igazság szolgája: szabad."[57]

A tudományterületek és az egyetemi karok egymásmellettiségének, de egyúttal krisztológiai kapcsolódásának gondolatát örökíti meg az egyetemmé válás emlékét őrző dombormű is, amely a Kollégiumban az Oratórium felé vezető főlépcsőházban található, a Nagykönyvtár szomszédságában. A domborművön a karok allegorikus alakjai tudományterületük szimbólumát tartva, Krisztus elé járulnak. Szimbólumaikat, azaz tudományukat a Krisztus oltárára helyezik, amelyen a Kollégium jelmondata áll: *Orando et laborando – Imádkozva és dolgozva*.[58]

c) Az egyetem felekezeti színezetének egy harmadik szála az, hogy *a két világháború közötti időben immár közös feladattá vált a Kollégium és az Egyetem számára Debrecen megőrzése olyan szellemi központnak, amelynek kisugárzása minél szélesebb körre terjed ki.* Ez egy olyan közeg megszervezését és fenntartását jelentette, amely kedvezett a tudományos identitás erősítésének.

Tanár- és diákkörökben is felszínen tartott kérdés volt a két világháború között: *Milyennek kellene lennie Debrecennek?* Az egyik diákválasz szerint: „Röviden: erőközpontnak, magyar kálvinista főhadiszállásnak, világító fáklyának! … Hármas az a feladat, mely Debrecennek jut. Valóban magyar kálvinista Genffé lenni."[59] Nem tekinthetjük véletlennek, hogy az István király halálának 900. évfordulója és a Református Kollégium fennállásának 400. évfordulója évében, 1938-ban Debrecenben rendezték meg – a magyarok világkongresszusához kötődően – a magyar reformátusság lelki egységét kifejező I. Magyar Református Világgyűlést 1938. augusztus 23-án.[60]

---

[57] Makkai első debreceni igehirdetése az egyetem évnyitóján a Nagytemplomban a 2 Tim 4,3–5 alapján; idézi a Debreczeni Újság tudósítója (1936. október 2., 5).

[58] Az emléktábla szövege: „A Református Kollégium tudományművelő és kultúrateremtő munkájával évszázadokon át szolgálta hazánkat. Felsőoktatási intézményként mindenkor az európai universitasok szellemében működött, és a Debreceni Egyetem bölcsőjévé vált."

[59] SZUNDY: *Milyennek kellene lenni Debrecennek?*, 4.

[60] Ehhez lásd *Az első Magyar Református Világgyűlés emlékfüzete*. Összeállította: dr. Vasady Béla, Debrecen, 1938.

Debrecen protestáns szellemi központ jellegét két egymásba kapcsolódó teológiai tudományszervező műhely is erősítette. Az egyik a Csikesz Sándor professzor vezette *Theologiai Szemle* című szaklap köré szerveződött, amelynek első száma 1925-ben jelent meg.[61] Részlet Csikesz lapindítási tervezetéből:

> „A debreceni Református Hittudományi Kar hivatottnak ítéli magát arra, hogy a szakfolyóirat megteremtését s kiadásának feladatát magára vállalja. E munkájánál számít azonban a hazai protestáns theologiai főiskolák tanárainak a közreműködésére is és erre az érdekelteket külön is felkéri. A szakfolyóiratot a magyar protestáns theologiai tudomány és a vele rokon tudományok (ókori keleti nyelvészet, bölcsészet, paedagógia) beszámoló orgánumának kívánja tekinteni s elsősorban a külföldet óhajtja vele és általa szellemi törekvéseink mértékéről és értékéről tájékoztatni. Épen ezért a folyóiratba szánt tudós közlemények nyelvéül a magyar, német, angol, francia, holland és latin nyelveket határozza meg, mint amelyeken értekezések és tanulmányok írhatók és közreadhatók. Hittudományi Kar azon nagy fontosságú érdekekre tekintettel, melyeket e szakfolyóirat megindításával kielégíteni óhajt, hogy az tudniillik egy magas színvonalú nemzetközi s mégis minden részben magyar czélú és szellemű tudós kiadvány legyen s egyúttal a ma hozzá nem férhető külföldi közleményekért is megfelelő csere eszközül szolgáljon s nemzeti kultúr-birtokállományunkat ezáltal is súlyosan gyarapítsa."[62]

A Tiszántúlon sokak meggyőződése volt, hogy a Theologiai Szemlének „Debrecenben kell szerkesztetnie és megjelennie, mert itt van a magyar reformátusság történelmi gócpontja, itt van az egyetemi fokú református hittudományi kara a tiszántúli egyházkerület lelkészképzőintézetével együtt s ennek az egyházkerületnek a kebelében él a magyar református egyház abszolút többsége s ez az egyházkerület bír nyomdavállalattal, mely a megjelentetés terén segédkezet nyújthatna s ezen egyházkerület kollégiumi nagykönyvtára a folyóiratnak recenzióra küldött könyvpéldányai útján évente nagy összegre rugó értékű könyvmennyiséghez juthatna."[63]

Volt még egy fontos tényezője annak, hogy Debrecenben született meg a Theologiai Szemle. Itt nem a csoportérdekeket, nem is a kegyességi érdekeket tartotta Csikesz szem előtt, hanem önálló és új utat kívánt járni tudományos elkötelezettséggel és függetlenséggel. A Theologiai Szemle ezzel az irányultsággal nem akarta szaporítani a szekértáborok számát, de lefedett egy hiányterületet, amellyel mint tudományos orgánum, kegyességi körök és teológiai irányok fölötti, független módon kívánta szolgálni a teológiai tudományosság ügyét.

---

[61] A lap történetéhez lásd FEKETE K.: *A Theologiai Szemle szerepe a magyar teológiai gondolkodás történetében – református szemmel*.

[62] TiREK DRK, kézirattári jelzet: R 4109.

[63] RÉVÉSZ: *A Theologiai Szemle anyagi megerősítése*, 996k.

A másik országos hatókörű szervezet a Vasady Béla professzor buzgólkodása nyomán létrejött és 1939–1944 között aktívan működő „*Coetus Theologorum – Református Theologusok Munkaközössége*". A Coetusnak tagja volt az ország valamennyi református teológiai tanára, magántanára, teológiai vagy egyéb tudományból szerzett doktorátussal rendelkező lelkipásztora, illetve azok, akik a tudományos teológia terén alkotó munkát végeztek. Az ország különböző pontjain (határon túl is) helyi vagy körzeti munkaközösségek alakultak, rendszeresen tartottak felolvasó- és vitaüléseket. Egy év alatt több mint ezer tagot tartottak nyilván. A Coetus Theologorum számottevő könyvkiadói tevékenységet is folytatott, hogy illetménykötetekkel honorálja a tagdíjat, s Csikesz halála után, 1940-től gondozásukba került a Theologiai Szemle is.

A magyar sorskérdésekre reflektálás és azok feldolgozása során üzenet-értékű hangsúlyt kapott a nemzet és kisebbség problematikája. A trianoni határvonalak miatt a reformátusság vesztesége igen nagy volt, ami újabb ösztönzést adott arra, hogy a kisebbségbe szorult részeket fokozottan támogassák. A debreceni professzorok családi, tanulmányi, szakmai és baráti kötődések el nem vágható szálait éltették tovább a határon túli részek felé a két világháború között.

A kisebbségi sors iránti érzékeny debreceni környezet fogadta be az Erdélyből áttelepülni kényszerült Makkai Sándort. Ez is bátorítást jelentett számára, hogy kimondja: a *kisebbségi kérdés megoldhatatlan.* A nemzetiségi öntudatról szóló, *Nem lehet* című írásával országos vitát keltett.[64]

A kisebbségi létparadoxon sokféle indulatot és elgondolást termett, de a debreceni mértékadó gondolkodók gyűlölködésre sohasem ragadtatták magukat. Sőt megoldásként a keresztyén teológia biblikus válaszát fogalmazták meg.

Karácsony Sándor *A magyar béke* című kötetében több olyan részlet van, amely a kisebbségekkel kapcsolatos kérdéseket a megbékélés útján tartja rendezhetőnek. Csak akkor békülhetünk meg szomszédainkkal, vallja, ha nem az ő bűneiket hánytorgatjuk fel, hanem megbánjuk saját nemzeti bűneinket:

> „Nem, nem, nemigen lehet itt egyebet cselekedni, meg kell törnöm és nagyon a szívemből jövőn bocsánatot kell kérnem mindazoktól, akik nemzetem, a magyar nemzet szomszédságában, vagy vele egy fedél alatt éltek, és a mi hibánkból szenvedniök kellett. Bánom és szégyellem, hogy így történt. Kérem a parasztokat, a munkásokat, a más meggyőződésű és gondolkozású csoportokat, a 'nemzetiségieket', a zsidókat, a tőlünk elköltözőket (tekintet nélkül arra, az őfajta emberek hogy bántak a mieinkkel), az oroszokat és az ifjúságot: higgyenek töredelmem őszinte

[64] MAKKAI: *Nem lehet,* Láthatár 1937/2, 49–53. A vita lezajlásához lásd CSEKE – MOLNÁR: *Nem lehet – A kisebbségi sors vitája*.

> voltának, és ha tudnak, bocsássanak meg nekem. Tudom azt is, hogy a bocsánatkérés önmagában még nem sokat jelent. Elégtétellel is tartozom. Nem imilyen-amolyannal, hanem teljes elégtétellel."[65]

Ez a mentalitás Karácsony Sándornak már az 1940-es évek elején írt műveiben is megjelent.

> „Mi magyarok nem szoktuk, nem szeretjük magunkat hibásoknak érezni. Történelmünk egész folyamán mindig nekünk volt igazunk s a körülmények vagy gaz ellenségeink gáncsoltak el. Ha máskép nem ment, magunk között kerestünk bűnbakot. Akinek ereje nincs, ellenben erőre van szüksége, kölcsön kell hogy kérjen valahonnét mástól. Nekünk emberfölötti, helyesebben isteni erőkre van szükségünk a kialakuló korszellem idejében, nemzeti problémáink megoldása közben. Isteni erőt csak Istentől nyerhetünk, pontosabban, a teremtett világ problémái számára az Isten-Embertől, Jézus Krisztustól. A protestáns lélek reakciója ebben a pillanatban egészen specifikus, elütő minden másféle lélek reakciójától. Rá kell döbbennie, hogy Jézus Krisztus bűnbocsátó, megváltó erejét az ő számára senki és semmi nem közvetítheti: sem keret, sem tan, sem liturgikus cselekmény, sem templom. Neki magának, személyesen és személy szerint kell találkoznia Krisztussal és Krisztusnak egyénileg kell őt megváltania. Hagyomány, kultusz, közösség erre mind képtelen."[66]

A szentistváni gondolat című írásában egészen pregnánsan fogalmazta meg álláspontját:

> „Első királyunk látta be elsőnek, hogy a magyar feladat nem valósítható meg Isten nélkül. Apostola lett nemzetének. A szentistváni gondolat voltaképpen ez. A magyar lélek keretének krisztusi tartalma. Ez változtatja át a magyar gavalléria áldozatossággá és szolgálattá, a magyar passzív rezisztenciát a kereszt hordozásává, a magyar bravurt a missziós lélek lendületévé. A krisztusi szellem biztosítja a magyar feladat megoldását. A geográfia híd-szerep népóceánok, peremnépek és vendégnépeink között a magyar gavalléria előfeltételezésével is csak úgy lehetséges, ha az uralmat a szolgálatnak lelkével gyakoroljuk, mint ahogy gyakoroltuk is mindig, valahányszor történelmi sorsunk pozitív korszakba lendült. A világnézetek harcában győzelmet csak a keresztviselés passzivitásával és a missziós lendület aktív erejével arathatunk. Kultúránk 'alapeszméi' is csupán a transzcendens elvének beiktatása után hozhatók — divatos kitétellel hadd élek — 'közös nevezőre'. Hogy a vallások hullámai is csak az élő krisztusi szellemben nyugodhatnak el, fölösleges talán meg is említenünk még külön."[67]

A Debreceni Egyetem szellemi központ voltát, protestáns felekezeti színezetét az ilyen és ehhez hasonló kijelentések továbbadása, következetes képviselete és megélése segítette életben maradni.

---

[65] KARÁCSONY: *A magyar béke*, 42.
[66] KARÁCSONY: *A magyarok Istene*, 254.
[67] Lásd KARÁCSONY: *A magyar világnézet*, 348.

* * *

A Hittudományi Kar tanárainak alapállása, véleménye, állásfoglalása, hozzáállása, példaadása egyetlen időszakban sem volt mellékes Debrecenben. „A római katolikus egyház hazai túlsúlya és a református egyház küzdelmes múltja, a Kollégium egész hagyománya eleve visszatartotta őket attól, hogy egy aulikus, klerikális, ultrakonzervatív politika híveiül szegődjenek a világnézeti nevelés és a nemzetnevelés terén. A két világháború közötti idő 'keresztény kurzusa' és neobarokk szellemisége idegen volt számukra."[68] Magyarságismeretüket nem a szűklátókörű provincializmus és pöffeszkedő sovinizmus jellemezte, hanem a kritikus nemzetszeretet.

Felhasznált irodalom

A debreceni Magyar királyi Tudományegyetem évkönyve az 1914/15. tanévről (szerkesztő nélkül), Debrecen, 1915.

„B.": *Két súlyos nyilatkozat*, Református Figyelő 1929/15, 177–178.

BALOGH J. – LÁSZLÓFI P.: *Tóth Lajos – A magánjogász akadémikus*, in: P. Szabó B. – Madai S. (szerk.), A Debreceni Tudományegyetem jogász rektorai (1915–1947), Debrecen, 2002, 158–163.

CZEGLÉDY S.: *A teológia tanítása a Kollégiumban*, in: Barcza J. (szerk.), A Debreceni Református Kollégium Története, Budapest, 1988, 534–591.

CZEGLÉDY S.: *A Tudományos theologia megnövekedett aktualitása*, Theologiai Szemle 1941/1, 44–45.

CZEGLÉDY S.: *A választott nép*, Budapest, 1940.

CZEGLÉDY S.: *Az Ószövetség és igehirdetésünk*, Theologiai Szemle 1943/3, 176.

CSEKE P. – MOLNÁR G. (szerk.): *Nem lehet – A kisebbségi sors vitája*, Limes könyvek, Hét Torony könyvkiadó, 1989.

CSIKESZ S.: *A debreceni „református színezetű" egyetem – Csikesz Sándor egyetemi tanár nyilatkozata*, Református Figyelő 1929/2, 14–16.

CSIKESZ S.: *Az Ige. Ef 4,5*, Theologiai Szemle 1925/4, 289.

CSIKESZ S.: *Célegyenest… a nagy cél felé*, in: Módis L. (szerk.), Csikesz Sándor Emlékkönyvek, I. kötet, Debrecen, 1940, 185–188.

DÓCZI A.: *Mai napok*, Közlöny 1928/2, 18–19.

"FALUSI": *A gróf Klebelsberg két cikke*, Debreceni Protestáns Lap 1929/1, 3–4.

FEHÉR L.: *Így történt*, Budapest, 1979.

FEKETE CS.: *Zsidó tanítványok vallomása a Debreceni Kollégiumról*, Confessio 1980/4, 96–100.

FEKETE K. (szerk.): *Ifj. Dr. Varga Zsigmond: Non videri, sed esse – Válogatott írások*, Debrecen, 2005.

FEKETE K.: *A Theologiai Szemle szerepe a magyar teológiai gondolkodás történetében – református szemmel*, Theologiai Szemle 2006/1, 38–43.

[68] CZEGLÉDY: *A teológia tanítása a Kollégiumban*, 575.

FEKETE K.: *Ifj. Dr. Varga Zsigmond emlékezete*, in: Kustár Z. (szerk.), Orando et laborando. A Debreceni Református Hittudományi Egyetem 2004/2005. évi értesítője. 467. tanév, Debrecen, 2005, 11–17.
ID. VARGA ZS.: *A Krisztus szolgálatában megdicsőült ifj. dr. Varga Zsigmond emlékezete*, Debrecen, 1949.
„K. I.": *Van-e megoldás?*, Közlöny 1933/4, 1.
KARÁCSONY S.: *A magyar béke*, 2. kiadás, Pécel, 2001.
KARÁCSONY S.: *A magyar világnézet*, Budapest, 1941.
KARÁCSONY S.: *A magyarok Istene*, Budapest, 1943.
KLEBELSBERG K.: *A kultuszminiszter levele*, Debreceni Protestáns Lap (1929), 37.
KLEBELSBERG K.: *Jelszavak és valóságok tusája*, Pesti Napló 1928. december 16, 1–2.
KLEBELSBERG K.: *Erkölcs és tudomány*, Nemzeti Újság 1928. december 16, 1–2.
KISS F.: *Azonos feltételek*, Református Figyelő 1929/40, 477–479.487–490.
KISS F.: *Évnyitó beszéd*, in: A debreceni Magyar Királyi Tudományegyetem évkönyve az 1914/15. tanévről (szerkesztő nélkül), Debrecen, 1915, 6.
KÓSA F.: *A megtámadott egyház*, Közzétette: Kósa László, Református Tiszántúl 2002/1, 3–6.
KUN B.: *A debreceni egyetemért. A Tiszántúli Református Egyházkerület emlékkönyve a Debreczeni Magy. Kir. Tudományegyetem létrehozásának történetéről*, Debrecen, 1917.
KUN B.: *A kultuszminiszter két cikke*, Debreceni Protestáns Lap 1928. december 29, 477–479.
LADÁNYI A.: *A numerus clausustól a numerus nullusig*, Múlt és Jövő 2005/1, 56–74.
LADÁNYI A.: *A numerus clausus-törvény 1928. évi módosításáról*, Századok 1994/6, 1117–1148.
LADÁNYI A.: *Az egyetemi ifjúság az ellenforradalom első éveiben (1919–1921)*, Értekezések a történeti tudományok köréből 88 (Új sorozat), Budapest, 1979, 56–64.117–178.
LADÁNYI A.: *Az egyházak és a felsőoktatás a dualizmus korában*, Századok 2004/1, 17–18.
LADÁNYI A.: *Az egyházak és a felsőoktatás a Horthy-korszakban*, Történelmi Szemle 2002/3–4, 293–329.
LADÁNYI A.: *Klebelsberg felsőoktatási politikája*, Budapest, 2000, 76–89.
MAKKAI S.: *Egyetemi templom*, Lelkészegyesület 39–40 (1938. október 1.), 312–313.
MAKKAI S.: *Nem lehet*, Láthatár 1937/2, 49–53.
PÁKOZDY L.: *A német ébredés vallási vonatkozásai az Ige mérlegén*, Közlöny 1933/8, 3–5; 1933/9, 3–5; 1933/10, 3–4; 1934/1–2, 8–10; 1934/3, 7–8; 1934/4, 10–11.
PÁKOZDY L.: *Barth, Karl: Theologische Existenz heute. Heft 1–6. Barth Károly és a német egyház belső küzdelme*, Theologiai Szemle 1934/1–3, 162–167.
PÁKOZDY L: *A németországi egyház nagy kérdései egy nemzeti szocialista író könyve tükrében*, Theologiai Szemle 1934/4–6, 110–114.
PETRI P.: *A református egyház és az állam*, Református Figyelő 1929/40, 476–477.

PETRI P.: *Mi a különbség a szegedi és debreceni egyetem között?*, Nemzeti Újság 1929. szeptember 29, 6.
RÉVÉSZ I.: *A Theologiai Szemle anyagi megerősítése*, Theologiai Szemle 1926/1–2, 996–997.
RÉVÉSZ I.: *Az egyház és az állam viszonyának várható alakulásáról*, in: Barth K. – Révész I., Az egyház jelene és jövője (Igazság és Élet Füzetei 9), Debrecen, 1937, 30–43.
RÉVÉSZ I: *Ködben – újévi üzenet*, Vasárnap 1939. december 31, 367–369.
„S. B.”: *A debreceni egyetem és a debreceni református egyház*, Vasárnap 1941. február 9, 46.
SEBESTYÉN J.: *A debreczeni egyetem és a kálvinista jelleg*, Protestáns Egyházi és Iskolai Lap 1912/1, 2–3; 1912/2, 18–20.
SEBESTYÉN J.: *A ref. felekezeti egyetem létjogosultsága*, Protestáns Egyházi és Iskolai Lap 1912/47, 746–747.
SERI A.: *A Kollégium és az Egyetem*, Közlöny 1932/1–2, 7.
STEIN, A.: *Iff. dr. Varga Zsigmond emlékezete*, Theologiai Szemle 1981/2, 100–103.
STEIN, A.: *Zsigmond Varga zum Gedächtnis*, Wien, 1981.
SZENES L.: *A Debreceni Egyetemi Templom*, Debrecen, évszám nélkül.
SZENTPÉTERI KUN B.: *Az egyetemmé alakulás története* (A Debreceni Kollégium története I/2. rész – Szerk.: Révész Imre), Debrecen, 1941.
SZENTPÉTERI KUN B.: *Tisza István iskolája*, Debrecen, 1932.
SZENTPÉTERI KUN B.: *A kultuszminiszter levele*, Debreceni Protestáns Lap 1929, 37–38.
Szerkesztőségi cikk: *Egyetemünk ifjúsága és a debreceni gyülekezet*, Vasárnap 1941. március 2, 67.
SZUNDY B.: *Milyennek kellene lenni Debrecennek?*, Közlöny 1927/2, 4–5.
T. KISS T.: *Állami művelődéspolitika az 1920-as években*, Budapest, 1998.
TIBORI J.: *A Debreceni Református Kollégium ifjúsági telepítési akciója 1938–1944*, in: uő. (szerk.), Három tanulmány (Editiones Archivi Reformatorum Transtibiscani VII), Debrecen, 1998, 163–226.
VARGA Z.: *A Debreceni Tudományegyetem története. I. kötet: 1914–1944*, Debrecen, 1967.
VARGA ZS., IFJ.: *Mit szeretnék még kapni?*, Közlöny 1940/9, 71.
VASADY B. (szerk.): *Az első Magyar Református Világgyűlés emlékfüzete*, Debrecen, 1938.
VASADY B.: *Faj, nép, nemzet*, in: uő., „Áll a viharban maga a magyar…” (Igazság és Élet Füzetei 19), Debrecen, 1940, 12–22.
VASADY B. (szerk.): *Az anyaszentegyház csodája* (Igazság és Élet Füzetei 30), Debrecen, 1943.
„X. Y.”: *Egyetem Kolozsvárott – Egyetem Debrecenben*, Debreczen, 1941. január 29, 2.

Missziói és Felekezettudományi Tanszék:

Hodossi Sándor

AZ EGYHÁZI SZOCIOLEKTUS MINT LEHETSÉGES KOMMUNIKÁCIÓS GÁT

Minden természetes nyelvre igaz, hogy különböző változataiban él. A nyelvjárások (dialektusok) és a társadalmi nyelvhasználat szerint elkülönülő csoportnyelvek, rétegnyelvek (szociolektusok) jellegzetesen eltérnek egymástól.

Az egyházias nyelvhasználatnak is kialakultak bizonyos tipikus vonásai az évszázadok folyamán, amelyek elsősorban speciális szókinccsel, hangnemmel, emellett bizonyos retorikai alakzatok gyakoriságával jellemezhetők. A „magyar református szociolektus" kialakulására a Károli-féle bibliafordítás gyakorolt döntő hatást. A 16. századból származó lexikális archaizmusok mellett[1] gyakoriak a régies igeragozási formák is.[2] A nyelvújítás következtében lényegesen egyszerűbbé vált a 16. században még a mainál sokkal gazdagabb igeragozási rendszer. Míg a régies igealakok jórészt kivesztek az egyházi használatból, az ünnepélyesen hangzó Károli-féle lexémák még napjainkban is gyakran hallhatók gyülekezeteinkben.

Az így kialakult, a köznyelvtől elsősorban szókincsében, kisebb részben nyelvtani szerkezetében is eltérő „egyházi szociolektust" nemcsak az istentiszteleteken hallhatjuk, de az a gyülekezet mindennapjaiban, a bibliakörök, kiscsoportos alkalmak életében is jelen van. A magyar református egyház és igehirdetés nyelvét sajátos zárt kódnak tekinti Kozma Zsolt is, amelyben fennáll a veszélye annak, hogy „ezoterikus közlés történik, amit csak a beavatottak értenek."[3]

Kérdéses, hogy a köznyelvtől való nyelvi elkülönülés mennyiben szükségszerű. Vajon nem nehezíti-e meg napjainkban a szekularizált világgal való kapcsolatot, az evangélium továbbadását egy olyan nyelvhasználat, amely eltér a mindennapi érintkezésben szokásostól?

Ha máskor nem is, de az élet nagy fordulópontjain sok szekularizált gondolkodású, a helyi gyülekezettel távolságot tartó ember keresi a kapcsolatot a „szolgáltató egyházzal". Ilyenkor nemcsak különböző világfelfogások, hanem különböző nyelvhasználati módok is találkoznak. Bár ugyanazt a nyelvet beszélik, az ismert szavak, fogalmak egészen más

---

[1] Így pl. „hajlék", „ímé", „nékem", „amiképpen" stb.

[2] Így pl. „menének", „tőn", „látá", „cselekedé vala" stb.

[3] KOZMA: *A kommunikáció mint gyakorlati teológiai kérdés*, 194. Éles megfogalmazásának oka lehet az is, hogy a környezetétől nyelvében is elkülönülő kisebbségi Romániai Református Egyházban erősebben élnek a nyelvi, nyelvhasználati tradíciók is.

jelentéssel bírnak az egyházat képviselő lelkipásztor és a keresztyénségről keveset tudó „atyafi” számára. Ez a tény jelentősen megnehezíti a kommunikációt, egymás megértését.

Nemcsak arról van szó, hogy bizonyos köznyelvi kifejezések egészen mást jelentenek a teológus, és mást a keresztyén konnotációt nem ismerő „laikus” számára.[4] A szemantikai eltérések mellett az egyházi tradíció kialakított egy archaizáló, kissé patetikus stílusréteget is, amely elsősorban a vasárnapi istentiszteletek liturgiájában és igehirdetéseinek nyelvében érhető tetten, de a formális lelkészi szerepben való megszólalások is ebbe az irányba mutathatnak. Ez a bizonyos „kánaáni nyelv” az egyik jelentős oka annak, hogy az egyház nehezen találja a hangot a 21. századi emberrel.[5] Pedig „a keresztyénség mindig akkor élte virágkorát, amikor sikerült saját korának embereit elérni”.[6] Ez pedig csak olyan módon mehetett végbe, hogy az adott korszak, az adott társadalom nyelvét, kultúráját, kommunikációs sémáit használta fel. Tehát nem a világnak kellene megtanulnia a szükséges kódot, ha kapcsolatba akar lépni az egyházzal, hanem az egyháznak kellene nyelvhasználatában alkalmazkodnia a mához. Ez természetesen nem jelentheti az aktuális nyelvi divatok vagy a szleng követését, csak az archaizálás nélküli irodalmi nyelv használatát.

A probléma akkor vetődik fel még élesebben, amikor valaki először jelenik meg érdeklődőként az istentiszteleten. Ha előzetes személyes tapasztalatai nem, vagy alig voltak az egyházzal kapcsolatban, akkor a szokatlan, idegenül csengő nyelvhasználat nehézségeket okozhat. Abban az esetben mindenképpen, ha az érdeklődő nincs felkészülve arra, hogy kommunikációs gátakat is le kell küzdenie. Feltehetően saját aktuális életkérdéseire vár feleletet, talán krízishelyzetben van. Számos példa igazolja, hogy hosszú folyamat eredménye, míg valaki „beletanul” a gyülekezeti élet szabályaiba, elsajátítja azt a nyelvet, amit a közösség használ. Ehhez erős motiváció és kialakuló személyes kapcsolatrendszer szükséges. Ezek az emberi feltételei annak, hogy az újonnan érkezők meg is maradjanak a gyülekezet vonzásában. A folyamatot felgyorsíthatja és megkönnyítheti a gyülekezeti kiscsoportok valamelyikéhez való kapcsolódás.

A keresztyén közösség lényegéhez tartozik, hogy Krisztus missziói parancsa szellemében a kívülállókat megszólító, velük kapcsolatot

[4] A „bűn”, a „kegyelem” vagy a „váltság” szavak például mindenki számára ismertek, de használati körük a keresztyén gyülekezetben nem egyezik meg a mindennapi nyelvhasználatban megszokottal.

[5] *Az új reformáció* című könyvében Douglass relevanciakrízisnek nevezi azt a jelenséget, hogy többé nem tűnik fontosnak a világ számára az egyház mondanivalója, lásd DOUGLASS: *Az új reformáció*, 25–28.

[6] DOUGLASS: *Az új reformáció*, 124.

teremteni képes erővé váljon. „Minden gyülekezeti funkció igazi célja Isten igazságának hirdetése az emberi élet és a teremtett világ összefüggésében.”[7] Az egyház számára tehát alapvető jelentőségű a kommunikáció. Szervezetként kétféle típusú kommunikációt végezhet. Kapcsolatba léphet egy másik szervezettel, jogi, gazdasági vagy etikai kérdésekben fejtve ki véleményét, vagy megcélozhat magánszemélyeket.[8] Ez utóbbi esetben az eredményes kommunikáció feltétele a megszólítottak világához, nyelvéhez, kultúrájához való alkalmazkodás. Ez általánosan érvényes szabályszerűség, nem csupán az egyház kommunikációjára igaz. „Amikor egy szervezet magánszemélyekkel kommunikál, a közlés sajátosságainak az egyénekhez és csoportjaikhoz kell igazodnia.”[9]

A nyelv és a társadalom közötti kapcsolatok elemzésével a szociolingvisztika foglalkozik. A vizsgálatok azt mutatják, hogy a nyelv nem egyszerűen a kommunikáció eszköze, jelentősége sokkal alapvetőbb. Nem egyszerűen a nyelven keresztül fejezünk ki különböző világképeket, hanem maga a nyelv szerkezete határozza meg a világról alkotott képzeteinket. A különböző nyelvű beszélők az általuk használt nyelv struktúráján keresztül szemlélik a világot.[10] A világ nem önmagában, hanem egy adott nyelven keresztül adott a számunkra. Az egyes szociolektusok is sokat elárulnak arról, hogyan szemléli, érti a világot a nyelvi változat használója. Az egyházi szociolektus – eltérően a nyelvjárásoktól – egy tudatos tanulási, szocializációs folyamat eredménye. Bizonyos kulturális eszmény nevében hasonul az egyházias nyelvezet elsajátítója az ideálisnak tartott, vagy éppen elvártnak gondolt nyelvi normához.

Minden beszélő különböző kódokat, beszédstílusokat sajátít el élete folyamán, és ezeket a témától, helyzettől, beszélgetőpartnertől, vélt vagy valós elvárásoktól függően váltogatja. Gyakori jelenség, hogy valaki keresztelő, esküvő vagy temetés bejelentése kapcsán keresi fel a lelkipásztort, és igyekszik az általa elképzelt elvárások rendszerének megfelelni. A megszólítások változatossága[11] is mutatja egyrészt a

[7] SZABÓ: *A tanítás szolgálata a gyülekezetépítés tükrében*, 12.

[8] A magyar katolikus egyház 2000-ben kezdődött óriásplakát kampánya arra irányult, hogy közvetlenül szólítsa meg az egész társadalmat, és mutassa fel az egyház által képviselt értékeket.

[9] SZEKFŰ: *A szervezetek kommunikációjáról*, 87.

[10] Karácsony Sándor mellett a 20. században Edward Sapir és tanítványa, Benjamin Lee Whorf képviselték elsőként azt a meggyőződést, hogy egy nyelv struktúrája befolyásolja az adott nyelvet beszélő világszemléletét. A nyelv és kultúra egymástól elválaszthatatlan, szoros kapcsolatáról ők írtak elsőként. Lásd magyarul SAPIR: *Az ember és a nyelv*.

[11] A református lelkész megszólításának széles skálája ilyen esetekben a „nagytisztelendő úrtól” az „atyáig” terjed. Ezek a megszólítások messze túlmutatnak önmagukon, és

fogalmi zavart, másrészt a formális „egyházias szituációba" való beilleszkedésre való hajlandóságot. A „szolgáltatást kérő" kénytelen szembenézni azzal a ténnyel, hogy nyelvileg hátrányos helyzetbe került. „Nyelvi hátránynak azt a helyzetet nevezzük, amikor valakinek valamilyen okból vállalnia kell a beszélést, és az illető nincs tisztában azzal a szabályrendszerrel, amelyet alkalmaznia kellene."[12] A nyelvi hátrányos helyzet nem feltétlenül kapcsolódik össze az iskolázottság hiányával. Akár több diploma birtokában is érezheti azt az ember, hogy nincs tisztában az aktuális helyzethez illő szabályrendszerrel. Ez az általános jellemzés kiváltképpen érvényesnek tűnik az „egyháziasnak" minősített helyzetekre. Ez a modell képes magyarázni azt a zavarodottságot, amelyet az olyan ember érez, aki úgy akar megfelelni formálisnak tartott elvárásoknak, hogy valójában nincs pontos képe arról, minek is kellene megfelelnie.

Az egyházat személytelen és életidegen intézménynek tekintők is elfogadják általában azokat a társadalmi konvenciókat, amelyek szabályozzák az egyház valamely „hivatalos képviselőjével" való formális szituációban történő kommunikációt. Ilyenkor nehezen meghatározható, hogy az illető privát vagy nyilvános, személyes vagy személytelen intézménnyel végzett kommunikációnak tekinti-e tevékenységét.[13] Ahhoz, hogy a lelkipásztort ne csupán az intézmény képviselőjének tekintse az őt hivatalában felkereső „ügyfél", kommunikációs korlátokat is át kell lépniük. Ha ez sikerül, akkor lehet a vendégből személyiségében is megszólítható és megszólítandó „felebarát". Ez a kommunikációs korlátokon való átlépés a keresztyén misszió alapfeltétele. Így sejlik fel az alkalmi dialógus hátterében a folyamatos kapcsolat lehetősége. Azé a kapcsolaté, amely nem csupán és nem elsősorban az egyénhez, intézményhez, hanem Krisztushoz köt hozzá.

Kommunikációs nehézségek azonban nemcsak a személyes dialógusokban jelenhetnek meg, hanem magukon az istentiszteleteken is. Douglass keményen fogalmaz: „Istentiszteleteink, amelyek valaha mindenkihez szóltak, mára belkörű rendezvénnyé váltak."[14] A megoldást abban látja, hogy az üzenet címzettjeihez, az adott szituációban megszólítottakhoz kell alkalmazkodnia az istentiszteleti formáknak is. Ebbe a követelménybe az is beletartozik, hogy a gyülekezet szükségleteit szem előtt tartva, az ő életérzésükre reagálva, az ő nyelvükön kell megszólalni az igehirdetőnek. Ellenkező esetben a fejek felett elbeszélve képtelen megszólítani hallgatóságát. Douglass víziója szerint így válik az

jelzik, mennyire távol van az illető a keresztyén gyülekezettől.

[12] BÍRÓ: *A környezet fogságában*, 199.

[13] A személyközi kommunikáció szituációit, hálózatait és dinamikáját HORÁNYI tekinti át a *Személyközi kommunikációról* című írásában.

[14] DOUGLASS: *Az új reformáció*, 269.

egyre fogyatkozó számú, „kommunikációs gettóba zárt" kisebbség rétegalkalmává az istentisztelet. Ezt a félelmet látszik alátámasztani Pusztai Ferenc tanulmánya, aki a köznyelv és a szaknyelvek egymástól való távolodásának jelenségére hívja fel a figyelmet.[15] Kifejti, hogy az élet különböző területein egyre nagyobb számban jelentkező neologizmusok okozzák ezt a távolodást. Az egyházi nyelvhasználat azonban ezzel éppen ellentétes tendenciát mutat, neologizmust alig találni, viszont az archaizmusok annál inkább jellemzők rá.

Mire következtethetünk ebből? Mit kezdhet ezekkel a nyelvészeti megállapításokkal az egyházi, gyülekezeti gyakorlat? Hogyan segítheti ez a megközelítés a missziót, a gyülekezetépítést?

Mindenféle egyházi tevékenységnek van missziói dimenziója is.[16] Az egyház nevében végzett bármiféle tevékenység nemcsak a cselekvő személyt, de rajta keresztül az egész közösséget képviseli a világ szemében. Véleményt nemcsak a cselekvésről és a cselekvőről formálnak a kívülállók, hanem az egész közösségről, amelyet képvisel. Minél kevesebbet tudnak a keresztyénségről, annál inkább. Ez a tény a személyes felelősségre irányítja a figyelmet. Minden körülmények között érthetőnek maradni a környezet számára. Ez lehet az egyik alapfeltétele annak, hogy hitelesen hirdethessük a ránk bízott evangéliumot.

A posztmodern világban sokak számára a keresztyénség csupán egy a sok lehetséges világszemlélet, értékrend, magatartásforma közül. Nem botránykő, mert ahhoz nem elég érdekes. A múltból itt maradt intézmény, amelynek a jelenhez és jövőhöz nem sok köze van. Ezt a vélekedést erősíthetik a nyelvi archaizmusok is.

Az evangélium sosem áll önmagában, mindig egy adott korszak, adott társadalom kulturális közegében jelenik meg.[17] Így természetes, hogy akik az evangéliumot hirdetik, egyben saját kultúrájukat is továbbadják. Ez történt akkor is, amikor nyugati misszionáriusok érkeztek Afrikába vagy Ázsiába. Hasonló jelenség játszódhat le Magyarországon ma is, hiszen a 21. századi szekularizált nyugati kultúrában ugyanúgy „kultúraközi kommunikáció" az evangélium hirdetése, mint 100–200 éve az egzotikus tájakon.[18] Akár az egyházat csak a hírekből ismerő emberekhez keressük az utat, akár a népi vallásossággal találkozunk, mindkét esetben megvan a veszélye annak, hogy nem az evangéliumhoz, hanem az azt hordozó kultúrához alakul ki pozitív vagy negatív viszonyulás a megszólítottak körében. Könnyen lehet, hogy nem az evangéliumot, hanem az egyházi hagyományokat,

[15] PUSZTAI: *Magyarul és magyarán*, 91–98.
[16] GONDA: *Dimenzió és intenció*, 189.
[17] BÜTÖSI: *A missziológia mint teológiai tudomány*, 98.
[18] GOHEEN: *Evangélium, kultúra és kultúrák*, 322–327.

intézményrendszert, sajátos nyelvhasználatot, kulturális értékeket fogadja el, vagy utasítja vissza az ember.[19]

A domináns kultúra közvetítője, a meghatározó magatartási, nyelvi minták hordozója a 21. századra nem az egyház, hanem a tömegkommunikáció lett. A média tematizálja gondolkodásunkat, nemcsak azt irányítja, hogy miről, de gyakran azt is sugallja, mit gondoljunk. Kiss Endre a meghökkentő, de rendkívül kifejező „reprimitivizációs bunkóság"[20] terminust vezeti be a médiában megjelenő komplex nyelvi–kommunikációs–kulturális jelenségrendszer meghatározására. Ebben a profitorientált és értéksemlegességet hirdető médiavilágban marginalizálódik a keresztyénség, mert nem illik bele a képbe. Önálló gondolkodásra, felelősségre, az információkat az Ige mérlegén megmérő magatartásra intő szava zavarólag hat. Ez a másság irritálhat is, és sommás ítéleteket válthat ki. Az biztos, hogy a multikulturalitás, a másság feltételek nélküli elfogadása, az értékek egyenrangúságának hirdetése idegenül csengő jelszavak az egyházban. Abban a közösségben, amelyben mindig is nagy szerepet játszott a verbalitás. „A szóban elmondott történetek összekötik a közösség tagjait, ennélfogva közösségteremtő és közösségmentő erejük van."[21] A megélt hittapasztalat az elbeszélés légkörében válik történelemmé. A nyelvi, kulturális közösség, a Krisztus-követés világtól idegen életformája azonban veszélyeket is hordozott. Krisztus népének a kezdetektől fogva szembe kellett néznie a belterjesség veszélyével. Ahhoz, hogy ezt elkerülje, kulturális és kommunikációs határokat kellett átlépnie. Ez történt például akkor is, amikor az első pogányból lett keresztyének befogadásáról döntött az ősegyház (ApCsel 11,15–18).

Napjainkban azonban nem csupán a globalizálódó világ erkölcsi, világnézeti, vallási relativizmusa jelent kihívást. A tradicionális, egyházias vidékeken másfajta nehézségekkel kell szembenézni. A népegyházi keretek formális megtartása nem jelenti feltétlenül a keresztyén elkötelezettséget. „A mi tiszteletesünk olyan szépen beszél" – mondják néha olyanok is, akik csak nagy ünnepekkor járnak templomba. A „szépen beszélő pap" jellemzés jelentheti azt is virágnyelven, hogy a gyülekezet – vagy annak egy része – nem érti az igehirdetőt. Ennek aztán meg is vannak a következményei a gyülekezet hitére, gondolkodására nézve. Ezeket a következményeket a vallási néprajz vizsgálatai mutatják be. „Az udvarból a kapun kívül nem lehetett menni, a vallás azt

[19] A huszadik század első felének kultúrprotestantizmusa jó példája a jelenségnek.

[20] „A reprimitivizációs bunkóság alapjelensége egy már elért, sőt magától értetődőnek tekintet civilizációs szint és állapot elvesztése, visszaesés és felhalmozott értéktartalmak kivonulása a társadalmi folyamatokból.", lásd KISS: *Reprimitivizáció és bunkóság az ezredfordulón*, 90.

[21] FODORNÉ NAGY: *A katechézis kommunikációs problémái*, 95.

tartotta."[22] „Jézus? Az a katolikusoknál van!"[23] Számos hasonlóan megdöbbentő közléssel találkozhat az ember, ha a református vallási néprajzi gyűjtések eredményeivel ismerkedik. Úgy tűnik, a tradicionálisan egyháziasnak tartott területeken élő reformátusság gondolkodását is babonák, pogány szokások tarkítják. Ez a jelenség részben az 1948–1990 közötti időszak hatásával magyarázható, amikor a gyülekezet katechetikai funkcióit erőszakosan elsorvasztották. Ugyanakkor az is igaz, hogy 16 évvel a rendszerváltás után nem lehet mindenért a múltat kárhoztatni. A gyülekezet egész vezetése felelős, ha a lelkészétől kommunikációs gátak miatt elszakadó gyülekezet a babona, a mágia, a tudatlanság világába süllyed. A jelenség nem újkeletű. Valószínűleg minden vidéken egyetértettek a tiszazugi reformátusok ítéletével: „A 'tudós' papot, aki hátra tett kézzel jár, magasan beszél, soha nem szerették, nem értik."[24] Lehet, hogy a „tudós pap" tulajdonképpen eufémizmus, ami gyakran annyit jelentett csupán: „érthetetlen pap". Szándéka ellenére lesújtó véleményt fogalmaz meg lelkészéről és egyben gyülekezetéről az az egyháztag, aki papjának elköltözése után így emlékezett rá: „Nagyon szerettük, ahogyan prédikált, mindig sírtunk, amikor azt mondta: Mezopotámia."[25] Ha az adott kulturális közeg ezt megkívánja, akkor kikerülhetetlen az ismeretlen fogalmak magyarázata. E nélkül nem jöhet létre még a szöveg szintjén sem a megértés, és a prédikáció befogadásának vizsgálata meglepő eredményekre vezethet. A szintaktikai és szemantikai szempontok érvényre juttatása azonban kevés önmagában. Az elhangzó információ nem lehet öncélú, a gyülekezet épülését kell szolgálnia.

A természetes élő nyelveket a többértelműség jellemzi. Ez a többértelműség teszi alkalmassá a nyelvet a különböző típusú megszólalásokra, a metaforikus, szimbolikus vallási vagy esztétikai funkciótól az egzakt tudományosig. A többértelműség a nyelv végtelen gazdagságának egyik záloga. A vallásos vagy a költői nyelv képeket, metaforákat használ fel a racionalitás számára nem, vagy csak korlátozottan hozzáférhető igazságok kifejezésére.[26] Élményszerűségüknél fogva a képek sokkal inkább rögzülnek az emlékezetben. A szemléletes és többértelmű metaforák segítségével a nyelv képes beszélni a nyelven túli valóságról is. A kép váratlan, teljes, elgondolkodtató, gyakran meghökkentő. Nem véletlen, hogy Jézus is gyakran használt képeket, metaforákat tanító szolgálata során. A posztmodern filozófus,

[22] TÓTH: *A tiszazugi reformátusság vallásos szokásai*, 281.
[23] Guti István vallásnéprajzi gyűjtése Jósvafőn 1990-ben (KLTE Néprajz tanszék, kutatásvezető: Bartha Elek).
[24] TÓTH: *A tiszazugi reformátusság vallásos szokásai*, 280.
[25] KOZMA: *A kommunikáció mint gyakorlati teológiai kérdés*, 196.
[26] PIPER: *A kommunikálás tanulása a lelkigondozás és prédikálás terén*, 88k.

Lyotard „nyelvjátéknak" nevezi a nyelvi többértelműségek pragmatikai aspektusát.[27] Kifejti, hogy a nyelvjátékoktól elválaszthatatlanok azok a sajátos „játékszabályok", keretek, amelyek között a befogadó értelmezi a nyelvi tényeket. Ezek a szabályok annak a közösségnek köszönhetik legitimációjukat, amelyik elfogadja és működteti őket. Minél speciálisabbak ezek a nyelvjátékok, annál megközelíthetetlenebbé, zártabbá válik a közösség, amely használja őket. A nyelvi bezárkózás egyik oldalról a beavatottság érzését, a közösséghez tartozást erősíti, másrészt megnehezíti a kívülállókkal való kapcsolattartást.

Az érthetőség követelménye az egyházi, gyülekezeti gyakorlatban nem csupán, és nem elsősorban nyelvi-kommunikációs kérdés. Azt gondolom, a missziónak, a gyülekezetépítésnek is egyik fontos feltétele. Douglass frappánsan fogalmazza meg a problémakör lényegét: „Isten azt várja tőlünk, hogy szabaduljunk meg személyes és kommunikatív hibáinktól, és javítsunk azon, ahogy mások előtt megjelenünk, nem azért, hogy mi a mennyországba jussunk, hanem azért, hogy mások jussanak a mennyországba."[28]

Az evangélium hirdetése sokféle akadályba ütközhet ma is. Valószínűleg nem az egyházi szociolektus használata a legnagyobb közülük. De ez utóbbi éppen azért veszélyes, mert sokszor nem is tűnik fel. Megszoktuk már a beavatottság érzését kínáló sajátos beszédmódot, és nem is gondolunk arra, hogy nyelvhasználatunk akár kommunikációs gáttá is válhat.

Felhasznált irodalom

BÍRÓ Z.: *A környezet fogságában (A nyelvi hátrányos helyzet vizsgálata)*, in: Adamikné Jászó A. (szerk.), Szociolingvisztikai szöveggyűjtemény, Budapest, 2002, 196–219.

BÜTÖSI J.: *A missziológia mint teológiai tudomány*, Debrecen, 1995.

DOUGLASS, K.: *Az új reformáció*, Budapest, 2002.

FODORNÉ NAGY S.: *A katechézis kommunikációs problémái*, Budapest, 1996.

GOHEEN, W. M.: *Evangélium, kultúra és kultúrák*, Lelkipásztor 2001/9, 322–327.

GONDA L.: *Dimenzió és intenció*, in: Gaál S. (szerk.), En Christo. Tanulmányok a 85. éves Dr. Bütösi János tiszteletére, Debrecen, 2004, 187–195.

HORÁNYI Ö.: *Személyközi kommunikációról*, in: Béres I. – Horányi Ö. (szerk.), Társadalmi kommunikáció, Budapest, 1999, 57–85.

KISS E.: *Reprimitivizáció és bunkóság az ezredfordulón*, in: Kiss E. – Varga Cs. (szerk.), A legutolsó utolsó esély, Budapest, 2001, 89–103.

KOZMA ZS.: *A kommunikáció mint gyakorlati teológiai kérdés*, in: uő.: Hagyomány és korszerűség, Kolozsvár, 2002, 190–208.

[27] LYOTARD, J.-F.: *A posztmodern állapot*, 24–28.
[28] DOUGLASS, K.: *Az új reformáció*, 122.

LYOTARD, J.-F.: *A posztmodern állapot*, in: J. Habermas – J.-F. Lyotard – P. Rorty (szerk.), A posztmodern állapot, Budapest, 1993, 24–28.

PIPER, H.-CH.: *A kommunikálás tanulása a lelkigondozás és prédikálás terén*, Debrecen, 1999.

PUSZTAI F.: *Magyarul és magyarán*, in: Glatz F. (szerk.), Magyar nyelv az informatika korában, Budapest, 1999, 91–98.

SAPIR, E.: *Az ember és a nyelv*, Budapest, 1971.

SZABÓ L.: *A tanítás szolgálata a gyülekezetépítés tükrében*, Teológiai doktori értekezés, Evangélikus Hittudományi Egyetem, Budapest, 1992 (publikálatlan kézirat).

SZEKFŰ A.: *A szervezetek kommunikációjáról*, in: Béres I. – Horányi Ö. (szerk.), Társadalmi kommunikáció, Budapest, 1999, 86–95.

TÓTH J.: *A tiszazugi reformátusság vallásos szokásai*, in: Dankó I. – Küllős I. (szerk.), Vallási néprajz, 1. kötet: Református néphagyományok, Budapest, 1985, 273–295.

Kihelyezett Vallástanári Tanszék – Szeged:

Orosz Adrienn

A MAGYARORSZÁGI REFORMÁTUS EGYHÁZ HELYZETE 1945-BEN ÉS AZ 1946-OS ÉV ELSŐ FELÉBEN

I. A református egyház helyzete 1945-ben

1944. december 21-én a debreceni református Nagytemplom oratóriumában megtartotta alakuló ülését az Ideiglenes Nemzetgyűlés. Ebben a magyarországi református egyház képviselői aktívan részt vállaltak, különösen Révész Imre püspök.

Révész Imre 1944. december 19-én időszaki jelentést tett a Tiszántúli Református Egyházkerület közgyűlésén. Ebben részletesen kitért a zsidókra és a zsidó származású keresztyénekre vonatkozó 1944. március 19-én hozott kormányrendeletre[1], a debreceni kollégiumi könyvtár, a kollégiumi és az egyházkerületi levéltárak állapotára, az egyházkerület és a debreceni kollégium anyagi ügyeire.[2] 1944 augusztusában felmerült annak gondolata, hogy az adott intézmények anyagának nagy részét Győry Elemér dunántúli püspök engedélyével Pápára szállítsák, de erre szerencsére nem került sor. Szólt még az 1944. szeptember 15. és 17. között Debrecent ért súlyos légitámadásról, a megszálló hadseregről és az oktatási intézmények állapotáról.[3]

1944 karácsonyán Budapesten heves harcok folytak. A Kálvin téren az ünnep első napján Ravasz László püspök tartotta az istentiszteletet. Ravasz Szabó Imrétől – az újonnan alakult budapesti egyházmegye első esperesétől – azt az üzenetet kapta, hogy amíg teheti, hagyja el a várost, mert keresik a nyilasok.[4] Ravasz Lászlót személyes tragédiák sorozata is érte. Így emlékszik vissza: „... A nyilasok kerestek a Ráday utcában, a Bimbó utcában. Utóbbi helyen arcképeimet összetörték, a képeken a szemeket kiszúrták. Aznap éjjel nagy zsidóöldöklés volt a Városligetben és környékén. Százával hevertek a halottak az úton. A teológiát bombatalálat érte. Édesanyám meghalt az óvóhelyen...”[5]

1945. február 19-én Ravasz László istentiszteletet tartott a Kálvin téri templomban. „Ki mit vet, azt aratja” (Gal 6,7) – ez volt prédikációjának alapigéje. „Mi a testnek vetettünk és halált arattunk” – mondta Ravasz László. „Vessünk a Léleknek! Addig nincs nemzeti megújulás, amíg nem

---

[1] RÉVÉSZ: *Vallomások*, 67–69.
[2] RÉVÉSZ: *Vallomások*, 70–73.
[3] RÉVÉSZ: *Vallomások*, 74–80.
[4] SZABÓ: *Ég, de meg nem emésztik*, 85.
[5] RAVASZ: *Emlékezéseim*, 302k.

tart a nép igazi bűnbánatot." Ebben benne volt a múlt megítélése és az újrakezdés lehetősége is.[6]

A második világháború befejezése után a református egyházban elkerülhetetlenné vált a múlttal való szembenézés, valamint a jövőről való gondolkodás. Arról, hogy az egyház hogyan találhatja meg a helyét az új társadalomban, különböző nézetek fogalmazódtak meg. Ebben a vonatkozásban három csoport alakult ki: 1. a konzervatív (hivatalos) csoport, 2. az ébredési mozgalom, valamint 3. az egyházi „ellenzék".[7]

Közvetlen a háború után a konzervatív (hivatalos) csoport volt a legerősebb. Ehhez tartozott az egyházi vezetők egy része. Nekik nem állt érdekükben a reformok bevezetése. Céljuk a népegyházi keretek fenntartása volt. Az ébredési csoport a hitbeli megújulást tartotta fontosnak. Erősen kritizálták a hivatalos egyházvezetést. Őket kevésbé foglalkoztatta az egyháznak a társadalomban betöltött szerepe. Az „egyházi ellenzék" is kritikával illette a korábbi egyházi berendezkedést és az egyházi vezetést. Szorgalmazták, hogy az egyház támogassa a szocialista társadalom kiépítését. Közülük sokan az egyház intézményét szerették volna megmenteni, mások politikai okokból vagy csak egyszerűen karriervágyból csatlakoztak a csoporthoz. Az ide tartozók száma 1948-ig fokozatosan emelkedett.[8]

Fontos megemlítenünk, hogy ezeket az irányzatokat sokszor nehéz egymástól elkülöníteni. A konzervatívok sokszor passzívak maradtak. A másik két mozgalom megegyezett abban, hogy mindegyik erősen kritizálta az egyházvezetést. Gombos Gyula szerint a konzervatív (hivatalos) irányzat és az ébredési mozgalom találkozásából gyümölcsöző együttműködés fejlődhetett volna ki, de az „ellenzék" erősen beleszólt a dolgokba.[9] Már a háború alatt megfogalmazódtak kétségbeesett, aggodalmaskodó gondolatok az egyház jövőjét illetően. 1943 februárjában így fogalmazott a híres református nyelvész-pedagógus, Karácsony Sándor: „…lesz-e magyar ébredés? … lennie kell magyar ébredésnek, mert kétségkívül ütött a végszükség órája! ... a keresztyénség szerepe, hatalmi állása, közsúlya, egész nyilvános élete döntő módon megváltozhatik. Eljöhet az idő, amikor Jézus Krisztus népe újból odaérkezik, ahonnét valamikor elindult: a szent kisebbségbe. Mivel kovásza már nem volt elég erős a nagy tészta számára, ezért félre kell vonulnia a világból a magányba, a pusztába, a csendbe … forrásaihoz visszahúzódva meg kell tisztulnia, erősödnie, újból feltámadnia …"[10]

[6] RAVASZ: *Emlékezéseim*, 307–311.
[7] COLIJN: *„Kicsoda ellenünk?"*, 11–13.
[8] COLIJN: *„Kicsoda ellenünk?"*, 14.
[9] COLIJN: *„Kicsoda ellenünk?"*, 15k.
[10] Idézi FAZAKAS: *„Új egyház felé?"*, 17k.

1945 áprilisában a Debreceni Protestáns Lapban Révész Imre *Mentsük meg a debreceni Nagytemplomot!* című cikkében arra hívta fel az olvasók figyelmét, hogy veszélyben van a „magyar kálvinizmus történelmi dómja". A háborús pusztítások következtében olyan rossz állapotba került a templom, hogy szükség van az azonnali felújítására. Buzdította a lakosságot az adakozásra, erre először ő maga adott jó példát – 1000 pengőt adott saját jövedelméből.[11] (Összehasonlításképpen: ez elég nagy összegnek számított, a havonként megjelenő Debreceni Protestáns Lap éves előfizetési díja 1945-ben 12 pengő volt.)

1945. május 6-án Debrecenben *Hogy élj!* címmel hangversenyt tartottak a deportálásból hazatért zsidók megsegítésére. Ez egy egyedülálló kezdeményezés volt a debreceniek részéről. A megnyitó beszédet Révész Imre tartotta. Ebben mély bűnbánatról tett bizonyságot amiatt, hogy a holocaust megtörténhetett a „keresztyén" Európában. Felhívta a város lakosainak figyelmét, hogy segítsék a visszatérő zsidókat: „Isten a magyar keresztyéneknek most áldott gyakorlati alkalmat ád arra, hogy odaálljanak erre a próbakőre: szívükre ölelni a hazatérő deportáltakat, megosztani velük, ha kell, a legutolsó sovány falatot is, fedélhez, ruhához, munkához, jogokba visszahelyezéshez juttatni őket, annál áldozatosabb buzgósággal, minél nehezebbek most a viszonyok."[12]

1945. június 4–10. között a Dunamelléki Református Egyházkerület gyülekezeteiben bűnbánati evangelizációs hetet tartottak. Ezeken az alkalmakon a központi téma az egyéni és a közösségi bűnbánatra való felhívás volt.[13]

1945. július 10-én a Magyarországi Oekumenikus[14] Bizottság nyilatkozatot tett közé. Ezt minden szószékről felolvasták. Ebben a résztvevő egyházak megvallották, hogy mint közösség ők is vétkeztek abban, hogy ilyen mélyre süllyedt az emberiség. Ők is bűnbánatra szólították fel az embereket. Részletes tervet dolgoztak ki a háború utáni egyházi újjáépítésre. Istenben bízva munkára buzdították az egyházak tagjait. A nyilatkozatot a református egyház részéről Ravasz László, a Magyarországi Oekumenikus Bizottság lelkészi elnöke, az evangélikus egyház részéről Báró Radvánszky Albert, az evangélikus egyházegyetem felügyelője, a Magyarországi Oekumenikus Bizottság világi elnöke írták alá.[15]

1945. július 7-én Révész Imre levélben fordult Bereczky Alberthez. Ebből kiderül, hogy lelkészeket, tanárokat (pl. Uray Sándort, Dr.

[11] RÉVÉSZ: *Mentsük meg a debreceni Nagytemplomot!*, 1.
[12] RÉVÉSZ: *Hogy élj!*, melléklet.
[13] BOLYKI – LADÁNYI: *A református egyház*, 96.
[14] sic, oekumenikus = ökumenikus.
[15] RAVASZ – RADVÁNSZKY: *Ünnepi nyilatkozat*, 1.

Dancsházy Sándort, Andó Ferencet) börtönöztek be, illetve internáltak szovjet-ellenesség vagy náci-kollaboráció vádjával. Közülük már többen életüket vesztették, s Révész szerint félő volt, hogy a további halálesetek „... óriási mértékben meg fogják növelni a már amúgy is éppen eléggé meglevő lelki forrongást a rendszer ellen."[16]

1945 novemberében sikerült a református egyháznak felvenni a kapcsolatot külföldi egyházakkal. 1945. december 20-án Magyarországra látogatott Béguin, a genfi ökumenikus tanács képviselője. Ismertette a svájci egyház életét, a tanács eddigi munkáját, a segélyezés megszervezését. Itthon is létrehozták a segélyosztó bizottságot. Ennek a szervezetnek az elnöke Pap László budapesti teológiai tanár lett, akiről azt írta Ravasz: „...nála alkalmasabb, eredményesebb, pásztoribb lelkű embert keresve sem lehetett volna találni."[17]

1945 novemberében Révész Imrét ismét megválasztották püspöknek. Ekkor már erőteljes politikai nyomás nehezedett az egyházkerületre. Révész azt gondolta, hogy azért kell vállalnia továbbra is az egyházi szolgálatot, mert a tét az egyház belső szabadságának megőrzése. Ha nem látná el továbbra is a püspöki teendőket, akkor a politika kezdene uralkodni az egyház felett.[18] 1945. november 24-én, a püspök újraválasztása alkalmából tartották meg az egyházkerületi tanácsülést. Révész Imre beszédében a következőket mondta: „... semmi külső beavatkozásra én innen nem megyek el, ha azt tenném, esküszegő, áruló volnék mennyei Küldőmmel [sic!] és földi megbízóimmal szemben. Minden egyéb tekintetben nagyon méltatlan és törpe unokája vagyok annak, akinek a nevét viselem... Közönséges rágalom az, hogy én az 1919-ben kezdődött ún. kommunista lelkészperekben bíráskodással vagy általában intézkedéssel részt vettem. Ezen kívül még az is rágalom, hogy az 1944 végéig tartó magyar politikai rendszernek és kormánynak kiszolgálója lettem volna. Politikai pártonkívüliségemet következetesen fenntartottam és a nácizmussal szembeni elítélő álláspontomat többször kifejtettem."[19]

II. A Magyarországi Református Egyház helyzete az 1946-os év első felében

1946. január elsején a debreceni Nagytemplomban tartott újévi ünnepi istentiszteleten Dr. Juhász Nagy Sándor egyetemi tanár, egyházkerületi tanácsos és világi főjegyző köszöntötte a hazai reformátusságot. Beszédében elmondta, hogy a református egyház fejlődését a „hitvalló

[16] *Levél Bereczky Alberthez*, in: RÉVÉSZ: *Vallomások*, 81–83.
[17] RAVASZ: *Emlékezéseim*, 316k.
[18] KÓNYA: *A „keskeny úton"*, 61.
[19] RÉVÉSZ: *Püspöki beszéd*, 1.

egyház" irányába kell előbbre vinni hitelveiben, szervezeteiben, szellemiségében és anyagiakban egyaránt. Ehhez átfogó, jól átgondolt reformokra van szükség. Ezek egyik nagyon fontos eszközeként hangsúlyozta az evangélizáció jelentőségét a nép széles rétegeire kiterjesztve. Kijelentette, hogy az egyház belső életét meg kell tisztítani „a letűnt rendszer elvilágiasodott szellemétől". A pártpolitikát többé nem szabad beengedni az egyházba, de meg kell találni a kapcsolatot az új demokratikus világfelfogással. „Tisztességes megegyezést kell kötni az új világgal, mint szabad egyház a szabad államban."[20]

Ezután Révész Imre püspök köszöntötte az egyház tagjait. Kifejtette, hogy a „hitvalló" és a „missziói" egyház ugyanannak a dolognak két különböző oldala. Szerinte meg kell találni a „reformizmus" és a „konzervativizmus" helyes egyensúlyát az egyházban. Szükségesnek tartotta a zsinat mielőbbi összehívását is. A zsinat feladata lesz, hogy kinyilvánítsa: az *ecclesia semper reformanda* elv alapján a református egyháznak mélyreható reformokra van szüksége mind alkotmányi, szervezeti, igazgatási, mind igehirdetési és istentiszteleti, mind nevelési, missziói és diakóniai vonatkozásban.[21]

1946. február 4-én köztársasági elnökké választották Tildy Zoltán református lelkészt, a Független Kisgazdapárt politikusát. Ebből az alkalomból üdvözölte őt a református egyház nevében Révész Imre püspök. Révész a következőket mondta: „… Istennek csodálatosan kegyelmes vezetését kell látnunk abban, hogy a nemzeti önállóság és a valódi demokrácia új útjain elinduló Magyarország államfői székébe Krisztus reformált magyar egyházának egy alázatos szolgáját ültette. Könyörgünk egyszersmind a Magyar Köztársaság fennmaradásáért és azért, hogy már Elnök Úr szolgálati évei alatt ráléphessen hazánk és nemzetünk a fölemelkedés útjára lelki és evilági értelemben egyaránt. Tiszántúl magyar református népe, mint a magyar életakaratnak és függetlenségi gondolatnak századokon át a legkeményebb hordozója, egy emberként sorakozik fel az új államfő mögé."[22]

1946 márciusában Szabó Imre esperes így írt naplójában: „Tildy Zoltán lett az államfő, köztársasági elnök. Együtt nőttünk Pápán. Együtt versenyeztünk a Képzőtársaságban. Még pár hónapja is, maga sem gondolt rá – és most neve a történelembe kerül. Nem tudjuk, mi lesz a vége. Bár átvezethetné népünket ezen a válságos időszakon, akkor mindent elvégzett, még ha mást nem jegyeznének is fel róla."[23]

Révész Imre püspök 1946. április 1-jén „Püspöki időszaki jelentést" tett közé. Ez egy részletesen tárgyalt helyzetjelentéssel kezdődik.

[20] RÉVÉSZ: *Az egyházmegújhodás alapkérdései*, 1.
[21] RÉVÉSZ: *Az egyházmegújhodás alapkérdései*, 1k.
[22] *Tildy Zoltán köztársasági elnök üdvözlése*, in: RÉVÉSZ: *Vallomások*, 84.
[23] SZABÓ: *Ég, de meg nem emésztik*, 150k.

Beszámol a háborús veszteségekről, károkról. Emberveszteség, templomi, iskolai, irodai és egyéb berendezések állapota, épületkárok, egyházi, iskolai, irattári, levéltári, könyvtári, anyakönyvi anyagok helyzete. Részletesen taglalja az egyházközségek külső és belső helyzetét, az egyház és az állam viszonyának várható alakulását, az állami segélyezést, valamint a másvallásúakkal való kapcsolatok alakulását – különös tekintettel a zsidókra. Révész Imre tizenkét tételben fogalmazza meg, hogy szerinte mit jelent a „szabad egyház szabad államban" kifejezés.[24]

1946. május 5-én a budapesti Kálvin téri templomban került sor arra a nagyszabású ökumenikus istentiszteletre, amelyen a „keresztyén egyházak megtalálták a Krisztusban való egységet"[25]. A rendezvényen a római katolikusok kivételével valamennyi magyarországi keresztyén felekezet képviseltette magát. Az istentisztelet apropóját az aktuális politikai helyzet adta: a békesség keresése a háború utáni világban és imádkozás a magyar béketárgyalásokért. A küszöbön álló tárgyalásoknak már előre sejthető kimenetele a felekezeti kapcsolatok terén is éreztette hatását. Révész Imre az 1946 tavaszán újonnan összeülő református zsinat kötelességének tartotta, hogy az kinyilvánítsa: „... függetlenül a politikai határok megvonásától, bármely politikai uralom alatt élő magyar református testvérekkel még inkább éreztetni kell a lelki közösséget."[26] A püspök a világon élő összes magyar református hitéleti, közös egyházi és művelődési érdekeinek legmagasabb szintű képviseletére a Magyar Református Nemzeti Zsinatot és a Magyar Reformátusok Világszövetségét látta volna a legalkalmasabbnak. Ez utóbbi megalakításának a gondolata egyébként már 1938-ban is felmerült.[27]

1946. május 9-én a református egyház Zsinati Tanácsa nyíltan szólt a magyar nép nyomorúságairól és a református egyház múltbeli bűneiről. Egyértelműen elítélték a zsidóüldözést, utaltak az újjáéledő antiszemitizmus veszélyére. A Zsinati Tanács a keresztyének és a zsidók közötti feszültség feloldásának útját az evangélium hirdetésében és a Krisztushoz való megtérésben látta. A református egyházvezetés ezzel a hivatalos bűnvallással az egyházi „ellenzék" megújuló szemrehányásait is igyekezett leszerelni. Ugyanakkor törekedett a bűnbánat és a bizonyságtétel közötti egyensúlyt is megtalálni.[28] Ravasz László és köre igent mondott a demokratikus államformára, de hangsúlyozták a lelki értékek társadalmi jelenlétének szükségességét.

[24] RÉVÉSZ: *Püspöki időszaki jelentés*, 1.
[25] FAZAKAS: *„Új egyház felé?"*, 31k.
[26] RÉVÉSZ: *Az egyházmegújhodás alapkérdései*, 1k.
[27] RÉVÉSZ: *Az egyházmegújhodás alapkérdései*, 2.
[28] COLIJN: *„Kicsoda ellenünk?"*, 16k.

Ezek mellett Ravasz László a „demokrácia" erőszakos visszaéléseivel is szembehelyezkedett, és hangoztatta, hogy le kell számolni a hazugságokkal. Így fogalmazott: „Isten elé kell állanunk egyenként és megvallanunk, hogy életünkben mennyi volt a hazugság, a hűtlenség, a gyávaság, a képmutatás, a gyalázatos önzés. Isten elé kell állanunk és megvallanunk: nemzeti életünk tele volt hazugsággal, képmutatással és gőggel, gyűlölettel ... tudtuk, hogy mit kellene tenni és mégsem tettük! ... Ha ez a nemzedék továbbra is mást vádol, mást okol és nem mer odaállni bátor bűnvallással, magára venni a felelőséget – a megújulás nem következik el!"[29]

A zsinat örömmel állapította meg: a „széleskörű egyházi közvélemény is felismerte", hogy az egész egyházi élet megújulásának „döntő tényezője az igazi egyháztagság". Az egyházkerületi elnökségek 1946. május 6–8. között tartott megbeszélésein megfogalmazódott az az álláspont, miszerint az egyházi megújulás „kiindulási pontja az egyháztagság fogalmának új meghatározása legyen, az önkéntesség teljes érvényesülésével."[30]

Ennek kapcsán felhívás hangzott el a presbitériumok és az egyház különböző szervezetei felé, hogy foglalkozzanak az egyháztagság fogalmának és a konfirmáció reformjának a kérdésével, véleményeiket terjesszék a zsinat elé.[31] Egy évvel később, 1947 májusában megszülettek a zsinat 1947. évi 388. és 390. számú határozatai. Ezek az egyházhoz tartozást a személyes hitvallás ügyének tekintették. Kimondták, hogy csak a személyes hitet valló, felelősségteljes magatartást tanúsító, áldozatkész egyháztagoknak lehet választójoga.

A zsinat az egyházi törvényalkotás elengedhetetlen feladatának tartotta az „egyház-tagságnak olyan szabállyal rendezését, amelynek alapján az egyház életére és működésére kiható joga csak azoknak lehessen, akik az Úr Jézus Krisztushoz és az Ő egyházához állandó hűséggel ragaszkodnak és a református hitüket ünnepélyesen megvallani készek."[32]

[29] BOLYKI – LADÁNYI: *A református egyház*, 95k.
[30] FAZAKAS: *„Új egyház felé?"*, 61.
[31] FAZAKAS: *„Új egyház felé?"*, 61–64.
[32] FAZAKAS: *„Új egyház felé?"*, 63–65.

Felhasznált irodalom

BOLYKI J. – LADÁNYI S.: *A református egyház*, in: Lendvai L. F. (szerk.), A magyar protestantizmus 1918–1948, Budapest, 1986, 89–108.

FAZAKAS S.: *„Új egyház felé?” A második világháború utáni református egyházi megújulás ekkléziológiai konzekvenciái* (Dissertationes theologicae 4) Debrecen, 2000.

COLIJN, J.: *„Kicsoda ellenünk?” Törésvonalak a második világháború utáni magyar református egyház- és teológiatörténetben* (fordította: Győri L. J.), Kiskunfélegyháza, 1996.

KÓNYA I.: *A „keskeny úton” a „szolgáló egyház” felé*, Budapest, 1988.

RAVASZ L.: *Emlékezéseim*, Budapest, 1992.

RÉVÉSZ I.: *Mentsük meg a debreceni Nagytemplomot!*, Debreceni Protestáns Lap 65 (1945. április), 1.

RÉVÉSZ I.: *Hogy élj!*, Debreceni Protestáns Lap 65 (1945. május), melléklet.

RÉVÉSZ I.: *Püspöki beszéd*, Debreceni Protestáns Lap 65 (1945. november–december), 1.

RÉVÉSZ I.: *Az egyházmegújhodás alapkérdései*, Debreceni Protestáns Lap 66 (1946. január 15), 1–2.

RÉVÉSZ I.: *Püspöki időszaki jelentés*, Debreceni Protestáns Lap 66 (1946. április 15), 1.

RÉVÉSZ I.: *Vallomások. Teológiai önéletrajz és válogatott kiadatlan kéziratok. 1944–1949*, Összeállította Barcza J. – Fekete Cs. – G. Szabó B., Budapest, 1990.

SZABÓ I.: *Ég, de meg nem emésztik – Naplók 1914–1954*, Budapest, 2001.

IV. Kutatási eredményeink

Balog Margit

Egyéb publikációk

– *Lenkeyné Semsey Klára válogatott bibliográfiája*, in: Győri I. (szerk.), Hit és Tudomány. Tanulmányok dr. Lenkeyné dr. Semsey Klára professzor asszony ötvenévi teológiai tanári és kutatói munkája jubileumára, Debrecen / Sárospatak, 2005, 322–337.
– *Tartozunk életünket adni testvéreinkért*, in: Dr. Lenkeyné dr. Semsey Klára: Az eljövendő világ erejével e világban. János apostol leveleinek magyarázata, Budapest, 2005, 147–148 (*Meditáció az 1Jn 3,13–18 alapján*).
– *Beszámoló az Egyházak Világtanácsa 9. Nagygyűléséről. Közösség az imádságban és szeretetszolgálatban*, Reformátusok Lapja 2006/11 (2006. március 12.), 3.

Baráth Béla Levente

Tanulmányok

– *Vizuális nevelés Sárospatakon 1797–1902 között. Adalékok a Sárospataki Református Kollégium történetéhez*, Zempléni Múzsa 2005/3, 29–42.

Fordítások

– WISCHMEYER, W.: *A logoszról, a mítoszról és az ikonról. Az edesszai Krisztus-kép korai történetéhez*, in: Kustár Z. (szerk.), Orando et laborando. A Debreceni Református Hittudományi Egyetem 2004/2005. évi értesítője. 467. tanév, Debrecen, 2005, 177–190.

Egyéb publikációk

– *Kálmáncsehi Sánta Márton és a református reformáció kezdetei városunkban*, Nagytemplomi Gyülekezeti Élet 2005/3, 21–25.
– *Megjelent a D. Dr. Harsányi András Alapítvány kiadványainak tizedik kötete*, in: Kustár Z. (szerk.), Orando et laborando. A Debreceni Református Hittudományi Egyetem 2004/2005. évi értesítője. 467. tanév, Debrecen, 2005, 269–271.
– *„Ő azt megőrzi”*, in: Dr. Lenkeyné dr. Semsey Klára: Az eljövendő világ erejével e világban. János apostol leveleinek magyarázata, Budapest, 2005, 243–245 (*Meditáció az 1Jn 5,18–21 alapján*).

Szerkesztői munka

– A D. Dr. Harsányi András Alapítvány Kiadványai
– Nagytemplomi Gyülekezeti Élet 2005. évfolyam (olvasószerkesztő)

Bartha Tibor

Tanulmányok

– *A megbékélés, mint Isten ajándéka és az új élet forrása*, in: Győri I. (szerk.), Hit és Tudomány. Tanulmányok dr. Lenkeyné dr. Semsey Klára professzor asszony ötvenévi teológiai tanári és kutatói munkája jubileumára, Debrecen / Sárospatak, 2005, 10–15.

Egyéb publikációk

– *Az istentisztelet jelentősége*, in: Dr. Lenkeyné dr. Semsey Klára: Az eljövendő világ erejével e világban. János apostol leveleinek magyarázata, Budapest, 2005, 58–60 (*Meditáció az 1Jn 2,1–2 alapján*).

Bodó Sára

Tanulmányok

– *A gyászhoz kapcsolódó fogalmak Pál apostol leveleiben*, in: Győri I. (szerk.), Hit és Tudomány. Tanulmányok dr. Lenkeyné dr. Semsey Klára professzor asszony ötvenévi teológiai tanári és kutatói munkája jubileumára, Debrecen / Sárospatak, 2005, 16–31.
– *A Theologiai Szemle mint lehetőség és forrás a teológiai oktatásban*, Theologiai Szemle 2006/1, 43–46.

Egyéb publikációk

– *„Ha el is ítélne a szívünk, nagyobb Isten, mint a mi szívünk, és tud mindent”*, in: Dr. Lenkeyné dr. Semsey Klára: Az eljövendő világ erejével e világban. János apostol leveleinek magyarázata, Budapest, 2005, 158–160 (*Meditáció az 1Jn 3,19–24 alapján*).

Bölcskei Gusztáv

Tanulmányok

– *A református teológiai gondolkodás aktualitása a XXI. században (díszdoktori székfoglaló előadás)*, Confessio 2005/4, 107–118 = Református Egyház 2006/1, 18–23.
– *„Ecclesia semper reformanda et conservanda”*, Református Egyház 2006/2, 41–44.
– *Augusztus 20. és az egyházak*, Evangélikus Élet 2005/34–35, 7.
– *A civil társadalom és az egyházak*, Theologiai Szemle 2005/3, 172–176.
– *A vallásos szocializmus „köpenye” – Leonhard Ragaz*, Confessio 2005/2, 54–67.
– *Hit és értelem új szövetsége a 21. században*, Collegium Doctorum 2005/1, 21–29.

– *A hatalom alá vetett ember szabadsága. Az egyén igehirdetése a szekularizált ember felé*, in: Bende J. (et al., szerk.), Látó szívvel – Lukács Lászlónak, Budapest, 2006, 188–193.
– *Krisztus követésében szabadon*, in: Találkozások – Várszegi Asztrik pannonhalmi főapát hatvanadik születésnapjára, Pannonhalma, 2006, 195–204.
– *A szív tiszta egyszerűsége*, Vigilia 2005/12, 949–952.

Egyéb publikációk

– *Püspöki jelentés*, Református Tiszántúl 2006/1, 1–5.
– *A megújulás esélye*, Reformátusok Lapja 2005/16 (2006. április 16), 1.3.
– *Ajánlás*, in: Ladányi S. (szerk.), Adalékok a Magyarországi Református Egyházban az 1956–1957-es esztendőben történtekhez, Budapest, 2006, 11–12.
– *Ajánlás*, in: Imre Mihály: A Vizsolyi Biblia egyik forrása – Petrus Martyr c. könyvében, Debrecen, 2006, 5.
– *Boldog születésnapot, Jézus!*, Református Tiszántúl 2005/6, 1.
– *„Kinek mondják az emberek az Emberfiát?”*, Református Egyház 2006/7–8, 152–154.
– *Az élet igéjéről*, in: Dr. Lenkeyné dr. Semsey Klára: Az eljövendő világ erejével e világban. János apostol leveleinek magyarázata, Budapest, 2005, 34–36 (*Meditáció az 1Jn 1,1–4 alapján*).
– *A hívők egyetemes papságának mércéje egyházunk mai és holnapi életében*, in: Képes Kálvin Kalendárium a 2006. évre, Budapest, 2005, 29–31.

Fazakas Sándor

Tanulmányok

– *Egyház és közélet*, in: Kustár Z. (szerk.), Orando et laborando. A Debreceni Református Hittudományi Egyetem 2004/2005. évi értesítője. 467. tanév, Debrecen, 2005, 151–164.
– *Szabadság és emlékezés. Rektori székfoglaló beszéd*, Református Egyház 2005/11, 259–262 = Református Tiszántúl 2005/5, 14–18.
– *Erőszakmentes társadalom – utópia vagy stratégia?*, in: Reuss A. – Orosz G. (szerk.), Szabadulni az erőszaktól. Keresztyén megközelítések, Budapest, 2005, 117–124.
– *Hivatalos hitvallásaink mai értékei*, Théma 2005/1–2, 6–12.
– *Az egyházi közelmúlt feldolgozásának teológiai kérdései*, in: Fabinyi T. (szerk.), Igazság és kiengesztelődés. Az egyházi közelmúlt feldolgozásának teológiai, történeti, etikai és gyakorlati kérdései, Budapest, 2006, 11–29.

– *1956-ra való emlékezés jelentősége egyházunk életére nézve*, Református Tiszántúl 2006/2, 14–16.
– *Vezetés a magyar református egyházban és teológiában. A magyar református teológia kyberentikai felismerései*, in: http://www.egyhazszervezet.hu/adattar/ev/tsz.php

Egyéb publikációk

– *A bibliai sáfárság szociáletikai szempontjai a globalizáció világában*, in: Képes Kálvin Kalendárium a 2006. évre, Budapest, 2005, 53–57.
– *Ki a hiteles tanítás közvetítője?*, in: Dr. Lenkeyné dr. Semsey Klára: Az eljövendő világ erejével e világban. János apostol leveleinek magyarázata, Budapest, 2005, 98–100 (*Meditáció az 1Jn 2,18–27 alapján*).

Fekete Károly

Tanulmányok

– *Ifj. dr. Varga Zsigmond emlékezete*, in: Kustár Z. (szerk.), Orando et laborando. A Debreceni Református Hittudományi Egyetem 2004/2005. évi értesítője. 467. tanév, Debrecen, 2005, 11–17 = in: Győri I. (szerk.), Hit és Tudomány. Tanulmányok dr. Lenkeyné dr. Semsey Klára professzor asszony ötvenévi teológiai tanári és kutatói munkája jubileumára, Debrecen / Sárospatak, 2005, 67–73 = Református Szemle 2005/5, 549–555.
– *Maróthi György emlékezete. Tanévnyitó rektori beszéd*, in: Kustár Z. (szerk.), Orando et laborando. A Debreceni Református Hittudományi Egyetem 2004/2005. évi értesítője. 467. tanév, Debrecen, 2005, 27–34.
– *Vezetni és vezetve lenni. Tanévzáró rektori beszéd*, in: Kustár Z. (szerk.), Orando et laborando. A Debreceni Református Hittudományi Egyetem 2004/2005. évi értesítője. 467. tanév, Debrecen, 2005, 43–50. = Református Egyház 2005/9, 210–213.
– *A status confessionis szorításában – a hitvallások tanárának hitvalló tanársága*, in: Kustár Z. (szerk.), Orando et laborando. A Debreceni Református Hittudományi Egyetem 2004/2005. évi értesítője. 467. tanév, Debrecen, 2005, 191–196.
– *A homiletika fő kérdései ma*, Collegium Doctorum 2005/1, 49–64.
– *Az üzenet és annak hatása*, in: Dr. Lenkeyné dr. Semsey Klára: Az eljövendő világ erejével e világban. János apostol leveleinek magyarázata, Budapest, 2005, 50–52 (*Meditáció az 1Jn 1,5–10 alapján*) = Református Tiszántúl 2005/6, 2.
– *Az egy, igaz, örök Isten (A Heidelbergi Káté VIII. Úrnapjának teológiai magyarázata)*, Református Egyház 2005/10, 223–228.

– *Non videri, sed esse!*, Református Egyház 2005/11, 255–257.
– *Mit jelent ma a reformáció népéhez tartozni?*, in: Szilágysági Református Naptár 2006, Zilah, 2005, 53–61.
– *A Fiú Istenről (A Heidelbergi Káté XI. Úrnapjának teológiai magyarázata)*, Református Egyház 2006/1, 4–7.
– *A Theologiai Szemle a magyar teológiai gondolkodás történetében – református szemmel*, Theologiai Szemle 2006/1, 38–43.
– *Az egyházi ének és a hitoktatás*, Református Tiszántúl 2006/2, 11–12.

Szerkesztői munka

– *Református Tiszántúl*, 2005. évfolyam
– *Nagytemplomi Gyülekezeti Élet*, 2005. évfolyam
– PÁSZTOR JÁNOS: *„Isten igéje nincs bilincsbe verve” – Prédikációk Szentendréről az 1950-es – 1960-as évekből* (A DRHE Gyakorlati Teológiai Tanszékének Tanulmányi Füzetei 12), Debrecen, 2005.

Egyéb publikációk

– *Eltemettük Kiss Tihamér László tanár urat*, Hajdú-Bihari Napló 2005. augusztus 2, 6.
– *Búcsú a tanár úrtól… (dr. Kiss Tihamér László temetésén)*, Reformátusok Lapja 2005/36 (2005. szeptember 4.), 5.
– *Hálaadás*, in: Győri I. (szerk.), Hit és Tudomány. Tanulmányok dr. Lenkeyné dr. Semsey Klára professzor asszony ötvenévi teológiai tanári és kutatói munkája jubileumára, Debrecen / Sárospatak, i2005, 5.
– *Száz éve született Dietrich Bonhoeffer*, in: Képes Kálvin Kalendárium a 2006. évre, Budapest, 2005, 249–251 = Nagytemplomi Gyülekezeti Élet 2006/1, 24–28.
– *Száz éve született Gárdonyi Zoltán zeneszerző*, Reformátusok Lapja 2006/20 (2006. május 14.), 5 = Református Tiszántúl 2006/2, 17.
– *Soli Deo Gloria! – A csodálkozás zsoltára (Zsolt 8)*, Nagytemplomi Gyülekezeti Élet 2005/3, 2–5.
– *Gondolatok a zsoltáros kegyességről*, Reformátusok Lapja 2006/13 (2006. március 26.), 1.
– *Az üzenet és annak hatása*, in: Dr. Lenkeyné dr. Semsey Klára: Az eljövendő világ erejével e világban. János apostol leveleinek magyarázata, Budapest, 2005, 50–52 (*Meditáció az 1Jn 1,5–10 alapján*).

Ferencz Árpád

Könyvek

– *Der Einfluss der Theologie Karl Barths auf die Reformierte Kirche Rumäniens. Unter Berücksichtigung der Impulse für eine osteuropäische Theologie der Befreiung*, Theologischer Verlag, Zürich, 2005.

Tanulmányok

– *Nem akarok hallani többet …? Barth és Bonhoeffer teológiai gondolkodásának kapcsolópontjai*, Lelkipásztor 2006/8–9, 299–303.
– *Hadd halljuk azt a tiszta éneket…Száz éve született Dietrich Bonhoeffer*, Református Tiszántúl 2006/1, 14–15.

Egyéb publikációk

– *Mit tanított az egyház és az állam viszonyáról az Újszövetség?*, (könyvismertetés: PILGRIM, W. E., *Kényelmetlen szomszédok? Jézus és az apostolok az egyház–állam viszonyáról*), Református Tiszántúl 2006/3, 12–13.

Gaál Botond

Könyvek

– *Munkácsy Krisztusa. A trilógia bibliai és teológiai értelmezése*, DRHE Hatvani István Teológiai Kutatóközpont, Debrecen, 2005.

Tanulmányok

– *Az ember titka. Korreferátum Gánóczy Sándor előadásához*, in: Kustár Z. (szerk.), Orando et laborando. A Debreceni Református Hittudományi Egyetem 2004/2005. évi értesítője. 467. tanév, Debrecen, 2005, 145–150.
– *Új kilátások az evangélikus-református párbeszédben – Nagygeresd, Leuenberg – Elértünk-e valamit? Várhatunk-e valamit?*, Theologiai Szemle 2006/1, 28–32.
– *A világ nyitott*!, Várad 2006/1, 88–92.
– *Can Mathematical Spirituality be helpful in the life of man, church, society, politics and university?*: http://thales.doa.fmph.uniba.sk/gpss/main.phg
– *Fölnyílik-e a zárt világunk?*: http://www.doczy.drk.hu/MH_megnyit_GB.htm

Egyéb publikációk

– *Beszámoló a DRHE Doktori Iskolájának működéséről a 2004/2005. tanévben*, in: Kustár Z. (szerk.), Orando et laborando. A Debreceni Református Hittudományi Egyetem 2004/2005. évi értesítője. 467. tanév, Debrecen, 2005, 35–36.
– Könyvismertetés: SZÉKELY L. (szerk.), *Emlékkötet Albert Einstein életművéről. Albert Einstein válogatott írásai*, in: Theologiai Szemle 2005/4, 228–230.
– *A hitvallás tartalma*, in: Dr. Lenkeyné dr. Semsey Klára: Az eljövendő világ erejével e világban. János apostol leveleinek magyarázata, Budapest, 2005, 218–219 (*Meditáció az 1Jn 5,4–10 alapján*).

Gaál Izabella

Tanulmányok

– *Die Macht des Todes als soziales Konstrukt auf die Subjektbildung*, in: TRANS. Internet-Zeitschrift für Kulturwissenschaften. No. 16/2005: http://www.inst.at/trans/16Nr/07_3/gaal16.htm.

Gaál Sándor

Tanulmányok

– *Ahol az egyház alapfunkciói végbemennek*, in: Győri I. (szerk.), Hit és Tudomány. Tanulmányok dr. Lenkeyné dr. Semsey Klára professzor asszony ötvenévi teológiai tanári és kutatói munkája jubileumára, Debrecen / Sárospatak, 2005, 74–79.

Egyéb publikációk

– *Konfliktuskészség*, in: Dr. Lenkeyné dr. Semsey Klára: Az eljövendő világ erejével e világban. János apostol leveleinek magyarázata, Budapest, 2005, 129–130 (*Meditáció az 1Jn 3,7–10 alapján*).

Szerkesztői munka

– *Ünnepi igehirdetések a Debreceni Református Kollégium legátusai számára. 2005/2006 tanév*, DRHE, Debrecen, 2005.

Gonda László

Tanulmányok

– *Elközelített az Isten Országa. A keresztyén misszió újszövetségi alapvetésének egyes szempontjai Johannes Verkuyl missziológiájában*, in: Győri I. (szerk.), Hit és Tudomány. Tanulmányok dr. Lenkeyné dr. Semsey Klára professzor asszony ötvenévi teológiai tanári és kutatói munkája jubileumára, Debrecen / Sárospatak, 2005, 89–100.
– *Hoekendijk, Bossey, Hungary*, in: Religion in Eastern Europe XXV/3 (August 2005), 38–47.
– *Seminarium ecclesiae? A protestáns iskola mint misszió*, in: Kustár Z. (szerk.), Orando et laborando. A Debreceni Református Hittudományi Egyetem 2004/2005. évi értesítője. 467. tanév, Debrecen, 2005, 197–204.

Egyéb publikációk

– Könyvismertetés: KOVÁCS Á.: *A Budapesti Ev. Ref. Németajkú Leányegyház eredete és története 1858–1869*, in: Kustár Z. (szerk.), Orando et laborando. A Debreceni Református Hittudományi Egyetem 2004/2005. évi értesítője. 467. tanév, Debrecen, 2005, 227–228.

– *A Németajkú Leányegyház eredete és története* (Könyvismertetés: KOVÁCS Á.: *A Budapesti Ev. Ref. Németajkú Leányegyház eredete és története 1858–1869*), Confessio 2005/3, 117–119.
– Könyvismertetés: BÜTÖSI J.: *Gyülekezetépítés ma*, in: Kustár Z. (szerk.), Orando et laborando. A Debreceni Református Hittudományi Egyetem 2004/2005. évi értesítője. 467. tanév, Debrecen, 2005, 224–225.
– *Az ember itt kevés*, in: Dr. Lenkeyné dr. Semsey Klára: Az eljövendő világ erejével e világban. János apostol leveleinek magyarázata, Budapest, 2005, 183–185 (*Meditáció az 1Jn 4,7–10 alapján*).
– *Igehirdetés 1Jn 2,8b alapján*, in: Gaál Sándor (szerk.), Ünnepi igehirdetések a Debreceni Református Kollégium legátusai számára. 2005/2006 tanév, Debrecen, 2005, 21–26.
– *Szabadság és emlékezés*, Reformátusok Lapja 2005/38 (2005. szeptember 18.), 1.5.
– *Távlatok a gyülekezetvezetésben. Német–magyar lelkésztovábbképzés Berekfürdőn*, Reformátusok Lapja 2005/38 (2005. szeptember 25.), 3.
– *Jövel Szentlélek, gyógyíts és békéltess meg! Missziói és Evangélizációs Világkonferencia Athénban*, Theologiai Szemle 2005/4, 230–231.

Fordítás

– *Levél Athénből a keresztyén egyházaknak, szervezeteknek és közösségeknek*, Theologiai Szemle 2005/4, 232–233.

Hodossy-Takács Előd

Tanulmányok

– *Palesztina móábi szemmel. Kísérlet a Mesa-felirat fordítására és értelmezésére*, in: Győri I. (szerk.), Hit és Tudomány. Tanulmányok dr. Lenkeyné dr. Semsey Klára professzor asszony ötvenévi teológiai tanári és kutatói munkája jubileumára, Debrecen / Sárospatak, 2005, 124–134.
– *„Légy atyám és papom" – Míká, az ifjú lévita és Dán törzsének vándorlása (Bír 17–18)*, in: Kustár Z. (szerk.), Orando et laborando. A Debreceni Református Hittudományi Egyetem 2004/2005. évi értesítője. 467. tanév, Debrecen, 2005, 135–145.
– *Mikájehú, Jimlá fia esete Izrael királyával (1Kir 22:1-28)*, Studia Biblica Athanasiana 8 (2005), 3–12.

Egyéb publikációk

– *Mi a hiteles tanítás kritériuma?*, in: Dr. Lenkeyné dr. Semsey Klára: Az eljövendő világ erejével e világban. János apostol leveleinek magyarázata, Budapest, 2005, 175–176 (*Meditáció az 1Jn 4,1–6 alapján*).

Horsai Ede

Tanulmányok

– „*Lélekben és igazságban" Tankó Béla – egy értékfilozófus a nevelésről*, in: Győri I. (szerk.), Hit és Tudomány. Tanulmányok dr. Lenkeyné dr. Semsey Klára professzor asszony ötvenévi teológiai tanári és kutatói munkája jubileumára, Debrecen / Sárospatak, 2005, 135–150.

Egyéb publikációk

– *A szabadító*, in: Dr. Lenkeyné dr. Semsey Klára: Az eljövendő világ erejével e világban. János apostol leveleinek magyarázata, Budapest, 2005, 120–121 (*Meditáció az 1Jn 3,4–6 alapján*).

Hörcsik Richárd

Tanulmányok

– *A Biblia és a reformáció*, in: Kustár Z. (szerk.), Orando et laborando. A Debreceni Református Hittudományi Egyetem 2004/2005. évi értesítője. 467. tanév, Debrecen, 2005, 165–176.
– *A Doktorok Kollégiuma megalakulásának rövid áttekintése*, Collegium Doctorum 2005/1, 8–15.
– *Bocskai István, a református fejedelem*, Református Szemle XCVIII (2005), 341–343.
– *A teljes Thuküdidész első magyar fordítója: Zsoldos Benő*, in: Győri I. (szerk.), Hit és Tudomány. Tanulmányok dr. Lenkeyné dr. Semsey Klára professzor asszony ötvenévi teológiai tanári és kutatói munkája jubileumára, Debrecen / Sárospatak, 2005, 151–159.
– *Ötszáz éve született Szegedi Kis István (1505–1572)*, Református Tiszántúl 2005/5, 1.

Egyéb publikációk

– *Krisztusban maradni*, in: Dr. Lenkeyné dr. Semsey Klára: Az eljövendő világ erejével e világban. János apostol leveleinek magyarázata, Budapest, 2005, 106–107 (*Meditáció az 1Jn 2,28–29 alapján*).
– *400 éve halt meg Bocskai István fejedelem*, in: Képes Kálvin Kalendárium a 2006. évre, Budapest, 2005, 36–37.
– *EU-Kabinet*, in: Kövér L. (szerk.), Új kapukat nyitunk, Budapest, 2005, 24–25.
– *Sátoraljaújhely – az elfelejtett börtön*, Virrasztó 65 (2005. október), 19–20.
– *A szeretet pecsétje (esketési igehirdetés)*, Református Egyház 2006/3, 56–57.
– *A sárospataki könyvek hazatérnek*, Sárospatak 39 (2006. január), 4.
– *Utószó a sárospataki könyvek odisszeájához*, Magyar Nemzet 2006. február 13, 6.

– *A „hadifogságból" hazatért sárospataki könyvekről*, Partium 15 (2006 tavasza), ünnepi szám, 34–38.
– *Zemplén Európában, az Európai Unió Zemplénben*, in: Zelenák I. (szerk.), Zemplén Európában, Tarcal, 2005, 7–16.
– *The European Comission's Legistlative and Work Programme for 2006*, in: Open days of the Committee on European Affairs 2005–2006 (Hungarian National Assembly), Budapest, 2006, 22–24.

Juhász András

Tanulmányok

– *Halálbüntetés az újszövetségi korban*, in: Győri I. (szerk.), Hit és Tudomány. Tanulmányok dr. Lenkeyné dr. Semsey Klára professzor asszony ötvenévi teológiai tanári és kutatói munkája jubileumára, Debrecen / Sárospatak, 2005, 160–167.
– *A halálbüntetés kérdésének jogi és társadalmi megítélése*, in: Kustár Z. (szerk.), Orando et laborando. A Debreceni Református Hittudományi Egyetem 2004/2005. évi értesítője. 467. tanév, Debrecen, 2005, 205–210.

Egyéb publikációk

– *Az ember szeretetének jelei*, in: Dr. Lenkeyné dr. Semsey Klára: Az eljövendő világ erejével e világban. János apostol leveleinek magyarázata, Budapest, 2005, 198–199 (*Meditáció az 1Jn 4,11–21 alapján*).

Kovács Ábrahám

Könyvek

– *The History of the (Free) Church of Scotland's Mission to the Jews in Budapest and its impact on the Revival of the Reformed Church of Hungary in Intercultural History series*, Bern / Wien / Oxford, 2006.

Tanulmányok

– *Angolszász és német hatások az első magyarországi protestáns kórház, a Bethesda megalapítására*, Egyháztörténeti Szemle 2005/1, 79–94.
– *Missziói, egyházépítési és egyházi megújulási elgondolások találkozása és gyakorlati megvalósulása a Budapesti Református Egyházban a 19. század végén*, in: Xeravits G. (szerk.), Horizont, Budapest / Pápa, 2005, 154–179.

Egyéb publikációk

– (Kovács Á. – Csiszér M.), *Hungarian Church Ministries among the Roma*, East-West Church and Ministry Report 2006/2, 16.

Kustár Zoltán

Tanulmányok

– *A Lélek megelevenítő ereje az Ószövetségben*, Református Tiszántúl 2006/3, 4–7.
– *A héber 'ámar 'mond' ige megfeleltetése XX. századi magyar protestáns bibliafordításainkban*, Magyar Nyelv 2005/2, 213–219 = Református Egyház 2006/3, 58–61.
– *Ámósz könyvének makro-struktúrája*, in: Győri I. (szerk.), Hit és Tudomány. Tanulmányok dr. Lenkeyné dr. Semsey Klára professzor asszony ötvenévi teológiai tanári és kutatói munkája jubileumára, Debrecen / Sárospatak, 2005, 175–197.
– *Betoldások a Bibliában. Adalékok a héber Ószövetség hagyományozástörténetéhez és az ószövetségi szövegkritikához*, in: Kustár Z. (szerk.), Orando et laborando. A Debreceni Református Hittudományi Egyetem 2004/2005. évi értesítője. 467. tanév, Debrecen, 2005, 61–84.

Szerkesztői munka

– *Orando et laborando. A Debreceni Református Hittudományi Egyetem 2004/2005. évi értesítője. 467. tanév*, Debrecen, 2005.

Egyéb publikációk

– *A „Halld meg, Izráel!" kezdetű hitvallás (Igehirdetés az 5Móz 6,4–9 alapján)*, Református Tiszántúl 2005/3–4, 6–7.
– Könyvismertetés: KUSTÁR Z. (szerk.), *A Pentateuchos forrásművei. Elkülönített szövegállományuk, valamint azonosításuk a Pentateuchos kanonikus formájában*, in: Kustár Z. (szerk.), Orando et laborando. A Debreceni Református Hittudományi Egyetem 2004/2005. évi értesítője. 467. tanév, Debrecen, 2005, 232–234.
– *Versíró pályázat egyetemünkön a Csokonai-emlékév tiszteletére*, in: Kustár Z. (szerk.), Orando et laborando. A Debreceni Református Hittudományi Egyetem 2004/2005. évi értesítője. 467. tanév, Debrecen, 2005, 245–246.
– *Múlandóság világában a maradandó*, in: Dr. Lenkeyné dr. Semsey Klára, Az eljövendő világ erejével e világban. János apostol leveleinek magyarázata, Budapest, 2005, 84–85. (*Meditáció az 1Jn 2,12–17 alapján*).
– *A hit és az anyagiakkal való sáfárkodás az Ószövetség fényében*, in: Képes Kálvin Kalendárium a 2006. évre, Budapest, 2005, 44–47.
– *Rövid ige-magyarázatok a Bibliaolvasó Kalauz számára* (30. hét, július 23–29), in: Bibliaolvasó Kalauz a 2006. évre, Budapest, 2005, 64–65.

Marjovszky Tibor

Tanulmányok

– *Tudd, ki előtt állsz*, in: Kustár Z. (szerk.), Orando et laborando. A Debreceni Református Hittudományi Egyetem 2004/2005. évi értesítője. 467. tanév, Debrecen, 2005, 123–135.
– *Négyen a kertben*, in: Győri I. (szerk.), Hit és Tudomány. Tanulmányok dr. Lenkeyné dr. Semsey Klára professzor asszony ötvenévi teológiai tanári és kutatói munkája jubileumára, Debrecen / Sárospatak, 2005, 198–208.

Egyéb publikációk

– *A láthatatlan Isten ismeretének jelei*, in: Dr. Lenkeyné dr. Semsey Klára: Az eljövendő világ erejével e világban. János apostol leveleinek magyarázata, Budapest, 2005, 73–74 (*Meditáció az 1Jn 2,3–11 alapján*).

Molnár János

Tanulmányok

– *Egy emlékirat margójára*, in: Győri I. (szerk.), Hit és Tudomány. Tanulmányok dr. Lenkeyné dr. Semsey Klára professzor asszony ötvenévi teológiai tanári és kutatói munkája jubileumára, Debrecen / Sárospatak, 2005, 208–227.
– *70 év kelet-nyugat határán*, Partiumi Közlöny 2005/13, 4–6.

Egyéb publikációk

– *A hit és a szeretet jelentősége*, in: Dr. Lenkeyné dr. Semsey Klára, Az eljövendő világ erejével e világban. János apostol leveleinek magyarázata, Budapest, 2005, 206–207 (*Meditáció az 1Jn 5,3 alapján*).

Orosz Adrienn

Tanulmányok

– *Magyarországi Református Egyház 1948-ban (Az egyházi iskolák államosítása és az Egyezmény aláírása)*, in: Eördögh I. (szerk.), Il ruolo delle religioni e delle chiese nelle formazione delle societa in Europa e nel Nuovo Mondo, Szeged, 2005, 403–415.
– *Kálvin János a theokráciáról és az egyházi rendekről*, Református Egyház 2005/11, 249–251.
– *A presbiteri tisztség története Magyarországon*, Református Egyház 2006/5, 106–107.

Vadnai Zoltán

Tanulmányok

– *A cselekmény helyszínei Márk evangéliumában*, in: Győri I. (szerk.), Hit és Tudomány. Tanulmányok dr. Lenkeyné dr. Semsey Klára professzor asszony ötvenévi teológiai tanári és kutatói munkája jubileumára, Debrecen / Sárospatak, 2005, 296–304.

Veress László

Könyvek

– *Meditációk zsoltárokról és dicséretekről (50 gyülekezeti énekdallam feldolgozása)*, Szeged, 2005.

V. Könyvismertetések

Fekete Csaba (szerk.)
LITURGIA CLAUDIOPOLITANA.
A REFORMÁTUS ISTENTISZTELETEK RENDJE – KOLOZSVÁROTT 1670 TÁJÁN

Kiadó: A Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszéke és a DRHE Liturgiai Kutatóintézete
Sorozat: A DRHE Liturgiai Kutatóintézetének Kiadványai 1
Megjelenés: Debrecen, 2005.
Ismerteti: A. Molnár Ferenc – Dienes Dénes – ifj. Fekete Károly[1]

A *Liturgia Claudiopolitana* kiadása folytatása annak az együttmunkálkodásnak, amely a Debreceni Református Hittudományi Egyetem, a Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei és a Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszékének egy, a magyar egyházi nyelv kérdéseit kutató tudományos programja között már korábban kialakult. Ezt – az általános szakmai kapcsolaton és együttműködésen túl – már három kiadvány is reprezentálja: Huszár Gál és Huszár Dávid *Imádkozó könyve*, a *Liturgia sacrae coenae*, azaz a Pataki ágenda és a *Tanulmányok a magyar egyházi nyelv története köréből* című kötet megjelentetése (szerk. A. Molnár Ferenc és M. Nagy Ilona). Az előző kettőnek és a jelen kiadványnak Fekete Csaba, a Debreceni Református Kollégium Nagykönyvtárának munkatársa a közreadója, aki a protestáns graduálok, elsősorban az Öreg graduál nyelvéről szóló PhD-értekezését a Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszékén védte meg. Így az, hogy kiadványunk három sorozat nevét viseli, a konkrét együttműködésen túl egyfajta álláspontot is jelez: a megfelelő egyházi és világi intézmények, szakemberek további, az eddigieknél is hatékonyabb együttműködésének az igényét. A *Debreceni Református Hittudományi Egyetem Liturgiai Kutatóintézetének Kiadványai* című új sorozatnak, reméljük, még hosszú, eredményes folytatása lesz. A magyar egyházi nyelv emlékei az időben visszafelé haladva írásbeliségünknek egyre nagyobb hányadát teszik ki, ezért a magyar nyelvtörténet vizsgálatában is elsőrendű fontosságúak. A mai egyházi nyelvhasználat problémái pedig a magyar lakosság egy jelentős részét és az egyházakat közvetlenül is érintik.

[1] Lásd a kiadványban: *A sorozatszerkesztők előszava*, 7k.

A most publikált munka fontos liturgia- és művelődéstörténeti forrás, s nyelvtörténeti szempontból szintén figyelemre méltó. A *Liturgia Claudiopolitana* az 1670-es években Kolozsváron használt református szertartásrendet tartalmazza, egyetlen fennmaradt példánya Marosvásárhelyen található. Bevezetővel ellátott kommentált újrakiadása a trianoni határokon kívülre került magyarsággal is erősíteni óhajtja a tudományos és az egyházi kapcsolatokat.

Győri István (szerk.)
HIT ÉS TUDOMÁNY.
TANULMÁNYOK DR. LENKEYNÉ DR. SEMSEY KLÁRA PROFESSZOR ASSZONY ÖTVENÉVI TEOLÓGIAI TANÁRI ÉS KUTATÓI MUNKÁJA JUBILEUMÁRA

Kiadó: A Debreceni Református Hittudományi Egyetem és a Sárospataki Református Teológiai Akadémia
Megjelenés: Debrecen / Sárospatak, 2005.
Ismerteti: Győri István szerkesztő

A kötet a Debreceni Református Hittudományi Egyetem, a Sárospataki Református Teológiai Akadémia és Doktorok Kollégiuma Újszövetségi Szekciója összefogásával és közös kiadásában jelent meg 2005-ben. Ez jelzi a jubiláns hármas kötődését: Tiszáninnen és Sárospatak, Tiszántúl és Debrecen, majd végül az országos egyház. A Tiszáninnenről származik, teológiai tanulmányait Sárospatakon kezdte, ahol dr. Mátyás Ernő újszövetségi tanszékvezető szerettette meg vele az újszövetségi görög nyelvet és exegézist. A pataki teológia bezárása után ő is Debrecenben folytathatta tanulmányait. 1951. október 22-én ő is részt vett az „Exodus"-ban, amikor is a pataki teológusok éjszaka visszajöttek Debrecenből Patakra, és kérték a még itt levő tanárokat, hogy kezdjék meg az előadásokat. Ezzel azt szerették volna elérni, hogy szeretett iskolájuk ne szűnjön meg. Az akkori politikai helyzetben erre nem volt mód, az államosítást már nem lehetetett megváltoztatni, ezeknek a teológusoknak az intézményhez való ragaszkodása azonban példamutató a mai teológushallgatók számára is.

Élete és munkája a továbbiakban Debrecenhez kötötte. Itt szerzett lelkészi oklevelet, majd itt kapott oktatói és kutatói megbízást. A Hittudományi Egyetem tanszékvezető professzoraként, dékánjaként meghatározó szerepe volt a lelkészképzésben. Aktív szerepet vállalt több országos tanulmányi munkában, különösen a Doktorok Kollégiumában.

Ezt a hármas kötődést szemlélteti a kötetben található három kép is: a szülőfalu, Prügy templomának (66. o.), a pataki templomnak (107. o.) és a debreceni Nagytemplomnak (88. o.) a képe.

Tanárként lelkésznemzedékeket nevelt, könyveivel, tanulmányaival egész egyházunkat gazdagította. Mindig nagy súlyt helyezett az elmélet és a gyakorlat egészséges egyensúlyára.

A tiszteletére összeállított könyvnek nincs előre megadott témája, és nem kötődik egyetlen teológiai szakterülethez sem. Minden szerző a maga szakterületéről hozott egy-egy érdekes tanulmányt, közölt egy-egy új kutatási eredményt. Az így összeállt kép ebből adódóan olyan, mint egy virágcsokor: minden virág szép önmagában, de egy csokorban még szebb. S a virágcsokor mögött felsejlik azoknak arca, személyisége, lelkülete, akik köszöntésüket, megbecsülésüket ilyen módon fejezik ki. A kötet huszonhét szerzője – név szerint: Balog Margit, Bartha Tibor, Bodó Sára, Bolyki János, Buzás Dénes, Dányi József, ifj. Fekete Károly, Gaál Sándor, Geréb Zsolt, Gonda László, Győri István, Herczeg Pál, Hodossy-Takács Előd, Horsai Ede, Hörcsik Richárd, Juhász András, Kéki Imre, Kustár Zoltán, Marjovszky Tibor, Molnár János, Muzsnai László, Nagy Kálmán, Peres Imre, Sawyer Frank, Siposné Lenkey Klára, Szabó Csaba és Vadnai Zoltán – a professzor asszony debreceni tanártársai, egykori tanítványai, a magyarországi és határon túli testvérintézmények tanárai, a Doktorok Kollégiumának Újszövetségi Szekciójában munkálkodó gyakorló lelkészek, de leánya révén képviselve van a család is. E széles szerzői gárda a jubiláns szellemi kisugárzásának körét mutatja, de tanulmányaik egyben református egyházunk szellemi, tudományos munkájának keresztmetszetét is tükrözik a 21. század első évtizedében.

A kötet végén található, több mint kettőszáz tételt tartalmazó, csoportosított bibliográfia jó áttekintést nyújt a jubiláns munkásságáról.

Dr. Lenkeyné dr. Semsey Klára
AZ ELJÖVENDŐ VILÁG EREJÉVEL E VILÁGBAN. JÁNOS APOSTOL LEVELEINEK MAGYARÁZATA

Kiadó: Kálvin János Kiadó
Megjelenés: Budapest, 2005.
Ismerteti: Herczeg Pál

Az Újszövetség viszonylag keveset magyarázott leveleiről született – sok évtizedes munkássága legújabb eredményeként – a professzor asszony mostani kötete. János evangéliumával már foglalkozott kommentárjaiban, most a három levél magyarázata jelent meg, mint hosszú időszak bibliamagyarázó gyakorlatának, pedagógiai tevékenységének legújabb gyümölcse. Ez a kötet egyben a gyarapodó magyar nyelvű teológiai irodalom méltó tagja.

„Magyarázatot" említettem, de most bővítenem kell a fogalmat. Ez a kötet ugyanis – csúnya idegen szóval – multifunkciós jellegű, azaz nem csupán klasszikus értelemben vett magyarázat. Háromféle jellegű anyagot találunk ugyanis benne: szövegelemezést, tartalmi összefoglalást és meditációkat. Vegyük ezeket most részletesebben sorra!

Szövegelemzés – ami a görög szöveg közlése (!) és fordítása után rendkívül részletesen és alaposan ismerteti a szöveg érdekesebb szavait, azok értelmezését (néha értelmezéseit), a kéziratok variánsait, megadja az eltérések magyarázatát és azok lehetséges hátterét. Görög szavakat, nyelvtani szakkifejezéseket és exegetikai-teológiai értékelést találunk együtt ezekben a részekben.

Ez a típusú szöveg mutatja a legjobban Lenkeyné Semsey Klára professzor asszony sok évtizedes munkásságának legfontosabb területét – ezzel együtt minden egyéb teológiai munkásságának kiindulópontját is. Hiszen ez a forrása minden további teológizálásának. Természetesen ez a legkevésbé olvasmányos rész a műben, nem annyira a „nagyközönségnek szóló" – bár számukra sem érdektelen betekinteni ebbe az aprólékos elemzésbe. Hiszen a „nagyközönségnek" is tudomásul illik vennie, hogy nemcsak egy professzor, de minden teológus fáradozásának kiindulópontja és forrása a bibliai szöveg alapos elemzése: exegézisnek, bibliai teológiának, dogmatikának, mindenféle teológiai értékelésnek és igehirdetésnek egyaránt.

A *tartalmi összefoglalás* tulajdonképpen sokkal több, mint puszta összefoglalás. Van benne értelmezés és magyarázat, találhatók még a sorok között következtetések és kapcsolódó gondolatok; emellett ó- és újszövetségi összefüggésekre, analógiákra is kitér a szerző.

Fontosnak érzem megemlíteni: itt már *megjelenik az egyház*: úgy is, mint a levelek írása idején érvényes történeti valóság, de úgy is, mint a jelen tanulmányban érintett, megszólított közösség, mely számos aktuális mondanivalót talál a maga számára ebben a részben.

Meditációk jelentik a kötet harmadik típusú szövegeit, hol egy, hol több perikópához kötve. Ezeknek szerzője – a második levelet kivéve – nem a professzor asszony, hanem az első levél esetében tanártársai, kollégái, munkatársai, míg a harmadik levél feldolgozásában férje, Dr. Lenkey István működött közre. Nehéz ennek a résznek a műfaji megjelölése. A „meditáció" szó sem rossz, de amellett jellemezhetnénk úgy is, hogy van bennük a prédikációtól kezdve a továbbgondolásig minden. (Prédikáció jellegű például Horsai Ede vagy Kodácsy Tamás meditációja, továbbgondolás inkább Lenkey Istváné.) Ezzel nem értékelni vagy minősíteni akartam, csupán jelezni azt a sokszínűséget, amivel az olvasó találkozik. Ez részben természetes következménye is annak, hogy sok szerző művéről van szó. Hiszen a sok szerző sokféle teológiai szakot képvisel, és sokféle egyházi funkciót tölt be. Leginkább ez a rész szól a „nagyközönséghez", s kínál a maga sokszínűségében izgalmas, az olvasót is foglalkoztató, elgondolkoztató szöveget. A sok szerző következménye továbbá az is, hogy ezek a meditációk néha nem csak továbbadják a bibliai szöveg üzenetét, hanem tovább is „fejlesztik", kilépnek abból a gondolatkörből. Néha az az érzésem, hogy nem csak az adott perikópára figyelnek, amit a forrásként jelölt szöveg és a tartalmi összefoglalás adott, hanem szinte önálló tanulmányok. Egyik oldalról azt kell mondanom, ezzel is gazdagabb a mű. Másfelől azonban úgy érzem, kár, hogy több esetben is eltérnek a *sensus litteralis* által közölt üzenettől. A meditáció is ragaszkodhat(na) az eredeti mondanivalóhoz, mint ahogy egy prédikációtól is elvárható a textus-szerűség.

Néhány érdekes tartalmi kérdésre szeretnék bővebben is kitérni – próbálva ezzel is növelni az olvasó érdeklődését, ugyanakkor jelezve a műben felvetett vagy éppen fel nem vetett kérdéseket is, melyek János leveleihez kötődnek.

A *szerzőség, a keletkezési idő, a háttér* stb. kérdéseinek tárgyalása elég rövid, és igyekszik ezek megválaszolását minél problémamentesebbé tenni az olvasó számára. Nem mintha tudnánk a teljes valóságot minderről, azonban – ha már a kézirat-variánsokat alaposan kitárgyalja a szerző, talán szabad lett volna itt is részletesebben ismertetni, ütköztetni és vitatni a lehetséges nézeteket. Különösen jó lett volna véleményem szerint a *gnoszticizmussal* bővebben foglalkozni, hiszen az első levél esetében ez a tévtan igen markánsan befolyásolja a levél szövegét, még meghatározóbban, mint János evangéliumának tanítását. (Igaz, nem ugyanolyan módon, hiszen az evangéliumnál a bonyolult oda-vissza hatás az izgalmas teológiai kérdés.)

A *Comma Johanneum* (1Jn 5,7k) ismertetését örömmel olvastam, bár ez is elég röviden történik. Olvashatjuk részletesen a teológusok véleményét – kissé korán, még mielőtt a szövegek dokumentálnák a nézetek alapjait. Hiszen mindenekfelett érdekes, hogy ez a perikópa latinul az 5. században jelenik meg először, görögül pedig még jóval később. Ezért az a kérdés, hogy ismerhette-e Terulliánusz vagy Cypriánusz, tisztán fiktív, nem lehet rá válaszolni. Viszont rendkívül érdekes bepillantást nyújthat ennek a perikópának a megjelenése a *dogmafejlődés* lehetséges menetére. Ebben az esetben a meditáció is visszafogott maradt.

A *második levél címzettjéről* érdekes és többféle feltételezést is találunk. Őszinte érdeklődéssel olvastam ezeket, ugyanakkor meg kell(ene) jegyeznünk: mindez puszta fikció. A *Kyria* vagy *Elekta* szó személynévként való értelmezése, főleg pedig azonosítása Szűz Máriával vagy Lázár testvérével, Máriával, aranyos gondolat, de aligha van bármiféle realitása. (Különösen Szűz Mária esetében a keletkezési idő és egyéb bevezetéstani kérdések is kizárják ezt az értelmezést.) A szerzőnő ugyan utal e magyarázat fiktív jellegére, de mégis megismétli mint elfogadott (vagy elfogadható) nézetet. Az olvasónak pedig bizonnyal mégiscsak ez a bizonyíthatatlan feltevés tűnik fel az első pillanatban, és marad meg az emlékezetében…

A *harmadik levél tárgyalásánál* is szeretnék valamit megemlíteni, két okból is. Az egyik: létezik olyan nézet is, mely szerint itt nem csupán személyi vetélkedés van a háttérben, hanem már a püspökség (sőt monarchikus püspökség) jelentkezése, ami nagyon vitatottá teszi annak eldöntését, hogy melyik oldal, melyik személy mit is képvisel. Ebben az esetben is szívesen olvastam volna a lehetséges variációkat. A másik ok, amiért erről bővebben írok, az az ehhez a levélhez fűzött meditáció. A „Diotrefész-kórról" szóló meditáció emberileg és lélektanilag jól megalapozott és kidolgozott tanulmány, szinte előadás vagy prédikáció. Önmagában mint előadás vagy prédikáció rendben is lenne, de így ez a gondolatsor erősen túllép a levél eredeti mondanivalóján. De hát így lett „kerek" ez a kötet!

Köszönjük meg mi olvasók Lenkeyné Semsey Klára professzor asszonynak, hogy egy újabb művét bocsátotta útjára, benne tanítói életműve, kincsei továbbadását! Köszönjük meg munkatársainak a közreműködésüket, akik ezzel tovább gazdagították ezt a könyvet, a Kálvin János Kiadónak pedig a szép kiállítású és tartalmas könyv megjelentetését!

VII. Kitekintés

Hörcsik Richárd

AZ EURO-MEDITERRÁN PARLAMENTI KÖZGYŰLÉS RÖVID TÖRTÉNETE

Az Európai Unió közel félévszázados története során számos integrációs szervezet jött létre, mint például az Európa Tanács (1949)[1], vagy a Nyugat Európai Unió (1954)[2]. E szervezetek közül a legfiatalabb az Euro-mediterrán Parlamenti Közgyűlés (EMPK), ami alig pár éves múltra tekint vissza.[3] Az Unió legújabb kori történetének mégis talán ez az egyik legizgalmasabb politikai fóruma. Abban hasonlít a már előbb említett szervezetekhez, hogy itt is a tagállamok parlamenti képviselőit delegálják a közgyűlés soraiba. Abban viszont merőben új kezdeményezés, hogy ez az első olyan politikai szervezet, ahol – hasonló jogokkal – az Unión kívüli országok által delegált képviselők is helyet foglalhatnak. Sőt, harmadik oldalként az Európai Parlament képviselői kaptak szerepet.

Funkcióját tekintve is újszerű e kezdeményezés, hiszen „parlamenti fórumot" teremtettek az Unió úgynevezett „*új szomszédságpolitikája*" egy körülhatárolt területének, ami korábban már körvonalazódott a Közel-Keletre vonatkozó *Stratégiai Partnerség* politikájában.[4]

Amellett az érv mellett, hogy a térségben a gazdasági kapcsolatok rendkívül nagy szerepet játszottak, nem véletlenül esett a választás a mediterránemura. Biztonságpolitikai szempontok legalább ennyire közrejátszottak a kooperáció felgyorsításában. Hiszen az öreg kontinensen az elmúlt évtizedekben a legtöbb gondot az Észak-Afrika felől érkező illegális migráció, illetve a közel-keleti békefolyamatok megtorpanása jelentette. De ide sorolhatjuk az egyre nyilvánvalóbb európai-arab, más néven a keresztyén-muzulmán feszültségeket is.

Találóan fogalmazta meg mindezt Josep Borell az európai parlament elnöke, az euro-mediterrán parlamenti közgyűlésén 2005 márciusában, Brüsszelben, amikor a megnyitó ülésen kiemelte: „… Európa számára a muzulmán országokkal való kapcsolatok jelentik az elkövetkezendő évek

---

[1] Nem tévesztendő össze az Európai Tanáccsal (EiT), ami az Unió állam- és kormányfőinek rendszeres tanácskozó testülete. Az Európa Tanács (ET) az Unió legrégebbi politikai szervezete, Magyarország 1990-től teljes jogú tagja.

[2] A Nyugat Európai Unió (NyEU) parlamenti dimenziója a Közgyűlés. Magyarország 1999-től társult tagja a szervezetnek. Történetére vonatkozóan lásd DUNAI P. – GAZDAG F.: *Nyugat Európai Unió*, Budapest, 2000.

[3] Megköszönöm Szalóki Katalinnak, az Országgyűlés Külügyi Hivatala munkatársának tanulmányom elkészítésében nyújtott segítségét.

[4] Lásd erre vonatkozóan Tokia Saifi (francia, EPP-ED) európai parlamenti képviselő felszólalását az EMPA bizottságai 2004. szeptember 21–22. között tartott alakuló ülésén, in: *Jelentés*… KULH/27-7/2004.

legnagyobb kihívását", és egyfelől rendkívül dinamikusnak, másfelől egyre sérülékenyebbnek jellemezte a Földközi-tenger térségét.[5]

I. Előzmények

Európa kulturális és kereskedelmi bölcsője a Földközi-tenger mentén alakult ki, a múltban mindvégig meghatározó szerepet játszva. A mediterrán medence országainak együttműködése a történelem során folyamatos volt, hiszen problémáik, gazdasági kapcsolataik összefonták őket, emellett pedig az országok biztonsága miatt is elengedhetetlen volt a kapcsolattartás. Ezt a történelmi hátteret felismerve nyitott az Európai Unió a Földközi-tenger nem európai országai felé 1992-ben, amikor a lisszaboni csúcson programot hirdetett az ezen államokkal való szorosabb kapcsolat kialakítására.

A program 1995-ben az első *Euro-mediterrán Csúcstalálkozón* elfogadott, azóta is sokat idézett *Barcelonai Nyilatkozattal*[6] öltött konkrét formát. Az 1995. november 27–28. között Barcelonában megrendezett Konferencia sorsfordító volt az euro-mediterrán partnerség életében.[7] A Konferencián részt vevő országok (az EU akkori 15 tagállama, valamint a 12 dél-mediterrán ország: Algéria, Egyiptom, Izrael, Jordánia, Libanon, Marokkó, a Palesztin Nemzeti Hatóság, Szíria, Tunézia és Törökország – és az akkor még dél-mediterrán partnerként kezelt, ám mára már EU-tagországgá vált Ciprus és Málta) kialakították ennek az egyedülálló politikai, gazdasági és szociális együttműködésre irányuló kezdeményezésnek a kereteit. 1995-től kezdődően megfigyelői státuszban vesz részt az euro-mediterrán együttműködésben Líbia és Mauritánia.

A barcelonai folyamat létrejöttét nagymértékben ösztönözte az a tény, hogy a kilencvenes évek derekán a közel-keleti békefolyamat fellendülő szakaszban volt. Az euro-mediterrán együttműködés alapelveit a Barcelonai Nyilatkozatban foglalták össze, amelyben a regionális együttműködés céljaként három fő területet jelöltek meg:[8]

- létrehozni a béke és stabilitás térségét a politikai és biztonsági párbeszéd erősítésével; a párbeszéd fő témái: terrorizmus elleni küzdelem, emberi jogok, a biztonsági dimenzió viszonya a barcelonai folyamathoz (politikai és biztonsági partnerségről szóló fejezet);

[5] Lásd erre vonatkozóan a Külügyminisztérium beszámolóját a Közgyűlésről, 2006. március 31.

[6] A teljes szöveget lásd: http://www.europa.eu.int/comm/external_relations/euromed/bd.htm.

[7] Erre vonatkozóan lásd például FAHMY, N.: *After Madrid and Barcelona: Prospects for Mediterranean security*, in: A. Bin (ed.), Co-opeartion and Security in the Mediterraneum: Prospects after Barcelona (The Mediterranean Academy of Diplomatic Studies), Malta, 1996.

[8] Lásd *Vade-Mecum of the Euro-Mediterran Parliamentary Assembly*, Brussles, 2006, 8.

- a szabadkereskedelmi térség fokozatos kialakítása a gazdasági és pénzügyi partnerség segítségével, a dél-mediterrán országok gazdasági modernizációja a MEDA-program segítségével (gazdasági és pénzügyi partnerségről szóló fejezet);
- a kultúrák közötti párbeszéd erősítése, a civil társadalmak közötti kapcsolatok erősítése, a szociális, kulturális és humán partnerség létrehozása, melynek keretében három fő program kapott helyet: a kulturális örökség védelme; az audiovizuális szektorok együttműködése; valamint az ifjúságpolitika (szociális, kulturális és humán partnerségről szóló fejezet).

Az euro-mediterrán partnerség e három célon kívül még további két területtel is kiegészül, így:

- az EU a térség országaival kétoldalú kapcsolatait is folyamatosan fejleszti, amelynek kézzelfogható megjelenési formáit a társulási megállapodások jelentik[9] (jelenleg Szíria kivételével minden országgal aláírásra került a Társulási Megállapodás);
- az országok közötti regionális kapcsolatok fejlesztése, különös tekintettel a dél-dél integrációra (a partnerség legnagyobb hozadékát a regionális kapcsolatok kialakítása és erősítése jelentheti, hiszen ez jelentősen hozzájárulhat a térség stabilitásához és ezen keresztül a gazdaságok fellendüléséhez, a gazdasági együttműködés előrehaladásához).

Az elmúlt tíz esztendőben a barcelonai folyamat egyik legfontosabb vívmányaként értékelhető, hogy ez volt az egyetlen olyan fórum, ahol folyamatosan hivatalos *izraeli–arab párbeszéd* zajlott. Az ezt megújító EMPK pedig ma is az egyetlen olyan fórum, ahol a palesztin és az izraeli képviselők egyenrangú félként találkozhatnak. Ez is jól mutatja az EMPK egyik legfontosabb alapelvét, „a szembenállás helyett a párbeszéd" fontosságát.

A barcelonai folyamat létrejötte és széleskörű támogatottsága egyébként igen pozitív példa az EU tagállamai közötti együttműködésre. Az EU tagállamai az euro-mediterrán együttműködéshez fűződő érdekeik alapján két csoportba sorolhatók:

l. A dél-mediterrán országokkal földrajzi és történelmi okok miatt hagyományosan szorosabban együttműködő országok, így Franciaország, Olaszország és Spanyolország érdekei nyilvánvalóan arra mutatnak, hogy az együttműködés minél mélyebb és szélesebb körű legyen.

[9] Az Európai Unióval kötött Euro-mediterrán Társulási Megállapodás tagsági perspektívát nem foglal magában.

2. Ám érdemes megjegyezni, hogy az euro-mediterrán együttműködésben az Európai Unió azon tagállamai is szerepet vállalnak, amelyeknek a földrajzi távolság és elhanyagolhatóbb gazdasági érdekek miatt kevesebb érdekük fűződik a térséghez, vagy inkább más térség fejlesztése szolgálná érdeküket. Itt elsősorban azokra az északi tagállamokra gondolhatunk, akik támogatják a folyamatot, részt is vesznek benne, emellett azonban szorgalmazzák egyéb regionális együttműködések fejlesztését.

A példás együttműködés valószínűsíthető oka az, hogy a mediterrán térségnek vitathatatlanul nagy jelentősége van az európai kontinens stabilitása szempontjából, ezen túlmenően pedig a dél-mediterrán országok gazdasági fejlődése további lendületet adhat az uniós országok gazdaságai számára is, amiből kivétel nélkül minden állam profitálhat.

II. Az Euro-mediterrán együttműködés intézményei[10]

Az 1995-ben létrehozott barcelonai együttműködési keretben kiépültek és folyamatosan működnek az euro-mediterrán párbeszéd kormányzati és parlamenti fórumai. A közelmúltban kialakították a civil együttműködés intézményes kereteit is.

Az euro-mediterrán külügyminiszteri konferenciákat évente rendezik meg, a főtisztviselők (*Senior Officials*) évente legalább hatszor találkoznak. Közvetlenül a főtisztviselők találkozói után ülésezik az Euro-mediterrán Bizottság, a szakminiszterek pedig témákhoz kötődően találkoznak. A főtisztviselők fórumán a politikai és biztonsági partnerség kérdései kerülnek megvitatásra, míg az Euro-mediterrán Bizottság a partnerség gazdasági és kulturális pilléreiért, valamint a partnerség átfogó fejlesztéséért felelős. Évente körülbelül 20 szakkonferenciát és találkozót rendeznek meg miniszteri, főtisztviselői vagy szakértői szinten, ezen kívül egyre nagyobb számban találkozhatunk regionális együttműködési programokkal is.

Az Európai Unió félévente változó elnökségével együtt az Európai Bizottság felelős a folyamat koordinációjáért, előkészítéséért és ellenőrzéséért. A Bizottság értékeli és megvalósítja a barcelonai munkaprogram politikai és biztonsági, gazdasági és pénzügyi, valamint szociális és kulturális partnerségében felvázolt tevékenységeit, különös tekintettel azokra az euro-mediterrán külügyminiszteri döntésekre, amelyeket uniós költségvetésből finanszíroznak.

Az euro-mediterrán együttműködés parlamenti alappillérét a nemrégen megalakult Euro-mediterrán Parlamenti Közgyűlés alkotja.

[10] Tanulmányom elkészítése során nagymértékben támaszkodtam CZURIGA E. – SZALÓKI K.: *Az Euro-mediterrán együttműködés 10 éve parlamenti nézőpontból* című tanulmányára (Európai Tükör 2005/9, 93–106).

Mára az euro-mediterrán együttműködés mindhárom területe rendelkezik önálló intézménnyel – ez a folyamat az *Anna Lindh Euro-mediterrán Alapítvány a Kultúrák Közötti Párbeszédért* 2003-ban történt létrehozásával vált teljessé.[11] A politikai és biztonsági partnerség intézményének az Euro-mediterrán Parlamenti Közgyűlést tekintik, a gazdasági és pénzügyi partnerség intézménye az Euro-mediterrán Beruházási és Partnerségi Képesség (Facility for Euro-Mediterranean Investment and Partnership – FEMIP), a szociális, kulturális és humán partnerség intézményi hátterét pedig az Anna Lindh Euro-mediterrán Alapítvány teremtette meg, amely működésével nagymértékben elősegítheti az euro-mediterrán együttműködés céljainak megvalósulását, sikere esetén nőhet a kultúrák közötti megértés.[12]

Emellett a Barcelonai Nyilatkozat alapvető jelentőséget tulajdonít az euro-mediterrán kapcsolatokon belül a civil társadalmi szervezetek közötti együttműködésnek, lehetővé téve ezzel a civil társadalom egyes képviselői közötti közvetlen kapcsolatot.[13] Az Euro-mediterrán Civil Fórum az euro-mediterrán térségben működő civil szervezetek együttműködésének konszolidálását tűzte ki célul.[14] A Fórum közös munkaprojektek felülvizsgálatát, értékelését és újraindítását végzi, valamint megerősíti az euro-mediterrán hálózatot.

III. Az Euro-mediterrán partnerség parlamenti dimenziója

A barcelonai folyamat keretében két parlamenti fórum működik: az *Euro-mediterrán Parlamenti Közgyűlés* – amely 2004. márciusban alakult át a

[11] Az Alapítvány létrehozásáról 2003-ban döntöttek, majd 2004-ben már elfogadták az alapító okiratot is. Az Alapítvány székhelyéül Alexandriát választották. A pénzügyi hátteret 50 millió euró erejéig az Európai Unió biztosította, a másik 50 millió eurót pedig a tagállamok maguk ajánlották fel. Az Alapítvány célja, hogy kialakítsa a kultúrák, szellemi és vallási irányzatok közötti párbeszédet; támogassa a sztereotípiák, a rasszizmus és az idegengyűlölet kiküszöbölésére és a tolerancia erősítésére irányuló programokat; céljainak megvalósítására hálózatot hozzon létre, eszmecseréket generáljon, fesztiválokat és egyéb rendezvényeket támogasson. Magyarország az Anna Lindh Euro-mediterrán Alapítvány a Kultúrák Közötti Párbeszédért működéséhez 60 ezer euróval járul hozzá. A nemzeti hálózatban való részvételt Magyarországon a Teleki László Alapítvány fogja össze. Az alapítvány web-oldalát lásd: http://www.euromedalex.org. (2005. június 4-i megnyitással).

[12] Lásd erre vonatozóan: DEL SARTO, R. A.: *Setting the (Cultural) Agenda: Concepts, Communities and Representation in Euro-Mediterran Relations*, Mediterran Politics 10/3 (2005), 313–331.

[13] Ide tartozik az egyházak és az egyéb a vallási szervezetek közötti párbeszéd szorgalmazása. Lásd erre vonatkozóan KOUTROUBAS, TH.: *Secularisation, Inter-Religious Dialoge and Democratisation in the Southern Meditearranean CEPS*, Working Paper No. 4 (April 2003), lásd: http://www.ceps.be

[14] Egyik fontos területe a „vallási vezetők és a politikai párbeszéd" területe, lásd Koutroubas már idézett tanulmányát (7–11. oldalak).

korábbi Fórumból Közgyűléssé –, valamint az *Euro-mediterrán Parlamenti Elnökök találkozója*.

A barcelonai konferencia résztvevői 1995-ben már rávilágítottak arra, hogy intézményközi kapcsolatok kiépítésére van szükség az euro-mediterrán partnerség célkitűzéseinek megvalósítása érdekében. Ebből a célból felkérték az Európai Parlamentet a szükséges lépések megtételére. A felkérés jelentős előzményének számított az Európai Parlament 1994. május 6-án elfogadott határozata a Mediterrán Közgyűlés létrehozásáról.

IV. Az Euro-mediterrán Parlamenti Fórum

Az Európai Parlament képviselői és a mediterrán országok parlamenti küldöttségei elsőként 1997 márciusában *Strasbourgban* találkoztak. Itt döntöttek arról, hogy kialakítják a barcelonai folyamat parlamenti dimenzióját, és ennek intézményesült formájaként létrehozzák az *Euro-mediterrán Parlamenti Fórumot* (EMPF). Számos előkészítő ülést követően az Euro-mediterrán Parlamenti Fórum első találkozóját 1998. október 27-én és 28-án Brüsszelben tartották.

V. Az Euro-mediterrán Parlamenti Közgyülés

Az Euro-mediterrán Parlamenti Fórum 2003. december 3-án Nápolyban döntött az Euro-mediterrán Parlamenti Közgyűlés (EMPK) létrehozásáról. A Közgyűlés létrehozásával lezárult az Euro-mediterrán Partnerség intézményi kereteinek kialakítása. A döntés értelmében a Közgyűlés kiegészíti a miniszteri konferenciát (külügyek és szektorális ügyek), az Euro-mediterrán Bizottság időszakos üléseit, valamint a gazdasági és szociális bizottságok vagy hasonló szervezetek üléseit. A Közgyűlés átláthatóságot teremt a barcelonai folyamatban, és – közelebb hozva az euro-mediterrán partnerséget az állampolgárokhoz – megerősíti annak demokratikus természetét.

Az Euro-mediterrán Parlamenti Közgyűlés alakuló ülését 2004. március 22-én és 23-án *Vouliagmeniben*, Athén közelében tartották.[15] Az alakuló ülésen az Európai Unió 2004. május 1-én csatlakozott 10 tagállama különleges meghívotti státuszban vehetett részt a Közgyűlésben, tagságuk 2004. május 1-től vált teljes jogúvá.

Az alakuló ülésen megválasztották a Közgyűlés első Büróját, amelynek tagjai egy-egy évig látják el a Közgyűlés elnöki feladatait a következő sorrendben: Egyiptom, Európai Parlament, Tunézia, Görögország. A Büró tagjainak mandátuma négy évre szól, a mandátum nem megújítható és kormányzati funkciókkal nem összeegyeztethető. A Büró feladata a Közgyűlés munkájának koordinálása, ehhez egy kis

[15] Lásd ennek anyagát *Final Declaration* címen in: DV\533489EN.doc (PE 327.934).

titkárság nyújt segítséget, amelyet az Európai Parlament biztosít. A Közgyűlés munkanyelve az arab, az angol és a francia.

Az Euro-mediterrán Parlamenti Közgyűlés kialakította tehát a barcelonai folyamat parlamenti intézményét, amely konzultatív szereppel rendelkezik. Ösztönzést, támogatást nyújt az Euro-mediterrán partnerség konszolidálásához és fejlesztéséhez. Véleményt nyilvánít valamennyi, a partnerséghez kötődő témában, ideértve a társulási megállapodások végrehajtását is. Továbbá jogilag nem kötő erejű határozatokat és ajánlásokat fogad el, amelyeket megküld az Euro-mediterrán Konferenciának.

Az Euro-mediterrán Parlamenti Közgyűlés Eljárási Szabályzatát a Közgyűlés alakuló ülésén fogadták el. Az eljárási szabályzat főbb elemei a következők:[16]

- A Közgyűlésnek 240 tagja van, ezek közül – az észak–dél egyenlőség szempontját figyelembe véve – 120 tag jön a mediterrán partnerországokból, 120 pedig az Európai Unióból (ezen belül 75 nemzeti parlamenti képviselő az Unió 25 tagállamából, 45 képviselő pedig az Európai Parlamentből). Az Európai Unió nemzeti parlamentjeinek delegációi 3 főből állnak. A Közgyűlés évente egyszer előre meghatározott helyszínen ülésezik.
- A Közgyűlés Bürója 4 tagból áll, közülük kettőt a mediterrán partnerországok parlamentjei jelölnek ki, egyet az Európai Parlament, egyet pedig az Unió tagállamainak nemzeti parlamentjei delegálnak. A Büró négy évre választott négy tagja közül egy küldött látja el az elnökséget, amelyet rotációs és éves alapon, az északi–déli egyenlőséget megtartva alakítanak ki a Közgyűlés jóváhagyásával. A Büró másik három tagja alelnöki funkciókat gyakorol.
- A Közgyűlés három parlamenti bizottságot állított fel, amelyek az Euro-mediterrán Partnerség három fejezetével foglalkoznak, nevezetesen a politikai, biztonsági és emberi jogi partnerséggel; gazdasági és pénzügyi témákkal, valamint szociális ügyekkel, az oktatással és az életminőséggel, valamint a kultúrák és civilizációk közötti kapcsolatokkal.

  A Közgyűlés minden egyes bizottságának négy tagú Bürója és 80 tagja van, amelyek közül 40 a mediterrán partnerországokból, 40 pedig az Európai Unióból származik. Az Európai Uniót képviselő 40 delegált közül 25 az Unió nemzeti parlamentjeinek, 15 pedig az Európai Parlamentnek a küldötte. A bizottságok tagjait a nemzeti parlamenti delegációk és az Európai Parlament nevezik ki. A

[16] Lásd CZURIGA E. – SZALÓKI K.: *Az Euro-mediterrán együttműködés 10 éve parlamenti nézőpontból* című, már idézett tanulmányát, mely részletesen foglalkozik az alapszabállyal.

bizottságok Bürójának tagjai két éves mandátumot kapnak, amely nem összeegyeztethető a Közgyűlés elnöki funkciójával. A bizottságok évente legalább egyszer üléseznek, a Közgyűlés ülései közötti időszakban. Mindemellett a Közgyűlés dönthet ad hoc bizottságok felállításáról.

- A Közgyűlés véleményt formál az Euro-mediterrán Partnerséghez kapcsolódó témákban, és ellenőrzést gyakorol az Euro-mediterrán Társulási Megállapodások fölött. Továbbá határozatokat fogad el, ajánlásokat tesz a miniszteri konferencia részére, ugyanakkor álláspontjai jogilag nem kötelezőek. A Közgyűlés konszenzussal hozza döntéseit, amelyek az európai és a partnerországok delegációinak egyenként 50% + 1 arányú jelenléte esetén érvényesek. Amennyiben nem lehet konszenzust elérni, akkor a Közgyűlés európai és partnerdelegációinak külön-külön legalább 4/5-ös minősített többségével fogadja el a határozatait.

Az Euro-mediterrán Parlamenti Közgyűlés kiegészíti a barcelonai folyamat intézményeit, az Euro-mediterrán Konferencia és az Európai Bizottság képviselői hozzászólási joggal részt vehetnek az üléseken. Továbbá meghívotti státusszal részt vehetnek a Közgyűlés ülésein

- azon mediterrán országok nemzeti parlamenti képviselői, akik nem EU tagállamból származnak és amelyek nem vesznek részt a barcelonai folyamatban;
- azon nem mediterrán országok nemzeti parlamenti képviselői, amelyek tagjelölt országok, feltéve, hogy az Európai Unió már hivatalosan megkezdte a tárgyalásokat az országgal a csatlakozás érdekében;
- a barcelonai folyamat intézményesített konzultatív és pénzügyi testületei;
- azok a regionális parlamenti és kormányközi szervezetek, amelyek ilyen státuszt igényeltek.

A Közgyűlésen állandó megfigyelőként részt vevők felszólalási joggal rendelkeznek. A líbiai és mauritániai parlament képviselői különleges meghívotti státusszal vehetnek részt a Közgyűlés ülésein, további szervezeteket pedig a Büró hív meg a testület üléseire.

Az Euro-mediterrán Parlamenti Közgyűlés első ülésére 2005. március 12. és 15. között került sor *Kairóban*, az EMPK elnöki tisztét betöltő Egyiptom vezetésével. Emellett az EMPK két további ülésére is sor került: *Rabatban*, Marokkóban 2005. november 20–21-én rendkívüli közgyűlést tartottak, majd 2006. március 26–27-én került megrendezésre az EMPK rendes éves ülése, melyen az elnökséget *Tunézia* vette át.

Az EMPK három bizottságának és az EMPK Bürójának munkájához kötődően 2005 folyamán a bizottságok mellett a következő munkacsoportok kerültek kialakításra:

1. Béke és biztonság a Közel-Keleten – Politikai Bizottság
2. A taposóaknák problémái – Politikai Bizottság
3. A FEMIP[17] Euro-mediterrán Fejlesztési Bankká történő átalakításának feltételei – Gazdasági és Szociális Bizottság
4. A Közgyűlés finanszírozása és az EMPK Eljárási Szabályzatának felülvizsgálata – EMPK Büró
5. Polgári védelem, valamint a természeti és ökológiai katasztrófák megelőzése az euro-mediterrán régióban – Kulturális Bizottság
6. Az EMPK lehetőségei az Anna Lindh Alapítvány testületeiben való részvételre – Kulturális Bizottság
7. Ad-hoc bizottság: A nők jogai az Euro-mediterrán országokban.

Valamennyi munkacsoport 20 tagú, amelyből 10 a mediterrán partnerországokból, 6 az EU nemzeti parlamentjeiből, 4 pedig az Európai Parlamentből érkezik. A nőjogi ad hoc bizottság 40 főből áll, közülük 20 a mediterrán partnerországokból, 12 az EU nemzeti parlamentjeiből, 8 pedig az Európai Parlamentből jön. A hat munkacsoport az egyes EMPK bizottságok keretein belül fejti ki tevékenységét, kivéve a 4-es számú munkacsoportot, amely közvetlenül a Közgyűlés Bürójának tartozik felelősséggel.

VI. A „harmadik kosár", a kulturális együttműködés[18]

A barceloniai folyamat harmadik pilléreként is aposztrofált bizottság lett a Kulturális Bizottság[19], aminek hivatalos és teljes elnevezése elég körülményesnek tűnik: *Az életminőség fejlesztéséért, a civilizációk és kultúrák közötti kapcsolatokért felelős bizottság*. A bizottság elnöke az olasz Mario Greco lett; nagy megtiszteltés számomra, hogy egyetlen magyarként magam is a bizottság tagja lehetek.

A bizottság jövőbeni müködése eléggé egyértelművé vált a tagok szándéka szerint. Ugyanis a barceloniai folyamat politikai és gazdasági

[17] Az Európai Beruházási Bank által létrehozott FEMIP (Facility for Euro-Mediterranean Investment and Partnership) a térségben történő beruházásokhoz támogatást nyújtó eszköz, amely 2006 végéig mintegy 8–10 milliárd eurós hitelnyújtásra teremt lehetőséget.

[18] Mint a Kulturális Bizottság tagja, kézenfekvő, hogy e területtel kissé bővebben foglalkozzam, nem lebecsülvén a Politikai, illetve a Gazdasági Bizottság fontosságát.

[19] Raffaella A. Del Sarto már idézett kiváló tanulmányában arról ír, hogy az euro-mediterrán partnerség eddig eléggé elhanyagolt, ún. „harmadik kosara" a kulturális. Míg az első két kosár, a politikai és a gazdasági, elsősorban a „magas poilitika" érdeklődési körében van, addig a kultúráé az „alsó politiká"-hoz sorolható. Ez pedig sokkal átfogóbb területeket ölel fel, mint a civil társadalom széles spektruma. Ide tartoznak a vallások is.

fejezeteit egyfajta kulturális párbeszédnek kell kísérnie, és ennek szellemében a parlementi együttműködésnek ki kell terjednie a kultúrák közötti kapcsolatokra is.[20] Greco többek között olyan hálózat felállítását javasolta, amely elősegíti a tudósok, szakértők, sportolók, diákok közötti cserét. Ennek lehetősége érdekében egy *Mediterrán Egyetem* létrehozását javasolta.

Magam egyik bizottsági felszólalásom során[21] a vallások közötti párbeszéd megindítását szorgalmaztam. Különösen a 2001. szeptember 11-i terrortámadás után lehet ennek fontos vetülete az „*egymás megértése hídjának*" építésében. Ez nemcsak Európa, hanem a mediterrán muszlim-világ alapvető érdeke is. A fenntartható párbeszéd a vallási gyökerek megértése nélkül aligha fog működni.

Ennek egyik izgalmas része lehet a vallási vagy ideológiai alapon működő pártok közötti párbeszéd kialakítása. E folyamat nyitányaként is értékelhető a 2006. június 22. és 24. között Isztambulban, az *International Republican Institute* által szervezett, az európai néppártok által támogatott kerekasztal konferencia, amelyet *Keresztyén-demokrata politika: Pártok és befolyásuk Európában és a muszlim országokban* címmel[22] rendeztek, s melyen Magyarországot én képviselhettem. A konferencia arra keresett választ, hogy van-e összefüggés az Európában nagy befolyással bíró keresztyén-demokrácia és a hasonlóan vallási alapokon működő iszlám demokratikus pártok között, s a keresztyén-deomkrácia milyen megoldási modelleket kínálhat az iszlám országokban működő ún. „*muszlim demokráciáknak*". A közös gyökereket a vallások, vallási értékek és azoknak a társadalomra és a politikára gyakorolt hatásai adják: Az európai keresztyén-demokráciához hasonlóan a muzulmán centrista pártoknak vannak-e programjaik az ún. megújuló muszlim demokráciákban?[23]

Hadd emeljek ki a Kulturális Bizottság munkájából egy másik rendkívül aktuális területet! Itt van mindjárt *Európa félelme*.[24] Az europai ember vallja, hogy mindaz, ami félelmetes és idegen, a megismerés és a megértés által megszelidíthető. A modern Európa ennek megfelelően

[20] *Jelentés*... KULH/27-7/2004. Budapest, 2004. október 5.
[21] 2005. január 31. Róma.
[22] A konferencia angol címe: *Christian Democratic Politics: The Parties, Their Influence in Europe and Relevance for Parties in Muslim Countries*.
[23] A konferencián az EPP részéről többek között Wilfried Martens (az EPP elnöke, Belgium), Cyril Svoboda (Csehország), Jüri Adams (Észtország), Jos van Gennip (Hollandia), és Hörcsik Richárd (Magyarország), a muszlim országok részéről pedig Saban Disli (Törökország), Radwan Masmoudi (USA), Ömer Faruk Genckaya (Törökország) és Mohammed Sammak (Libanon) tartott előadást.
[24] Lásd erre vonatkozóan Németh Pál református teológus kiváló, *Az iszlám* című tanulmányát. Megtalálható: http://www.terebess.hu/keletkultinfo/nemethp.html. Tanulmányom ezen részének téziseit Németh Pál említett cikkéből merítettem.

jelentős sikereket mutat fel más kultúrák megismerésében, megértésében és szellemi integrálásában. Egyetlen kultúra és vallás van, amellyel kapcsolatban Európának ez a bámulatraméltó képessége, úgy tűnik, ez idáig csődöt mondott: ez pedig *az iszlám*.

Hiába a több évszázados iszlámkutatás, az európai átlagemberben a megértés helyét babonás félelmek, rémhírek foglalják el. A félelem rossz tanácsadó, éppen annak megismerésében, akitől félünk. A publicisztika sajnos nem hatol az események gyökeréig, kísérletet sem tesz azok komolyabb megértésére. Hírei rémhírek, s erőfeszítései nem lépnek túl a rémhír-terjesztésen.

Pedig a 20. század második felében egy teljesen új helyzet állt elő: Európa nem utazik többé az iszlám világába, sem úgy, mint keresztes lovag, sem úgy, mint gyarmatosító, hanem gazdaságával és gazdagságával a saját területére csábítja a muzulmánokat. Saját földjén saját civilizációját teszi csábítóvá és kívánatossá az európai civilizációban tájékozódni nem tudó muzulmánok előtt. Azt is mondhatjuk, hogy Európa anyagi kultúrájával el tudta varázsolni a Kelet emberét, de azzal a kérdéssel, hogy közben mi zajlik azok lelkének mélyen, nem képes törődni.

A közelmúltban történt londoni robbantás után válnak igazán aktuálissá azok a kérdések, melyeket úgy tesz fel tanulmányában Németh Pál, hogy „Európa szellemi kultúrája, lelkisége, vallása megérinti-e a muszlim vendégmunkások tömegeit vagy sem? Aki gazdaságilag integrálható, integrálható-e szellemileg is? Bekövetkezik-e az asszimiláció, vagy újra lázad a keleti ember a Nyugat ellen? Megtalálja-e ismét a támaszát az iszlámban? Lesz-e reneszánsza az iszlámnak? Kap-é impulzusokat Európa egy megújult, Európában született és újjászületett iszlámtól, vagy a tömegméretűvé vált európai muzulmán jelenlét csak elhanyagolható részletkérdés: a vendég vendég marad, s csak úgy lelhet otthonra, ha elszakítja magát a keleti gyökereitől?”[25]

Ezek és hasonló kérédések várnak megválaszolásra a jövőben. Meggyőződésem, hogy erre kiváló alkalmat teremtenek majd az EMPK Kulturális Bizottságának ülései, az általa felügyelt Anna Lindh Alapítvány vagy a bizottság által szervezett jövőbeni dialógusok tucatja. Erre bátorított Josep Borell elnök a már idézett megnyitó beszédében is: „... a célunk egy kultúrák közöti szövetség megteremtése éppen akkor, amikor egyesek az eltérő kultúrák összecsapását szorgalmazzák.”[26]

[25] NÉMETH: i.m.
[26] Lásd az 5. számú jegyzetet.

VII. A parlamenti elnökök találkozója

Az Euro-mediterrán Parlamenti Elnökök találkozója 1999-ben jött létre, spanyol kezdeményezésre. Az első találkozóra 1999. március 7–8-án *Palma de Mallorcán* került sor, ezt követte a 2000. május 22–24-i alexandriai találkozó, a 2002. február 15–17-én Athénban rendezett 3. találkozó, majd a 4. találkozó 2004. február 20–21-én Máltán. Az Euro-mediterrán Parlamenti Elnökök legutóbbi ülése a folyamat tizedik évfordulója alkalmából Barcelonában, 2005. november 25–26. között került megrendezésre.

VIII. Magyarország szerepvállalása az euro-mediterrán együttműködésben

Magyarország az Európai Unióhoz történő csatlakozási szerződés aláírásától, azaz 2003. április 16-tól kezdődően vesz részt az euro-mediterrán együttműködésben. Azóta rendszeresen jelen vagyunk a főtisztviselői találkozókon és az Euro-mediterrán Bizottság ülésein. A 2003 áprilisa és 2004 áprilisa közötti egyéves időszakban megfigyelői státuszban vettünk részt az euro-mediterrán miniszteri találkozókon, majd uniós csatlakozásunkkal 2004. május 1-én ezt felváltotta a teljes jogú tagsági státusz.

Az euro-mediterrán együttműködés parlamenti dimenziójába a Magyar Országgyűlés először 2004-ben kapcsolódott be, amikor a magyar Házelnök részt vett Máltán az Euro-mediterrán Parlamenti Elnökök találkozóján, akkor még megfigyelőként. Az EMPK athéni alakuló ülésén a Magyar Országgyűlést én képviselhettem. A Magyar Országgyűlés az EMPK-ban való részvételre 2004 szeptemberétől három tagot delegált, a Közgyűlés egy-egy bizottságában való részvétellel együtt: a Politikai Bizottság, a Gazdasági Bizottság, valamint a Kulturális Bizottság munkáját is segíti magyar képviselő.

Az első parlamenti közgyűlésen, Kairóban 2005. március 12–15-én, Magyarországot dr. Vastagh Pál és én képviseltem.

Jóllehet Magyarország nem mediterrán országa az Uniónak, mégis számos gazdasági, politikai és természetesen kulturális érdeke fűződik ahhoz, hogy tevékenyen vegye ki részét az euro-mediterrán partnerség parlamenti dimenziójában. A rendszerváltozás óta felértékelődött az e térséggel folytatott aktív párbeszéd fontossága. Nem kétséges, hogy számos kiaknázatlan lehetőség rejlik a gazdasági kapcsolatokon túl például a kultúra, a vallás és a tudomány területén az együttmüködésre.

Balog Margit

EGYHÁZAK VILÁGTALÁLKOZÓJA – KÖZÖSSÉG AZ IMÁDSÁGBAN ÉS SZERETETSZOLGÁLATBAN[*]

Protestáns és ortodox egyházak képviselői találkoztak egymással és más felekezetek és világnézetek képviselőivel mintegy négyezren az Egyházak Világtanácsának 9. nagygyűlésén, a brazíliai Porto Alegrében 2006. február 14. és 23. között. A találkozón a hivatalos küldöttekkel (2 magyarországi református, 2 evangélikus, 1 felvidéki, 1 erdélyi református) együtt 14 magyar vett részt többek között segítőként, a Missziói Intézet szemináriuma révén vagy éppen a mozgássérültek képviseletében.

Az áhítatok énekei és imádságai, a bibliakörök csoportos beszélgetései, az ülések közös témái segítségével át lehetett élni a világ keresztyénségének közös hitét és sokszínűségét. Különleges élmény volt ez mindnyájunknak; talán Magyarországról, egy ilyen kis országból érkezve, ahol leginkább saját nyomasztó gondjainkkal vagyunk elfoglalva egyházban és politikában egyaránt, még fontosabb. Nemcsak a magunk gondját látjuk, hanem a másokét is, és felfedezzük, mennyi közös kérdésünk van, amiről lehet együtt gondolkozni és lehet együtt imádkozni. Megtapasztalni: a mi terhünk ettől nem nehezebb lesz, hanem könnyebb, ahogy meg van írva.

Az ülés fő témája: *Isten, kegyelmed által formáld át a világot!* Hamarosan kiderült, hogy ebben benne van a személyes életünk és az egyház is, az átformálás pedig talán éppen rajtunk kezdődhet el. Bizonyságtételeket hallottunk a kegyelem erejéről: egyik nap egy koreai teológusnő, egy örmény ortodox lány, egy afrikai mozgássérült, egy kanadai őslakos és egy argentin, erőszak következtében AIDS betegséget kapott lány vallott a hit megtartó, életre bátorító erejéről a maguk embert próbáló élethelyzetében.

Voltak vendégeink is: a résztvevőket lelkesen üdvözölte Lula brazíliai elnök, aki egy baloldali kormány vezetője, de az egyházakban szövetségest lát a szegénység elleni küzdelemben, mert Brazíliában az emberek vagy sokkal szegényebbek, mint Magyarországon, vagy sokkal gazdagabbak.

A másik vendég Desmond Tutu, Nobel Béke-díjas dél-afrikai anglikán érsek volt, aki megköszönte az EVT segítségét abban a küzdelemben, melyben végül Nelson Mandela elnök vezetésével az ország többségben lévő színesbőrű lakosságának a kezébe került a hatalom, és megszüntették az előző kormány által fenntartott gettókat, ahonnan a színesbőrűek csak útlevéllel látogathatták meg az ország másik

[*] Megjelent in: Reformátusok Lapja 2006/11 (2006. március 12.), 3.

részében élő rokonaikat. Desmond Tutut nevezte ki az elnök annak a bizottságnak az élére, mely nem a jog vagy a média segítségével próbálta gyógyítani a fehérek és színesek közti sérelmeket, hanem egy olyan fórumon, ahol az erőszak áldozatai és elkövetői találkozhattak, és támogatást kaptak a múlttal való szembenézésre, és aztán, ha készek voltak rá, a megbocsátásra és a megbékélésre is.

A gyűlés elfogadta azt a tagegyházak közös egyházértelmezéséről és jövőképéről szóló alapdokumentumot, melyet a szervezet minden tagja megkap a hozzá fűzött kérdésekkel együtt, hogy az elkövetkezendő években erre reagálva közösen ki lehessen dolgozni az EVT „alkotmányát". Meghatározta a következő hét év munkájának súlypontjait is a misszió és az egység, az ökumenikus mozgalom átalakulása, az igazságos világrend és az erőszakellenesség évtizede kérdéseiben. A munkát folytató 150 tagú Központi Bizottságba Magyarországról Gáncs Péter evangélikus püspököt választották be.

Nyilatkozatokat fogadott el az EVT a világot, és így az egyházakat érintő legégetőbb gazdasági és politikai kérdésekben is, többek között a terrorizmusról, a vízhez való jogról, a szegénység elleni küzdelemről, a futball világbajnokság kapcsán az emberkereskedelemről, a Mohamed-karikatúrák kapcsán a vallás és politika párbeszédéről, valamint a vajdasági magyarok védelme érdekében.

A találkozó után a magyarországi küldöttség tagjai látogatást tettek a Sao Paulo-i evangélikus és református gyülekezeti tagoknál, akik hazai ízekkel, pogácsával vártak bennünket. Megismerkedhettünk életükkel, gondjaikkal, beszélgettünk arról, hogyan készülnek odakinn az 1956. évi forradalom évfordulójának megünneplésére, illetve hogyan lehetne a lelkipásztor nélküli két gyülekezetnek közös lelkésze.

A két mozgalmas hét eseményeiről ez csupán rövid híradás, az idegen nyelven értők részletes tudósításokat, képeket találhatnak az EVT honlapján: www.wcc-assembly.info.

Kustár Zoltán

EGY ÖRÖMTELI ESEMÉNY: GAÁL BOTOND KOLLÉGÁNK GPSS-DÍJAS

2004 januárjában az észak-karolinai Elon University (USA) és az Université Interdisciplinaire de Paris pályázatot hirdettek *Global Perspectives on Science and Spirituality* (GPSS) címmel. Egész Ázsiából, valamint Közép- és Kelet-Európából lehetett pályázni olyan kutatási témákkal, melyek a teológia és a tudomány, illetve a tudomány és a spiritualitás kérdéskörét érintik. A két lépcsős pályázat feltételei szigorúak voltak. Mintegy 170 pályázat érkezett be, amelyek közül a második fordulóba 40 pályázat jutott. Ezeket neves tudósok bírálták el, míg végül 16 + 2 pályázatot tartottak érdemesnek a díjra. Egyedüli magyarként lett nyertes Dr. Gaál Botond professzor, egyetemünk oktatója. A díjat ünnepélyes keretek között adták át 2005. július 17-én a Párizs melletti királyi vadászkastélyban.

A GPSS programban való részvételt, illetve kutatási díjat azok nyerték el, akik mögött eddigi komoly tudományos eredmények állnak, ugyanakkor kutatási témájuk nemzetközi érdeklődésre tarthat számot. Gaál professzor *A zárt világ fölnyitása* címmel fogalmazta meg interdiszciplináris kutatási programját. A matematika történetében tapasztalható, hogy a görögök eredeti axiomatikus rendszerét föl kellett nyitni ahhoz, hogy fejlődés következzék be ezen a tudományterületen. Ebben úttörő szerepe volt Bolyai Jánosnak, aki a mindenkori tudományos gondolkodás számára is modellt alkotott. Ezt az új szemléletet alkalmazni lehet más területeken, így a teológiában is. A kutatás ezt a lehetőséget tárja föl, és szeretne a teológia számára is utat mutatni annak tudományos művelése terén. Gaál Botond eddigi eredményeinek rövid összefoglalását kínálja évkönyvünkben megjelent tanulmánya.

A sikeres pályázathoz gratulálunk, a kutatásokhoz pedig sok örömöt és szép eredményeket kívánunk!

VIII. Adattár

Oktatóink elérhetőségei

ARANY BARBARA
óraadó – Ószövetségi Tanszék
E-mail: zahabnun@freemail.hu
Honlap: http://www.silver.drk.hu/oszov/
Munkahelyi telefon: (11970)
Szoba: I/44

BALOG MARGIT
egyetemi adjunktus – Újszövetségi Tanszék
E-mail: balogm@drhe.hu
Honlap: http://www.drhe.drk.hu/~balogm
Munkahelyi telefon: 06-52-516-829 (11829)
Otthoni telefon: 06-52-482-305
Szoba: I/36

BARÁTH BÉLA LEVENTE, DR.
egyetemi docens – Egyháztörténeti Tanszék
E-mail: barathb@drhe.hu
Honlap: http://www.drhe.drk.hu/~barathb
Munkahelyi telefon: 06-52-516-825 (11825)
Szoba: I/26b

BARTHA TIBOR, DR.
egyetemi tanár, tanszékvezető – Vallástanári Tanszék, Szeged
E-mail: vt@reformatus.szeged.hu
Honlap: http://www.reformatus.szeged.hu/vt/oktatok/barthatibor.html
Munkahelyi telefon: 06-62-420-965

BERKESI SÁNDOR
óraadó – Gyakorlati Teológiai Tanszék

BODÓ SÁRA, DR.
egyetemi docens – Gyakorlati Teológiai Tanszék
E-mail: bodos@drhe.drk.hu
Honlap: http://www.drhe.drk.hu/~bodos
Munkahelyi telefon: 06-52-516-837 (11837)
Otthoni telefon: 06-52-414-744, 11837 mellék
Szoba: Fsz/5.

CSOMORTÁNI DOMOKOS ZOLTÁN
óraadó – Vallástanári Tanszék
E-mail: zcsomortani@yahoo.com
Mobil: 06-30-545-95-22

DÉMUTH ÁGNES, DR.
óraadó – Vallástanári Tanszék, Szeged
E-mail: tumiga@jgytf.u-szeged.hu
Honlap:
http://www.reformatus.szeged.hu/vt/oktatok/demuthagnes.html
Munkahelyi telefon: 06-62-544-726
Otthoni telefon: 06-62-631-938

FAZAKAS SÁNDOR, DR.
egyetemi tanár – Szociáletikai és Egyházszociológiai Tanszék
E-mail: fazakass@drhe.drk.hu
Honlap: http://www.drhe.drk.hu/~fazakass
Munkahelyi telefon: 06-52-516-826 (11826)
Szoba: I/20; Rektori szoba

FEKETE KÁROLY, DR.
egyetemi docens, tanszékvezető – Gyakorlati Teológiai Tanszék
E-mail: feketek@drhe.drk.hu
Honlap: http://www.drhe.drk.hu/~feketek
Munkahelyi telefon: 06-52-516-828 (11828)
Szoba: I/35

FERENCZ ÁRPÁD, DR.
egyetemi adjunktus – Szociáletikai és Egyházszociológiai Tanszék
E-mail: ferencza@drhe.drk.hu
Munkahelyi telefon: 06-52-414-744, 11968 mellék
Szoba: I/20

GAÁL BOTOND, DR.
egyetemi tanár, tanszékvezető – Dogmatikai Tanszék
E-mail: bgaal@drtasrv.drk.hu
Honlap: http://www.drhe.drk.hu/~gaalb
Munkahelyi telefon: 06-52-516-830 (11830)
Szoba: I/38

GAÁL IZABELLA
lektorátus-vezető – Idegennyelvi Lektorátus
E-mail: izabella_gaal@yahoo.com
Munkahelyi telefon: 06-52-516-849 (11849)
Szoba: I/43a–b

GAÁL SÁNDOR, DR.
egyetemi docens, tanszékvezető
– Missziói és Felekezettudományi Tanszék
E-mail: gaals@drhe.drk.hu
Honlap: http://www.drhe.drk.hu/~gaals
Munkahelyi telefon: 06-52-516-963 (11963)
Otthoni telefon: 06-42-352-415
Szoba: I/42

GONDA LÁSZLÓ
egyetemi adjunktus – Missziói és Felekezettudományi Tanszék
E-mail: gondal@drhe.drk.hu
Honlap: http://www.drhe.drk.hu/~gondal
Munkahelyi telefon: 06-52-516-833 (11833)
Mobil: 06-30-743-7013
Szoba: I/42

HODOSSY-TAKÁCS ELŐD, DR.
egyetemi docens – Bibliai Teológiai és Vallástörténeti Tanszék
E-mail: takacse@drhe.drk.hu
Honlap: http://www.drhe.drk.hu/~takacse
Munkahelyi telefon: 06-52-516-832 (11832)
06-52-516-820 (11820)
Szoba: I/41 (tanszék); Rektorhelyettesi iroda

HORSAI EDE
egyetemi adjunktus – Gyakorlati Teológiai Tanszék
E-mail: horsai@freemail.hu
Munkahelyi telefon: 06-52-516-881 (11881)
Otthoni telefon: 06-52-446-932
Szoba: 1854

HÖRCSIK RICHÁRD, DR.
egyetemi tanár, tanszékvezető – Egyháztörténeti Tanszék
Munkahelyi telefon: 06-52-516-825 (11825)
Szoba: I/25

JUHÁSZ ANDRÁS
egyetemi tanársegéd – Vallástanári Tanszék, Szeged
E-mail: andras@reformatus.szeged.hu
Honlap:
http://www.reformatus.szeged.hu/vt/oktatok/ juhaszandras.html
Munkahelyi telefon: 06-62-420-965
Mobil: 06-30-678-2491

KOVÁCS ÁBRAHÁM, DR.
egyetemi adjunktus – Dogmatikai Tanszék
E-mail: akovacs@drk.hu
Honlap: http:// www.hitek.drk.hu
Munkahelyi telefon: 06-52-414-744, 11962 mellék
Szoba: I/40: Hatvani István Kutatóintézet

KÓKAI NAGY VIKTOR, DR.
egyetemi adjunktus – Újszövetségi Tanszék
E-mail: kokai.nagy.viktor@sziget.hu
Mobil: 06-20-921-44-66
Szoba: I/36

KUSTÁR ZOLTÁN, DR.
egyetemi docens, tanszékvezető – Ószövetségi Tanszék
E-mail: kustarz@drtasrv.drk.hu
Honlap: http://www.silver.drk.hu/oszov/
Munkahelyi telefon: 06-52-516-827 (11827)
Szoba: I/22

MARJOVSZKY TIBOR, DR.
teológiai tanár, tanszékvezető
– Bibliai Teológiai és Vallástörténeti Tanszék
E-mail: marjovszkyt@drhe.drk.hu
Honlap: http://www.drhe.drk.hu/~marjovszkyt
Munkahelyi telefon: 06-52-516-832 (11832)
Otthoni telefon: 06-29-320-432
Szoba: I/41

MOLNÁR JÁNOS, DR.
egyetemi docens – Vallástanári Tanszék, Szeged
E-mail: janos@reformatus.szeged.hu
Honlap:
http://www.reformatus.szeged.hu/vt/oktatok/ molnarjanos.html
Munkahelyi telefon: 06-62-420-965

MOLNÁR PÁL, DR.
óraadó – Egyháztörténeti Tanszék
Munkahelyi telefon: 06-52-419-611

OROSZ ADRIENN
óraadó – Vallástanári Tanszék, Szeged
E-mail: nehemias@freemail.hu
Munkahelyi telefon: 06-62-420-965
Mobil: 06-30-978-2521

PINTÉR TIBOR
óraadó – Vallástanári Tanszék, Szeged
Honlap: http://www.reformatus.szeged.hu/vt/oktatok/pintertibor.html
Mobil: 06-30-289-43-30

SZABADI ISTVÁN, DR.
óraadó – Idegennyelvi Lektorátus
E-mail: iszabadi@drtasrv.drk.hu
Honlap: www.drk.hu/lev.htm
Munkahelyi telefon: 06-52-516-869 (11869)
Szoba: Levéltár

VADNAI ZOLTÁN
egyetemi tanársegéd – Újszövetségi Tanszék
E-mail: vadnaizol@freemail.hu
Telefon: 06-48-400-015
Szoba: I/36

VARGA RITA
óraadó – Vallástanári Tanszék, Szeged
E-mail: rita@reformatus.szeged.hu
Munkahelyi telefon: 06-62-420-965

VERESS LÁSZLÓ, DR.
óraadó – Vallástanári Tanszék, Szeged
E-mail: veress_laszlo@reformatus.szeged.hu
Honlap:
http://www.reformatus.szeged.hu/vt/oktatok/ veresslaszlo.html
Munkahelyi telefon: 06-62-420-965

VESZPRÉMI LÁSZLÓ, DR.
óraadó – Vallástanári Tanszék, Szeged
Honlap:
http://www.reformatus.szeged.hu/vt/oktatok/veszpremilaszlo.html
Mobil: 06-30-525-84-15

Alapképzésben részt vevő, beiratkozott hallgatóink névsora

Senior: Kovács Zoltán
Esküdt felügyelő: Tamás Gergely

(Vt) jelzet: az adott hallgató egyben a vallástanár szakot is végzi

I. évfolyam

Teológia szak – lelkész szakirány:

1. Andrássy Gergely
2. Bakó László
3. Bihari József
4. Farkas Tibor
5. Gazda Márta (Vt)
6. Gégényi Béla
7. Gerő Mariann
8. Kacsora Szabolcs
9. Keresztényi Klára
10. Lovász Adrienn
11. Mike Martin
12. Oláh Erika
13. Ottenberger Balázs
14. Séra Borbála
15. Simkó Erzsébet
16. Szécsi Éva
17. Tárnok Dávid
18. Varga Viktória

Teológia szak:

1. Bogya Kis Noémi
2. Horváth Lívia
3. Kiss Elvira (Vt)
4. Magyar Katalin
5. Zabolai Enikő Orsolya

Vallástanár szak – Debreceni képzés:

1. Bíró Viktória
2. Bojti Éva
3. Gombos Noémi
4. Iván Éva
5. Kopasz Margaréta
6. Veres Ilona

Vallástanár szak – Szegedi kihelyezett képzés:

1. Bartha Béla
2. Gyaraki Gábor
3. Kóbori Kovács Mónika
4. Koncz Tibor
5. Konczné Lehoczky Krisztina
6. Majláth József
7. Márkus Marianna
8. Tóth Anett

II. évfolyam

Teológia szak – lelkész szakirány:

1. Bertha Zoltán
2. Bogya Kis Áron
3. Bokor Anikó
4. Czeglédi Péter
5. Czető Norbert
6. Csomós János
7. Drabik Rózsa
8. Ficzere Csilla
9. Jánvári Béla
10. Juhász Norbert
11. Károlyi József (Vt)
12. Kocsis Áron
13. Kocsis Zsuzsanna
14. Komor Csaba
15. Kóczián Viktória
16. Lakó István
17. Molnár Szabolcs (Vt)
18. Nagy Sándor
19. Nyíri Noémi
20. Petró József (Vt)
21. Pusztai Judit
22. Szilágyi Krisztina
23. Szilvási Beáta
24. Szücs Andrea
25. Tiba Marianna

Teológia szak:

1. Csoma Annamária
2. Kormány László

Teológia szak – kiegészítő alapképzés:

1. Benke Kinga
2. Szabó Ágnes

Vallástanár szak – Debreceni képzés:

1. Balázs Lívia
2. Bokross Márta
3. Dávid Éva
4. Homoki Anna
5. Jenei Éva
6. Kiros Eszter
7. Mata Zsuzsanna
8. Papp Georgina
9. Páter Katalin
10. Pesti Anita
11. Tamáska Mónika
12. Tihor Melinda

Vallástanár szak – Szegedi kihelyezett képzés:

1. Gottfriedné Madai Éva
2. Hatvani Tamás
3. Kutasiné Molnár Boglárka
4. Marosvölgyi Péter
5. Sipos Tamás
6. Varga Gyöngyi

III. évfolyam

Teológia szak – lelkész szakirány:

1. Bakó Katalin
2. Barta Ferenc
3. Bartos László
4. Bodnár Máté
5. Budavári Mária
6. Illés Éva
7. Kupai Kornél
8. Miklós László
9. Nagy István Károly
10. Nagy Péter
11. Németh Áron
12. Pál László
13. Seres Gabriella
14. Stefán Zoltán
15. Sütő Tünde
16. Szabó Tímea
17. Szabolcsik Veronika
18. Szerdi András
19. Szücs Hajnalka
20. Szvoren Attila
21. Tóth László
22. Varga Olga
23. Varga Sándor
24. Victor László
25. Zeke Zsuzsa

Teológia szak:

1. Károlyi Ádám

Vallástanár szak – Debreceni képzés:

1. Bűdi Anett
2. Jenei Péter
3. Kádár Eleonóra
4. Kész Julianna
5. Kormos Éva
6. Magyar Balázs
7. Nagy Beáta
8. Szabó Nikoletta
9. Templom Mária

Vallástanár szak – Szegedi kihelyezett képzés:

1. Arany Gerda
2. Bálint Márta
3. Brokhauzer Tamás
4. Buczkó Tünde
5. Dér Gábor
6. Dweikné Somodi Éva
7. Ellenbruckné Kiss Aranka
8. Farkas Levente
9. Feketéné Takács Andrea
10. Hodánics Péter Csaba
11. Matus János
12. Mihalik Éva
13. Soltész Orsolya Ibolya
14. Szőke Zsuzsanna
15. Thoma László Róbert
16. Wisinger Dániel

2005/2006

IV. évfolyam

Teológia szak – lelkész szakirány:

1. Arany Tímea
2. Bogáti Attila
3. Csizmadia Tibor (Vt)
4. Csomós Lídia
5. Dajka Csaba
6. Dudás Ferenc
7. Erdélyi Valéria
8. Hatházi Eszter
9. Hegedűs András
10. Kasó Viktória
11. Kovács Gyula
12. Lőrincz Ernő
13. Mohácsi Nikoletta
14. Moldván Edit
15. Molnár Edit
16. Petró László
17. Sipos Péter
18. Szabó Béla
19. Szabó Richárd
20. Tóth Orsolya (Vt)

Vallástanár szak – Szegedi kihelyezett képzés:

1. Baracs Róbert
2. Csáti Miklós
3. Domahidi Nelli
4. Erdősi Tibor
5. Erdősi Tiborné
6. Ferenczi Réka
7. Földváriné Simon Ilona Anna
8. Gartner Mózes Gyöngyi
9. Gebei Laura
10. Hajdú Anett
11. Hanzsa Eugénia
12. Hegedűs Márta
13. Hős Hajnalka
14. Hunyadvári Tibor
15. Ignácz Györgyné
16. Karászi Marianna
17. Koroknai András
18. Kovács Máté
19. Lazsádi Ákos
20. Magyar György Attila
21. Matos Zoltán
22. Moskovszky Dolly Edit
23. Moskovszky Linda Eszter
24. Mucsi Edit Ildikó
25. Papp Katalin
26. Patakfalviné Hotorán Tímea
27. Pongó Erzsébet
28. Puskás Anikó
29. Szabó Ferenc
30. Szűcs Istvánné
31. Végh Eszter

V. évfolyam

Teológia szak – lelkész szakirány:

1. Bartha Ádám (Vt)
2. Berecz Ilona
3. Bereczki Mónika (Vt)
4. Czirók Éva
5. Csipes Anikó (Vt)
6. Csonka Tibor
7. Dorcsák Ignác Pál
8. Dócs Norbert
9. Éger Ádám (Vt)
10. Forró Éva (Vt)
11. Gergely Tamás
12. Gilicze András
13. Győri Zsuzsa Kornélia (Vt)
14. Jenei Annamária (Vt)
15. Jenei Károly
16. Jenei Zoltán
17. Kálmán Dávid
18. Kovács Edit (Vt)
19. Molnár Melinda
20. Muzsnai Hajnalka
21. Nagy Gabriella
22. Pótor Áron (Vt)
23. Rácz Mária
24. Szabó Éva (Vt)
25. Tamás Annamária (Vt)
26. Tári Edit (Vt)
27. Tárnok Tamás
28. Vasvári Ágnes (Vt)
29. Vágási Katalin (Vt)
30. Vincze Márta
31. Veres Erika (Vt)

Teológia szak:

1. Cseh-Lakos Ilona Viktória
2. Ivánné Nagy Erzsébet

Vallástanár szak – Debreceni képzés:

1. Anderkó Ágnes
2. Dudás Zsolt
3. Kustárné Rácz Vera
4. Oláh István
5. Szakács György
6. Tóth Tamás

Vallástanár szak – Szegedi kihelyezett képzés:

1. Babik Katalin
2. Bánki-Nagy Endre
3. Bereczki Eszter
4. Czirják Zsuzsa
5. Fekete Csilla
6. Ferentzi Anna
7. Hajnóczi Kristófné Barabás Orsolya
8. Harkai Ferenc Csaba
9. Horkay Anna
10. Hotorán Gábor János
11. Hotoránné Ács Margit
12. Kárász Eszter
13. Kovács Karolina
14. Kovácsné Véber Eszter
15. Lovas Ilona Orsolya
16. Matkóné Cseh Brigitta Edina
17. Molnár István
18. Nagyné Vincze Tímea
19. Papp Sándor
20. Pauk Jánosné
21. Sándor-Sebestyén Erzsébet
22. Tatár István
23. Tóthné Hegedűs Aranka
24. Wisinger Andrea

VI. évfolyam

Teológia szak – lelkész szakirány (segédlelkészeink):

1. Bernát Tamás
2. Buzás Árpád
3. Csatai Viktória
4. Csögör Orsolya (Vt)
5. Hotorán Gábor János
6. Kacsó Géza
7. Kanyó László
8. Kovács Krisztián
9. Kovács Marianna (Vt)
10. Kovács Zoltán
11. Kovács Zoltán
12. Liszka Noémi
13. Kóródi Rózsa
14. Tóth-Mihala Veronika
15. Molnár Lóránt
16. Papp Katalin (Vt)
17. Pálinkásné Balogi Beáta (Vt)
18. Somogyi Márta
19. Szatmári Ibolya
20. Kovácsné Takács Emese
21. Tamás Gergely

Posztgraduális képzésben részt vevő, beiratkozott hallgatóink névsora

Pasztorálpszichológia szakirány

I. évfolyam

1. Alexáné Poncsák Gyöngyi
2. Bartha Réka
3. Becsei Miklós
4. Cseh Judit
5. Geréné Kosa Izabella
6. Kopcsó Dóra
7. Lakatos Tibor
8. Lippai Csaba
9. Molnár Helén-Tünde
10. Németh Ildikó
11. Székely Csilla Imola
12. Terjékné Eszterhai Enikő
13. Thománé Szikora Anita
14. Túri Krisztina

II. évfolyam

1. Baracsi Zsolt
2. Becseiné Kató Anikó
3. Dénes Béla
4. Erdélyi Réka
5. Hézser Tímea
6. Krasznay Mónika
7. Makkai László
8. Medgyessy László Gyula
9. Monostory Marcell
10. Móricz Attila
11. Nepp Éva
12. Dr. Pótor Imréné
13. Püskiné Szécsi Judit
14. Szabó Ildikó
15. Szabó János
16. Szőcs Károly
17. Tarrné Bial Ivett
18. Turcsikné Révész Judit
19. Tyukodi László
20. Victor Jánosné

III. évfolyam

1. Fehér Krisztina
2. Fenyvesi Péter
3. Gyurkó József
4. Király István
5. Marsó Tamásné
6. Németh Péter
7. Somfalvi Edit
8. Spisák István
9. Szilasi Zoltán
10. Tóthné Szerencsi Erika
11. Vincze Zoltán
12. Vinczéné Pálfi Judit

Vallástanár szak – levelező tagozat

1. Alexa Gábor
2. Arany Barbara
3. Benczéné Lövei Zita
4. Harkai Erzsébet
5. Kovács Józsefné
   Hegedűs Ágota
6. Kovácsné Éles Edina
7. Sándor Enikő
8. Szabó Gábor
9. Százvai János László
10. Zsámba Magdol

Külföldi tanulmányi ösztöndíjat nyert hallgatóink

A MRE Zsinatának ösztöndíjában részesültek (teljes tanév):

1. Hutzler Izabella – Austin, USA
2. Iszlai Endre – Kampen, Hollandia
3. Nagy József – Wuppertal, Németország
4. Püski Dániel, PhD hallgató – Princeton, USA

Erasmus-ösztöndíjban részesültek (egy-egy félév):

1. Ferenczi Réka:
   Universität Leipzig, Theologische Fakultät, Lipcse, Németország

2. Hatházi Eszter:
   Babeş-Bólyai Tudományegyetem, Református Tanárképző Kar, Kolozsvár, Románia

3. Mohácsi Nikoletta:
   Universität Wien, Evangelisch-Theologische Fakultät, Bécs, Ausztria

4. Németh Áron:
   Universität Wien, Evangelisch-Theologische Fakultät, Bécs, Ausztria

5. Vágási Katalin:
   Martin-Luther-Universität Halle-Wittenberg, Theologische Fakultät, Halle, Németország

Sikeres záróvizsgát tett hallgatóink névsora

I. Lelkészképesítő vizsga:

1. Bartha Ádám
2. Bartha-Bereczki Mónika
3. Berecz Ilona
4. Czirók Éva
5. Csipes Anikó
6. Csonka Tibor
7. Dócs Norbert
8. Dorcsák Ignác
9. Forró Éva
10. Gilicze András
11. Győri Zsuzsa Kornélia
12. Jenei Annamária
13. Jenei Károly
14. Jenei Zoltán
15. Kálmán Dávid
16. Kovács Edit
17. Molnár Melinda
18. Nagy Gabriella
19. Pótor Áron
20. Rácz Mária
21. Szabó Éva
22. Tamás Annamária
23. Tári Edit
24. Vágási Katalin
25. Veres Erika
26. Vincze Márta

II. Lelkészképesítő vizsga:

1. Benke Katalin
2. Bernát Tamás
3. Buzás Árpád
4. Csatai Viktória
5. Csögör Orsolya
6. Hotorán Gábor János
7. Kacsó Géza
8. Kanyó László
9. Kóródi Rózsa
10. Kovács Krisztián
11. Kovács Marianna
12. Kovács Zoltán
13. Kovács Zoltán
14. Kovácsné Takács Emese
15. Liszka Noémi Ildikó
16. Molnár Lóránt
17. Pálinkásné Balogi Beáta
18. Somogyi Márta
19. Szatmári Ibolya
20. Tamás Gergely
21. Tóth-Mihala Veronika

Teológia szak:

1. Cseh-Lakos Ilona Viktória
2. Ivánné Nagy Erzsébet

Teológia szak – kiegészítő alapképzés:

1. Benke Kinga

Vallástanár szak – Debreceni képzés:

Nappali tagozat:

1. Kustárné Rácz Vera
2. Tamás Gergely

Levelező tagozat:

3. Alexa Gábor
4. Balla István Domokos
5. Harkai Erzsébet
6. Kovácsné Éles Edina
7. Szabó Gábor Csaba
8. Százvai János László

Vallástanár szak – Szegedi kihelyezett képzés:

1. Babik Katalin
2. Bánki-Nagy Endre
3. Bereczki Eszter
4. Czirják Zsuzsa
5. Fekete Csilla
6. Ferentzi Anna
7. Hajnóczi Kristófné Barabás Orsolya
8. Harkai Ferenc Csaba
9. Horkay Anna
10. Hotorán Gábor János
11. Hotoránné Ács Margit
12. Kárász Eszter
13. Kovács Karolina
14. Kovácsné Véber Eszter
15. Lovas Ilona Orsolya
16. Matkóné Cseh Brigitta Edina
17. Molnár István
18. Nagyné Vincze Tímea
19. Papp Sándor
20. Pauk Jánosné
21. Sándor-Sebestyén Erzsébet
22. Tatár István
23. Tóthné Hegedűs Aranka
24. Wisinger Andrea

Főiskolai szintű hitoktató (valláspedagógus) szak:

1. Bereczki Lídia
2. Opre Krisztina
3. Pál Éva
4. Tara Csilla

Pasztorálpszichológia szakirány:

1. Fehér Krisztina
2. Fenyvesi Péter
3. Gyurkó József
4. Király István
5. Marsó Tamásné
6. Németh Péter
7. Somfalvi Edit
8. Spisák István
9. Szilasi Zoltán
10. Tóthné Szerencsi Erika
11. Vincze Zoltán
12. Vinczéné Pálfi Judit

2005/2006

Jutalmazásban részesült hallgatóink

I. A Tiszántúli Református Egyházkerület Elnöksége a témavezetők felterjesztése alapján kiváló szakdolgozatáért dicséretben és pénzjutalomban részesítette az alábbi hallgatókat:

1) Bartha Ádám
2) Győri Zsuzsanna
3) Kálmán Dávid
4) Tamás Annamária

II. A Zsinati Lekészképesítő Bizottság a záróvizsgán nyújtott kiváló teljesítményéért általános dicséretben részesítette

1) Jenei Károly és
2) Vágási Katalin

teológia–lelkész szakos hallgatókat.

III. A Szegi Piroska Emlékalapítvány Kuratóriuma a szociálisan rászoruló, jó, illetve kimagasló tanulmányi eredményt elért magyar állampolgárságú hallgatók közül visszamenőleges ösztöndíj formájában kiemelt jutalomban részesítette

1) Tárnok Dávid Barnabás hallgatót,

valamint jutalmazta az alábbi hallgatókat:

2) Berecz Ilona
3) Csomós Lídia
4) Nagy Gabriella
5) Tóth Orsolya
6) Varga Olga.

IV. A Dr. Rózsai Tivadar emlékalapítvány minden évben egy vagy két végzős, lelkészszakos hallgató pályakezdéséhez nyújt anyagi támogatást. Ebben a tanévben az Alapítvány kuratóriuma

Dócs Norbert

hallgatónak ítélte oda ezt a támogatást.

V. Az egyetem Szenátusa a biblikus tanszékek tanszékvezetőinek javaslata alapján a biblikus tudományok terén nyújtott kiemelkedő teljesítményéért ebben a tanévben

Jenei Péter

hallgatónak ítélte oda a hasonmás bibliából álló „Biblia-díjat”.

A Doktori Iskola doktoranduszai és abszolutóriumot nyert hallgatói

Nappali tagozat:

1.	Arany Barbara	III. évfolyam
2.	Mucsi Zsófia	III. évfolyam
3.	Török Béla	III. évfolyam
4.	Orosz Adrienn	II. évfolyam
5.	Püski Dániel	II. évfolyam (halasztott)
6.	Szászi Andrea	II. évfolyam
7.	Lőrinczné Fábián Éva	II. évfolyam
8.	Sóhajda Levente	I. évfolyam
9.	Iszlai Endre	I. évfolyam (halasztott)
10.	Hotorán Gábor	I. évfolyam (halasztott)

Levelező tagozat:

1. Csoma Judit
2. Fodor János (halasztott)
3. Hecker Róbert
4. Hodossi Sándor
5. Horsai Ede
6. Kádár Ferenc
7. Kánya Endre
8. Kurta József
9. Lengyelné Püsök Sarolta
10. Máthé-Farkas Zoltán
11. Sógor Árpád
12. Somfalvi Edit
13. Sőreg Norbert
14. Tóthné Szerencsi Erika
15. Varga Zsolt
16. Visky István

A Doktori Iskolában abszolutóriumot szereztek:

1. Hodossi Sándor – levelező tagozat
2. Kádár Ferenc – levelező tagozat
3. Pálfi József – levelező tagozat

A 2005/2006-os tanévben avatott doktoraink

Név	Tudományág Témavezető	Disszertáció címe
Tőkés Zoltán	Egyháztörténet Dr. Hörcsik Richárd	*Ébredési mozgalmak a Tiszántúlon és a debreceni tanyamisszió*